

БАРАЋИ И БАРАЋАНИ

КРАЈ У ПРОШЛОСТИ

Претпоставка да ће садашње становнике овог краја највише интересовати ко је, од када и како у минулим даљим и ближим временима живио на овим просторима, потврдила се већ у првим контактима и разговорима о овој теми са овдашњим житељима на терену. То је и разумљиво ако се има у виду да је у људској природи присутна радозналост за сазнањем шта се крије иза тамне завјесе која одваја садашњост од прошлости. Из тих разлога и дајемо читаоцима најкраћи преглед прошлости ширег и ужег подручја Змијања, дакле и ових села, да би се потпуније и јасније схватала и разумијевала садашњост овог краја.

ИЛИРСКИ ПЕРИОД (праисторија)

Због природних погодности људи су, вјероватно, од свога постанка живјели и на Балканском полуострву, те се са доста сигурности може тврдити да су они тада насељавали и ове крајеве, који су пружали повољне природне услове за живот примитивног човјека: шуме са пуно дивљачи, могућност за елементарну земљорадњу, пећине за становање, вода и сл. Постојање људи на овим нашим просторима може се на основу археолошких налазишта на ширем подручју поуздано пратити од времена досељавања Илира, који се, према тврђењу В. Клаића у дјелу ПОВИЈЕСТ БОСНЕ ДО ПРОПАСТИ КРАЉЕВСТВА, убрајају у најстарије становнике Босне. Илири су се доселили на подручје западног дијела Балканског полуострва у другом миленијуму п. н. е. Живјели су у племенима, која су се дијелила на братства. Илири су 250. године п.н.е. југоисточно од ријеке Неретве основали самосталну државу, чији се краљ звао Агром, а кога је наслиједила његова жена Теута. Ту државу су покорили Римљани, али су илирска племена која су живјела на простору између Неретве и Крке организовала неку врсту савеза како би се лакше одбранила од римских надирања. Сједиште тог савеза био је град *DELMINIUM* (Дувно), по коме су и племена названа Делмати или Далмати. Територија им се простирала од Јадранског мора дубоко у унутрашњост и захватала и подручје гдје се данас налазе Бараћи са широм околином.

Материјални докази о животу Илира и Келта (који су неколико вијекова прије нове ере продрли на Балканско полуострво и мијешали се са Илирима) на овим просторима јесу археолошка налазишта из праисторијског доба у Горњој Пецкој, Герзову и Трнову.

Археолошка налазишта из доба праисторије

1. *Велика градина* – градински простор с одбрамбеним насипима у Горњој Пецкој из праисторијског периода (крај бронзаног и гвозденог доба).
2. *Пјануша* у Герзову – праисторијски бронзани *келт* (сјекира) из бронзаног доба.

Пјануша

културног слоја који указује на трајање градине у току касног бронзаног и гвозденог доба.

3. *Градина* у Трнову – праисторијска градина, смјештена на врху једног купастог брда, с јужне и источне стране штићена је стрмим падинама. На врху се налази плато, пречника око 35 метара, браћен јаким сувозидом. С најлакше приступачне стране, западне, налази се лимитни *тумулус*, пречника око 10 метара, а нешто ниже фортификација је била појачана још једним земљаним насипом. Мање, сондажно ископавање извео је 1967. године Иво Бојановски и утврдио постојање

*Градина
у Трнову
из
илирског
периода*

4. *Вулетина греда* у Трнову – предисторијска градина. На самом градинском простору, који је испран, нема културних слојева. Нешто предисторијске керамике нађено је на падинама и у подножју градинског комплекса из бронзаног или гвозденог доба.
5. *Трново* у Трнову – средњовјековно гробље. Праисторијски тумулус и средњовјековна некропола. На тумулусу смјештено шест стећака у облику неправилних плоча, оријентисаних у правцу З–И. Бронзано и гвоздено доба и касни средњи вијек.

РИМСКИ ПЕРИОД

Почевши од 229. године п.н.е. Илири су водили упорну борбу са Римљанима, које је привлачило рудно благо и могућност да дођу до великог броја робова. Рим је 228. године п.н.е. побиједио илирски савез и наметнуо краљици Теути данак, али су покорена илирска племена стварала нове савезе и пружала дуготрајан отпор римској експанзији, и тек након угушења великог устанка, који је трајао 6–9. године нове ере, када је илирска аристократија под вођством Батона покренула против Римљана 200.000 пјешака и 9.000 коњаника, Римљани су, уз крајње напрезање, покорили илирска племена и подвргнули их јакој и ефикасној романизацији. Тако су се и ови крајеви нашли у саставу римске провинције *Илирик*. Домаће становништво наставило је да живи уз досељене Римљане, али је било тешко притиснуто порезима и наметима. Становништво овог дијела провинције највише се повлачило у планине и бавило се искључиво номадским и полуномадским сточарењем. Илири су дали Римљанима не само велики број војника него и већи дио тековина материјалне културе. Све до средине 19. вијека вјеровало се да су Словени потомци Илира.

Римљани су у својим провинцијама обнављали илирска утврђења и подизали нова, а од првих дана живо раде и на градњи путева за потребе трговине и да би војсци и комори олакшали пут кроз тешке и опасне врлети. Један од важнијих римских путева пролазио је и кроз ове крајеве.

Пропаст Римског царства

Римско царство је 395. године подијељено на два дијела: Источно и Западно римско царство. У оквирима Западног римског царства нашли су се и наши крајеви. Западно римско царство није дуго трајало јер је, ослабљено унутрашњим сукобима, било изложено најезди Германа и

Хуна у првој половини 5. вијека, што је проузроковало велику „сеобу народа“. Хуне је предводио Атила, звани „Бич божји“. Западно царство је изгубило власт над провинцијама и, на крају, 476. године пало под ударцима варвара, док се Источно царство задржало још око хиљаду година под именом Византија. Византија је за вријеме цара Јустинијана, средином 6. вијека, покушала да обнови царску власт на Западу. Тада су се под Византијом нашле и ове територије. Али, византијска власт на овим просторима није била дугог вијека јер су након појаве Авара и Словена у Панонији настале знатне промјене. Прво су провинцијом Далмацијом краће вријеме завладали Готи, али се претпоставља да нису долазили у наше крајеве, нити они, нити било који други варварски народи с обзиром на то да није уништена материјална култура из 5. и 6. вијека. Готе је из провинције Далмације протјерао византијски цар Јустинијан након византијско-готског рата (535–555). На њихово мјесто се почињу досељавати Словени.

Археолошка налазишта из римског периода

Много је остатака материјалне и духовне културе који потврђују живот Римљана у овим крајевима. На овом подручју откривени су сљедећи археолошки остаци из тог периода:

1. *Пецка* у Пецкој – римско насеље на лијевој обали потока Крушевљака (Коране), на великој површини разасути остаци римске цигле. Овдје су нађени жртвеник посвећен Јупитеру, камена урна, надгробни натпис. Римско доба.

*Жртвеник посвећен
Јупитеру – пронађен у
Пецкоу*

Камена урна из Пецке – римски период

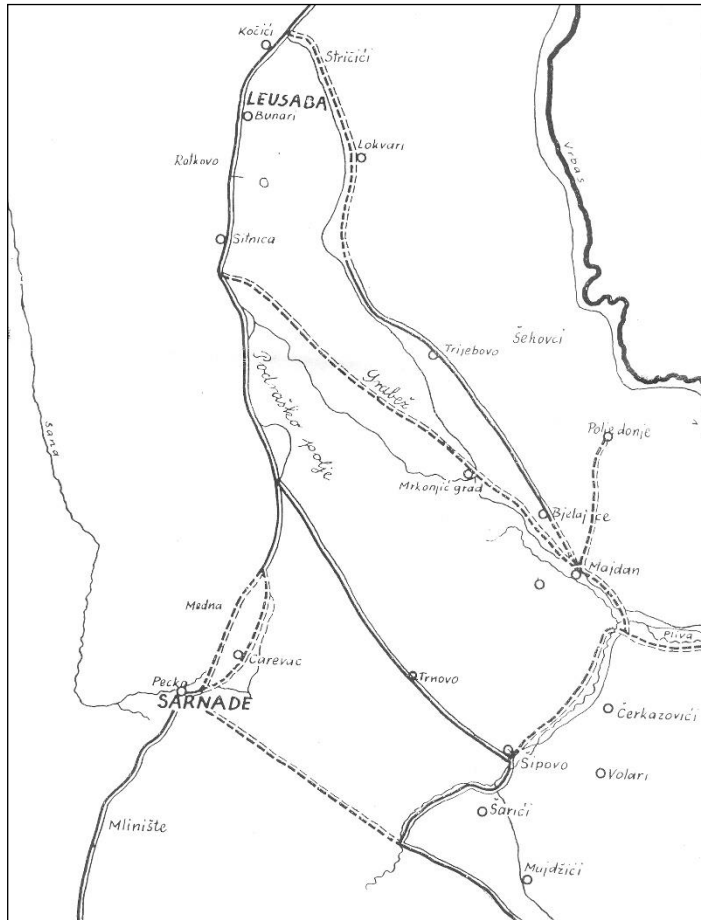
2. *Герзово* у Герзову – шест бронзаних римских царских новчића. Римско доба, 4. вијек.
3. *Градина* у Бараћима, у Царевцу – римско насеље. Остаци насеља из римског доба. На падини на површини око 100×100 метара изоравају се зидови грађени у малтеру, цигла, цријеп, жлијиб водовода израђен од римске цигле, те гвоздени будак и бронзана *аплика*, као и одломак сепулкралног споменика на коме се спомиње гентилно име *Aurelius*. Одавде потиче и камено корито које се сада налази пред црквом у Доњој Пецкој. Римско доба, крај 2. и почетак 3. вијека.
4. *Селишта* у Медној – римско насеље. На парцелама Селишта и Каменице изоравани су остаци римске архитектуре – темељи грађевина, цигла, обрађени камени елементи. Римско доба, 1. до 4. вијек.

Римски путеви и станица SARNADE у Пецкој

„Доњи Краји” (касније Босанска Крајина) су од римског доба били су „транзитно подручје”, које је повезивало Средоземље, посредством приморских градова на Јадрану, и Панонију, а главна римска комуникација SALONA–SERVITIUM (Сплит–Градишка), дужине 167 миља (250 километара), пролазила је кроз овај крај, правцем Млиништа–Пецка (Sarnade)–Штрбина. Према студији АНТИЧКА НАСЕЉА И КОМУНИКАЦИЈЕ У БИХ, аутора Е. Пашалића (ГЗМ, Сарајево, 1960), цеста је изграђена у доба Тиберија (владао од 14. до 37. н. е.). Јелена Мргић-Радојчић у студији ДОЊИ КРАЈИ (Београд, 2002) прецизира вријеме изградње ове цесте и наводи 16/17. годину нове ере, дакле чим се римска власт учврстила у Далмацији, док др Милан Васић у студији ГЕРЗОВО И ЊЕГОВА ОКОЛИНА У ДАЉОЈ ПРОШЧОСТИ истиче да је ова цеста изграђена у трећем вијеку нове ере. И данас се налазе мјестимично добро сачувани трагови ове римске цесте, која пролази између планина Липовца и Вршчића, поред Јасенових Потока и кроз предио Бреберију, спушта се у Пецку и долину потока Крушевљака (Корана). На цијелом овом сектору трагови цесте су видљиви и добро сачувани, нарочито колотечине у кршевитом тлу. Пецка је позната по остацима римских споменика и рушевинама зграда. Археолог Филип Балиф је на основу бројних грађевинских остатака уз лијеву обалу потока Крушевљака закључио да је ту било римско насеље. На неколико мјеста уз

поток Крушевљак и око њега, а нарочито близу школе, аутопсијом је установљено да још и данас постоје знатни остаци римског грађевинског материјала (одломци опеке, нарочито кровне, те остаци зидова и водовода...). Положај Пецке у питомој долини, која има природне везе с извориштем Сане и другим предјелима ближе и даље околине, упућује на то да је овдје постојала нека важнија саобраћајна станица из римског доба. На дијелу цесте од Млиништа до Подрашнице ово мјесто је најподесније за такву станицу. И остаци зидина на Убовића Брду изнад Пецке вјероватно потичу од неке римске грађевине (тврђава или стражарница). До данас нису вршена ископавања, иако би она, засигурно, дала добре резултате.

Античка станица SARNADE у Пецкој била је важна као раскрсница важних комуникација. Била је то етапна станица (*mansio*), за тадашње прилике то је град, што значи да је ово мјесто имало продавнице, радионице, магазине, просторије за прихват коња, преноћишта и све друго што долази уз овакве станице, односно град. Цеста је из Пецке даље водила на превој, односно седло Штрбину, која је једини природни пролаз у Подрашко поље. И на Штрбини су донедавно били видљиви остаци ове комуникације. Према конфигурацији тла могло би се закључити да је траса цесте могла пролазити у ова два могућа правца који нису међусобно удаљени: преко Берића (Протића), Митровића, па преко заравни Брда на Штрбину, или изнад Новаковића и Вуковића на Брда. На Брдима и данас има мјестимично трагова цесте: калдрма, ивичњаци и извађене плоче. Са Брда је цеста благим спуштањем силазила на седло Штрбину и даље на Подрашко поље.

Римски путеви кроз барањки крај према Е. Пашалићу

Филип Балиф обиљежава везу Шипово–Берићи (Протићи)–Пецка, што тврди и Јелена Мргић-Радојчић, док истраживач Радимски указује и на могућност постојања римске цесте од Кључа до Пецке. Др Милан Васић наводи да је један римски пут водио преко Сокоца, Герзова, Бараћа, Пецке и Медне у долину Сане и даље према Кључу. То је пут којим је 1530. године прошао Б. Курипеша и своје путовање описао у свом познатом путопису. Јелена Мргић-Радојчић наводи да се тај пут код Царевца укрштао са главним римским путем који је пролазио овим крајем. Један крак римског пута водио је из долине Пливе преко Сокоца и Трнова у Подрашко поље, гдје се везао са главним путем Сплит–Градишка. Овим путевима одвијао се и транспорт соли и паклине, па су се у народу називали *соларски* или *паклински* путеви.

И на Штрбини је, највјероватније, постојала нека мања успутна станица јер је ово мјесто погодно за одмор због извора воде.

СРЕДЊИ ВИЈЕК–ДОСЕЉАВАЊЕ СЛОВЕНА

Није тачно утврђено када су се Словени почели насељавати у ове крајеве, али се зна да их је у Босни било већ средином 7. вијека, те се на основу тога може претпоставити да је и овај наш простор тада насељаван словенским живљем, како наводи проф. др Раде Ракита у својој студији ЈАН. Досељавањем Словена, истиче Р. Ракита, почеле су се формирати и територијално-административне и политичке јединице које су се називале *жупе*.

Жупа Плива

Ради потпунијег познавања и разумијевања прошлости бараћког краја, потребно је завирити нешто даље у прошлост шире области којој је овај крај припадао.

Према др Милану Васићу, крај између горњих токова Пливе и Сане, у средњем вијеку познат је као жупа Плива, а у периоду турске владавине као нахија Сокол, рјеђе као нахија Герзово, тако да је овај крај у прошлости представљао једну од значајнијих историјско-географских цјелина западног дијела Босне. Ову жупу су запосјели Хрвати, што значи да је била у саставу ранофеудалне хрватске државе, а послерије њене пропасти, крај је припадао угарско-хрватској краљевини. Васић даље истиче да је ова жупа у састав Босне ушла у првој половини 14. вијека, али се власт босанских владара у њој учврстила тек побједом над Мађарима под градом Соколом 1363. године. Један вијек касније, кад су Турци освојили босанску државу, Мађари су овај крај поново запосјели и укључили у састав новоформиране Јајачке бановине, која је имала задатак да, системом својих утврђења, спречава даље турско надирање, а важно мјесто у овом систему утврђења имали су градови Сокол на периферији села Герзова, и Призрен, на истоименом брду, изнад ријеке Сане, у Медној.

За разлику од Милана Васића, неки аутори истичу да се Пливска жупа изван граница средњовјековне Босне налазила до средине 12. вијека а не до прве половине 14. вијека, како тврди Васић. Међутим, Миленко С. Филиповић пише да се скоро цијела Босна за вријеме владавине Часлава (931–960) и Бодина (1081–1101) налазила у власти Срба, дакле, припадала српској држави, која се простирала од Дрине на запад, захватајући читаву Босну, и од Ибра до Јадранског мора, из чега произилази да се у то вријеме и Пливска жупа налазила у саставу српске државе а не Хрватске. Тада се први пут и помиње име Србија за ову свеукупну територију. И Стојан

Новаковић тврди да се Пливска жупа никада није налазила у саставу хрватске државе.

Током 12. вијека Босна је прво признавала врховну власт Византије, а од 1137. године потпада под врховну власт Угарске. Кулин бан (1180–1204) осамосталио је државу, с тим што је признавао врховну власт Угарске и био је вазал угарског краља. Овај владар је прикључио Босни крајеве око горње Сане и Врбаса, које су Вјекослав Клаић и Фердо Шишић назвали ДОЊИ КРАЈИ (касније назив Босанска Крајина), а у које спада и Пливска жупа, према томе и бараћи крај са околином. Период владавине Кулина бана значио је велико благостање и просперитет народа јер је дуже владао мир и зато се и каже: „За Кулина бана и добрије дана.”

У раздобљу до краја 13. вијека босанска држава је имала сталне сукобе са Угарском, која је против ње водила крсташке ратове ради истребљења јеретика (богумила) а на позив папе. Кулин бан се био одрекао јереси, али се она распламсала у вријеме његових насљедника. Угарска је повремено освајала тврђаве, али, чим се војска повуче, Босанци су враћали тврђаве и уништавали све тековине освајача. Тек послѣ бана Нинослава, Угарска је обезбиједила свој утицај над Босном, а бан Пријезда постао вазал угарског краља. Али, крајем 13. вијека слаби централна власт Угарске, те су крупни феудалци постали самостални у својим областима. Тада су у Хрватској, која је у саставу Угарске као бановина, до велике моћи дошли Шубићи, који су своју власт проширили и на Босну и држали у послушности босанске банове из рода Котроманића. Нагли успон Босне почиње за вријеме владавине бана Стјепана II Котроманића (1322–1353), који је знатно увећао област над којом је владао, а тај развитак настављен је и за вријеме његовог насљедника Твртка I (1353–1391), који је искористио распад српске државе након смрти цара Душана и овладао дијеловима српских земаља, те се прогласио краљем Србије и Босне (1377) и додао себи име Стефан. Стефан-Твртко је освојио и велики дио Хрватске и приморја. За његове владавине Босна је била на врхунцу своје моћи и постала водећа земља међу Јужним Словенима.

За вријеме владавине Стефана Твртка одиграла се и Косовска битка, а бараћи крај је, према Кочићу, у саставу Змијања, којим је, по предању, „судио” од Змијања Рајко. Рајка је, каже народна пјесма, цар Лазар позвао на Косово, те га је „неђе” на путу пресрео Троглави Арапин:

*Кад дођоше на воду Марицу,
ал повика Троглав Арапине:
„Курвин сине, од Змијања Рајко,
зар ћеш проћи, провести Змијањце,*

*без јуначке посјечене главе
и без српске проливане крвце?”*

Да ли је ово само легенда или у овоме има бар нешто историјског, не зна се, али, ако је то историјски чин, онда је, можда, неко и из ових крајева тада био на Косову. Кочићев јунак Милић каже: „Што свијет говори, ил је било ил ће бити. Није нешто без ништа.”

Послије смрти краља Твртка I ојачана властела свела је улогу краља на најмању мјеру. Међу властелом истицале су се три породице, које су територију подијелиле између себе. У сјеверозападној Босни, којој припадају и ови крајеви, завладала је породица Хрватинићи, а њихов најистакнутији представник био је Хрвоје Вукчић Хрватинић. Борбе међу властелом доводе до њеног слабљења. Најжешћи сукوبي су вођени између босанског краља Томаша и херцега Стефана Вукчића Косаче, који се узајамно оптужују код Турака, а Турци користе те сукобе да постепено намећу свој утицај у Босни. Краља Томаша наслиједио је 1461. године син Стефан Томашевић, који се измирио са Стефаном Вукчићем Косачом, и заједнички су тражили помоћ од Угарске, Млетачке републике и других италијанских држава у борби против Турака, али им нико није помогао. Турци су под вођством султана Мехмеда Другог Освајача повели поход против Босне 1463. године и за кратко вријеме уништили су босанску државу. Најмасовнији продор у овај крај, према Васићу, Турци су извршили крајем маја и почетком јуна 1463. године. Тада је велики везир Махмуд-паша, с војском од 20.000 коњаника, прошао путем од Јајца преко Сокоца, Герзова, Пецке и Медне у правцу Кључа, хитајући за босанским краљем Стефаном Томашевићем, који је овим путем пред њим бјежао у правцу запада. Са краљем, који му се предао у Кључу, Махмуд-паша се истим правцем вратио у Јајце и ту се прикључио главнини турске војске. Стефан Томашевић је погубљен у Јајцу, иако му је Махмуд-паша обећао живот под условом да му овај преда све градове, што је Томашевић и учинио. Али, султан Мехмед, поучен ранијим искуством, рекао је: „... правовјерни нек се не да угристи два пута из једне рупе.” Према неким саопштењима – наводи Васић – тим путем је до Царевца тада дошао са

својим трупима и сам освајач Босне, силни султан Мехмед ел-Фатих. Не зна се поуздано како се овај поход одразио на споменута села овог краја, али се, међутим, може претпоставити да је он за њих, као и за остале крајеве кроз које је тада прошла турска војска, представљао велику несрећу. Од каснијих турских упада значајнији је био онај до кога је дошло 1496. године, када је тврђава Сокол по други пут пала у руке нападача, који се, затим, поново повукао. Градом Соколом и његовом околином Турци су дефинитивно завладали 1518. године, а десет година касније, 1528. године, освојили су и цијелу Јајачку бановину, у чијем саставу су били и ови наши крајеви, а коју је 1463. године, ослободивши Јајце од Турака, основао угарско-хрватски краљ Матија Корвин, пошто је видио да Турци продиру према њему и да је погинуо посљедњи босански краљ. У Сокол су тада поставили своју сталну војну посаду, док је град Призрен, разорен у ранијим борбама, остао заувјек у рушевинама. Од тада Босна дефинитивно губи самосталност и потпада под Турке.

*Стефан Томашевић – прошао кроз
барански крај*

С падом Босне долази до знатних промјена у политичком, војном и економском погледу, као и у погледу увођења једне нове религије у Босни – исламске религије, а богумилство у потпуности ишчезава. Настаје период дуготрајне турске владавине Босном, који ће се завршити тек аустроугарском окупацијом Босне и Херцеговине, 1878. године. Од освојене жупе Пливе Турци су формирали своју административно-територијалну јединицу – *нахију Сокол* (касније Соколац), тако названу по истоименом граду те жупе. Та нахија се у турским документима често јавља и под именом *нахија Герзово*. Први пут се она спомиње у турском попису из 1528. године, а други пут у попису из 1540. године. Тада је припадала санџаку Босна, па је оба пута заведена

у катастарске књиге (дефтере) тога санџака. Четрдесетих година 16. вијека она је издвојена из Босанског и прикључена Клишком санџаку, па је од тада пописивана у књиге које се односе на Клишки санџак. У судском погледу нахија Сокол или Герзово припадала је кадилуку Неретва до 1580. а после је

те године кадилуку Прусац или Акхисар до 17. вијека, када је формиран кадилук Голхисар (Језеро), коме је припала и нахија Герзово.

Нахија Сокол или нахија Герзово

Нахија Сокол или нахија Герзово захватала је цијели простор између горњих токова Пливе и Сане, али и нека мјеста преко ових ријека. Средишњи дио нахије заузимало је село Герзово. У овој нахији се, поред неких села која данас припадају општини Шипово, помињу и села Врбљани и Пецка, док се остала села не могу идентификовати и убицирати јер се у турским пописима јављају под именима којих више нема. Чак су и за нека од наведених села употребљавани различити називи. Тако се Герзово појављује и као село *Прхово* (Прово) и као село *Поповићи*, док се за Пецку каже да јој је друго име *Козаре*. Једно је, међутим, сигурно: сва села данашњег бараћког простора припадала су нахији Сокол, односно нахији Герзово.

О демографском развоју ових села и цијелог краја, као и о етничкој и вјерској припадности становништва, његовој унутрашњој организацији, друштвеном и економском положају, културном животу и другим питањима из његове историје биће говора у другим поглављима ове монографије.

Археолошки налази из средњег вијека

Бројни су археолошки налази из периода средњег вијека на овим просторима, као што су:

1. Налазиште *Гробнице* у Медној: средњовјековна некропола. Сачувано неколико стећака једностраног облика, остали развучени или уништени. Потичу из касног средњег вијека.
2. Налазиште *Крстови* у Горњој Пецкој, на путу за Убовића Брдо: средњовјековно гробље. Сачувано око 10 стећака у виду плоча и сандука. Потичу из касног средњег вијека.
3. Налазиште *Кућишта* у Трнову: средњовјековни надгробни споменици. Сачувана два стећка у облику сандука и крста, остали уништени. Касни средњи вијек.
4. Налазиште *Љутик* у Герзову: средњовјековно гробље. Сачувано пет стећака у облику неправилних сандука, оријентисаних у правцу С–Ј. Касни средњи вијек.

5. Налазиште *Мрамор* у Трнову: средњовјековни надгробни споменик. Усамљени стећак у облику сандука, оријентисан у смјеру З–И. Касни средњи вијек.
6. Налазиште *Мраморови* на Штрбини: средњовјековно гробље. Сачувано шест стећака у облику плоча и сандука. Касни средњи вијек.
7. Налазиште *Спасовина* у Трнову: средњовјековни надгробни споменик. Усамљени стећак у облику високог сандука у православном гробљу. Касни средњи вијек.
8. Налазиште *Трново* у Трнову: средњовјековно гробље. Праисторијски тумулус и средњовјековна некропола. На тумулусу смјештено шест стећака у облику неправилних плоча, оријентисаних у правцу З–И. Бронзано и гвоздено доба и касни средњи вијек.
9. Налазиште *Трстовина* у Трнову: средњовјековна некропола. Сачувано око 80 стећака у облику сандука, оријентисаних углавном З–И. Касни средњи вијек.
10. Налазиште *Велика челинка* у Горњој Пецкој: случајни средњовјековни нала – стрелица типа „ластиног репа“ нађена 1952. године на греди. Рани средњи вијек.
11. Налазиште *Велика њива* у Герзову: Средњовјековна некропола. Сачувана 52 стећка у облику плоча и сандука, оријентисаних у правцу С–Ј. Касни средњи вијек.

СВЈЕДОЦИ ПРОХУЈАЛИХ ВИЈЕКОВА

ГРАД СОКОЛ – СОКОГРАД

Сокоград у селу Сокоцу у долини Пливе, тачније на лијевој страни кањона Сокочнице, административно не припада територији Герзова али је историјски и комуникативно тијесно везан с територијом читавог овог краја, те би био велики пропуст не написати нешто више о овом изузетно интересантном и најзначајнијем споменику средњег вијека, чије се рушевине и данас налазе изнад врлетног кањона Сокочнице.

У старим записима овај град се редовно помиње као „Сокол на Пливи“ и био је центар давнашње жупе Пливе. По индиректним историјским подацима, могло би бити да је Сокол саграђен крајем 13. вијека, а први пут се помиње у писаним документима 1363. године. Под Соколом, чије име (по Курипешићу) значи колико и "соколов камен" и које најбоље одражава његов врлетни положај, био је у јулу 1363. године

поражен угарско-хрватски краљ Људевит, када је на челу јаке угарске војске покушао да освоји Пливску и Врбашку жупу и тако ослаби бана Твртка. Заслуга што се угарска војска морала већ трећег дана повући припада Вукцу Хрватинићу, оцу великог војводе Хрвоја Вукчића, који је бранио град. Бан, касније краљ Твртко за то се одужио „... *свом вирном слуги у име војводи Вукцу Хрватинићу за његову вирну службу...*” и даровао „у племенито” цијелу Пливску жупу са Соколом, у којем је тада био центар жупе. Два пута су угарско-хрватски краљеви, најприје Људевит, а затим Сигисмунд (1405) безуспјешно покушавали да освоје тврди Сокол. Град је доспио у угарске руке тек 1463, кад је пропала босанска држава. Посљедњи босански краљ Стефан Томашевић, бјежећи пред Турцима, боравио је краће вријеме у Соколу, који је тад одбио напад Турака.

Међутим, као центар Пливске жупе, Сокол је прилично старији од тих судбоносних догађаја. Археолошким испитивањима утврђено је да најстаријој сачуваној фази из краја XIV вијека претходе још двије раније фазе, које бисмо могли датирати најраније до средине 13. вијека, када се у изворима у Босни спомињу прва утврђења. Тој најстаријој (романској) фази припадао је омањи град, који се састојао само од одбрамбене куле и малог

Гравира Сокограда из 16. вијека

дворишта. Најстарији остаци већ проширеног града по својим формама и структури спадају у прелом 14. и 15. вијека, у доба ојачале артиљерије. По свему изгледа да се већ у ово доба град проширио и на Доњи град. Тада је, по свој прилици, изграђена и кула на другој страни кањона Сокоцинице, која је служила као заштита од артиљеријске ватре са западне стране.

Промјене које су настале током даљег развоја, који је диктирао све јачи развој артиљерије, састоје се у ојачавању периметралних бедема, на којима је подигнуто још седам кула. Тако се Сокол од малог романског града, преко бурга из 14. вијека

развио у „артиљеријску тврђаву”, која је задржала вриједност до почетка 19. вијека. Турци су у њему држали своју мању посаду све до 1833. године,

а од тада је празан. Сви ови објекти доспјели су до нас само у темељима. Док су стајали, мора да је цјелокупан ансамбл градских утврђења положен на тако високом мјесту пружао управо импресивну слику и респект непријатељу, што нам донекле дочарава Курипешићева гравира из 1530. године.

Турцима, који су Сокол коначно заузели 1521. године, преостало је једино да ојачају зидине јер је град већ у 15. вијеку заокружио свој изглед. Они нису на Соколу изградили казамате, који су били најбоља одбрана од артиљерије; једино су ојачали постојеће бедеме, нарочито источни, тако да се нека зидна платна састоје од три слоја која, изгледа, одговарају трима фазама у историји града: унутрашњи и најстарији слој припада босанској фази (до 1463), средњи – угарско-хрватској из времена Јајачке бановине (1464–1521), а вањски, најмлађи слој турској фази (1521–1833). Град је војска напустила тек 1833. и од тада је препуштен зубу времена.

Археолошки налази су потврдили да је Сокол у средњовјековном смислу ријечи заиста био град: великаш је ту имао сталну резиденцију, постојала је цистерна с водом, црква, дућани, радионица и насеље. Најзанимљивији налаз са града је романски „допрозорник“, који би могао потицати или са двора или са цркве у граду (на гравири је приказана црква). Фрагмент допрозорника, украшен плетерном бордуром (двоплет) са палметама, ископан је у најдубљем слоју и свакако припада најстаријим фазама града.

Данас је овај град претворен у руину. Истина, чланови планинарског друштва „Виторог“ били су очистили „Горњи град“ од сувишног растиња и направили клупе, те су тако овај простор, који представља угодно излетиште одакле се пружа величанствен поглед на долину Пливе, више приближили излетницима.

(Неки од наведених података о Призренцу преузети су из публикације Иве Бојановског: СОКОЛ НА ПЛИВИ, Друштво конзерватора БиХ, 1968 – прим. аутора)

ПРИЗРЕНАЦ НАД САНОМ

У дужини од два-три километра између Врбљана и Слатине, Сана прави врлетан и непроходан кањон, чије се литице с обје стране скоро окомито сурвавају према стијешњеном кориту ријеке. Ту могу царевати само птице, и то оне најјаче и најсуровије. Усред те тишине и дивљине, при самом врху кањона, на десној обали Сане, стоје зидине бивше тврђаве, односно најнепознатијег и најнеиспитанијег града Призрена (или Призренца). На сјеверу од тврђаве пуца огroman поглед на слатинска и

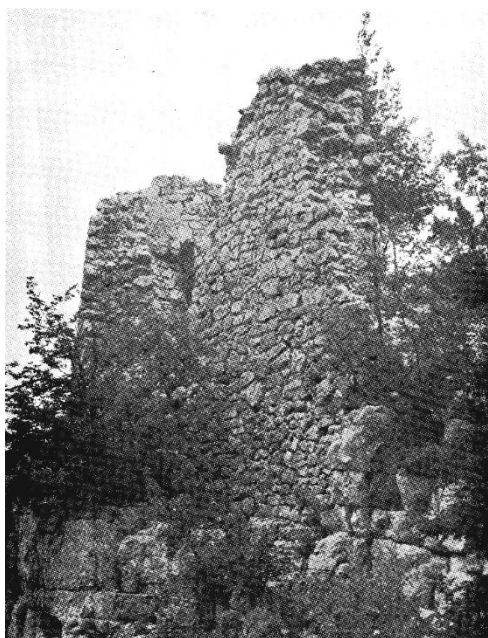
рибничка пространства према Кључу, а с ње се према југу може надзирати читав поменути кањон Сане, те Пецка и Бараћи, а и Млиништа се виде као на длану.

Да би се дошло до града, треба се прво из Оканџија попети у мали заселак Призрен, а онда око пола сата пјешачити чобанском стазом преко стрмих и опасних литица, кроз жилаво растиње.

Усмено предање, легенде, казивања и приче локалног становништва сачували су успомену на овај град. Спомиње се као град Црне краљице, која је, према легенди, туда често пролазила и одсједала у њему. Такође, сачувало се и сјећање на предмете које су чобани налазили међу зидинама: сабље, поткове, метално посуђе, новац... Дубљих историјских успомена нема из разлога што се становништво ових крајева кроз вијекове из темеља мијењало у многим миграцијама и досељењима.

Колико је до сада познато, Призренац је у историјским документима до сада поменут само једанпут – у путопису Бенедикта Курипешића из 1530. године. Цитат из његовог Путописа гласи:

– У петак, 2. септембра, кренусмо из Заблаћа, крај воде Сане, па, идући долином добру миљу пута, дођосмо до брда званог Призрен, на коме је донедавна била тврђавица Призренац. Зидине су се још добро видјеле. Испод тврђаве тече ријека Сана, која извире недалеко од разрушеног градића....

Призренац на Сани

Када је град саграђен, немогуће је засада утврдити, али и по овом запису јасно је да је своју праву функцију имао у доба босанске самосталности, у средњем вијеку. Функција му је, очито, била осматрачка. Назив *Призрен*, вјероватно, потиче од старог глагола *призирати*, што значи: гледати, посматрати, надгледати. А призирати се морало јер је управо овуда пролазио средњовјековни пут (њим је ишла и делегација с којом је Курипешић 1530. године путовао из Беча у Цариград) који је повезивао Бихаћ и Кључ, преко Медне, Пецке, Бараћа и Герзова, са Сокоградом и даље са Језером и Јајцем. Пут је током цијелог средњег вијека био

врло важан, посебно у стратешком погледу. Овим путем је из Јајца у Кључ бјежао и посљедњи босански краљ Стефан Томашевић, неколико дана прије своје трагичне погибије.

Овај стари град не би смјела мимоићи брига за споменике. Крајње је вријеме да се његово урушавање спријечи, ако, ипак, није касно.

ПЕРИОД ТУРСKE ВЛАДАВИНЕ

Од 1463. до 1878. године Босна је под турском влашћу. Турци успоравају друштвени, економски и културни напредак на поробљеном подручју. Успјели су да исламизују знатан дио становништва у Босни. Међутим, у овом нашем крају није забиљежена појава исламизације, што се може утврдити из турских пописних дефтера. Бјежећи од турског зулума становништво је насељавало пограничне дијелове према Аустрији и Угарској, у чијем саставу је и Хрватска. Избјегло становништво радо је прихватала Аустрија и Угарска као сељаке-кметове или као војнике, насељавајући их у пограничне крајеве као живи бедем који их штити од турске најезде. Године 1527. успостављена је Војна Крајина. Крајина је била посебна територија под директном влашћу Бечког двора а која је тек 1882. године прикључена Хрватској.

Хрватски племићи су настојали да Србе претварају у своје кметове, а католичка црква је настојала да их покатоличи, те су се многи одатле враћали у Турску, односно у Босну, а неке породице су се тада насељавале и у ове крајеве.

Српски народ је насељавао и пограничне дијелове према Млетачкој републици, гдје је добијао од Млечана статус слободних сељака, под условом да бране границу од Турака. Они постају ускоци и хајдуци и ратују против Турака за рачун Млечана под командом својих старјешина, од којих се истицао котарски ускок, сердар Стојан Јанковић, син Јанка Митровића из Равних Котара. Према неким сазнањима, Стојан Јанковић је пролазио и овим крајевима у вријеме када су Млечани поробили и спалили Варцар Вакуф, данашњи Мркоњић Град. Турски путописац Евлија Челеби у свом путопису наводи да су Млечани спалили Варцар између 1656. и 1659. године, у вријеме босанског валије Сејди Мехмед-паше. Стојан Јанковић, како је писала „Политика“ у броју од 22.10.1972. године под насловом „Кула сјећања“ – аутор Иванка Бешевић, погинуо је 1687. године код Сиња, у часу побједице у бици против Турака. Међутим, према податку из опште енциклопедије ПРОСВЕТА Стојан Јанковић погинуо је 1689. године. У овим крајевима у народној традицији још живи име овог познатог ускока. Кад

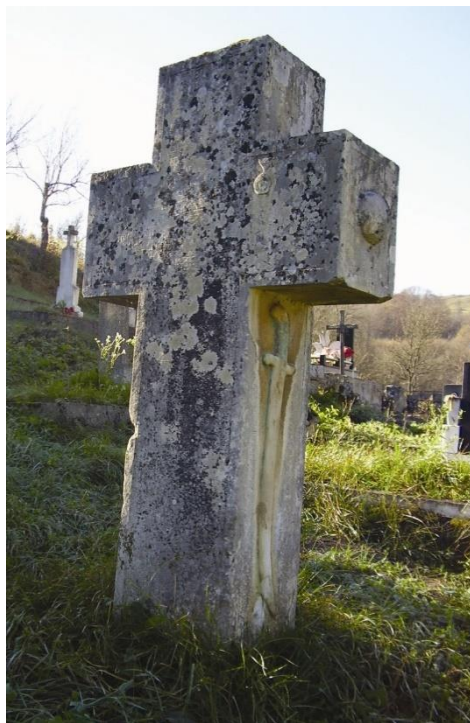
људи причају о ранијим историјским догађајима, помињу и Стојана Јанковића ријечима „Било је то кад је Стојан Јанковић овуда војевао”, а седамдесетих година 20. вијека Стојан Вишекруна Ћокин из села Бараћа пјевао је:

*Плачу јеле, плачу вите гране,
нема нама Јанковић Стојана.*

Услови живота под Турцима били су несношљиви. Матија Мажуранић, хрватски путописац, путујући кроз Босну 1839. године, записао је: „Кристјани ништа под небом немају. Харач се плаћа колико паша наметне...” Ради отпора турском зулumu често су избијале буне и устанци. Већ у 17. вијеку, као вид отпора против Турака, јавља се хајдучија и четовање. И на овом подручју било је хајдуковања и буна, као и напуштања села и бјежања у друге крајеве. Др Васић наводи да у једној биљешци турског пописа стоји да је раја напустила село Вуковиће, у нахији Сокол, и разбјежала се. О јаком присуству Турака у овом крају потврђују остаци турских ханова и чардака, од којих је највише оних који су били у власништву бегова Филиповића у више бараћких села (посебно у Ждрњиној Страни), као и називи на терену који упућују на турска времена: Турска кула, Турмански пут, Турски точак, Омеров мост, Башин камен, Беговац, Беговица, Беговача, Мујбаница, Ханске греде, Хоџине стране, Смајуша, Пашине њиве, Велетово итд., а овуда су водили и значајни каравански путеви. У Медној, у близини Радића гробља, има и турских споменика. Прота Милан Илић у својим мемоарима говори о Фахри-бегу Филиповићу, који је имао чардак у Ждрњама, у Пецкој, а имао је и своју земљу и кметове у овом селу. У Ченићима је кметове имао Дервиш-бег Филиповић. Потомци ових бегова Филиповића све до 1941. године водили су са властима Краљевине Југославије судски спор за одузета имања. Турских чардака било је и у осталим селима, посебно у Медној, која је, због плодности земљишта и ријеке, била привлачна за Турке. Стеван Новаковић из Герзова (85 г.) преноси памћење својих предака да су посљедњи бегови у Герзову били неки Салих из Херцеговине и Мустафа Рибић. Шуме на овим просторима пружале су сигурно уточиште хајдуцима, који су најчешће и нападали из шума, у кланцима и из утврђења и градина, чега такође овдје има. Стеван Новаковић присјећа се да се у доба његовог дјетињства у Герзову причало о неком хајдуку Гвозденцу, о коме нема поузданих података. Један од најширих устанака против Турака, поред више буна у првој половини 19. вијека, јесте устанак у Босни 1875–1878. године, који је избио јер се зулум Отоманског царства више није могао издржати.

Босански сељак, а нарочито кмет, подносио је разне тегобе. Осим десетине и трећине, сељака су оптерећивали и многи други порези, као што су: ђурђевски, лучински..., те овчарина, козарина, крмарина, кућарина, качарина, свадбарина и сл. „Илирске народне новине“ за 1840. годину пишу да је, на жалбу сељака да не може платити неки данак, карактеристичан одговор Турчина био: „То је твоја срећа што ниси крив, зато мораш само платити, а да си крив – био би објешен“. Присиљени на плаћање харача, сви немуслимане, кад више не би могли да измире своје обавезе, продавали су своје скромно имање да би удовољили све већим захтјевима спахија и читлук-сахибија и одметали се у *ешкију*.

Устанком у Босни било је захваћено и подручје с ову страну Штрбине. Др Милан Васић истиче да су турски зулуми и неправде одвели доста сељака-кметова из ових села у устанак против турске власти, а као доказ су споменици погинулим устаницима у Медној, Пецкој и Герзову. Медна је дала и једног четничког војводу у овом устанку (био је то Тома Савановић), а од осталих учесника из овог села памти се и Милан Лукић. Стојан Павловић поуздано тврди да су у четницима код Петра Мркоњића били и Перо Ландека и Никола Гаврић. Мирко Кокеза из Јасенових Потока казивао је да су у Бабићима у Пецкој неког човјека који је био учесник у босанском устанку звали Кривовратић. Човјека са кривим вратом у Бабићима спомиње и прота Милан Илић и каже да се звао Голуб Бабић. Провјером у Домовнику за

Споменик Томи Савановићу, учеснику у Босанском устанку

Пецку утврдио сам да је заиста постојао Голуб Бабић, рођен 1855. године, што значи да је могао бити устаник код Голуба Бабића, вође устанка, родом из села Трубар код Дрвара. Кокеза казује да је и неки Иле Тодоровић из Пецке такође био устаник у овој буни. И за Илу Тодоровића је утврђено да је живио у Пецкој, а њега спомиње прота Илић. Кокеза такође истиче да још живи народно сјећање да је у том устанку на Зечијој пољани био жесток

окршај с Турцима. Било би занимљиво детаљније истражити улогу овог краја у том устанку.

Након пропасти буна и устанака стање се погоршавало јер су слиједиле страшне освете Турака, масовна убијања и мучења која народ није могао да издржи. Миливој Тошић из Доње Пецке, преносећи памћење својих предака, приповиједа да се дешавало да су мајке са дјецом саме скакале у ријеку да не би доживјели мучења или умирање од глади.

Према казивању најстаријих људи, који памте приче својих дједова, овуда је пролазио и Петар Мркоњић, касније краљ Петар I Карађорђевић. Међутим, приликом мог сусрета на Кочићевом збору 2004. године са академиком др Милорадом Екмечићем, који је најбољи познавалац прилика у току босанскохерцеговачког устанка и аутор књиге УСТАНАК У БОСНИ 1875–1878., овај истакнути историчар рече да нема историјских података да је поменути Карађорђевић икада боравио у мркоњићком крају.

У овом устанку против Турака, како је већ поменуто, било је учесника из ових крајева, можда и у чети Петра Мркоњића, те је због тога, као и због чињенице да је Мркоњић Град овај назив добио по његовом илегалном имену, још увијек снажно присутно сјећање на овог ратника и великог српског патриоту и родољуба, који заслужује да се на овом мјесту нешто више о њему каже.

Петар Мркоњић

Петар Карађорђевић, син кнеза Алекснадра Карађорђевића и унук Карађорђевићев – од 1903. године краљ Србије – према приповиједању најстаријих становника из овог краја, али без историјских доказа, пролазио је и кроз бараћки крај у току устанка у Босни (1875–1878), у коме је и лично учествовао јер, као велики патриота и родољуб, није могао бити незаинтересован за борбу српског народа против Османлијског царства, тог вјековног угњетача његовог народа. Први пут се појавио на граници Босанске Крајине под илегалним именом Петар Мркоњић. Боравећи у Дубици и другим мјестима Босанске Крајине, сакупио је 200 четника, добро их наоружао и увјежбао и с њима успјешно водио борбу. Српски устаници су жељели да он постане главни војвода устанка, али се томе супротстављала Аустрија и кнез Милан Обреновић јер је Обреновићима сметала популарност овог ратника из лозе Карађорђевића. Морао је да напусти устанике и да оде у Беч и Париз а затим у Црну Гору, гдје се и оженио кнегињом Зорком, кћерком црногорског књаза Николе.

Петар Мркоњић: Да ли је пролазио овим крајем?

Овдје су читаоцима понуђене двије фотографије Петра Мркоњића: на једној је у ратничкој униформи, а на другој је обучен у народну ношњу, коју је морао обући да не би био препознат када је одлазио из Босне. Кажу да га је неки сељак из једног села код Двора на Уни, сакривши га у велико винско буре, превезао преко границе у Аустрију.

АУСТРОУГАРСКА УПРАВА

Послије пропасти Босанскохерцеговачког устанка, одлуком Берлинског конгреса из 1878. године, Босна и Херцеговина је припала Аустро-Угарској, која је током 1878. године извршила окупацију цијеле њене територије. Укидају се кметски односи, али сељаци и даље морају плаћати све даће као и прије, с тим што је државни порез повећан ради издржавања великог административног апарата окупаторске власти. Омрзнуту и злогласну турску управу, која је нанијела народу велико зло, замијенила је нешто умјеренија, цивилизованија и неупоредиво боље правно организована али и перфиднија аустроугарска управа, која је, зарад својих интереса, изградила доста путева, мостова, пилана, фабрика,

жељезничких пруга, што је, мора се признати, свакако допринијело развоју Босне и Херцеговине, иако је у исто вријеме експлоатисано и њено природно богатство и радна снага. У Босни се тада улаже у гране које ће омогућити коришћење рудног и шумског богатства и осталих сировина.

Tek. br. 1664

ERAZI-MIRIE
TAPIJA ex 18 90.

A-reg. st. 466

za *Milana Berisa*
iz *Barara* o pravnom
posjedu dalje opisane od *veljed diobe*
iz *dobisene granice*
u površini od *20 oha mjesa*
Ta *Granica* jezi u selu *Baraci*
zove se *Bladice* graniči:
od istoka *Yano Polić*
" zapada *Guro*
" juga
" sjevera *Mihanović*
Vrijednost iste *0* for. *1* nč.
Prijenosna pristojbina sa _____ for. _____ nč. i pristojba za tapiju
sa *10* nč. uplaćena je pod B-reg. st. *671*

Kotarski ured
u *Tuzin*, dne *13 Juno* 18 *90*

Kadija: _____ Potresnik: _____
Medija: _____ Ezerovogja: _____

Kotarski predsjednik: *M. T.*

Тапија из аустроугарског периода

Аустроугарска окупација затекла је бараћки крај као изразито заостао у сваком погледу. Са доласком Аустро-Угарске у свим областима живота полако се уводе многе новине, чиме се осјетније мијења начин живота овдашњег становништва. Долази до запошљавања једног броја радника на експлоатацији шумског богатства и примарној преради дрвета, као и на изградњи ускотрачне пруге и шумских путева. На Млиништима и Чардаку формирају се радничка насеља. У употреби се појављују тестера, гвоздени плуг, гвоздени шпорет, до тада за ово подручје непознати алати и радна помагала, посуђе, сапун и друга средства за хигијену, а осим тога унапређује се култура становања, култура исхране и одијевања, уносе се новине у обради земљишта и воћарству. Аустроугарске власти уводе катастар и грунтовницу. Тако је Аустро-Угарска, поред свих невоља које са собом носи окупација, у ова села и народни живот унијела и низ позитивних елемената.

Према новој територијално-административној подјели власти коју је извршила Аустро-Угарска, бараћки крај улази у састав округа Травник, котара Јајце, Варцар Вакуф је испостава котара Јајце, а бараћка села су сврстана у пет сеоских општина: Герзово, Бараћи, Трново, Медна и Пецка.

Анексијом 1908. године Босна и Херцеговина постаје територија Аустро-Угарске. Установљен је чиновничко-полицијски систем власти, без имало удјела домаћег становништва. Нове власти су настојале да створе „босанску нацију” и „босански језик”, потирући српство. Отпор аустроугарским властима народ је пружао разним револуционарним методама. Окупљање је било око револуционарне организације „Млада Босна”, која 1914. године организује атентат на престолонаследника Франца Фердинанда, што је искоришћено као повод за рат против Србије, а што је уједно и означило почетак Првог свјетског рата.

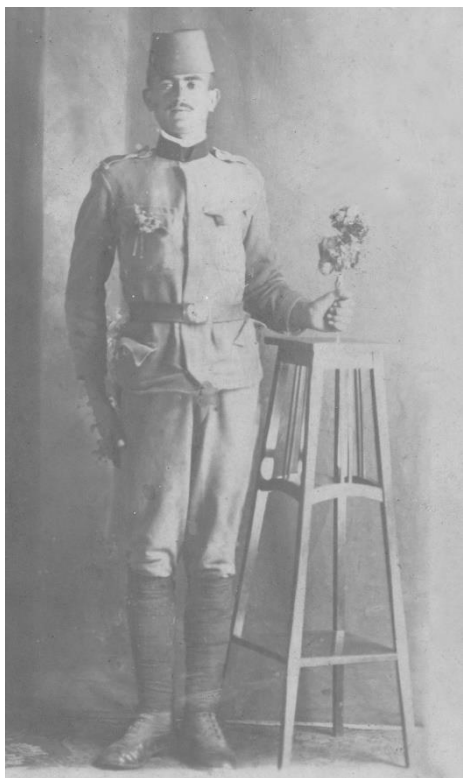
Интересантно је напоменути да Трифун-Трифко Грабеж, син свештеника Ђорђа-Ђорђије Грабежа, члан „Младе Босне” и један од атентатора на престолонаследника Ф. Фердинанда, води поријекло од Грабежа из Пецке, а Грабежи су од „челе” Милетића. Трифков отац Ђорђе, који је рођен у Буковици код Јајца, гдје су Грабежи доселили из Пецке, основао је Православну српску основну школу и подигао цркву у Палама. Трифко је, након што је осуђен на двадесет година робије, умро 1916. године у Терезину, у Чешкој.

Отпора аустроугарским настојањима да гуше националне, вјерске и сваке друге слободе било је и на овим просторима. Најизразитији примјер је оснивање подбора „Просвјете” у Герзову, чији оснивач је био герзовачки свештеник Павле Убавић, о коме ће бити више говора у поглављу о духовном животу на овим просторима. Прота Милан Илић,

свештеник из Пецке, забиљежио је податак да су он и Илија Крпић, свештеник у Медној, у вријеме балканских ратова, од радника фирме „Штајнбајс“ на Чардаку сакупљали прилог за српски Црвени крст намијењен за помоћ српској војсци. Такође је из Герзова тада послат телеграм подршке да Скадар, умјесто Албанији, треба да припадне Црној Гори. Због незадовољства радним условима и ниским зарадама, синдикат радника на Чардаку и Млиништима пред Први свјетски рат организује радничке штрајкове. Отпор је, кад год је то било на неки начин могуће, пружан и мобилизацији у аустроугарску војску, а већ мобилисани су у ратовима против Србије и Русије бјежали на другу страну.

ПРВИ СВЈЕТСКИ РАТ

Чим је Аустро-Угарска објавила рат Србији, у БиХ је извршена мобилизација свих мушкараца способних за војску и формиране су босанске регименте с црвеним фесовима на глави. Очеви и дједови људи из овог краја, приморани да се боре за окупаторске интересе, сијали су

Илија Протић – аустроугарски војник, потом српски добровољац

своје кости по многим европским ратиштима. Упућивани су наши људи и у рат против Србије, што Срби никако нису могли да прихвате, те је, како је већ напоменуто, пружан жесток отпор мобилизацији. Младићи су и у овим крајевима бјежали у шуме, у тзв. „зелени кадар“ или „комите“. Нажалост, о тим догађањима нема поузданих извора, осим шкртог усменог предања. Већина оних који су мобилисани и упућени на фронт у Србију, бјежали су на страну Србије, а они на источном фронту, предавали су се руској војсци, формирали добровољачке јединице и учествовали у пробоју Солунског фронта. Много је младића са ових простора изгинуло у аустројској војсци, али и као добровољци на Солунском фронту, а неки су страдали у аустројским логорима. Из наших крајева било је

више „солунаца”, о чему ће се нешто касније рећи.

Старији из ових крајева памте тешка времена током овог рата. Породице су остале без хранитеља. Завладала је глад у народу. Нејач се с тешком муком борила за преживљавање. Посебно су биле тешке 1917. и 1918. година, када је владала велика суша. Болести и глад су косиле становништво, о чему нам је прота Милан Илић оставио аутентичан запис:

– Година 1916. била је сува и неродна, те је почетком прољећа 1917. глад почела да мори народ Пецке и да узима своје жртве. Народ је брао, Бог зна, колико врста траве и јео, нарочито дивљи лук по планини, звани цремуша. Све чешће и све већи број блиједих и испијених лица сусретао сам куд сам год пошао. Већ у марту, и нешто кашње, све више, свакодневно, дошло би у моју кухињу једна, двије или три жене, поздравиле и стале ћутећи крај врата. Није их требало питати зашто су дошле. Глад их је дотјерала. Гладне оне, гладна дјеца код куће. Нисмо могли спасити тај свијет, али никога нисмо одбили. Пружали би им добар комад хљеба или брашна, а, ако није било брашна, онда жита. Десетак лица умрло је директно од глади, а извјестан број од исцрпљености. Наше су се залихе ближиле крају. Уочи Видовдана 1917. године, ми више нисмо имали ни трунка ни жита ни брашна. У Ждрњама стиже јечам најраније. Отишао сам у Ждрње и тамо су ми најњели једно два кила јечма и самљели на ручни жрвањ. То сам донио кући и појели смо. Већ сутрадан започела је жетва и тако смо се спасили ми, а постепено и народ...

СРПСКИ ДОБРОВОЉЦИ У ПРВОМ СВЈЕТСКОМ РАТУ

*Они спавају по Балкану целом
за добро туђе, за спас свог племена;
никад не беху са заставом белом
ти млади момци великог времена.*

(Владислав-Дис Петковић: ЦВЕТОВИ
СЛАВЕ)

Аустроугарске војне власти су послије објаве рата Србији 1914. године прогласиле општу мобилизацију и у аустроугарску војску мобилисале Србе са подручја читаве Аустро-Угарске монархије, према томе и из Босне и Херцеговине. Силом мобилисани Срби упућивани су на обуку у Беч, Грац, Линц, Пешту и друга мјеста, а затим распоређивани на фронтове према Србији, као и на руски фронт у Галицију, или у Италију.

Ношени патриотским осјећањима, многи су, по цијену сопствених и живота својих породица, одбијали да се боре за интересе Аустро-Угарске монархије против Краљевине Србије и њених савезника и поступили онако како се од њих и могло очекивати – бјежали су из аустроугарске војске и као добровољци ступали у српске јединице. Они упућени на галицијски фронт и Карпате, предавали су се својој руској браћи, али било је и оних који су заробљавани. Из заробљеничких и сабирних логора неки су упућивани на рад у руска прострства. Један од таквих био је, према казивању Владимира Ђурића из Пецке, Стеван Милекић из Медне, који је као руски заробљеник био распоређен у радни логор у околини Владивостока, одакле је успио да побјегне, те је седам година пјешнице путовао до Медне. Стеван је причао да је само понегдје узјавио коња или магарца.

Срби који су се предали или били заробљени у Русији тражили су од српских и руских власти да им дозволе да ступе у добровољачке јединице и да крену у Србију и прикључе се српској војсци. Формирана је Српска добровољачка дивизија, која је у саставу Руског корпуса прво ратовала у Добруци против Бугара, гдје су добровољци испољили велику храброст и јунаштво, али их је много и изгинуло. Реорганизовали су се и једва чекали да крену на Солунски и Кајмакчалански фронт. Почетком новембра 1917. године кренула је прва бригада добровољаца. Пут је био изузетно напоран, опасан и дуг. Ишло се на крајњи сјевер Русије, кроз Норвешку и Енглеску, па преко Француске и Италије у Грчку, да би у Солун стигли око Божића 1918. године. Путовање је трајало око два мјесеца. Друга бригада Прве добровољачке дивизије морала је другим правцем, пругом преко Урала све до Владивостока, а онда је требало бродовима проћи Јапанско и Кинеско море. Дошли су у Сингапур, гдје су им се придружили српски добровољци из Аустралије и Новог Зеланда, прошли су затим Индијски океан, Црвено море, Суецки канал и Средоземно море и стигли у Солун средином марта. И овај пут је трајао око два мјесеца. На овим путовањима је од хладноћа или наглих промјена температуре и од разних болести и исцрпљености умирао не мали број добровољаца. Након опоравка и припрема ступали су, с вјером и надом у побједу, у жестоке и крваве борбе с непријатељем на широком Солунском фронту, гдје многи заувјек оставише своје животе за спас своје отаџбине и српског народа.

Из ових крајева био је не мали број српских добровољаца, учесника у балканским ратовима и Првом свјетском рату. Сва моја настојања да пронађем ваљану евиденцију о овим најславнијим борцима у српској историји била су узалудна. Нису забиљежена ни њихова имена а камоли биографски подаци или забиљешке о њиховим патњама и јуначким

„Солунац“ Јово Гајић

дјелима. А многи од оних који су преживјели до уназад неколико деценија живјели су међу нама. Из жеље да их не заборавимо и да се сачува памћење за будућа покољења, покушао сам да на основу казивања њихових потомака или оних који су их познавали, као и на неке друге начине, сазнам и забиљежим њихова имена. Заслужили су ти јунаци, од којих многи у Добруци, на Кајмакчалану и другим знаним и незнатим мјестима широм Балкана разасуше своје кости за славу и част своје напаћене отаџбине и за слободу српског народа, да их вјечно памтимо и чувамо од заборава њихова јуначка дјела. Када сам 1975. године у „Вечерњим

новостима” писао о „солунцу” Јови Гајићу, у разговору с њим, Јово замоли:

– Пишите о нама да наши потомци знају да смо били прави мученици али и велики јунаци и нека се поносе нама.

И ово, макар само помињање имена оних за које смо сазнали, покушај је да се од заборава отргну не само ови јунаци већ и овај најславнији дио српске историје, који је неоправдано потискиван и заборављен, напосто прескочен и избрисан, а у школским лекцијама се само овлаш спомињао. Нажалост, успомене на многе српске добровољце чија имена нису забиљежена отићи ће заувјек у заборав.

Дневни лист „Глас” 6–7. јула 1991. године објавио је списак „солунаца” из БиХ који су добили земљу у Панчевачком Риту, а са овог терена на том списку су сљедећа имена: ПРОЛЕ В. ПЕТАР, ПРОЛЕ С. МИТАР и ЛЗЕКИЋ СТОЈА за ДАМЈАНА из Драгњић Подова, ВРБЉАНАЦ И. СТАНКО и ПЕЈИЋ Ј. МИЛАН из Убовића Брда; МАРКАНОВИЋ Н. ИЛИЈА из Медне и МАНДИЋ Д. СТЕВАН из Трнова.

Земља је овим „солунцима” додијељена 30.9.1939. године, да би им Законом о ликвидацији аграрне реформе 1947. године Скупштина Народне Републике Србије ту земљу одузела.

Са интернет странице о Медној забиљежио сам да су из Медне учесници Солунског фронта: ПАВЛЕ ВАСИЉЕВИЋ, ПЕРО ЂУРИЋ и МИЛАН БОЖИЋ.

Уз имена осталих добровољаца биљежио сам и имена њихових потомака или оних који су их познавали а који за њих тврде да су као добровољци учествовали у биткама на страни Србије.

Влајко Проле из Драгњић Подова казује да су, поред поменутих Петра и Митра Проле и Дамјана Лекића, добровољци из Драгњић Подова били и његов отац ИЛИЈА ПРОЛЕ, те МАКСИМ ПРОЛЕ, АЋИМ ПРОЛЕ и ОСТОЈА КАЛКАН, који се одселио у Панчевачки Рит.

Алекса Мандић из села Јусићи, које је до 1962. године било у саставу општине Бараћи, казује да су из овог села добровољци били МИЛАН БУБЊЕВИЋ и САВО МАНДИЋ.

Мирко Кокеза из Јасенових Потока тврди да су добровољци из овога села ЈОВАН УБИПАРИП, МИЋО ПАЛАЛИЋ и ЛАЗО ЛАЗИЋ. За Лазу Лазића Кокеза каже да је на Драчу био „спао“ на 38 килограма и да је лијечен у Бизерти (Тунис), а кад је излијечен, живио је једно вријеме у Француској, гдје се био оженио неком грофицом. Кући се вратио 1922. године.

Многи казивачи се слажу да је МАРКО-МАРКАН ТОДОРОВИЋ из Доње Пецке учесник у пробоју Солунског фронта.

Зорка Тодић из Бараћа каже да сигурно зна да је њен свекар ЈОВО-ЈОЈА ТОДИЋ (1874–1974) био на Солунском фронту и да је често приповиједао како је путујући до Грчке на морима провео 25 дана, као и да су с њим на том путу били и ЂУРИЦА АНДРИЋ из Медне и ЈЕВТО УБИПАРИП из Јасенових Потока.

Тоде Терзија из Пецке казивао је да су „солунац“ били и ОСТОЈА МАРИЋ, звани БУЋЕТА и ЛУКА-ЛУИЗ МАРИЋ из Доње Пецке.

Живко и Коста Протић из Бараћа казују да су „солунци“ њихов отац ИЛИЈА Л. ПРОТИЋ и брат му СТЕВАН Л. ПРОТИЋ, те да је Илија рањен, а Стеван погинуо на фронту. Они такође истичу да је добровољац био и СТЕВАН ГРУЈИЋ из Горњих Бараћа.

Стеван Тодић из Горњих Бараћа наводи као „солунце“ ПЕРУ МИТРОВИЋА КРЦУ, те МИЛАНА БАЈИЋА, који је погинуо на Солунском фронту, затим ЈЕВТУ РАДУЛОВИЋА из Герзова, који је колонизован, те МИЛАНА МИЛЕТИЋА из Трнова.

Чедо Копања из Трнова такође тврди да је МИЛАН МИЛЕТИЋ био учесник у пробоју фронта, као и НИКО КОПАЊА.

Славко Савичић из Герзова каже да су добровољци из Герзова били његов отац ОСТОЈА САВИЧИЋ, који је рањен на Кајмакчалану, гдје је као добровољац дошао из Русије, те ЈОВАН-ЈОЈА НОВАКОВИЋ и ЛУКА ОШАП.

Пајо Гајић из Бараћа казује, а што потврђују и многи Бараћани, да је његов отац ЈОВО ГАЈИЋ, учесник балканских ратова и Солунског фронта, гдје је и рањен у десну ногу. Био је позван од руског амбасадора у Сарајево да прими медаљу. Нуђена му је колонизација, коју је Јово одбио.

Јованка Зељковић из Бараћа наводи податак да је заједно с њеним оцем ЈОВАНОМ УБИПАРИПОМ (већ поменут као „солунац” – прим. аутора) на Солунском фронту био и СИМО УБИПАРИП из Јасенових Потока.

Јованка Васић из Подгорије као добровољце помиње ЂУРУ ВАСИЋА и ЂУРУ ЈОВАНОВИЋА и каже да је Ђуро Васић изгубио и ногу на том фронту и да је дуго примао пензију. Међутим, према неким другим изјавама ова два човјека из Подгорије били су учесници у борбама на Пијави, у Италији. Бранко Васић из Подгорије рече да је на Пијави био и ТОДЕ ПОПОВИЋ из Подгорије.

Илија Дакић из Подгорије преноси сјећање својих старијих да су као српски добровољци на пробоју Солунског фронта учествовали ИЛЕ и ЈОВО ДАКИЋ, те да је Јово тамо и погинуо.

Владе Зељковић из Бараћа са сигурношћу тврди да је његов отац ИЛИЈА ЗЕЉКОВИЋ био „солунац”. Звали су га Рус. Владе чува и медаљу коју је његовом оцу додијелио Президијум Врховног сојуза совјетских република на којој пише: ЗЕЉКОВИЋ ИЛИЈИ – СССР ЗА БОЕВИТЕ ЗАСЛУГИ. По медаљу је ишао у Београд.

Стојан Павловић из Оканџија (87 г.) каже да су српски добровољци и МИЛАН и МЛАЂЕН КЛЕПИЋ, СТАНКО СТОЈЧИЋ и МАРКО ДАВИДОВИЋ који су добили земљу у Старом Лецу.

Драган Радић из Оканџија тврди да су „солунци” и МИЛАН РАДИЋ, који је колонизован у Војводину, и ПЕРО РАДИЋ, који је и погинуо на Солунском фронту.

С обзиром на то да, како је већ речено, нема поузданих података о српским добровољцима из овог краја, не може се поуздано и документовано установити ко је од наведених стварно учесник битака на страни Србије на Солунском или неком другом фронту, ко на страни Русије, а ко опет на страни Аустрије у бици на Пијави или неким другим фронтима. Истина је једино то да су многи српски синови из ових крајева остављали своје кости широм Европе.

Нека је овим јунацима вјечни покој, мир и слава, а њиховим потомцима остаје света дужност да слиједе идеале слободе за које су се они јуначки борили и несебично полагали своје животе и да не заборављају своје славне претке.

ВРИЈЕМЕ КРАЉЕВИНЕ СХС И КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ (1918–1941)

Побједом савезника над Аустро-Угарском, створена је 1. децембра 1918. нова државна заједница – Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца (од

1929. Краљевина Југославија), у чији састав је ушла и Босна и Херцеговина. Проглашење уједињења силно је одјекнуло и у овом крају јер је дошао крај робовању под Турцима и Аустро-Угарском. Агама и беговима – који су уз благослов окупаторских власти до посљедњег дана свог утицаја насртали на овдашњи српски народ, суровим методама истјеривали дугове, нападали на његову имовину, на част и поштење, народу отимали стоку, тукли и мучили – коначно су затворена сва сеоска врата и ускраћене све привилегије, а сељаци-кметови коначно су добили у власништво земљу коју су до тада обрађивали. Остварен је и вјековни сан о уједињењу са Србијом. Нова држава је на самом почетку свог постојања укинула заостале феудалне односе, а с њима и трећину, десетину и многе друге дажбине које је Аустрија задржала из турског периода. Турци су се тешко мирили са губљењем својих вишевјековних повластица и владавином над српским народом.

Оснивањем Врбаске бановине 1929. године и ово подручје је ушло у њен састав. Народ се постепено али тешко опорављао од посљедица рата. У вријеме Бановине долази до градње пута од Подбрда до Млиништа. Изграђено је тада и неколико школа у овим селима. Дио становништва ради на експлоатацији и примарној преради дрвета (Ђоровића пилана) на Млиништима и Чардаку, као и на изградњи пута. Професор Станко Васић из Пецке каже да су људе који су радили у „државном послу“ презирали у селу јер је то значило да су лоши домаћини, сиромашни стоком и осталим, па морају радити за ниске плате да би могли живјети. Међутим, доћи до новца у оно доба била је велика ствар. Иако су сељаке опет притискали порези а цијена стоке је била ниска у односу на индустријску робу, ипак су села нешто живнула. У селима су радили дућани, у које је народ све чешће залазио. Живот се постепено мијењао на боље у сваком погледу, посебно у култури становања, исхране, хигијене и начину одијевања. Писменост се брзо ширила. Али, народ је убрзо задесила нова велика несрећа – Други свјетски рат.

ДРУГИ СВЈЕТСКИ РАТ (1941–1945)

И рат 1941–1945. године прохујао је овим подручјем наносећи велика цивилна страдања и материјална разарања

Вијест о бомбардовању Београда 6. априла 1941. године болно је одјекнула у овим селима. Народ је био запрепашћен и силно забринут. Почели су кућама пристизати војници и резервисти и нешто се више сазнавало о пропасти Краљевине и проглашењу Независне Државе Хрватске, односно успостављању усташке власти. Знало се да долази велико зло. Народ је просто био скамењен. НДХ доноси уредбе и законе. Уредбом о одбрани народа и државе од 17. маја 1941. године Срби, Јевреји и Цигани стављени су ван закона. Забрањује се рад српских друштава, установа и школа, а строго се забрањује и употреба ћириличног писма.

*Миливој Азерић –
један од учесника
битке на Сутјесци*

Усташка штампа и пропаганда шире хајку против Срба. У жандармеријским станицама у Герзову и Чардаку постављају се усташки жандарми. Сеоски кнезови нису одмах смијењени јер они треба да раде на прикупљању оружја и да позивају народ на предају. Зло се с великом зебњом очекивало и приближавало, зло се и догодило. О страдању и патњи српског народа на овом подручју у новоствореној НДХ свједоче споменици невиним цивилним жртвама на Ивовцу и Горњој Подгорији, код Анђелића кућа.

Иако је и на овим просторима у Другом свјетском рату дошло до трагичне подјеле на четнике и партизане, ипак није било већих сукоба и међусобног сатирања између једних и других. О тој подјели једнородног народа у селима бараћког краја, о узроцима и посљедицама такве подјеле, о борцима и жртвама и на једној и на другој страни, као и о идолошким питањима тога времена, ова књига се неће бавити, осим што ће забиљежити оне догађаје који су све до данас оставили дубљи траг у памћењу народа овог краја.

NEZAVISNA DRŽAVA HRVATSKA

(Škola:) *Državna pučka škola u Mednoj*Broj: *530*

SVJEDODŽBA

U SIOMEN
PRVE ŠKOLNE GODINE

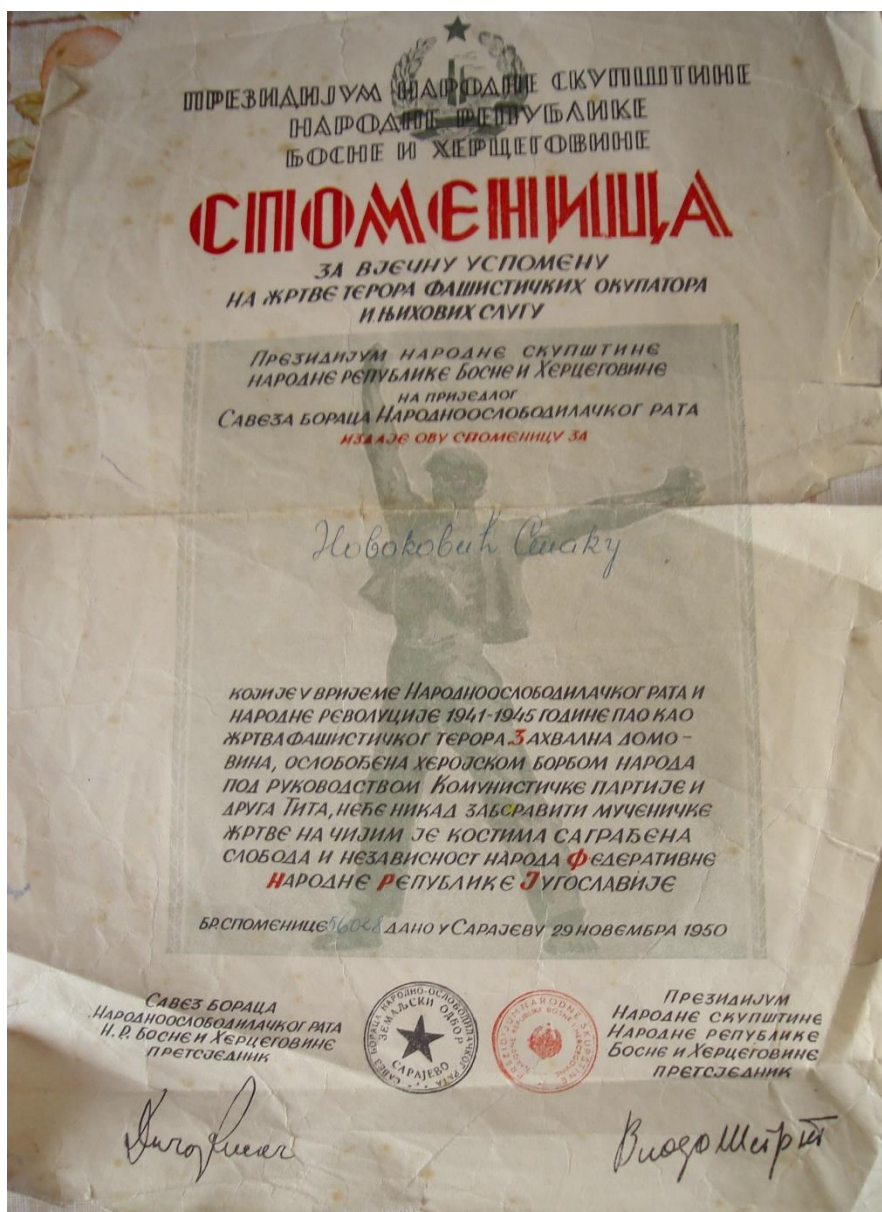
NEZAVISNOJ DRŽAVI HRVATSKOJ

Savić Božo sin, kći *Stevanov*rođen *6. Srpnja* *1930* u *Mednoj*vjere *pravoslavne*, vrši je školske godine 1940/41.ČETVRTI RAZRED pučke škole u *Državnoj pučkoj**sa odličnim uspjehom*Ova se svjedodžba izdaje na osnovi zakonske odredbe
br. LXXV/123 — Z. p. — 1941. od 8. svibnja 1941.Br. poslov. *76/11*U *Mednoj* dne *29. lipnja* 1941.*Ljiljana Šušter**Ljiljana Šušter*

ЦИВИЛНЕ ЖРТВЕ РАТА 1941–1945.

У покушају да дођем до података о цивилним жртвама усташких и окупаторских злочина почињених у овим селима у Другом свјетском рату (1941–1945) ослањао сам се на нека досадашња истраживања која су, захваљујући Луки Чулићу из Мркоњић Града, обављена деведесетих година прошлог вијека. Тада је евидентирано око 200 имена жртава, али је

Примјерак Споменце цивилним жртвама

та евиденцију већим дијелом нестала у рату, те сам уз помоћ Славка Савичића из Герзова, методом анкетирања мјештана, прикупио један број имена. Ипак, највећи број имена жртава преузео сам из пројекта „Јасеновац“ који у сарадњи са Музејом жртава геноцида у Београду води Амерички истраживачки институт (Research Institute Jasenovac). Тако је прикупљено близу 1.000 имена жртава. Прикупљене податке треба узети са извјесном резервом јер нису у потпуности прецизни. Највише нетачности је у годинама рођења жртава. С обзиром на то да је евиденција у матичним књигама и домовницима већим дијелом уништена, подаци су давани по сјећњу. Читаоци треба да узму у обзир и то да су чак и нека имена жртава и њихових очева непрецизна јер су пријављена у скраћеном облику. Примјера ради, Никола је Нико, Митар, Милан или Милорад је Мићо, Јован је Јово или Јовица и сл. Такође не треба искључити ни могућност да се у попису цивилних жртава не нађу и нека имена погинулих припадника војних формација, ако су их чланови породице пријављивали као цивилне жртве. Није у потпуности тачна ни евиденција о селима из којих потичу жртве. У истраживачком пројекту „Јасеновац“ иста имена се налазе на списковима жртава из више села, те смо покушали да тај недостатак отклонимо. Иако су подаци непотпуни и непрецизни, они су изузетно драгоцјени као добра подлога за даљи рад на појединачном утврђивању свих жртава – и цивилних и војних (на чему аутор ове монографије има намјеру да настави рад и да изда посебну брошуру). Тачан број жртава вјероватно се никада неће потпуно утврдити, али је већ учињен напор да се он изрази у што већем проценту. Хумано је ове невинно страдале мученике барем именом и презименом овјековјечити и очовјечити.

Већину злочина починиле су усташе које су на најсвирепији начин уништавале све што је носило српско име – од још некрштене новорођенчади у бешици до најстаријих особа. Био је то, како написа др Раде Ракита, „класични примјер геноцида над једним народом какав је тешко наћи у цивилизованом свијету“. Само у току једног дана усташки кољачи су 6. септембра 1941. године у Подгорији уморили близу 200 људи, жена и дјеце, а 25. октобра 1942. године у Драгњић Подовима, у долини званој Зруле, за само неколико часова поклато је преко 80 цивила. Тада су усташе убиле Цвију Зељковића из овог села и његових осам синова. Дајемо попис жртава по селима:

Бараћи

1. Аничих (Јово) Гојко (1921)

2. Бајић (Перо) Максим (1898)
3. Бајић (Тоде) Остоја (1903)
4. Бајић (Тоде) Светко (1907)
5. Бајић (Перо) Павле (1902)
6. Бајић (Тоде) Божо (1897)
7. Бајић (Стеван) Илија (1901)
8. Банека (Милан) Мира (1933)
9. Банека (Милан) Анђа (1940)
10. Банека (Милан) Душан (1932)
11. Банека (Милан) Стево (1934)
12. Богојевић (Тоде) Стеван (1890)
13. Богојевић (Илија) Дако (1918)
14. Богојевић ((Тоде) Душан (1921)
15. Богојевић (Тоде) Пане (1863)
16. Богојевић (Мијат) Тоде (1897)
17. Богојевић (Лука) Урош (1912)
18. Бубњевић (?) Јока (1871)
19. Васић (Симо) Јовица (1909)
20. Вуковић ((Ђуро) Душан (1920)
21. Гајић (Мићо) Војин (1924)
22. Гогич (Лука) Миља (1912)
23. Давидовић (Перо) Дара (1933)
24. Давичевић (?) Раде (1890)
25. Дакић (Симо) Драго (1928)
26. Дакић (Павле) Дева (1869)
27. Дакић (Иле) Симо (1911)
28. Дакић (Митар) Никола (1871)
29. Дакић (Митар) Перо (1887)
30. Дакић (Митар) Милица (1889)
31. Дакић (Стеван) Владо (1925)
32. Дошлов (Митар) Богдан (1899)
33. Ждрња (Бојан) Михаило (1911)
34. Зељковић (Ђуро) Стево (1920)
35. Зељковић (Димитрије) Зорка (1902)
36. Зељковић (Божо) Нико (1861)
37. Зељковић (Милан) Стеван (1916)
38. Зељковић (Милан) Крстан (1925)
39. Зељковић (Митар) Богдан (1915)
40. Зељковић (Милан) Вељко (1920)
41. Зељковић (Димитрије) Стана (1936)

42. Зељковић (Тоде) Чедо (1924)
43. Зељковић (Милан) Илија (1920)
44. Зељковић (Илија) Јован (1919)
45. Зељковић (Димитрије) Стојан (1937)
46. Зељковић (Милан) Тодор (1916)
47. Зељковић (Перо) Војин (1918)
48. Зељковић (Илија) Богдан (1915)
49. Јаковљевић (Јово) Крстан (1915)
50. Јаковљевић (Јово) Душан (1908)
51. Јаковљевић (Јово) Тоде (1910)
52. Јаковљевић (Цвијо) Јово (1926)
53. Јаковљевић (Милан) Тоде (1898)
54. Јаковљевић (Јово) Јован (1908)
55. Јаковљевић (Раде) Павле (1901)
56. Јаковљевић (Бојан) Цвијо (1906)
57. Јаковљевић (Павле) Раде (1919)
58. Јаковљевић (Павле) Петар (1926)
59. Јовановић (Јово) Јања (1931)
60. Калаба (Којо) Доста (1898)
61. Каурин (Никола) Драган (1941)
62. Каравулац (Тодор) Тоде (1886)
63. Кужић (Јово) Стеван (1893)
64. Лазић (Никола) Јово (1886)
65. Лукућ (Крстан) Борка (1922)
66. Лукић (Ђуро) Ђуро (1851)
67. Лукић (Ђуро) Јово (1869)
68. Лукић (Раде) Јово (1849)
69. Лукић (Иле) Остоја (1925)
70. Лукић (Нико) Перо (1886)
71. Лукић (Лука) Стеван (1903)
72. Мајсторовић (Симо) Симо (1905)
73. Марковић (Симо) Јово (1869)
74. Митровић (Јово) Зора (1920)
75. Митровић (Милан) Војин (1932)
76. Митровић (Мирко) Вељко (1930)
77. Митровић (Васо) Милан (1899)
78. Митровић (Милан) Јово (1924)
79. Митровић (Милан) Тодор (1890)
80. Опарница (Вид) Крстан (1904)
81. Опарница (Нико) Ђуро (1924)

82. Пајић (Мијо) Јово (1896)
83. Пепић (Стеван) Илија (1910)
84. Поповић (Миле) Богдан (1904)
85. Поповић (Стојан) Марија (1905)
86. Поповић Максим) Душан (1921)
87. Проле (Вид) Стеван (1911–1941)
88. Протић (Милан) Стојан (1886)
89. Протић (Страхило) Мара (1932)
90. Протић (Данило) Милица (1932)
91. Протић (Глишо) Стана (1902)
92. Протић (Млађен) Мирјана (1911)
93. Протић (Стеван) Драган (1937)
94. Протић (Страхило) Вујо (1920)
95. Протић (Ђуро) Дане (1856)
96. Протић (Перо) Мара (1891)
97. Протић (Стеван) Миља (1938)
98. Протић (Раде) Чедо (1853)
99. Протић (Страхило) Слободан (1925)
100. Протић (Милан) Стојадин (1939)
101. Протић (Тоде) Стана (1911)
102. Протић (Гојко) Љубомир (1935)
103. Протић (Гојко) Зорка (1936)
104. Протић (Гојко) Борка (1935)
105. Протић (Гојко) Тоде (1941)
106. Протић (Блаже) Стана (1893)
107. Протић (Дане) Ђуро (1906)
108. Протић-Грујић (?) Миља (1916)
109. Протић (Дако) Милица (1900)
110. Протић (Страхило) Мира (1927)
111. Протић (Млађен) Мирјана (1939)
112. Протић (Симо) Мирко (1927)
113. Протић (Ђуро) Тоде (1931)
114. Протић (Митар) Вукосав (1924)
115. Протић (Чедо) Здравко (1927)
116. Прпа (Никола) Марко (1936)
117. Прпа (Лука) Вид (1907)
118. Прпа (Иле) Митар (1903)
119. Прпа (?) Јован (1880)
120. Радановић (Јово) Чедо (1917)
121. Радановић (Иле) Миле (1904)

122. Радуловић (Јован) Урош (1925)
123. Ружичић (Тоде) Милан (1902)
124. Ружичић (Дако) Јованка (1890)
125. Ружичић (Стеван) Ђуро (1931)
126. Ружичић (Нико) Нико (1879)
127. Ружичић (Нико) Стеван (1901)
128. Савичић (Јоја) Ђуро (1878)
129. Смиљанић (Јово) Мирко (1904)
130. Смиљанић (Јово) Тоде (1911)
131. Смиљанић (Стојан) Васкрсије (1911)
132. Станић (Мијо) Милица (1901)
133. Станић (Јово) Тоде (1885)
134. Станић (Павле) Милан (1902–1941)
135. Станић (Лазо) Милица (1880)
136. Стојичић (?) Јованка (1902)
137. Стојичић (Раде) Јованка (1921)
138. Стојичић (Тома) Раде (1902)
139. Танасић (Илија) Роса (1900)
140. Танасић (Митар) Боро (1938)
141. Танасић (Станко) Илија (1929)
142. Танасић (Илија) Анђа (?)
143. Танасић (Митар) Славко (1902)
144. Танасић (Митар) Перо (1913)
145. Танасић (Митар) Миле (1911)
146. Танасић (Илија) Неђо (1932)
147. Танасић (Стојан) Илија (1902)
148. Танасић (Митар) Срето (1932)
149. Танасић (Стево) Дако (1932)
150. Танасић (Илија) Доста (1901)
151. Танасић (Данило) Душан (1905)
152. Танасић (Перо) Душанка (1917)
153. Танасић (Митар) Анђа (1938)
154. Танасић (Митар) Неђо (1924)
155. Танасић (Ђуро) Стево (1876)
156. Тодић (Стево) Војин (1910)
157. Тодић (Максим) Мирко (1921)
158. Тодић (Максим) Драган (1926)
159. Тодић (Урош) Влајко (1926)
160. Тодић (Милан) Мара (?)
161. Тодић (Тоде) Милан (1889)

162. Тодић (Јован) Митар (1879)
163. Тодић (Јован) Стана (1880)
164. Томић (Иле) Илија (1849)
165. Томичић (Илија) Јово (1889)
166. Томичић (?) Илија (1849)
167. Томичић (Тома) Јово (1861)
168. Томичић (Саво) Драго (1929)
169. Топић (?) Стојан (1892)
170. Тошић (Јован) Миле (1940)
171. Тошић (Јован) Раде (1919)
172. Чебеџић (Васо) Душан (1902)
173. Шпирић (Мијо) Стана (1880)
174. Шпирић (Никола) Влајко (1909)
175. Шпирић (Стојан) Боса (1929)
176. Шпирић (Мирко) Роса (1934)
177. Шпирић (Мирко) Богољуб (1936)
178. Шпирић (Симо) Чедо (1923)
179. Шпирић (Стојан) Ђорђе (1926)
180. Шпирић (Марко) Јово (1881)
181. Шпирић (Божо) Јован (1926)
182. Шпирић (Вито) Миле (1900)
183. Шпирић (Никола) Стојан (1882)
184. Шпирић (Никола) Владе (1909)
185. Шушњар (Остоја) Љупко (1900)

Герзово

1. Андрић (Митар) Василија (1897)
2. Аничич (Перо) Драго (1922)
3. Аничич (Дамјан) Саван (1900)
4. Аничич (Јово) Станко (1889)
5. Аничич (Стеван) Цвијо (1907)
6. Аничич (Стеван) Душан (1923)
7. Аничич (?) Душан (1908)
8. Аничич (?) Саван (1900)
9. Бајић (Милан) Новак (1902)
10. Бајић (Спасоје) Новак (1908)
11. Банека (Стеван) Јока (1855)
12. Банека (Тодор) Јока (1889)
13. Банека (Никола) Невенка (1901)

14. Банека (Милан) Стево (1899)
15. Билић (Чедо) Вељко (1925)
16. Богојевић (Илија) Дако (1918)
17. Богојевић (Тоде) Душан (1920)
18. Богојевић (Сава) Остоја (?)
19. Богојевић (Иле) Јован (1904)
20. Богојевић (Божо) Максим (1891)
21. Богојевић (Јово) Митар (1890)
22. Богојевић (Милан) Митар (1920)
23. Богојевић (Тоде) Никола (1892)
24. Богојевић (Цвијо) Перо (1901)
25. Богојевић (Станко) Петар (1872)
26. Богојевић (Милан) Стана (1875)
27. Богојевић (Митар) Стана (1881)
28. Богојевић (Иле) Станко (1900)
29. Богојевић (Перо) Станко (1904)
30. Богојевић (Тоде) Стеван (1895)
31. Богојевић (Тоде) Пане (?)
32. Богојевић (Мијат) Тоде (1897)
33. Богојевић (Лука) Урош (1912)
34. Бубањ (Стојан) Перо (1888)
35. Бубањ (Перо) Тоде (1922)
36. Бубњевић (Душан) Борислав 81921)
37. Бубњевић (Никола) Дако (1925)
38. Бубњевић (Јово) Драган (1906)
39. Бубњевић (Митар) Јања (1880)
40. Бубњевић (Јован) Јован (1898)
41. Бубњевић (Станко) Јово (1898)
42. Бубњевић (Чедомир) Миливој (1923)
43. Бубњевић (Иле) Никола (1919)
44. Бубњевић (?) Перо (1900)
45. Бубњевић (Јеремија) Стана (1941)
46. Бубњевић (Митар) Станко (1925)
47. Бубњевић (Благоје) Стеван (1907)
48. Бубњевић (Милан) Стеван (1898)
49. Бубњевић (Перо) Тоде (1924)
50. Бубњевић (Нико) Василије (1900)
51. Бубњевић (Марко) Стеван (1898)
52. Бубњевић (Марко) Вид (1900)
53. Врбљанац (?) Никола (1885)

54. Бубњевић (Иле) Владимир (1923)
55. Вишекруна (?) Илија (1909)
56. Вишекруна (Миле) Стојан (1902)
57. Гајић (Лука) Ђуро (1861)
58. Гајић (Стеван) Ђуро (1864)
59. Гајић (Никола) Рајко (1908)
60. Гајић (Стеван) Никола (1919)
61. Гајић (Лука) Симо (1871)
62. Гајић (Стеван) Тома (1910)
63. Грчић (Миле) Јеремија (1895)
64. Гвозденац (Божо) Ђуро (1900)
65. Гвозденац (Тоде) Ђуро (1887)
66. Гвозденац (Лука) Лука (1887)
67. Гвозденац (Тодор) Лука (1919)
68. Дакић (Божо) Боро (1916)
69. Дакић (Миле) Дамјан (1904)
70. Дакић (Јово) Лазо (1878)
71. Дакић (Лазо) Лука (1917)
72. Дакић (Крстан) Владимир (1889)
73. Ђаковић (Јово) Никола (?)
74. Ђаковић (Драган) Никола (1920)
75. Ђаковић (Јово) Тоде (1912)
76. Ждрња (Јанко) Ђуро (1900)
77. Ждрња (Јанко) Илија (1902)
78. Зец (Павле) Цвијо (1875)
79. Зец (Цвијо) Милан (?)
80. Зец (Јово) Душан (1916)
81. Зец (Јово) Лазо (1878)
82. Зец (?) Јово (1915)
83. Зец (Лазо) Мирко (1910)
84. Зец (Ђуро) Симо (1911)
85. Зец (Никола) Славко (1908)
86. Зец (Петар) Спасоја (1903)
87. Зец (Никола) Спасоје (1914)
88. Зец (Петра) Тодора (1886)
89. Зец (Максим) Урош (1900)
90. Јагодић (Остоја) Здравко (?)
91. Јакица (Иле) Јован (1892)
92. Јакица (Стеван) Нико (1922)
93. Јанкетић (Јанко) Ђуро (1910)

94. Јанкетић (Јанко) Илија (1914)
95. Јанкетић (Јован) Илија (1881)
96. Калкан (Јово) Смиљка (1907)
97. Калкан (?) Вељко (?)
98. Кесић (Станислав) Душан (1920)
99. Кесић (Ђуро) Стеван (1904)
100. Кизић (Шпиро) Драган (1912)
101. Кизић (Јово) Душан (1908)
102. Кизић (Тоде) Душан (1897)
103. Кијић (Јово) Перо (1910)
104. Кизић (Шпиро) Петар (1910)
105. Кизић (Тоде) Перо (1906)
106. Кокеза (Стеван) Стојан (1880)
107. Крека (Станко) Стево (1902)
108. Кужић (Милан) Ђуро (1921)
109. Кужић (?) Марија (1865)
110. Кужић (Крстан) Милан (1880)
111. Кужић (Крстан) Симо (1875)
112. Кужић (Саво) Срето (1910)
113. Кужић (Јово) Стеван (1889)
114. Кужић (Тодор) Стојан (1894)
115. Кужић (?) Илија (?)
116. Лукић (Ђуро) Ђуро (1897)
117. Лукић (Ђуро) Јоја (1878)
118. Лукић (Јоја) Јандре (?)
119. Лукић (Нико) Перо (1889)
120. Лукић (Лука) Стеван (1903,1920)
121. Мајсторовић (Симо) Глишо (1925)
122. Мајсторовић (Стеван) Лазо (1878)
123. Мајсторовић (Тривун) Симо (1898)
124. Милановић (?) Мићо (1901)
125. Милановић (Јово) Митар (1905)
126. Милановић (?) Васкрсије (1876)
127. Милановић (Мићо) Здравко (1924)
128. Миљевић (?) Тоде (?)
129. Мирковић (Павле) Тоде (1919)
130. Мрђан (Јово) Остоја (1913)
131. Мрђан (?) Богдан (?)
132. Новаковић (Вид) Грозда (1912)
133. Новаковић (Перо) Илија (1901)

134. Новаковић (Симо) Илија (1890)
135. Новаковић (Перо) Лука (1907)
136. Новаковић (Милан) Марко (1908)
137. Новаковић (Вид) Марко (1908)
138. Новаковић (?) Петар (1861)
139. Новаковић (Стојан) Стака (1872)
140. Новаковић (Марко) Станка (1867)
141. Новаковић (Дмитар) Станко (1873)
142. Новаковић (Митар) Ђуро (1910)
143. Новаковић (Милан) Светко (1908)
144. Новаковић (Милан) Шпиро (1903)
145. Новаковић (Вид) Шпиро (1910)
146. Новаковић (Илија) Тоде (1916)
147. Новаковић (Лука) Тоде (1907)
148. Опарница (Иле) Ђуро (1900)
149. Опарница (Нико) Ђуро (1923)
150. Опарница (Стеван) Милан (1890)
151. Опарница (Станко) Нико (1897,1901)
152. Опарница (Иле) Перо (1907)
153. Опарница (Остоја) Сава (1912)
154. Опарница (Перо) Станко (1890)
155. Опарница (Милан) Стеван (1920)
156. Панинчић (Никола) Слободан (1922)
157. Паштар (Перо) Миољка (1903)
158. Поповић (Шпиро) Душан (1889)
159. Поповић (Тоде) Обрад (1871)
160. Поповић (Јован) Симо (1884)
161. Проле-Гајић (Ђорђе) Миољка (1902)
162. Радмило (Петар) Митар (1924)
163. Радмило (Симо) Петар (1910)
164. Радуловић (Цветко) Гојко (1921)
165. Радуловић (Марко) Благоје (1893)
166. Радуловић (Чедо) Јелена (1916)
167. Радуловић (Стеван) Јован (1876)
168. Радуловић (Јован) Лазо (1915)
169. Радуловић (Светко) Митар (1918)
170. Радуловић (Митар) Остоја (1898)
171. Радуловић (Јован) Раде (1920)
172. Радуловић (Јован) Урош (1924)
173. Радумило (Петар) Митар 81924)

174. Радумило (Симеун) Петар (1890)
175. Рајин (Михајло) Бошко (1903)
176. Рајин (Јово) Михајло (1880)
177. Рајин (Перо) Сава (1897)
178. Рољић (Ристо) Ратко (1918)
179. Рољић (Ристо) Лазо (1916)
180. Савичић (Видоје) Анђа (1900)
181. Савичић (Јово) Чедо (1900)
182. Савичић (Станко) Јово (1920)
183. Савичић (Остоја) Стеван (1904)
184. Слијепчевић (Лазо) Марко (1918)
185. Слијепчевић (Јово) Никола (1910)
186. Станковић (Илија) Душан (1898)
187. Станковић (Станко) Остоја (1920)
188. Стојичић (Божо) Милан (1887)
189. Стојичић (Божо) Стеван (1894)
190. Сукњаја (Лука) Зорка (1918)
191. Тодорић (Симо) Јања (1870)
192. Топић (Нико) Бошко (1911)
193. Топић (Никола) Чедо (1896)
194. Топић (Ђуро) Иле (1873)
195. Топић (Симо) Максим (1906)
196. Топић (Тоде) Максим (1883)
197. Топић (?) Стеванија (1868)
198. Топић (Јевро) Стана (1882)
199. Ћулум (Мићо) Миле (1920)
200. Убавић (Илија) Анђа (1907)
201. Чебеџија (?) Алекса (?)
202. Чебеџић (Алекса) Рајко (1924)
203. Чебеџић (Панте) Рајко (1924)
204. Челик (Тривун) Душан (1891)

ДРАГЊИЋ ПОДОВИ

1. Божић (Јово) Мирко (1912)
2. Божић (Јово) Чедо (?)
3. Бубњевић (Славко) Марија (1941)
4. Бубњевић (Милан) Чедо (1895)
5. Бубњевић (Јован) Перо (1907)
6. Вулета (Јован) Миле (1938)

7. Вулета (Бојан) Јела (1912)
8. Вулета (Миле) Мирко (1930)
9. Вулета (Миле) Војин (1932)
10. Вулета (Миле) Владо (1935)
11. Вулета (Миле) Јован (1938)
12. Вулета (Миле) Милица (1940)
13. Граховац (Јован) Блажо (1889)
14. Граховац (Јован) Јања (1890)
15. Граховац (Стеван) Крстан (1908)
16. Граховац (?) Станко (?)
17. Граховац (Станко) Чедо (1916)
18. Граховац (Митар) Ковиљко (1919)
19. Граховац (Јован) Милан (1872)
20. Граховац (Лазо) Митар (1888)
21. Граховац (Лазо) Станко (1885)
22. Дакић (Лука) Ђуро (1893)
23. Дакић (Ђуро) Душан (1923)
24. Дакић (Јово) Илија (1898)
25. Дакић (Лука) Манојло (1888)
26. Дакић (Милан) Јово (1924)
27. Дакић (Тодор) Никола (1870)
28. Дакић (Никола) Стеван (1899)
29. Зељковић (Јован) Цвијо (1885)
30. Зељковић (Цвијо) Богдан (1916)
31. Зељковић (Цвијо) Чедо (1918)
32. Зељковић (Цвијо) Драгоје (1920)
33. Зељковић (Цвијо) Душан (1912)
34. Зељковић (Цвијо) Максе (1914)
35. Зељковић (Цвијо) Миле (1911)
36. Зељковвић (Цвијо) Којо (1922)
37. Зељковић (Цвијо) Петар (1909)
38. Зељковић (Јован) Нико (1881)
39. Зељковић (Нико) Јелка (?)
40. Зељковић (?) Јово (?)
41. Зељковић (?) Сава (?)
42. Зељковић (Станко) Стојан (1896)
43. Зељковић (?) Иле (?)
44. Зец (?) Јоја (?)
45. Јовић (Стеван) Јован (1904)
46. Јовић (Станко) Аћим (?)

47. Јовић (Перо) Божо (?)
48. Јовић (Васо) Јово (1889)
49. Јовић (Перо) Владе (?)
50. Јовић (Перо) Марија (?)
51. Јовић (Никола) Андрија (1862)
52. Јовић (Јован) Крстан (1900)
53. Јовић (Јово) Анђа (1906)ж
54. Јовић (Јово) Душан (1920)
55. Јовић (Перо) Љупко (1924)
56. Јовић (Перо) Мирко (?)
57. Јовић (Миле) Максим (1926)
58. Јовић (?) Јаков (?)
59. Јовић (Стеван) Манојло (1914)
60. Јовић (?) Јока (?)
61. Јовић (Јован) Марко (1923)
62. Јовић (Игњатија) Мићо (1903)
63. Јовић (Јово) Миле (1892)
64. Јовић (Перо) Миле (1895)
65. Јовић (Симо) Митар (1874)
66. Јовић (Андрија) Нико (1888)
67. Јовић (Саво) Никола (?)
68. Јовић (Перо) Нико (1896)
69. Јовић (Јован) Остоја (1880)
70. Јовић (Никола) Перо (1880)
71. Јовић (Перо) Перо (1899)
72. Јовић (Стеван) Перо (1889)
73. Јовић (М.) Нико (1893)
74. Јовић (М.) Илија (?)
75. Јовић (Тодор) Станко (1880)
76. Јовић (С.) Станко (?)
77. Јовић (Илија) Ристо (1900)
78. Јовић (М.) Стеван (1912)
79. Јовић (Јово) Васо (1922)
80. Јовић (Илија) Васо (?)
81. Јовић (?) Игњатије (?)
82. Јовић (?) Шпиро (?)
83. Јовић (?) Стана (?)
84. Јовић (?) Момчило (?)
85. Јовић (Вид) Давид (1898)
86. Јовић (Давид) Вид (?)

87. Јовић (Сава) Богдан (1910)
88. Јовић (Јован) Јован (1897)
89. Јовић (Митар) Миле (1909)
90. Калкан (Остоја) Данило (1940)
91. Калкан (Никола) Ђуро (1914)
92. Калкан (Симо) Јања (1937)
93. Калкан (Јован) Лука (1880)
94. Калкан (Блажо) Максо (1906)
95. Калкан (Блажо) Милан (1921)
96. Калкан (Остоја) Мира (1936)
97. Калкан (Остоја) Момчило (1938)
98. Калкан (Душан) Петар (1925)
99. Калкан (Симо) Симо (1911)
100. Калкан (?) Станко (1940)
101. Калкан (Иле) Стеван (1935)
102. Калкан (Станко) Вељко (1920)
103. Калкан (Урош) Вељко (1924)
104. Калкан (Јово) Никола (1907)
105. Калкан (Јово) Божо (?)
106. Калкан (Јово) Богдан (?)
107. Калкан (?) Иле (?) Испитати!
108. Калкан (?) Ковиљка (?) ??????
109. Калкан (?) Блаже (?) ??????
110. Калкан (Блаже) Душан (?)
111. Кнежевић (Јово) Лазо (1894)
112. Кнежевић (Лазо) Мирослав (1922)
113. Кнежевић (Митар) Богдан (?)
114. Кнежевић (Пане) Митар (1888)
115. Кнежевић (?) Јово (?)
116. Проле (Илија) Анђа (1882)
117. Проле (Илија) Богдан (1907)
118. Кнежевић ((Јован) Илија
119. Проле (Миле) Богдан (1917)
120. Проле (Бојан) Бојан (1880)
121. Проле (Илија) Чедо (1906)
122. Проле (Јово) Чедо (1910)
123. Проле (Марко) Чедо (1926)
124. Проле (Ристо) Дако (1901)
125. Проле (Миле) Данило (1920)
126. Проле (Ђуро) Душан (1906)

127. Проле (Ристо) Гојко (1920)
128. Проле (Симо) Максим (1881)
129. Проле (Јован) Ристе (1871)
130. Проле (Крстан) Саван (?)
131. Проле (?) Ристо (?)
132. Проле (Бојан) Стеван (?)
133. Проле (Ристо) Марко (1908)
134. Проле (Ристо) Стојан (1907)
135. Проле (Шпиро) Марко (1920)
136. Проле (Бојан) Миле (1886)
137. Проле (Ристо) Милорад (1923)
138. Проле (Аћим) Мирко (1920)
139. Проле (Јово) Мирко (1913)
140. Проле (Миле) Мирко (1923)
141. Проле (Марко) Мирослав (1922)
142. Проле (Миле) Петра (1936)
143. Проле (Митар) Саван (1911)
144. Проле (Благоја) Влатко (1893)
145. Проле (Бојан) Зорка (1924)
146. Проле (Марко) Живко (1937)
147. Проле (?) Миољка (1889)
148. Малиновић (Бошко) Богдан (1903)
149. Малиновић (Дмитар) Божо (1903)
150. Малиновић (Станко) Боро (1941)
151. Малиновић (?) Ђурђија (1908)
152. Малиновић (Ристо) Јевто (1900)
153. Малиновић (Станко) Јово (1903)
154. Малиновић (Максим) Максим (?)
155. Малиновић (Никола) Сава (1877)
156. Малиновић (Максим) Бојан (1856)
157. Малиновић (Бојан) Симо (1898)
158. Малиновић (Јован) Симо (1892)
159. Малиновић (Симо) Славко (1921)
160. Малиновић (Ристо) Станко (1881)
161. Малиновић (Сава) Маринко (1909)
162. Малиновић (Јован) Остоја (1906)
163. Малиновић (Станко) Остоја (1908)
164. Малиновић (Ристо) Стојан (1916)
165. Малиновић (Бојан) Васо (1900)
166. Малиновић (Јован) Петера (?)

167. Малиновић (Перо) Мирко (?)
168. Малиновић (Перо) Бојан (?)
169. Малиновић (Сава) Владо (1904)
170. Малиновић (?) Васо (1898)
171. Малиновић (?) Васо (1887)
172. Малиновић (?) Милан (?)
173. Малиновић (Васо) Влајко (1939)
174. Тегелтија (Јово) Гојко (1918)
175. Тегелтија (Станко) Васо (1903)
176. Тегелтија (Станко) Мићо (?)

ЈАСЕНОВИ ПОТОЦИ

1. Ђаковић (Симо) Лазо (1907)
2. Ђундић (Раде) Лазар (1871)
3. Којић (Вид) Јово (1916)
4. Којић (Никола) Паво (1912)
5. Којић (Тоде) Симо (1913)
6. Марић (Нико) Милан (1902)
7. Милетић (Лазо) Сема (1900)
8. Милетић (Лука) Сема (1894)
9. Мрђа (Блажо) Славко (1936)
10. Стакић (Симо) Јанко (1924)
11. Тодоровић (Саво) Милан (1926)
12. Тодоровић (?) Симо (?)
13. Убипарип (Тоде) Милан (1924)
14. Убипарип (Тоде) Паво (1920)
15. Убипарип (Стеван) Митар (1900)
16. Убипарип (Петар) Вељко (1911)
17. Убипарип (Ђуро) Вид (1888)

М Е Д Н А И ОКАНЦИЈЕ

1. Азап (Миле) Милан (1919)
2. Андрић (Симо) Нико (1927)
3. Бабић (Иле) Миодраг (1924)
4. Бјелајац (Миле) Јока (1910)
5. Блажевић (Стојан) Ковиљко (1926)
6. Блажевић (Вид) Милан (1915)

8. Божић (Тривун) Ђука (1904)
9. Врачар (Остоја) Зорка (1898)
10. Гаврић (Дако) Саво (1900)
11. Гаврић (Симо) Тодор (1932)
12. Гаврић (Душан) Перо (1925)
13. Глушац (Нико) Боре (1918)
14. Граховац (Перо) Никола (1900)
15. Давидовић (Тоде) Милан (1914)
16. Дринић (Михајло) Симо (1912)
17. Дринић (Миле) Ђуро (1905)
18. Дринић (Јован) Јосип (1891)
19. Дринић (Митар) Душан (1920)
20. Дринић (Симо) Момчило (1926)
21. Дринић (Михајло) Славко (1926)
22. Драгосављевић (Симо) Стеван (1890)
23. Ђаковић (Симо) Богдан (1922)
24. Ђурић (Перо) Јово (1913)
25. Јокић (Триво) Стеван (1893)
26. Клепић (Давид) Тодор (1912)
27. Кљајић (Џвијо) Душан (1920)
28. Кљајић (Џвијо) Перо (1923)
29. Ковачевић (Јован) Жарко (?)
30. Ковачевић (Душан) Борка (1928)
31. Ковачевић (Перо) Војислав (1919)
32. Лазендић (?) Тодор (1901)
33. Ландека (Перо) Петар (1908)
34. Лисица (Милан) Слободан (1916)
35. Лисица (Тодија) Крсто (1908)
36. Лисица (Саван) Млађен (1918)
37. Лисица (Симо) Петар (1926)
38. Лукић (Владе) Бранко (1925)
39. Лукић (Бранко) Иле (1905)
40. Марић (Никола) Илија (1920)
41. Марић (Димитрије) Максим (1922)
42. Маркановић (Тодор) Милан (1912)
43. Марковић (Тодор) Џвијо (1922)
44. Марковић (Ђуро) Стево (1928)
45. Марчета (Ђурађ) Стево (1915)
46. Марчета (Станко) Ђурађ (1910)
47. Марчета Станко) Вукашин (1915)

48. Микетић (Стеван) Богдан (1921)
49. Микулић (Јово) Душан (1920)
50. Микулић (Јово) Митар (1914)
51. Милекић (Перо) Богдан (1903)
52. Милекић (Тоде) Божо (1907)
53. Милекић (Илија) Ђуро (1918)
54. Милекић (Илија) Крстан (1910)
55. Милекић (Павле) Стојан (1925)
56. Милекић (Павле) Вељко (1927)
57. Милекић (Стеван) Богдан (1919)
58. Милекић (Јован) Стојан (1921)
59. Олабина (Саво) Михајло (1908)
60. Пекез (Васо) Божо (1907)
61. Пекез (Симо) Милорад (1923)
62. Пекез (Сава) Стојан (1923)
63. Пена (Петар) Божо (1903)
64. Пена (Никола) Остоја (1894)
65. Пена (Стеван) Стојан (1910)
66. Писарић (Симо) Мирко (1924)
67. Радић (Илија) Алекса (1907)
68. Радић (Симо) Ђуро (1883)
70. Радић (Ђурђе) Ненад (1924)
71. Радић (Јово) Саво (1890)
72. Рудић (?) Милица (1900)
73. Рудић (Гавро) Саво (1910)
74. Рудић (Јован) Саво (1917)
75. Савановић (Јован) Душан (1903)
76. Савановић (Перо) Дако (1924)
77. Савановић (Митар) Перо (1920)
78. Савић (Илија) Чедо (1923)
79. Савић (Урош) Васо (1922)
88. Самарџија (Душан) Слободан (1942)
89. Симић (Перо) Ђука (1919)
80. Стојичић (Васо) Милан (1914)
81. Стојичић (Меле) Славко (1926)
82. Стојичић (Никола) Митар (1924)
83. Стојичић (Стојан) Митар (1921)
84. Самарџија ((Душан) Јово (1943)
85. Тегелтија (Нико) Душан (1913)
86. Тегелтија (Нико) Милан (1923)

87. Тегелтија (Сава) Остоја (1914)
88. Тегелтија (Симо) Петар (1910)
89. Ћелић (Никола) Ковиљка (1937)
90. Ћелић (Паво) Драган (1924)
91. Ћелић (Милан) Никола (1914)
92. Ћирковић (Ђуро) Лука (1894)
93. Ћулум (Ђурађ) Станко (1895)
94. Удовичић (?) Ђурађ (1895)
95. Цвијић (Ђука) Млађен (1908)
96. Чулић (Бгдан) Бранислав (1921)

П Е Ц К А (Горња и Доња)

1. Азарић (Павле) Раде (1921)
2. Билић (Лука) Симо (1924)
3. Бушин (Милан) Митар (1927)
4. Бушин (Милан) Сава (1924)
5. Васић (?) Перо (1890)
6. Видекањић (Симеун) Димитрије (1882)
7. Видекањић (Симеун) Милан (1885)
8. Видекањић (Остоја) Тоде (1903)
9. Гајић (Саван) Борко (1935)
10. Гајић (Стојан) Остоја (1906)
11. Гајић (Јован) Саван (1889)
12. Гајић (Никола) Стојан (1881)
13. Говедар (Јово) Божо (1913)
14. Грабеж (Митар) Неђо (1921)
15. Грабеж Раде) Тоде (1921)
16. Грабеж (Јово) Војин (1923)
17. Дакић (Милан) Ђуро (1926)
18. Ђаковић (Тоде) Јован (1929)
19. Ждрња (Павле) Чедо (1922)
20. Зељковић (Раде) Зорка (1908)
21. Јовичић (Димитрије) Гојко (1925)
22. Јовичић (Остоја) Митар (1910)
23. Каурин (Милан) Перо (1879)
24. Кнежевић (Симо) Илија (1921)
25. Кнежевић (Душан) Станка (1899)
26. Којић (?) Тоде (1917)
27. Кокеза (Михајло) Остоја (1921)

28. Лукић (?) Митар (1900)
29. Лукић (Живојин) Милева (1916)
30. Марић (Перо) Вид (а) (1914)
31. Марић (Павле) Вид (1870)
32. Метлић (Перо) Ђуро (1900)
33. Михаиловић (Милан) Мирко (1919)
34. Милетић (Стојан) Дмитар (1923)
35. Николеттић (Ђуро) Станко (1900)
36. Нишкановић (Стеван) Слободан (1920)
37. Пајић (Никола) Јоја (1921)
38. Пајић (Милан) Јово (1913)
39. Пајић (Вујо) Перо (1884)
40. Палалић (Тоде) Ђуро (1923)
41. Пејић (Никола) Станко (1923)
42. Савичић (Лазо) Чедо (1924)
43. Стеванић (Данило) Илија (1879)
44. Стеванић (Милан) Војин (1926)
45. Стојичић (Вид) Чедо (1921)
46. Стојичић (Остоја) Чедо (1922)
47. Стојичић (Стеван) Стеван (1936)
48. Стојичић (Стеван) Десанка (1925)
49. Стојичић (Стеван) Мара (1898)
50. Стојичић (Симо) Стеван (1894)
51. Стојичић (Млађен) Душан (1925)
52. Стојичић (Илија) Јока (1894)
53. Сигевомић Војин (1925)
54. Танасић (Митар) Илинка (1911)
55. Срдић (?) Богдан (?)
56. Терзија (Станко) Милица (1941)
57. Терзија (Вујо) Анђа (1876)
58. Терзија (?) Давид (1920)
59. Терзија (Нико) Стево (1919)
60. Терзија (?) Тодор (1879)
61. Терзија (Милојко) Васо (1921)
62. Тошић (Митар) Стево (1922)
63. Ћојдер (Раде) Перо (1911)
64. Ћојдер (Милан) Симо (1903)
65. Убипарип (Новак) Милан (1918)
66. Џебић (Стојан) Јован (1927)

ПОДГОРИЈА (Горња и Доња Подгорија)

1. Анђелић (Мијат) Стоја (1880) (Подгора)
2. Васић (Стеван) Јоја (1905)
3. Васић (Јоја) Бранко (1925)
4. Васић (Симо) Мирко (1922)
5. Васић (Шпиро) Станко (1916)
6. Васић (Никола) Здравко (1937)
7. Давичевић (Јован) Симо (1885)
8. Давичевић (Симо) Стеван (1921)
9. Дошлов (Јово) Јован (1920)
10. Ждрња (Остоја) Благоја (1922)
11. Ждрња (Стојан) Душан (1907)
12. Ждрња (Симо) Јоја (1906)
13. Ждрња (Станко) Остоја (1893)
14. Ждрња (Ђуро) Тоде (1908)
15. Ждрња (Шпиро) Зорка (1915)
16. Ждрња (Ђуро) Тоде (1917)
17. Ждрња (Тоде) Раде (1923)
18. Зељковић (Стеван) Илија (1866)
19. Зељковић (Стеван) Илија (1885)
20. Зељковић (Дако) Лазо (1902)
21. Зељковић (Петар) Млађен (1906)
22. Зељковић (Стојан) Новак (1923)
23. Зељковић (Никола) Чедо (1918)
24. Зељковић (Јово) Станко (1918)
25. Зељковић (Јовица) Станко (1912)
26. Јовишевић ((Остоја) Сава (1899)
27. Кресић (Остоја) Перо (1885)
28. Лукановић (Милан) Богдан (1920)
29. Лукановић (Милан) Душан (1916)
30. Лукановић (Остоја) Јока (1900)
31. Лукановић (Стево) Милан (1934)
32. Лукановић (Стеван) Мирјана (1929)
33. Лукановић (Стеван) Мирко (1931)
34. Лукановић (Никола) Радојка (1918)
35. Лукановић (Богдан) Славко (1937)
36. Лукановић (Стево) Стака (1925)
37. Милетић (Иле) Саван (1936)

38. Милетић (Лука) Славко (1936)
39. Милетић (Стојан) Чедо (1936)
40. Милетић (Иле) Јован (1923)
41. Николчић (Миле) Момчило (1926)
42. Нишкановић (Петар) Стеван (1920)
43. Поповић (Јован) Милан (1902)
44. Поповић (Стојан) Зорка (1902)
45. Поповић (Дако) Ристо (1904)
46. Поповић (Вукосав) Драгутин (1925)
47. Ружичић (Стеван) Грозда (1932)
48. Ружичић (Нико) Нико (1886)
49. Ружичић (Стеван) Перо (1931)
50. Ружичић (Стеван) Радојка (1925)
51. Ружичић (Митар) Сава (1896)
52. Ружичић (Нико) Стеван (1890)
53. Тегелтија (Стеван) Јован (1934)
54. Тегелтија (Јово) Мирко (?)
55. Тодић (Стево) Војин (1906)
56. Тодић (Милан) Војин (1927)
57. Тодић (Перо) Митар (1892)
58. Тодић (Јован) Митар (1881)
59. Тодић (Јован) Станко (1892)
60. Тодић (Стојан) Стоја (1882)
61. Тодић (Мићо) Новак (1928)
62. Тодић (Тоде) Милан (1902)
63. Тодић (Митар) Илија (1907)
64. Тодић (Мићо) Драго (1938)
65. Тодић (Максим) Мирко (1936)
66. Тодић (Милан) Милица (1925)
67. Тодић (Милан) Стеван (1923)
68. Тодић (Мићо) Рајко (1925)
69. Тодић (Петар) Станко (1891)
70. Тодић (Данило) Стана (1884)
71. Тодић (Миле) Стана (1883)
72. Тодић (Милан) Јања (1927)
73. Тодић (Милан) Доста (1937)
74. Тодић (Јован) Душан (1923)
75. Тодић (Милан) Мара (1934)
76. Тодић (Милан) Милена (1929)
77. Тодић (Мићо) Миља (1933)

ТРНОВО И ЈУСИЋИ

1. Анић (Стеван) Илија (1897)
2. Бајић (Мијат) Милан (1892)
3. Бајић (Милан) Неђо (1892)
4. Бијелић (Стојан) Симо (1900)
5. Бијелић (Стојан) Војислав (1902)
6. Бијелић (Стојан) Никола (1905)
7. Бијелић (Стојан) Душан (1907)
8. Бијелић (Стојан) Лука (1910)
9. Бијелић (Нико) Симо (1881)
10. Бијелић (Нико) Петко (1900)
11. Бијелић (Тоде) Митар (1909)
12. Бијелић (Перо) Марко (1910)
13. Богојеви (?) Тоде (1878)
14. Богојевић (Тоде) Лука (1901)
15. Богојевић (Тоде) Илија (1904)
16. Вукоман (Миле) Јово (1878)
17. Вукоман (Миле) Стојан (1890)
18. Вукоман (Пејо) Станко (1930)
19. Вукоман (?) Тома (1902)
20. Вулета (Перо) Душанка (1938)
21. Вулета (?) Стојан (?)
22. Вулета (Јово) Нико (1885)
23. Гвозденац (Нино) Никола (1880)
24. Гвозденац (?) Урош (?)
25. Гвозденац (?) Неђо (?)
26. Гвозденац (Тодор) Перо (1890)
27. Гвозденац (Стеван) Симо (1881)
28. Гвозденац (Миле) Стеван (?)
29. Гвозденац (Јово) Томо (1888)
30. Гвозденац (Саво) Томо (1885)
31. Грујић (?) Станко (?)
32. Грујић (?) Тома (?)
33. Ерак (Илија) Неђо (1931)
34. Ерак (Стеван) Петар (1900)
35. Ерак (Стеван) Ђуро (1887)
36. Јакшић (Пане) Ђуро (1897)
37. Јакшић (Пане) Иле (1902)

38. Јакшић (Вид) Марко (1919)
39. Јовић (Јован) Стана (1881)
40. Кајкара (Стеван) Јово (1925)
41. Кајкара (Стеван) Жарко (1920)
42. Калкан (Јово) Смиљка (1907)
43. Киза (Јово) Чедо (1912)
44. Киза (Лазо) Чедо (1912)
45. Киза (Стеван) Илија (1900)
46. Киза (Остоја) Јован (?)
47. Киза (Лазо) Илија (1894)
48. Киза (Перо) Станко (1885)
49. Киза (Станко) Чедомир (1910)
50. Киза (Стеван) Стеван (1874)
51. Киза (Тоде) Јован (1885)
52. Ковачевић (Јово) Никола (1880)
53. Ковачевић (Никола) Стеван (1908)
54. Ковачевић (Перо) Миле (1885)
55. Ковачевић (?) Неђо (?)
56. Копања (?) Боја (1886)
57. Копања (Стеван) Божо (1912)
58. Копања (Станко) Лазо (1880)
59. Копања (Лазо) Никола (1904)
60. Копања (Вид) Милан (1901)
61. Копања (Станко) Нико (1885)
62. Копања (Драгојло) Симо (1886)
63. Копањаа (Симо) Светко (1901)
64. Копања (Никола) Стеван (1876)
65. Копања (Стојан) Никола (1906)
66. Копања (Станко) Стојан (1892)
67. Копања (Нико) Стојан (1925)
68. Копања (Никола) Симо (1879)
69. Копања (Симо) Стојан (1920)
70. Копања (?) Урош (?)
71. Лакета (?) Паво (?)
72. Мандић (Перо) Јованка (1941)
73. Мандић (Вид) Марко (1881)
74. Мандић (Триво) Нико (1900)
75. Мандић (Илија) Лука (1880)
76. Мандић (Лука) Душан (1900)
77. Мандић (Душан) Лука (1926)

78. Мандић (Нико) Никола (1896)
79. Мандић (Тоде) Остоја (1899)
80. Мандић (Голуб) Тодор (1894)
81. Мандић (Илија) Тодор (1898)
82. Милетић (Васо) Јован (1885)
83. Милетић (Нико) Пане (1903)
84. Милетић (Илија) Јован (1892)
85. Милетић (Лазо) Ђуро (1889)
86. Милетић (Стојан) Тоде (1923)
87. Пјевалица (Перо) Драгица (1940)
88. Пјевалица (Миле) Ненад (1901)
89. Пјевалица (Илија) Митар (1915)
90. Радмило (Милан) Борислав (1924)
91. Радмило (Перо) Јован (1885)
92. Радмило (Иле) Нико (1911)
93. Радмило (Перо) Шпиро (1894)
94. Радмило (?) Гојко (?)
95. Рајиновић (Перо) Цвијо (1924)
96. Росић (Милан) Илија (1901)
97. Росић (Ђуро) Марко (1897)
98. Росић (Перо) Марко (1887)
99. Росић (Марко) Раде (1925)
100. Росић (Стеван) Раде
101. Росић (Стојан) Стеван (1908)
102. Симичић (Мијат) Божо (1924)
103. Симичић (МИјат) Симо (?)
104. Симичић (Илија) Павле (1890)
105. Симичић (Јован) Симо (1909)
106. Стојичић (Томо) Душан (1909)
107. Стојичић (Нико) Симо (1884)
108. Стојичић (Тоде) Стеван (1899)
109. Стојичић (Симо) Вељко (1925)
110. Стојичић (Иле) Љупко (1916)
111. Стојичић (Јово) Максим (1907)
112. Стојичић (Павле) Марко (1899)
113. Стојичић (Нико) Милан (1893)
114. Стојичић (Лука) Милан (1884)
115. Стојичић (Станко) Стеван (1882)
116. Стојичић (Нико) Томо (1883)
117. Стојичић (Павле) Крстан (1910)

118. Стојичић (?) Мирко (?)
119. Стојичић (Томо) Никола (1915)
120. Сукњаја (?) Љубица (1912)
121. Сукњаја (Перо) Милева (1923)
122. Тарлаћ (Илија) Илија (1897)
123. Тегелтија (Илија) Симо (1885)
124. Ћоћкало (Нико) Милан (1905)
125. Ћук (Адил) Ђемалија (1927)
126. Ћук (Јусуф) Мехмед (1911)
127. Цвијић (Милан) Митар (1925)
128. Цвијић (Стеван) Пане (1884)
129. Цвијић (Павле) Симо (1870)
130. Цвијић (Душан) Жарко (1925)

У Б О В И Ћ А Б Р Д О

1. Антонић (Ристо) Раде (1924)
2. Димитрић (Стеван) Бранко (1924)
3. Димитрић (Раде) Новак (1923)
4. Димитрић (Остоја) Дако (1906)
5. Јањић (иле) Јово (1904)
6. Јовишевић (Милан) Саво (1908)
7. Јокарић (Миле) Тодор (1911)
8. Кресић (Јово) Саван (1907)
9. Кресић (Милан) Стеван (1912)
10. Кресић (Милан) Васо (1884)
11. Милетић (Јово) Јања (1896)
12. Пејић (Никола) Станко (1928)
13. Писарић (Јован) Блажо (1905)
14. Стојичић (Спасоје) Бранко (1922)
15. Тодорчевић (Перо) Милан (1923)
16. Тодорчевић (Лука) Симо (1905)
17. Убовић (Перо) Васо (1924)
18. Убовић (Вид) Стеван (1920)

ЗАПИСИ И СЈЕЋАЊА ИЗ ДРУГОГ СВЈЕТСКОГ РАТА

Прве устаничке пушке на Чардаку и Штрбини

Устаници су 29. јула 1941. године напали непријатељска упоришта на Чардаку и Млиништима и заузели их. Тада су усташе код Ђоровића хотела у Млиништима убиле Јанка Стакића и Милана Убипарипа. Биле су

Споменик устаницима на Штрбини

то, према казивању Мирка Кокезе из Јасенових Потока, прве цивилне жртве на овом подручју. У Чардаку је одмах организована и ратна амбуланта.

Тридесетог јула 1941. године устаници су напали и разоружали жандармеријску станицу у Герзову.

Другог августа 1941. године устаници су на Штрбини дочекали усташе. У

овој борби погинуло је десет устаника. У знак сјећања на овај догађај на Штрбини се сваке године одржава велики народни збор на Илиндан, 2. августа.

У другој половини августа и првој половини септембра 1941. године око жељезничке станице на настојали су, колико су могли, слабо наоружани и лоше организовани, да спријече покољ становништва. Покољ се ипак догодио у више села шиповачког, мркоњићког и гламочког краја.

Страдање цивила у Подгорији и на Ивовцу

Дивљачке усташке хорде и кољачи почетком Другог свјетског рата нису мимоишле ни бараћка села, о чему свједоче у овој књизи наведени дугачки спискови с именима невино страдалих Срба, као и споменици жртвама на Ивовцу и код Анђелића кућа у Подгорији.

На споменику на Ивовцу подигнутом жртвама из бараћких села записано је: „На овом мјесту б. IX 1941. усташки кољачи су на звјерски начин убили и спалили 82 невино човјека”.

Споменик у Подгорији за 105 жртава

Споменик на Ивовцу за 82 жртве

У Подгорији, код Анђелића кућа, гдје су истог дана усташе на најсуровији начин помориле 105 људи, жена и дјеце, писало је: *„На овом мјесту су 6. септембра 1941. године усташки крвници поубијали и спалили 105 људи, жена и дјеце села Бараћа, Подгорије и других села“.*

Споменик жртвама подигла је подружница СУБНОР-а Подгорије 1954. године, а тадашње власти су тражиле да се у тексту напише да је злочин почино окупатор, али породице убијених нису дозволиле да се не наведе да су то починиле усташе, каже Остоја Анђелић. У јесен 1995. године споменик су порушили регуларне војне јединице Хрватске војске и ХВО-а приликом окупације овог подручја. Плоча са натписом је уништена.

О страдању 82 невина човјека на Ивовцу, Живко Јаковљевић из Бараћа, чији је отац тада убијен, преноси своје сјећање: – *Тих дана усташе су насртале из правца Мркоњић Града и Шипова. У селу се чуло да су усташе из Лубова починиле злочин над породицом Стојичић у Трнову, убивши девет њених чланова. Народ из Бараћа и околних села повлачио се преко Јеврића, Подова и Бобије у густу шуму изнад Подгорије. У збјегу је много народа. Са великим страхом народ у збјеговима посматрао је густе црни дим који се дизао од паљевине у Подгорији. Видимо како горе Зељковићи. Изнад збјегова око пруге чује се вика и галама усташа. На позив усташа, утицајнији људи из села доносе одлуку да се одрасли мушкарци предају. Подижу се бијели барјаци и излазимо из збјега. Усташе прилазе народу и један од њих рече да мушкарци од 16 до 60 година остају*

као таоци. Тада сам први пут чуо за ову ријеч. Усташе питају за године и издвајају мушкарце. Настаје паника. Жене вриште и наричу, дјеца плачу. Усташе их убјеђују да им се неће ништа десити, већ да само иду да рашчисте пут према Млиништима, који су, обореним стаблима и прекопавањем, запријечили устаници. Приликом одвајања мушкараца, на Васкрсију-Ћићу Митровића жена је бацила неко ћебе и он је остао жив. Усташе пуцају увис и раздвоје нас од талаца. У току ноћи усташе су поубијале све ове таоце у Трновој долини на Ивовцу. Прво су им наредили да донесу сијена да би ту спавали. Тим сијеном су након ликвидације запалили лешеве. У тој долини су им закопане кости.

Мара Протић у паклу

Мара Протић

Мара Протић, рођ. Новаковић (1919), из Бараћа, једна је од шесторо преживјелих из усташког покоља 105 недужне дјеце, жена и старца из бараћких села у септембру 1941. године у Подгорији. Овако је казивала своју трагичну судбину:

– Оно шта и како су тог 6. септембра 1941. године учиниле усташе не би учиниле ни најкрволочније звијери. Звијери убијају на начин након којег жртва брзо умире, док су усташе измишљале начине како да жртве што дуже држе при свијести и у животу да би кољачи уживали и наслађивали се њиховим мукама.

Чини ми се да се све то догодило јуче а не прије 66 година. Слика ужаса ми је још увијек толико жива и јасна пред очима да је вријеме не би избрисало из мог сјећања ни када бих живјела још хиљаду година. Били смо, туго моја преголема, у збјегу у Смрчовој коси изнад села Подгорије. Много свијета склонило се пред најездом усташке немани. Збјег као збјег: старци, жене, дјеца. Страх и стрепња од надлазећег. Одрасле од 16 до 60 година усташе су већ биле одвеле, не знамо гдје су и шта је с њима. Касније сам сазнала да су их истог дана, њих 82, побили и запалили у једној удолици на Ивовцу. Кад су с њима свршили, насрнули су на збјег да би завршили свој крвави поход. Рекли су неким нашим виђенијим људима из села да нас позову да изађемо из шуме и да идемо кућама. Неки Микић, то му је пријешкорак а право презиме Танасић, из Царевца, био је своју чељад сакрио дубоко у шуму и,

кад је чуо да усташе гарантују повратак кући, усташама је рекао да је сакрио својих десеторо чељади и да ће их одмах извести из шуме. Довео их је и свих десеторо је убијено. Чим смо се сабрали, потјерали су нас до Анђелића кућа у Подгорији и пред стајом наредили да станемо у неку врсту колоне. Онда су започели крвави пир. Тешким чекићем убијали су прво људе и убацивали у италу. Затим су из мајчиних руку отимали дјецу и ударали чекићем или клали да би то мајке гледале. Незамислив је то ужас био: крик, врисак, плач, јаук, молбе и преклињања. Пакао, то је тај пакао о коме сам као дијете слушала приче. Једни призивају Бога у помоћ, дјеца мајке и очеве: Не дај ме, мајко-о-о-о! Ђе си, тајо-о-о-о ? Јој, брате мој! Јој секо-о-о-о...! Моја свекрва Стана, Бог да јој душу прости, снажна, висока, крупна жена, рвала се с усташама. Сасјекоше је ножевима- а њена крв просу се по Димитрију Зељковићу, који, искористивши то рвање и пометњу, скочи и побјеже у шуму. Не пуцају за њим, да ли због заузетости око убијања или да би оставили свједока. Једна жена их моли да је не туку чекићем, да ће сама у стају, у ватру. Касније сам дознала да је то била Пљевка, тако су је звали јер је била из Пљеве, удата за неког Нику Ружичића у Подгорији. Ја сам на реду. Истргоше из мог чврстог загрљаја моје злато, моју срећу, мог првенца, трогодишњег синчића Стојадина. Био је лијепо и као дрен здраво дијете, мајчин понос у селу. Рукама хватам оштрицу ножа да бих га заштитила. Преклињем усташу да га пусти а мене да убију. Заклаше га као јагње. Његова топла крв прсну по мом лицу, од бола јекнух и само за тренутак изгубих свијест а онда опет рукама и ногама насрћем на кољача. Осјетих туп ударац у потиљак. Падам у дубину, тонем, умирем... Чујем само неразговијетан крик и вриску, самртни ропец и клетву оних који су још при свијести, помијешану са псовкама и виком усташа. Око мене само крклање, јецај, плач и ропец умирућих. Осјетих дим, гуши ме у грлу, ватра се приближава. Из запаљене стаје, у коју су ме убацили, видим свјетлост. Свјесно или несвјесно, не сјећам се, пузим преко мртвих и полумртвих лешева и провлачим се кроз уски отвор за избацавање ђубра. Не видим усташе, да ли од густог дима или нису ту. Мути ми се у глави. Спуштам се на неко камење. Да ли је ово, Боже мој, само страшан сан. А онда, кроз крв која ми лије преко очију, назирем неко мало створење. Разазнајем да је дијете, дјевојчица коју не могу препознати. Касније сам дознала да је то била Анђа Протић, дјевојчица која је тада имала око четири године, и да је и она неким чудом спашена и да је лутала по шуми и узалуд дозивала своје, којих више није било. Молим је за кап воде јер ме страшно мори жеђ од које не осјећам болове од дубоких рана на глави. Дијете ми доноси неку одвратну течност коју испијам а онда и сапирем крв која

непрестано цури из рана. Дјетета нестаде, не смијем дозивати. У шуми сам. Сама. Нигдје никога. Мрачно је. Ноћ. Са тешким ранама и сва крвава три дана и три ноћи, без икакве хране и воде сам у густој шуми. Не смијем да изађем. Привлачим се Анђелића кућама. Нигдје никога. Послије три дана, више се не сјећам како, нашла сам се код куће жене коју су звали Пљевка а која је и сама преживјела овај пакао, али су јој чељад поубијана. У селу се сазнало да сам жива и дошли су по мене. Ране су се позлиједиле. Талијански љекар ме лијечио. И сада осјећам топлину крви мог Стојадина на свом лицу. Често ме у сну дозива да га браним и да му дођем – јецајући и бришући сузе завршава своју тужну причу 88-годишња бака Мара Протић.

(Овај покољ су, поред Маре и Анђе Протић – касније Галић, преживјели и већ поменути Димитрија Зељковић и Пљевка, те Млађен Протић и Стојан Гајић – прим. аутора.)

Анђа Галић: Како сам преживјела покољ?

Анђа Галић (дјевојачки Протић) рођена је 1937. године у Бараћима, од оца Страхила и мајке Милице. Заједно са својом породицом, мајком Милицом, сестром Миром и браћом Вујом и Марком, нашла се у збјегу у Подгорији и једна је од шесторо преживјелих из покоља који су починиле усташе 6. септембра 1941. године код Анђелића кућа у Подгорији. Ево њене трагичне исповијести:

– Имала сам тада тек четири године и непуна три мјесеца, али је тај доживљај толико снажан да је оставио дубок и неизбрисив траг у мом памћењу и велики и болан ожиљак у мојој дјетињој души. Чини ми се да и сада чујем тај очајнички крик, тај застрашујући јавк, врисак, плач, преклињање и молбу моје мајке Милице да јој усташе не убијају дјецу. Из колоне смрти усташе су хватале једну по једну жртву, наређивале им да клекну и да савију главу да би их ударали чекићем у потиљак. Настало је рвање с усташама, страшне клетве једних а псовке других, кукњава, јавк и заглушујући врисак. Ми, дјеца, чврсто смо се припили уз мајку Милицу, настојећи да се увучемо под њене пазухе, у њедра, под сукњу. Али, усташе су немилосрдно истргивале једно по једно, ударале чекићем и убацивале у запаљену стају. И мене су ударили чекићем, али не знам да ли сам остала при свијести, да ли је мајка успјела да подбаци руку и ублажи ударац, не знам... Сјећам се да сам се једва искобелала из гомиле полумртвих лешева, упала између тијела, заглављивала ногама и чупала се колико сам онако нејака и исцрпљена могла. Испузала сам из запаљене штале само тренутак прије него што се она срушила. Усташа

више није било око стаје, отишле су чим се више из пламена није чуо људски глас. Видим неку жену, савијену и наслоњену на неки камени зид. Сва је заливена крвљу. Једва чујним гласом моли ме да јој донесем воде. Донијела сам у малој лименој посуди неку прљаву воду из једне локвице испод стаје. Била је то више осока која се циједила из стаје, него вода. Посуда је била малена, па сам морала више пута захватати ову течност. Препознала сам ову жену тек пошто је мало сапрала крв са огромне ране на глави, из које је крв и даље цурила. Била је то Мара Протић, њена кућа у Бараћима била је близу моје. Не знам како и зашто сам се растала од Маре, али се сјећам да сам неколико дана била у шуми, спавала шћућурена уз стабло и покривала се полутрулим лишћем. Јела сам бобице са буковог листа. Не сјећам сам како сам живјела без воде.

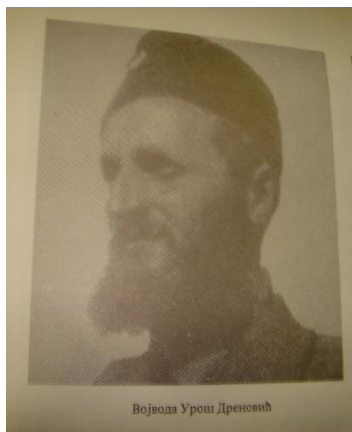
Једног дана сам изашла из шуме и дошла до куће Нике-Никице Ружичића, коме су усташе поклале седам чланова породице. Његова жена, коју су звали Пљевка, није била код куће, иако се и она жива извукла из стаје. Никица ми је дао нешто да једем, мислим да је то био комадић јечменог или зобеног хљеба, и рекао ми да он мора да иде да се јави усташама. Како сам касније сазнала, није се никад вратио. Ја сам се сакрила у конопље кад сам видјела да опет долазе усташе. Нисам зашла дубље у конопље, па су ме усташе, било их је неколико, примијетиле. Била сам уочљива јер сам на себи имала црвени вунени прслучић. Усташе су рукама разгрнуле конопље и угледале ме шћућурену. Један од њих је повикао: – Ево дјетета! Други усташа му рече да ме не убија јер ћу ја ионако „крепати“. Отишли су, а ја поново у шуму. Не знам који је то по реду био дан мога лутања, али мислим да је био пети или шести дан, када сам примијетила да се у једној удолици испод шуме диже дим. Привукла сам се ближе и видјела да то нису усташе, већ да су то наши људи. Над ватром је висио неки чађави котао у коме се кувао кромпир. Дали су ми да једем, али не довољно јер су, вјероватно, знали да то није добро након вишедневног гладовања. Ти људи су и дојавили у село да су ме нашли. Неко је дошао по мене и одвео ме мојој тетки Стоји у Герзово. Касније ме брат Славко одвео у Бараће, гдје сам рођена.

У овом покољу страдали су моји најмилији: мајка Милица, сестра Мира и браћа Вујо и Марко. Брата Славка, који је касније умро, усташе нису биле ухватиле. Отац Страхило био је у заробљеништву у Њемачкој.

(Аутор монографије је ово казивање забиљежио само неколико дана прије Анђине смрти.)

Савјетовање политичких и војних руководилаца у Герзову

У школској згради у Герзову је 10. и 11. децембра 1941. године одржано прво савјетовање војних и политичких руководилица за Босанску Крајину. Савјетовање је водио секретар Обласног комитета КПЈ за Босанску Крајину Ђуро Пуцар Стари. Конференцији су, поред Ђуре Пуцара и Османа Карабеговића, присуствовали и руководиоци првоформираниог Трећег крајишког одреда (први командант био је Раде Маријанац, касније Данко Митров, а замјеник Одредом био је Урош Дреновић, касније четнички командант), те Душан Метлић Метло, командант Првог батаљона „Пелагић”, Симо-Симела Шолаја, командант Другог батаљона „Искра”, Урош Дреновић, командант Трећег батаљона „Петар Кочић”, као и команданти из Гламачког и Дрварског среза. На конференцији је требало да се постигне договор о заједничком дјеловању свих устаника против усташа, Италијана и Нијемаца. Урош Дреновић се залагао да се не нападају Италијани, који до тада нису чинили никаква злодјела у селима, како их устаници не би изазивали на репресију, те да се тако сачува народ од страдања, док су сви остали заступали мишљење да треба водити борбу и против Италијана. У току договарања дошло је до жестоког сукоба и неслагања између Шолаје и Дреновића о овом, као и о неким идеолошким питањима и начину вођења устанка. Шолаја је, како је у књизи КРАЈИШКЕ БРИГАДЕ писао Немања Влатковић, по чукама око Герзова размјестио своје борце, који су, према казивањима људи из Герзова, имали задатак да, уколико се не постигне договор са Дреновићем, који је већ од почетка устанка имао опречан став према комунистима, овај ликвидира у повратку са савјетовања. Жељени договор о већини питања није постигнут, осим што је договорена сарадња између четника и партизана, чиме је, практично, како наводи Раде Ракита, а према писању Милорада Сојића, дошло до легализације до тада непостојеће четничке организације у Босанској Крајини. На захтјев Дреновића на овој конференцији његов батаљон је

Војвода Урош Дреновић

проглашен војно-четничким одредом и он је тиме био отцијепљен од Трећег крајишког одреда. Дреновић је, захваљујући својој опрезности и исправној процјени очекиваног догађаја, избјегао сигурну смрт од организовано постављене засјезде.

Шолаја и Дреновић код Марића кућа

Код Марића кућа у Бараћима у прољеће 1942. године, према сјећању Бранка Тодића из Бараћа, састали су се Урош

Дреновић (с којим су били Тривунчић и Јовић) и Симела Шолаја, када је Дреновић, неуспјешно, покушао да Шолају придобије за четнички покрет.

Тада је Шолаја, како је наведено у књизи КРАЈИШКЕ БРИГАДЕ, поред осталог, изговорио:

– Ја ћу од данас водити рат који ће све вјере овог свијета помирити. Ниједна се вјера не може уништити ни искоријенити. Док год вјере буду ратовале, Швабу отјерати нећемо, нити ће у овој земљи бити мира...

Био је ово коначно расцјеп устаничког покрета на овом терену.

Кућа у Лисицама

Због иступања батаљона „Петар Кочић” и преласком многих устаника из

Овдје је формиран 3. Крајишки партизански одред

осталих батаљона у четнике, првоформирани Трећи крајишки одред се распао. Поново је, у присуству Ђуре Пуцара Старог и Косте Нађа, формиран у октобру 1942. у засеоку Лисице у Медној, сада под називом Трећи крајишки народноослободилачки партизански одред. За команданта новоформираног одреда постављен је Данко Митров,

херој из шпанског рата а касније и народни херој Југославије, а за политичког комесара именован је Васо Бутозан.

Врховни штаб на Млиништима 1942.

У јуну 1942. године, после 3. непријатељске офанзиве, у жеку битке на Неретви Тито доноси одлуку о маршу партизанских војних формација из источне у западну Босну. Тај марш пролетерских и ударних бригада имао је задатак да подстакне снажнији развој НОБ-а у западним дијеловима земље, повезивање слободне територије Босне, Далмације и Хрватске, попуњавање партизанских јединица новим борцима и лијечење рањеника.

Пролетерске бригаде заједно са Врховним штабом НОВ-а и ПОЈ-а стигле су, последице тог марша, који је трајао око 100 дана, у јесен 1942. године у западну Босну. И, управо прије историјске операције ослобађања Бихаћа, стварања „Бихаћке републике“, стварања АВНОЈ-а, УСАОЈ-а, руководство

Тито на Млиништима 1942. године

југословенске револуције са Јосипом Брозом Титом на челу боравило је на Млиништима. Детаљи дјелатности Врховног штаба НОВ-а и ПОЈ-а, Тита и ЦК КПЈ на Млиништима нису довољно испитани, али се зна да је одавде, са Млиништа, Тито руководио револуцијом и да су овдје вршене припреме за даљи ток револуције и изградњу нове власти и нове државе.

Приредба у Јасеновим Потоцима

Златарски батаљон је у јесен 1942. године, за вријеме боравка Врховног штаба и Тита на Млиништима, у Јасеновим Потоцима припремио приредбу којој су, поред народа из овог села, присуствовали Јосип Броз Тито, Милован Ђилас и још неки чланови из политичког и војног врха НОБ-а.

Тајна Грујића јаме

Догађај који деценијама изазива интересовање, расправе и дилеме код оних који су савременици тога времена, јесте погибија руководства Треће пролетерске санџачке бригаде 1942. године на овим теренима. О томе постоји више верзија, те ћемо их све изнијети пред читаоце, а на њима је да даље трагају за оном правом, уколико је истину о овом ратном догађају уопште могуће докучити.

Општепозната званична верзија догађаја коју овдје преносимо из текста у „Певаљским новинама“ (а које се позивају на текст „Долазак пролетера“ из „Мркоњићких новина“ од 31.12.1976. године – прим.

аутора), објављеног поводом похода преживјелих бораца трагом Треће пролетерске санџачке бригаде гласи:

– На подручју Мркоњић Града 1942. године више мјесеци Трећа санџачка пролетерска бригада држала је положаје према непријатељу... У бившој општини Бараћи у селу Трнову (у Јаковљевића колибама), четници су у ноћи између 2. и 3. октобра 1942. године на превару ухватили, а затим звјерски убили у селу Трнову, Јаковљевића колибе, Владимира Кнежевића Волођу, команданта Треће пролетерске санџачке бригаде, Рифата Бурџевића Тршу, замјеника политкома бригаде, и Томаша Жижиха, команданта 4. батаљона бригаде. Четници су их, потом, бацили у Грујића јаму, која се налази у Гвозденовој ливади. То је понор пречника око 1,5 метар и налази се у љесковитом шумарку. Захваљујући заузимању генерала Данила Јауковића, тек 1952. године утврђено је да су ови народни хероји бачени у Грујића јаму. Посмртни остаци Волође, Трше и Томаша извађени су и пренесени у Споменик партизану борцу на Горици у Подгорици. На Грујића јами постављено је спомен обиљежје овим погинулим партизанима.

Казивање Живка Јаковљевића из Бараћа:

– Септембра 1942. године сједиште партизанске команде је у Мајдану. Руководсво Треће санџачке бригаде: Владимир Кнежевић Волођа, Рифат Бурџевић Тршо и Томаш Жижих без пратње долазе у кућу Јерине и Пере-Перуна Јаковљевића која се налазила изнад рјечице Сокоцинице. Падала је киша и било је хладно. Ова тројица партизанских руководиоца питају домаћина да ли могу ту преноћити. Улазе у кућу, раскомоте се и грију се око огњишта. Двојица Перунових синова, Остоја и Урош (а било их је пет или шест), били су четници. Један од њих је спавао на штали. Дошла је жена једног од Перунових синова и рекла да су у кући партизани. Један син иде по четнике у Трново. Милан Косић је командир чете четника. Четници стижу, улазе у кућу, гдје затичу партизане раскомоћене. Настаје рвање. Волођа је био најјачи и умало да умакне. Четници их савладају и везане одводе до Грујића јаме, ту их ликвидирају и баце у јаму. Тајну о ликвидацији партизана открио је неки Милановић, звали су га „вахмајстор“, а био је и четник и партизан, касније само четник. **Мени је о том догађају испричао Здравко Јаковов Јаковљевић, који је био род Перуновима.** Жена тог Милановића, Швабица Мицика, удала се послје за Перицу Васића, четника из Подгорије. ОЗНА је ухапсила и убила Перуна и, ако се добро сјећам, два његовог сина. **Мени је о овом догађају причао Здравко Јаковов Јаковљевић, који је био род Перуновима.**

У дневном информативном листу „Политика“ од 21. фебруара 1997. године Ратомир Поповић из Подгорице, реагујући на фељтон „Један чудан живот у земљи Србији“ аутора Владимира Живанчевића, писао је: „...Посебно је чудно страдање Рифата Бурџевића Трше, Томаша Жижиха и Волође Кнежевића, који су приликом наводног извиђања (!) пали у руке четника и ликвидирани, иако је било правило да руководиоце у кретању увијек штите десетине бораца, који врше и потребна извиђања. Тршо је имао везу са чувеним Мустафом Голубићем, кога је Тито преко Ч. Ковачевића, пријавио Специјалној полицији, па је ликвидиран...”

Ова изјава Ратомира Поповића била је повод да се о страдању руководства Треће пролетерске санџачке бригаде на подручју Бараћа у „Политици“, под насловом „Ћутањем скривана истина“, огласи Станко Равић из Београда, борац ове бригаде. Његово свједочење о овом догађају дословно гласи:

– Познавао сам Волођу и Тршу, био сам њихов борац. Стицајем околности још тада сам се мало бавио њиховим нестанком.

Целог тог дана, 2. октобра 1942. године Трећа пролетерска бригада се борила против Немаца, који су надирали ка тада слободном Јајцу. Ноћу 2/3. октобра, део Треће бригаде под Волођином командом повукао се са планине Лисине у рејон села Бараћа. Том приликом су на Бараћком брду убијени Волођа, Тршо и Томаш и бачени у Грујића јаму, у атару села Бараћа. Седам-осам километара удаљено село Трново, те ноћи са овим догађајем није имало никакве везе.

Следећег дана, 3. октобра 1942. године, у наш Златарски батаљон на Штрбини стигла је вест да су нестали Тршо и Волођа. Баш тога дана посетио је рођак нашег борца Чедо Ждрњу из Пецке и саветовао га да се склони из бригаде, јер су се у Бараћима партизани побили између себе и убили команданта бригаде.

Чедо Ждрња, скојевац, рекао је то мени као руководиоцу скојевског актива, и ја сам Чедо одмах одвео заменику политкома батаљона Језду Ловићу да то и њему каже, што је Чедо и учинио у мом присуству. Но, Јездо је то обавештење скојевца Чедо прихватио са подозрењем и запретио му да те четничке подвале не преноси и нека ћути. Несрећни Чедо није умео да ћути, па је 2. децембра 1942. године убијен на Буковику код Јајца.

Дан-два касније нашу скојевку Росу Васић, посетила је њена мајка, жена четничког команданта батаљона „Чардак“, Перице Васића, а Роса је замолила мене да присуствујем њеном разговору са мајком, да се не би сумњало у њене неке смутње.

Без увода, Росина мајка је одмах рекла Роси: „Поручио ти је тата да кажеш својим старешинама да четници нису умешани у убиство ваших стрешина у Бараћима. То је био неки сукоб између њих самих.”

„Што то тата није написао нашем штабу, мени неће веровати”, рекла је узбуђено Роса.

„Па и написао им је, ево ти писмо па га дај коме треба. Није Перица луд да убија паризанске руководиоце док сте ти и Војин међу партизанима, па да вас партизани побију...”

Отишли смо одмах у штаб Златарског батаљона и потражили Језда Ловића да му предамо Перичино писмо и кажемо шта нам је Росина мајка рекла. Јездо је на све то био веома неповерљив. Оно писмо је овлаш прочитао и одмах га ту на лицу места поцепао у ситне парчиће па бацио, а Роси запретио да ћути и не преноси четничке смицалице.

Роса је заиста ћутала као заливена. А Јездо је неколико дана касније заузео место погинулог Трша.

У бригади није вођена никаква истрага, нити је ко саслушавао курире који су те ноћи пратили Волођу и Трша. Истрага је одмах усмерена на четнике удаљеног села Трнова, које није имало никакве везе са овим случајем. После рата су Тршине и Волођине кости нађене у Бараћима, где су се те ноћи налазили начелник Врховног штаба Арсо Јовановић, и тадашњи политком Треће бригаде Велимир Јакић, који је одмах заузео Волођин положај.

Тито је одмах одредио комисију у саставу: Иван Крајачић Стево, Моша Пијаде и Љубодраг Ђурић и упуто је у село Трново да поведе истрагу. Резултата није било.

Ноћу 11/12. октобра 1942. године два батаљона Друге пролетерске бригаде блокирали су село Трново, а изјутра 12. октобра сакупили његове житеље у центар Трнова и претресли село – писао је у свом дневнику Луне Миловановић, и под претњом уништења села тражили од Трновчана да одају убице Трша, Томаша и Волође, и, ради застрашивања, ту пред народом стрељали Јовицу Вукомана, па ипак нико није указао на убице или убицу.

Те године објављивани су некролози за погинуле истакнуте борце и руководиоце у „Борби” и Билтену Врховног штаба. Но, за Волођу и Трша није било никаквих некролога нити посмртних пажњи.

Дана 29. марта 1943. године прекомандован сам у Пратећи батаљон Врховног штаба, па сам три месеца стражарио код Тита.

У време форсирања Дрине и четничких настојања да наше пребачене јединице противнападом набаце на Дрину, Врховни штаб се

налазио у селу Говзи. Због опасности од бомбардовања Тито је сваког дана излазио у шуму и враћао се увече.

Једног дана, око 10. априла Тито је у пратњи наше десетине изашао у шуму Осоје изнад села Говзе и међу неке стене се сместио и цео дан ту остао. Ми смо се распоредили око њега на десет-двадсет метара и, осим стражара, у шумарцима лешкарили. По подне су га посетили Милован Ђилас и Пеко Дапчевић, тадашњи командант Друге пролетерске дивизије. Десетак метара даље од њих лежао сам иза неког грма и слушао њихов разговор, који је у почетку био тих и неразговоран, али све гласнији и гласнији што су више западали у ватру полемике, толико гласан да се и на 500 метара могла чути свака њихова изговорена реч. Тито је критиковао Пека за лоше командовање и излагање уништењу Треће бригаде, а Пеко је сву одговорност за критичну ситуацију пребацивао на неспособност и неактивност команданта Треће бригаде Велимира Јакића. Већ љут, Тито му је на то рекао: „...Ви сте га предложили за команданта. Кукали сте на Волођу и Трша и тражили да их уклоним. Уклонио сам их и дао вам Јакића, а сада вам ни он не ваља!”

Уплашио сам се оног што сам чуо, завезао свој језик и ћутао.

У Зборнику докумената НОП-а пише да су Волођа, Трша и Томаш убијени из заседе на Бараћком брду и бачени у Грујића јаму у атару села Бараћа, и то у време када су се у том селу налазили батаљони Треће пролетерске и Прве крајишке бригаде, и начелник Врховног штаба са својом пратњом.

У интервјуу објављеном у «Политици» од 10. августа 1952. године, тадашњи управник Војноисторијског института у Београду Данило Јауковић је саопштио своју конструкцију података о смрти Волође, Трша и Томаша и показао Волођином брату Данилу Волођин ручни сат, наводно нађен код сељака села Бараћа.

Читава конструкција измишљених догађања веома је провидна и наивна, а нађени ручни сат је, у ствари, «корпус деликти» који је после десет година могао наћи само онај ко га је био похранио.

Још су живи сведоци догађаја са Бараћког брда и Грујића јаме, али једни упорно и огавно лажу, а једни као заливени ћуте.

Станко Равић, Београд

Руководиоци АВНОЈ-а у Подгорији, у Јовановићима

У књизи ПОП ВЛАДА ЗЕЧЕВИЋ (Београд, 1975) аутор Славко Младеновић пише:

Почетком јануара 1944. године колона руководица АВНОЈ-а пребацила се на подручје Млиништа. Заноћила је у Јовановићима, маленом засеоку близу друма Мркоњић Град–Гламоч. Ту су, колико изненађени, били и обрадовани неочекиваним призором у селу: на ражњевима су се пекли цели овнови. „Сви смо заборавили” – причао је поп Влада (Владо Зечевих, вјерски референт у ВШ – нап. Р.У.) „данашње муке и пријатно нам је било да су се ови наши другови Босанци побринули да, после много дана, поједемо добар залагај. Али испред самих кућних врата

„Црвени поп” В. Зечевих
1942. криптавао дјецу у

видимо уз кров наслоњен бадњак – церову облицу, изданак, а пред вратима бременце овсене сламе; нешто ме лецну и пробуди у мени заспалог православног попа. Полако друговима говорим: – Па ово није за нас спремљено, погрешили смо правац кретања, данас је Бадње вече, а сустра је православно Божић.”

Домаћин је (била је то, према сјећању мјештана, кућа браће Ђуре и Стеве Јовановића – прим. аутора), је према њима био уздржан, али и уплашен. Чвор је развезао Марко Вујачић. Он се, најпре распричао с домаћином, десетерцем му честитао Бадње вече, па развезао: те о народним обичајима, те о православљу, добрим обичајима Срба да посте Бадње вече, а печеницу ће тек сутрадан, кад мине поноћ. Руководиоци из Хрватске и Словеније згледаше се, питајући очима: па тек је пало вече, и ко ће гладан чекати поноћ. Рибар ће полугласно: „ Па ја сам католик, мој је Божић прошао, ја бих могао и сада јести!” Кардељ му шапће да ћути. Поново се огласи Марко Вујачић: „Домаћине, домаћице, видите ли онога с брадом? То је наш партизански поп. Сада ће он нама да отпева божићни тропар! Хајде, Владо, почињи...”

Нема куд поп Влада, отпева „Рождество твоје, Хресе Боже” и још понеку божићну песму. Бруји божићна песма, а на вратима се тискају сељаци из околних кућа да би се лично уверили како партизани имају правога попа. Домаћин се разгали и свима изнесе ракије и печеног меса. Тада је Марко Вујачић подигао чашу, прекрстио се и здравицом повезао и Косово, и Вука Мандушића, и Симелу Шолају, и Друго заседање АВНОЈ-а. Док је Марко наздрављао домаћинима, Кардељ је шапутао нешто попу Влади: „Па ти, Владо, имаш одличан баритон – глас и слух, сада ћемо ми

сви заједно да запевамо неку партизанску песму.” Јечи песма за песмом: тенори, први, други, наш Чича Јанко, Кардељ, Роћко, Тоша и остали; пева ко како зна и уме, али смо уз песму и шалу дочекали поноћ а после тога јели божићну печеницу и до зоре се шалили на рачун Марка...

(фото В. Зечевића а испод написати да је овај „црвени поп” крштавао 1942. године, за вријеме боравка ВШ на Млиништима, више дјеце у Подгорији и другим селима)

СС-дивизија „ Принц Еуген” на терену Бараћа

Непријатељском операцијом „Десант на Дрвар”, под називом „Коњићев скок” („*Rossensprung*”), било је захваћено и ово подручје, на коме су биле распоређене јединице СС-дивизије „Принц Еуген” и дивизије „Бранденбург”, и то нарочито око комуникације Штрбина – Млиништа како би се спријечило извлачење јединица НОВ-а и ПОЈ-а и Тита са подручја Дрвара, гдје се у то вријеме налазило комплетно политичко и војно руководство Југославије, као и савезничке војне мисије (америчка, енглеска и руска). У то доба на овом простору борбе с непријатељем водиле су јединице 1. и 2. пролетерске дивизије.

Илустрације ради, дајемо одломак из књиге ДЕСАНТ НА ДРВАР, аутора Славка Одића (Београд, 1981):

...У току ноћи 25/26. маја Штаб 1. пролетерске бригаде је предузео мјере да ојача одбрану на главном правцу њемачког напада – од Шипова према Млиништима. Први батаљон (без 3. чете) пребацио се с лијевог крила на линију Шпирићи–Ливадак–Калканова кућа, док је његова 3. чета остављена на к. 1129, сјеверно од Трнова, ради контроле правца Мркоњић Град–Трново. Главнина батаљона "Гарибалди" (без 2. чете) посјела је линију триг. 921–Суваја–Калканове ливаде, а дијелови Луњу главу. Шести батаљон је остао на линији планина Боровица (западно од триг. 933 и к. 876)–Шиљак–Калуђеровица...

...Четврти батаљон 1. пролетерске бригаде, који се налазио на Црном врху, по наређењу је пошао око 12.00 сати у састав своје бригаде и посјео положај западно од Бараћа, у рејону Градине и Берића.

На фронту 1. пролетерске бригаде дијелови 2. СС-батаљона су испољили намјеру да преко Бараћа продру према комуникацији Мрачај–Млиништа. У 13.15 сати Штаб бригаде је радиограмом извијестио Штаб дивизије о продору јачих снага "Принц Еуген" дивизије у рејон извора Пљеве, и о наступању непријатељевих дијелова цестом Соколац–Протићи према Пецкој. С обзиром на то да би продором непријатеља према Пецкој 2, 4. и 5. батаљон 13. пролетерске бригаде били одсјечени

од осталих снага дивизије, Штаб дивизије је наредио 13. пролетерској бригади да се повуче према Пецкој, јужно од линије Царевац–Медна. До 21.00 сат њен 2. и 4. батаљон су посјели линију: Убавићи–Пецка–искљ. Набојина (4. батаљон), Градина–Убавићи (2. батаљон) и добили задатак да у току ноћи, у садејству с 4. батаљоном 1. пролетерске бригаде, нападну снаге непријатеља које су продрле према Подгорији, с тим да рано ујутро поново посједну положај на Градини. Пети батаљон 13. пролетерске бригаде се пребацио у рејон Пецке. Предлог Штаба 1. пролетерске дивизије да се 1. и 3. батаљон 13. пролетерске бригаде усиљеним маршом пребаце у Врбљане, Штаб 5. корпуса није усвојио због развоја догађаја на правцу Превија, Рибник...

Борбе су вођене највише на подручју Млиништа, Чардака, Подгорије, Јасенових Потока и Пецке у току повлачења колоне Врховног штаба и Тита преко Млиништа (ВШ је прешао комуникацију 2. јуна 1944) да би се осигурао њихов пролаз. Ево записа и о тим борбама:

... Тако су дијелови 1. и 4. батаљона 6. крајишке бригаде 5. јуна послје подне водили борбу против њемачких војника у рејону Јасенових Потока, али су се повукли у изворно подручје ријеке Сане када су пред вече прешле у наступање снаге 3. СС-батаљона с Млиништа: једном колоном према Доњој Пецкој, а другом према Превији. Колону на превоју Убавића и Антонића, заселака Пецке, сачекала су два батаљона 16. крајишке бригаде и задржала, а затим у 22.00 сата у противнападу одбацила према комуникацији. И на одсјеку 13. крајишке бригаде су вођене борбе против дијелова 13. СС-брдског ловачког пука на линији Сјенокос–Локве, и њемачки војници су тог дана посјели јачим снагама Ченића косу, Штрбину, Новаковиће и Бериће...

У књизи ОД 16. КРАЈИШКЕ НАРОДНООСЛОБОДИЛАЧКЕ УДАРНЕ БРИГАДЕ ДО 1. КРАЈИШКЕ БРИГАДЕ НАРОДНЕ ОДБРАНЕ (Београд, 2000) аутор Владо Кеџман наводи:

...Петог јуна 1944. године 1. батаљон (након што је савладао марш преко Антонића главице) запосјео је положаје према Медној и Пецкој са задатком затварања комуникације Штрбина–Млиниште, а 3. батаљон је својим снагама запосјео положај Антонића главица. С обзиром да је на овој релацији била прекопана цеста у дужини 120-150 метара, непријатељ је по сваку цијену хтио да поправи цесту, како би се пребацио са моторизацијом. Међутим, један дио јединица 1. батаљона је ступио у акцију и онемогућио оправак цесте, те се развила жестока борба... Њемачке снаге 7. СС „Принц Еуген“ дивизије, уз подршку артиљерије и груписање пјешадије, ступају на јуриш, али их борци 1. и 3. батаљона и овог пута с успјехом одбацују и задржавају своје положаје...

Партизанска жељезница на Млиништима

Током читавог Другог свјетског рата пруга Јајце–Шипово–Млиништа–Срнетица–Дрвар служила је искључиво за потребе НОВ

Партизански воз у Млиништима

Југославије. Овај мали воз превозио је партизане и њихове рањенике, народ, храну и ратни материјал. Партизанском жељезницом возио се и Врховни штаб и Јосип Броз Тито. За вријеме непријатељске офанзиве партизани су своју жељезницу крили на слијепим колосијецима, покривајући је грањем. Непосредно пред дизање пруге, у жељезничку станицу у Млиништа

допремљен је партизански воз који је том пругом саобраћао за вријеме рата. Воз је сада препуштен на милост и немилост зубу времену. Требало би га сачувати као историјску вриједност и као свједока једног времена.

Живко И. Протић: Како се преживјело?

Живко И. Протић из Бараћа присјећа се како се у току Другог свјетског рата преживљавало на овим просторима:

– Тешко је описати тадашњи живот, који и није био живот већ мукотрпна и неизвјесна борба како преживјети. Умирало се масовно од посљедица глади и заразних болести. Дјеца су много умирала. Тифус и туберкулоза су просто косили народ, највише дјецу. Здравствена заштита се пружала искључиво народним лијековима. Снабдијевање оскудном храном тражило је надљудски напор и патњу. Храна, која се добијала сјетвом пира, кукуруза, јечма, ражи и хељде, „вукла“ се некако до Ђурђевдана, али права криза је тада настајала. На Млиништа су долазили трговци из приморја и доносили дукан и со. За ову робу су тражили кукуруз. А кукуруз се у околини Бање Луке могао добити за со и дукан. Били смо приморани на неку врсту шверца. Морали смо прво доћи

до нешто кукуруза, по који смо парипчетом или пјешице ишли преко Мањаче све до Гомионице, Мајдана, Хан Кола, Мајкића Јапре. Био је то опасан и неизвјестан пут са кога се многи нису никада вратили јер су на путу харале многе банде или војске, па се ишло шумом и беспућем. Било је лакше провући се ако терет носиш на себи него на коњу. Иако је терет понекад требало носити на удаљеност од преко 100 километара, радије смо се на то одлучивали да не бисмо ризиковали губитак коња, па и властитог живота.

Радили смо за дневницу од двије-три киле кукуруза. Кад се заради 15 до 20 кила, колико се могло носити, враћало се кући, гдје су чекала гладна чељад. Остављали смо дио кукуруза, који смо потом носили на Млиништа и тамо мијењали за со и дуван, да бисмо онда за со и дуван куповали кукуруз. Био је то шверц из пријеке потребе, само да би се остало у животу.

Откуп и СРЗ

Непосредно након Другог свјетског рата мјесни народни одбори (МНО), у које су, како рекоше они који су их на својој кожи осјетили, постављани људи „без школе, милости и душе”, имали су веома тешке и одговорне задатке, које им је одређивала Партија. МНО морали су и најсуровијим методама остварити планирани обавезни и присилни откуп пољопривредних производа од сељака, који нису имали довољно ни за властите потребе, поготово током неродних година, којих је било баш у овом периоду. Била су то за народ овог краја тешка и претешка времена. Ријеч „откуп” кружила је овим селима попут авети, а приче о њему су често трагичне. Цинично се називао „откуп” јер нико ништа није куповао нити је ко шта плаћао. Било је то пуко отимање и оно мало сиротиње што се имало, до посљедње кравице хранитељке. Није помагало ни ако су дјеца гола и боса, гладна и болесна, нити што се самохрано и што није родило. Анђа Протић из Бараћа причала је да је морала ошишати једини кожун свога мужа Илије да би „намирала” тражену количину вуне. Неки људи из власти су се, према казивању старијих домаћина из ових села, начисто повампирили. „Кожни капути” постали су симбол зла. Да ли је морало баш тако бити? Да ли се откуп морао вршити тако суровим мјерама? Зар је морао бити проглашен народним непријатељем онај који није имао одакле да измири државну обавезу? Истина, држава је била под економском блокадом. Исток је на њу бацио анатему, а Запад је уцјењивао. Тешко је са временске дистанце од око шест деценија давати суд о тим временима

и тадашњим представницима власти, поготово о људима. Истину о томе тешко је докучити.

Овај крај није мимоишла ни утопија оснивања сељачких радних задруга послје Другог свјетског рата (СРЗ), а свој став о њима народ је најбоље исказао овим стиховима, којима није потребан било какав коментар:

*С бомбама, с бомбицама,
у задругу с торбицама,
у задрузи ситно пише:
од шест кила нема више.*

Издржао је овај народ и кулук и Резолуцију Информбироа, када је важило правило: „Двојица без душе, трећи без главе.“ Ипак, најбоље је овај период препустити суду историје и народа.

Погибија Тоде Тодоровића Нокташа

Тоде Тодоровић Нокташ, четнички командант из Јасенових Потока, који је, како тврди Миливој Тошић из Пецке, са групом устаника дочекао усташе на Млиништима како би спријечио њихов поход на народ (према трђењу казивању мјештана није чинио злочине – прим. аутора), погинуо је 1947. године у мјесту Царевац, близу Градине, заједно са Мирком Ждрњом из Пецке. Јован Симић из Пецке казује једну верзију како је Нокташ откривен:

– Уз једну стају на Брдима биле су прислоњене дрвене тачке помоћу којих се власник стаје пењао у награду. Тоде се, бјежећи од потјере, сакрио на награду, али је остао траг од обуће на тачкама. Када је домаћин ујутро дошао да нахрани благо, примијетио је отисак обуће на тачкама и одмах пријавио Удби у Бараћима, те је Тоде опкољен, ухваћен и ликвидан.

А Ђорђе Зељковић из Бараћа, сјећајући се прича о овом догађају, овако је описао Тодину погибију:

– Тоде Нокташ је погинуо заједно са Мирком Ждрњом из Пецке, с којим се раније бијаше побратимио на традиционалан начин – мијешањем крви. Ждрња се већ био предао властима, те је Удба њега користила да позове Тоду на предају, уз гаранције да му неће бити суђено. Када је хајка успјела да открије Тодино скровиште на планини Лисини, Ждрња је ступио с њим у контакт са понудом на предају. Нокташ је одбио предају, а када је Ждрња видио узалудност свог настојања,

одлучио је да као његов побратим заједно с њим оде у смрт. Док су гонитељи стајали око њих са свих страна, они су се пољубили, загрлили и договорили да истовремено пуцају један у другог и да као побратими храбро погину.

Ако је истинита ова верзија догађаја коју преноси Ђорђе Зељковић, онда је ово био у овом крају до тада незапамћени примјер „чојства и јунаштва” двојице побратима.

Народ ових села крајем 2006. године пренио је њихове посмртне остатке из Царевца и сахранио у гробље код цркве у Пецкој.

ОДБРАМБЕНО-ОТАЏБИНСКИ РАТ (1991–1995)

Када се дубоко вјеровало да је Други свјетски рат значио и посљедње страдање овдашњег народа у ратним сукобима, 1991. године догодио се нови рат, који ни највећи песимисти нису могли очекивати, а још мање предвидјети. Поново су се Срби, по ко зна који пут у својој мукотрпној и трагичној историји, морали да боре против оних који су им наметнули рат. Опет страдања, протјеривања са вјековних огњишта, убијања, паљења, разарања... Свеукупни српски народ нашао се под страховитим политичким, медијским и војним ударом оних за чију је слободу и независност у 19. вијеку дао огромне људске и материјалне жртве. Војном интервенцијом надмоћнијих сила уједињене алијансе Сјеверноатлантског пакта, уз употребу најсавременијих оружја, дошло је до комадања српског националног бића и прекрајања његових вјековних историјских граница.

Сва барања села били су окупирали Хрватска војска и ХВО у периоду од средине септембра 1995. до почетка фебруара 1996. године.

Погинули и нестали борци Отаџбинског рата

Ови српски борци отаџбинског рата (1991–1995) дадоше оно што је најсветије – своје младе животе, за част и име српског рода. Они не смију и неће никада бити заборављени, па нека њихова имена и у овој књизи остану записана.

Споменик погинулим борцима Отаџбинског рата у Бараћима

Споменик погинулим борцима Отаџбинског рата у Медној

ЦИВИЛНЕ ЖРТВЕ ОТАЏБИНСКОГ РАТА

Током агресије Хрватске војске и ХВО-а на сјеверозападне дијелове Републике Српске у јесен 1995. године, непријатељ је и у бараћким селима починио злочине над недужним цивилима који су остали код својих кућа, вјерујући да им нико неће нанијети зло јер никоме ништа нису ни згријешили. Међутим, преварили су се и своју заблуду су животима платили:

1. Бајић Милан, Бараћи (1952)
2. Богојевић Ђуро, Герзово (1922)
3. Богојевић Недељко, Трново (1954)
4. Божић Стојан, Медна (1912)
5. Бубњевић Илија, Герзово (1940)
6. Бубњевић Никола, Герзово (1935)
7. Бубњевић Радојка, Герзово (1936)
8. Бубњевић Раде, Герзово (1938)
9. Буљић Сава, Доња Пецка (1932)
10. Буљић Зорка, Доња Пецка (1905)
11. Ждрња Мирко, Подгорија (1947)
12. Ждрња Митар, Горња Пецка (1896)
13. Ждрња Јован, Горња Пецка (1917)
14. Зец Остоја, Герзово (1907)
15. Јаковљевић Ђуро, Бараћи (1916)
16. Јовановић Гојко, Подгорија (1914)
17. Кизић Данило, Герзово (1954)
18. Кизић Урош, Герзово (1932)
19. Клепић Илија, Оканције (1915)
20. Којић Петар, Горња Пецка (1914)
21. Крстановић Анђа, Горња Пецка (1929)
22. Марић Ђурђија, Доња Пецка (1906)
23. Нишкановић Ђурађ, Подгорија (1901)
24. Нишкановић Мара, Бараћи (1910)
25. Поповић Војислав, Бараћи (1937)
26. Ружичић Слободан, Бараћи (1939)
27. Савичић Илија, Герзово (1909)
28. Тодоровић Мирко, ЈасеновиПотоци (1914)
29. Тодоровић Петар, ЈасеновиПотоци (1908)
30. Топић Стеван, Герзово (1924)
31. Ћирковић Мирко, Герзово (1926)

32. Топић Зорка, Трново (1920)
33. Тегелтија Чедо, Медна (1937)
34. Тегелтија Доста, Подгорија (1914)
35. Тегелтија Мара, Подгорија (1906)
36. Тегелтија Миља, Подгорија (1921)

С Т А Н О В Н И Ш Т В О

Трагови најранијих насељавања

Присуство човјека на простору бараћког краја може се, на основу трагова материјалне и духовне културе, пратити од доласка Илира на ово тло. О насељености ширег подручја Бараћа у праисторијском периоду има доста доказа који свједоче о животу Илира на овим просторима а које су сами Илири оставили. Из тог периода позната су праисторијска (илирска) археолошка налазишта на локалитетима Велика градина у Горњој Пецкој, Пјануша у Герзову, Градина и Вулетина греда у Трнову. О овим налазиштима било је говора у поглављу о прошлости Бараћа. Илири су се, осим сточарством, бавили и рударством и топљењем метала, о чему свједоче и остаци троске, пронађени на више локација.

Послије Илира на ове просторе долазе Римљани, који су такође оставили многе трагове о свом животу у нашим крајевима и доказе да је ова територија била густо насељена у римском периоду, о чему свједоче остаци римских насеља у Доњој Пецкој, у Бараћима – Царевац, у Медној – Селишта и Каменице, а у Герзову су пронађени и римски царски новчићи. Потврда о насељености ових крајева у римском добу јесте и то што је овуда пролазила једна од најважнијих путних комуникација која је повезивала Јадранско море са Панонском низијом. То је, како је већ наведено, римска цеста Salona (Сплит)–Servitium (Градишка)–Sirmium (Сремска Митровица), која је ишла преко Горње Пецке, гдје је била и римска станица – град Sarnade.

Јелена Мргич-Радојчић – карта средњовјековних насеља

Континуитет насељености овог подручја од римског времена до насељавања Словенима потврђује и Константин Порфирогенит, византијски цар који је живио и царевао у 10. вијеку, спомињући у свом спису *О УПРАВЉАЊУ ЦАРСТВОМ* жупу Пливу, која се убицира (локализује) на подручју којем припада и бараћки крај. Жупа Плива, касније, у турском периоду, нахија Сокол или нахија Герзово, налазила се у саставу Доњих Краја од 1363. године, када се први пут помиње и град Сокол.

У средњем вијеку десиле су се крупне и дубоке промјене на ширим просторима Балкана и Босне, па и у крају између изворишних дијелова Пливе и Сане. Старо становништво потиснули су словенски досељеници, који подижу своја насеља и војна утврђења. Није тачно утврђено када су се Словени почели досељавати на ове просторе, али се зна да их је у Босни било већ средином 7. вијека, те се на основу тога може закључити да је и овај наш простор тада насељаван словенским живљем, што наводи и др Раде Ракита у својој студији „ЈАЊ”.

Бројни су археолошки налази као докази о насељености ових крајева у средњем вијеку, као што су гробнице (срењовјековне некрополе) у Медној, стећци на Крстовима, некрополе у Трнову, Герзову, Штрбини, налазиште Велика Челинка у Пецкој, гдје су пронађени неки средњовјековни предмети, те средњовјековна војна утврђења-градови Призренац на десној обали ријеке Сане и Сокоград на лијевој обали рјечице Сокоцинице.

Правци и вријеме досељавања српског становништва

Тешко је поуздано утврдити одакле и када су се доселили становници овог краја јер то није у цијелости проучено.

У народној традицији Бараћана снажно је присутно увјерење да су им породични коријени у Црној Гори и преко 90 одсто од упитаних одакле воде поријекло, изразило је ово мишљење.

Многа научна истраживања поријекла становништва сјеверозападне Босне и Херцеговине, према томе и бараћког краја, указују на етничко јединство српског становништва овог дијела БиХ са становништвом источне Херцеговине, Старе Србије, Црне Горе, па и Македоније. Тако нпр. Владислав Скарић у свом раду ПОРИЈЕКЛО ПРАВОСЛАВНОГ НАРОДА СЈЕВЕРОЗАПАДНЕ БОСНЕ износи мишљење да су се у областима „Пљева” и „Горња Сана” укрштали миграциони путеви и указује да је становништво овог подручја двојаког поријекла, и то да је старије досељено из Херцеговине и Црне Горе а да је новије становништво поријеклом из „западних брдовитих крајева” и сјеверне Далмације. И Марио Петрић у раду О МИГРАЦИЈАМА СТАНОВНИШТВА БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ такође констатује да се у предјелима око Врбаса састајала струја која је ишла са југоистока преко западне Херцеговине и Далмације са оном која се кретала из Херцеговине преко Гласинца. Такође је тешко поуздано утврдити када је овај крај насељен српским становништвом православне вјероисповијести. Већина истраживача се, ипак, слаже да досељавање најстаријих родова пада у предтурски период јер је потврђено да су Турци освајањем Јајачке бановине, 1528. године, затекли српско становништво православне вјере у овим крајевима. Јелена Мргић-Радојчић у студији ДОЊИ КРАЈИ наводи да је Папска курија забиљежила присуство православног становништва на овим просторима у другој половини 14. вијека, што не значи да оно датира тек од тог времена.

Срби су бјежали од Турака због њихових честих упада у српске земље. Позната је велика сеоба Срба након пада Смедерева 1459. године, када се Србија претворила у турски пашалук, те је из тог пашалука, како наводи Раде Ракита, било досељавања и у ове крајеве. Прота Милан Илић, пишући о становништву Медне и Пецке, пише да се Крајина насељавала из Санџака и Херцеговине преко Далмације.

Многи аутори истичу да су Србе из јужне Србије у ове крајеве доводили Турци да им као раја обрађују земљу и служе као мартолози. И проф. др Милан Васић на основу научних истраживања закључује да су средином 17. вијека у турским пограничним тврђавама постојале мартолошке јединице. Јелена Мргић-Радојчић у поменутој студији наводи да угарски извори помињу мартолозе у граду Соколу 1507. године.

Становништво и насеља у 16. и 17. вијеку

Комплетнију слику о становништву и насељима из периода када су етничка кретања била најживља даје проф. др Милан Васић у раду

ЕТНИЧКА КРЕТАЊА У БОСАНСКОЈ КРАЈИНИ У XVI ВИЈЕКУ, у којем износи податке из турских пописних дефтера.

Нахија Сокол или нахија Герзово пописивана је више пута у току 16. и почетком 17. вијека. Ти пописи се налазе у турским катастарским књигама Босанског и Клишког санџака, које се данас чувају у архивима Цариграда и Анкаре. Њима су обухваћена сва тадашња насеља и сва домаћинства ове нахије, при чему су дати подаци о настањеним и неким ненастањеним мјестима, броју кућа у појединим селима и нахији као цјелини, о становништву, његовој структури и пореским обавезама. Тако на основу дефтера из 1540. године цијела нахија Сокол или нахија Герзово, у чијем саставу су била и сва данашња бараћка села, била је слабо насељена, о чему говори податак да је у њених осам села било свега 90 кућа, а само Герзово, које се тада звало Прово (Прхово) или Поповићи, имало је 23 куће. На другом мјесту са 21 кућом било је село чије се име у турским пописним књигама не може идентификовати. Остала села су знатно мања. Врбљани и Пљева имали су тада по 11 кућа, а Пецка само 10 домаћинстава. Друга села су била још слабије насељена. Једно је имало свега четири куће. Стање се у погледу насељености с временом поправљало.

Према попису који је извршен десет до петнаест година после претходног, Герзово је бројало 30 домаћинстава, а непознато село које је имало 23 куће сада има 27 кућа. Слиједили су, затим, Пецка са 20 кућа, Пљева са 16, друго неутврђено село са 15, Врбљани са 14, једно опет неидентификовано село са 12, Лубово-Дуљци са четири и Бешњево са два домаћинства. Цијела нахија према овом попису имала је девет села, један одвојени заселак, који је припадао Герзову, један манастир (у Пецкој), 140 кућа, два кнеза и једног примићура. Број домаћинстава (кућа) у цијелој нахији порастао је, дакле, за релативно кратко вријеме од 90 на 140. То је био велики и веома брз пораст. Релативно највећи пораст тада је имала Пецка, гдје се број кућа подвостручио. Најнасељеније село у 15. и 16. вијеку било је Герзово, о чему говоре и бројне некрополе стећака у данашњем Герзову и Трнову. Демографска експанзија у цијелом овом крају настављена је током цијеле друге половине XVI вијека и касније. Тако је у првим годинама иза турске власти аустријски попис нашао само у Герзову око 180 кућа, што значи знатно више него у цијелој нахији у 16. вијеку.

На основу истраживања проф. др Милана Васића (а што потврђује и путописац Бенедикт Курипешкић, Словенац, који је као члан посланства њемачког цара, на путу у Цариград 1530. године, прошао овим крајем и окончао у Герзову), у ово вријеме села нахије Сокол била су насељена српским становништвом, православне вјере. У селима бараћког краја у ово доба није било превјеравања, односно преласка на ислам, а што је

забиљежено у неким селима данашње општине Шипово (Пљева, Лубово, Бешњево). Црквена организација је била веома слаба а у пописима из 16. вијека од сакралних објеката регистровано је постојање само једног „старог манастира”, и то у Пецкој. Овај манастир са калуђером Максимом и попом Јованом био је, сигурно, црквено средиште и за становнике Герзова. Средином 16. вијека у Герзову, у пописним дефтерима, забиљежена су и имена појединих домаћина, као нпр. Угљеша, Радица, Ђурађ, Јован, Милош, Алекса, Страхиња, Вукосав, Радоја и сл. Или имена домаћина у Пецкој: Милиша, Ђурађ, Војин, Богдан, Вучина, Вук и сл.

Становништво нахије Сокол у 16. вијеку имало је своју унутрашњу самоуправу. Органи те самоуправе била су двојица кнезова и један примићур. Сједиште једног од кнезова, коме је било име Милко, било је у Герзову као центру нахије, а други кнез, по имену Цвјетко, имао је сједиште у Врбљанима. Старјешина над Пецком и још неким селима звао се примићур Илија. Као старјешина једног засеока (махале) у Герзову средином 16. вијека помиње се Богдан, син Николин. Сви ови органи локалне самоуправе били су посредници између становништва и турских власти. Турска власт им је повјеравала одређене задатке и преко њих спроводила своју политику према селу. Кнезови су сакупљали порез и били најнижа судска власт у селима. Постојање локалних органа власти указује да је становништво нахије Сокол, односно нахије Герзово, било обухваћено влаштом организацијом и да је у првим временима турске власти оно уживало повластице влаха, тј. слободних сељака, што је карактеристично за ту организацију. То значи да задуго нису били обухваћени турским тимарским системом. За разлику од феудално-зависних сељака (раје), они су могли слободно мијењати мјесто свога боравка, а и обавезе према турским властима су биле мање него обавезе раје. Проф. Васић напомиње да су слободни сељаци нахије Герзово плаћали само порез по кући, тзв. филурију, у износу од 150 аспри. Док се није касније повећао, то је био сношљив порез. Међутим, турска власт је с временом сужавала и одузимала повластице. Аге и бегови су многе сељаке ове нахије претворили у своје кметове и подвргли их појачаној експлоатацији и пљачки, те ће у кметовском положају дочекати и долазак Аустро-Угарске у Босну. Народ је и на овим просторима пружао отпор зулуму и неправдама одмећући се у хајдуке и учествујући у бунама, а било је и појединачних сукоба са агама и беговима. Из ових крајева многи сељаци су учествовали у устанку против турске власти, који је избио 1875. године.

Миграциона кретања становништва Босанске Крајине

Турска освајања и насиља сваке врсте, ратови између Турака и Аустро-Угарске, буне и устанци, затим Први и Други свјетски рат и грађанско-вјерски рат 1991. године, праћени су масовним помјерањем становништва Босанске Крајине.

Српско становништво православне вјере које су Турци затекли у овим крајевима, као и оно које се досељавало касније, било је из различитих разлога приморано на честа помјерања и у једном и у другом правцу, односно на исељавање и поновно досељавање. Како се граница турских освајања помјерала према западу, тако се помјерало и хришћанско становништво из Босне у Далмацију и Лику пред надирањем Турака. И Аустрија и Млечани су радо примали Србе да им чувају границу од упада Турака. О узроцима помјерања становништва сјеверозападне Босне, што значи и становништва овог подручја, према Далмацији, Лици, Банији и Кордуну, као и у супротном смјеру, значајне податке дали су Милан Карановић и Петар Рађеновић.

Милан Карановић у свом раду ПОУЊЕ У БОСАНСКОЈ КРАЈИНИ, говорећи о исељавању, наводи да је најзнатније исељавање из Босанске Крајине било за Лаудоновог рата 1789–1791. године, када је 28.000 душа са 48 свештеника прешло у Лику, Кордун и Банију. Међу њима било је доста породица које су се биле населиле из Далмације у Босну.

Петар Рађеновић у раду БЈЕЛАЈСКО ПОЉЕ И БРАВСКО наводи разлоге и догађаје који су били значајни узроци помјерања народа Босанске Крајине, као што су: турска сила и зулум, буне и одмазда Турака након буна, појединачни сукоби с агама и беговима, појаве куге, устанак у Босни 1875–1878. године, окупација Босне 1878. године, бјежање од мобилизације у туђинску војску, потрага за бољим условима за земљорадњу и сточарство, одлазак у печалбу и низ других разлога.

Досељавања, односно повратак становништва из Далмације и Лике у сјеверозападне дијелове Босне, дакле и у ове крајеве, било је након Пожаревачког мира, 1718. године. И послије Свиштовског мира, 1791. године, многе породице избјегле из Босне у Лику, Кордун и Банију за Лаудоновог рата, враћају се у Босну и насељавају многе крајеве у унутрашњости сјеверозападне Босне. Из Далмације и Лике у ове крајеве било је досељавања и након куге, која је 1730. и 1783. година опустошила многа села у Босни. Турци су радо примали досељенике да би им ови обрађивали земљу.

Велика помјерања становништва била су и за вријеме Босанско-херцеговачког устанка 1875–1878. године, када се бјежало на аустроуграску територију да би се након окупације Босне (1878) то становништво, као и оно које је раније пребјегло на те просторе, враћало у своја ранија

боравишта. И неке породице из ових села управо се тада досељавају у бараћи крај.

О поријеклу и миграцијама данашњих родова

Прота Милан Илић, који је службовао у Пецкој од 1911. до 1917. године, у својој аутобиографији ОПРАШТАЊЕ СА ЖИВОТОМ пише:

– Народ Пецке населио се у Пецку почетком 18. вијека. У Пецку је дошао из Далмације. Познато је да је велики дио босанског народа као Срби уопште, мигрирао. Селио се из Босне у Далмацију, сад враћао у Босну. Разлог сељењу су била турска насиља и често тежак живот емиграната кад би се склањали од насиља. Кад би Турци изгубили рат с Аустријом и Русијом, они су се светили на раји. Кад би зулуми превршили мјеру, народ је бјежао. Тада би читави крајеви остали пусти. Но, како ни у Далмацији нису цвјетале руже, а пуста земља у Босни није давала прихода, Турци су позивали народ натраг и народ се враћао...

Прота Илић даље наводи да је податке о досељавању добио од Павла Марића (Жујића), старца из Пецке од 75 година. – *Мој парохијски дом, пише Илић, налазио се једно 50 метара од цркве. Уз цркву је било гробље, у гробљу дрвена звонара са два једнака звона. Моје двориште од гробља је било одвојено оградом. Од куће до гробља било 10-12 метара. Десетак метара од црквених врата био је омањи, мало накривљен, крст с овим натписом: ЗДЕ ЛЕЖИТ РАБ БОЖИ ЈОСИФ КУЈУЊЦИЈА, ПРЕСТАВИ СЕ ВО ЉЕТО 1746. ОКТОВРИЈА 13. Павле Марић дао ми је податке о човјеку који је ту сахрањен, а у вези с тим, ја сам затражио и добио даљња обавјештења. Ево их: у Доњу Пецку доселила су се три брата: Кујунџија, Терзија и Тодор-ага. Кујунџија је било име Јосиф и био је по занимању кујунџија. Он није имао дјеце и сахрањен је пред црквом, односно на мјесто гдје је 1856. године саграђена црква. Терзија је оставио потомство и од њега су садашње Терзије. Било их је десетак домова. Трећи брат Тодор-ага «пасао је сабљу». По томе што се звао ага, значи да је био пјешак у турској војсци. Ту лежи и разлог да он и његови потомци нису били кметови. Тодор-ага имао је два сина. Један од тих синова имао је 6 синова. Памтим имена неких од њих: Јованац, Гавро, Тоша. Од њих су данас Гаврићи, Тошићи, Јованчевићи, Тодоровићи и други. Рачунао сам да је мушког и женског порода од Тодор-аге било пар стотина. Славе Светог Ђурђа. Павле Марић је био, изгледа, праунук Тодор-аге.*

Друго племе, насељено у Јасеновим Потоцима, били су Убипарипи. Њихов предак доселио се негдје када и Тодор-ага. И њих је тада било 30 домова. Има их и у Пљеви. Они славе Светог Стевана, задржали су

презиме Убипарип, сем једног дијела (мањег) који се презива Ђундић, по једном претку кога су прозвали Ђунда.

Трећи важнији огранак су Милетићи. О њима сам нешто читао прије 30 година: да су били око Петровца и да су били снажан и познат изданак. Да ли су им ови у Пецкој рођаци, не знам. Под тим презименом живјели су још у Липовцу, око десетак домова. Но, уз Доњу Пецку постоји село Милетићи, али у њему нема ниједног презимена Милетић, иако су старином Милетићи. Сви Милетићи славе Светог Јована. У селу Милетићи презивају се Грабежи, Симићи и Поповићи.

Испод пута у селу Милетићи има мало гробље. У њему сам нашао крст с натписом: ЗДЕ ЛЕЖИТ РАБ БОЖЈИ ЈЕРЕЈ РАДОСЛАВ ЈУРИШИЋ ОД ЧЕЛЕ МИЛЕТИЋ. ПРЕСТАВИ СЕ ВО ЛЪЕТО 1747. СПОМЕН ДИЖЕ СИН ЈЕРЕЈ АДАМ. Поред тога крста је мањи крст на гробу Радослављева сина Адама. Умро је тачно 20 година послје оца. На оба гроба, при врху, крстеве су незнатно оштећени од пушчаних зрна, како и рече један парохијанин. Од попа Адама потичу попови Адамовићи. Његов потомак, ваљда праунук, био је поп Гавро Адамовић, који је поповео на Имљанима код Котор Вароши (код садашњег Кнежева – прим. аутора). Он се послје преселио у Травник, гдје сам га ја 1900. до 1901. затекао жива. Било му је, кажу, 100 година. Поп Гавро имао је сина попа Данка, који је поповео у Травнику, а касније у Блажују, гдје је умро од туберкулозе. Он је имао сина Гавра, рођеног 1901. Гавро је поповео прво у Језеру код Јајца и започео градњу нове цркве. Није је био сасвим довршио. Остао је недограђен комад звоника. Одселио се у Брезичане код Бугојна, а одатле се сељакао и био чак у Македонији. Смирио се у Врњачкој Бањи, гдје и данас живи.

Од попа Адама потиче сиромашна кућа Адамовића у Јасеновим Потоцима и Поповића у Млиништима. У моје вријеме била је једна кућа Поповића. Старјешина је био Пилип Поповић, ћосав мали старац, без дјеце... Имао је три или четири синовца.

И Грабежи од „челе“ Милетића (раније Поповићи – прим. аутора), имали су у породици свештеника. Карактеристика је Грабежа да су им бркови и обрве бујни и да висе изнад уста, односно изнад очију. Грабежи су се дјелимично одселили у јајачки срез... У Јању је поповео концем 19. и почетком 20. вијека поп Божо Грабеж, а на Палама код Сарајева његов брат Ђорђије Грабеж, одличан свештеник и економ. Он је имао сина Трифка, атентатора, који је, као такав, осуђен и заглавио у Првом свјетском рату.

На периферији Пецке су Берићи. То је разграната породица од Герзова до Врбљана. Дали су много свештеника читавом том крају. Славе Светог Стевана. То су попови: Васо Берић из Врбљана, Илија Берић

из Подгорије, Лука Берић из Берића, попови Берићи из Медне, кроз неколико генерација. Посљедњи медљански изданак је Илија Берић, рођен 1888. године, који живи сада као свештеник пензионер у Бос. Броду. Затим Јован Протић, такође Берић, у Бараћима, умро након Другог свјетског рата. На Герзову су се Берићи презивали Бубњевићи. Познат је био прито Шпиро Бубњевић, врло писмен, напредан и интелигентан. Његов син Стеван, парох герзовачки, умро је 1909. Стеванов син Душан, мој школски друг, поповао је на трновској парохији крај Герзова. Умро је 1927. године. Попови Берићи били су највећим дијелом пијанице.

Поријекло данашњег становништва било којег краја, па и овог, тешко је пратити јер су се помјерања становништва одвијала и двосмјерно, а било је и локалних миграција из краја у крај, из села у село.

На основу истраживања поријекла неких родова која је обавио етнолог Мирослав Нишкановић, поријеклом из Подгорије, као и на основу предања, са доста поузданости долази се до сазнања да је најјача струја досељавања данашњих родова долазила са подручја сјеверне Далмације и Лике, те Дрвара, Грахова и Гламоча.

И презимена многих родова која су идентична онима у Лици и Далмацији а која имају и исте крсне славе, указују на њихово досељавање са тих простора. У Бараћима је, више него у неким другим крајевима, у народној традицији било уткано име Стојана Јанковића из Далмације, што се може објаснити или тиме што је овај српски епски јунак, иначе познати ускок, војевао против Турака у Босанској Крајини, или су овдашњи становници са собом донијели из Далмације памћење на свог земљака.

Мирослав Нишкановић истиче да нигдје не постоји прецизна документација из које се тачно може сазнати поријекло одређене породице јер је тек аустроугарска власт законом регулисала коришћење презимена, те су од тада презимена постала обавезна. Овај етнолог каже да се понешто може доказати и пратити на основу разних извора уколико су сачувани, као што су: шематизми, матичне и грунтовне књиге, путописи, црквена евиденција, усмена традиција и сл. Проблем код праћење поријекла родова представља и то што је ово подручје, као и цијела Крајина, у својој и ранијој и новијој прошлости било изложено непријатељским разарањима, прогону становништва и уништавању историјских трагова и писане документације сваке врсте. Становништво овог краја је стално било у покрету, одсељавало се и поново досељавало, поједине породице су заувјек одлазиле а неке премјештане из једног у друго бараћко село. И сјећања с временом изблиједе и постају непоуздана. Иста крсна слава и исто презиме код Срба често могу да буду само

индикатор и један од параметара о заједничком поријеклу, али никако и поуздан доказ.

Поједини родови су и до данас сачували и преносе памћење предака да су се доселили из Далмације и Лике или граничних подручја Далмације, Лике и Босне. Милорад Дошлов из Бараћа каже да му је познато да су се његови преци прије 250 до 300 година доселили из Врлике. Мирко Кокеза из Јасенових Потока поуздано зна да су његови преци досељени из околине Сиња, а Миливој Тошић из Пецке тврди да су Тошићи из околине Книна, те да је његов дјед Симука због турског зулума био пребјегао из Пецке у Далматинску Загору и да се одмах по окупацији БиХ вратио у Пецку, гдје је био кнез. Стојан Павловић из Оканџија записао је осам кољена својих предака у овом селу, а они су се, каже Стојан, доселили са подручја Ливна, мјесто Бушко Блато.

Мирослав Нишкановић у студији СТАНОВНИШТВО СЕЛА ГЕРЗОВА, као и у књигама ПОРОДИЧНИ КОРИЈЕНИ и СРПСКА ПРЕЗИМЕНА, бавећи се истраживањем поријекла неких родова из Герзова и осталих села овог краја, констатује да је досељавање најстаријих родова у Герзово (који се по народној традицији сматрају старосједиоцима из времена турских дефтера) текло из Херцеговине (Бубњи – данас Бубњевићи, као и Савичићи, Тодорићи и Гајићи, који су се од њих одвојили, те Кизићи, од којих су се одвојили Мајсторовићи, затим Јакице и Зецови), а да су из Далмације досељени они родови који се *пријешкорком* (надимком) називају Каурима, јер су „из Каура”, одакле су се досељавали од краја 18. вијека (Мрђани, Радуловићи, Радумиле, Вишекруне, Кесићи). Остали родови у Герзову су насељени или локалним миграцијама из бараћких села (Берићи, Стојичићи, Тодићи, Новаковићи, Дакићи), или кроз институцију домазетства (Банеке, Пешићи...).

Нишкановић се није ограничио само на истраживање поријекла родова из Герзова, већ и из осталих бараћких села, поготово што истих родова има у више села. Тако су, према Нишкановићу, Богојевићи поријеклом из Бугојна, Ћулуми су даљим поријеклом из Кијева у Далмацији, а од истог рода су и Метлићи (Симо Ћулум из Герзова каже да су се његови преци на ово подручје доселили из Стекероваца код Гламоча), Кокезе и Кокезићи (Кокезића је било у Пецкој – прим. аутора) поријеклом су од Сиња, Гламочанини и Пешићи из Гламоча, Радуловићи и Радумило од Книна, Вишекруне из Тичева, Крстановићи су се у Доњу Пецку доселили из Гламоча а даљим поријеклом су са границе Босне и Далмације, из Далмације су били и Мирковићи, којих више нема на бараћком подручју итд.

Ако се овим Нишкановићевим истраживачким резултатима додају и нека породична предања (која без истраживачке верификације не треба прихватити као поуздана) по којима су са подручја сјеверне Далмације и Лике, те из Дрвара, Гламоча и Грахова досељене многе данашње породице (Михајловићи из Лике, Ступари из Грахова, Бабићи из Трубара, подручје Унца – из овог рода је и војвода Голуб Бабић, вођа устанка против Турака 1875–1878. године – те Грабежи, Јовичићи, Гаврићи, Зељковићи, Марићи, Радићи, Кљајићи, Тошићи с подручја Унца, Станишићи и Пејићи из Гламоча, Јовићи и Прпе из Тичева, Марчете са тремеђе Босне, Лике и Далмације, Лукићи из Лике итд.), онда би се претпоставка да је већина данашњих родова бараћких села досељена из сјеверне Далмације, Лике, Книнске Крајине, као и Дрвара, Грахова и Гламоча могла прихватити као тачна.

Међутим, поједини родови носе предање и преносе памћење да су се доселили из Србије, Црне Горе и Херцеговине. Тешко се може доказати да ли су се ови родови директно доселили у бараћки крај или су овамо дошли преко Далмације и Книнске Крајине. И Мирослав Нишкановић наводи податке да су се нпр. Бубњевићи овамо доселили из Херцеговине а даљим поријеклом су из Скадра и презивали су се Мрњавчевићи, те да су се од њих, према предању, одвојили Гајићи, Тодорићи и Савичићи. Станишићи су даљим поријеклом из Херцеговине или Црне Горе, а овамо су се доселили из Гламоча; Јовићи су даљим поријеклом из Херцеговине а овамо су се доселили из Тичева; Анђелићи су се у Херцеговину (Билећке Рудине) доселили из Црне Горе а одатле дошли у Гламоч, мјесто Језерине, да би се, како тврди Остоја Анђелић из Подгорије, прије 300 година доселили у Подгорију, у којој су они најстарији род. Није познато да ли су Анђелићи у Медној, који славе Св. Николу, истог рода са овима у Подгорији који славе Јованџдан; Савићи су из Херцеговине; Берићи су највјероватније из Берана у Црној Гори... Тоде Драгосављевић из Медне носи памћење својих предака да су досељени из околине Скадра, област Малесија.

Неки родови, иако се не зна одакле су досељени, за себе тврде да су старосједиоци и да су оvdје од „бир вакта”, тј. од прије доласка Турака (Јакице, Кизићи, Зецови, Станковићи, Стојичићи...). За старосједилачке родове М. Нишкановић употребљава назив „старинци” и „старо племе”.

У давним временима досељавања је било и из ближе околине (нпр. Бајићи су се у Бараће доселили из Језера а даљим поријеклом су од Дрвара, у који су дошли из Далмације; Банеке су из Подрашнице), као што је било и исељавања у друга мјеста и околна села (нпр. у Бријешћу живе Божићи, који су поријеклом из Јасенових Потока а старо презиме им је Убипариповић). Раде Ракита у студији ЈАЊ, позивајући се на К.

Драгановића (НАСЕЉА И МИГРАЦИЈЕ) наводи да су се у периоду од 1780. до 1790. године из Медне у Јањ, тачније у Ваган, доселили Плавшићи, Радмани, Илићи, као што је и поповска породица Поповићи (која се раније звала Богужевић) у села Ваган и Љуша у Јању досељена из Бараћа, односно из Медне. У исто вријеме је из Медне у Љушу досељена и породица Обрадовић. Мирослав Нишкановић, говорећи о поријеклу становника Змијања, наводи да су крајем 19. вијека на Змијање из Медне досељени Бугези, презиме којег више нема у Медној.

Овај крај у давним временима нису мимошли ни одласци у печалбу. М. Нишкановић у СРПСКИМ ПРЕЗИМЕНИМА помиње да у Америци живи група породица Тодорић, поријеклом из Герзова.

Честе су и појаве пресељења из једног у друго бараћко село, а као примјер Нишкановић помиње Аничиче у Герзову, који су се доселили из Горње Пецке; Дакићи су старином из Доње Пецке; Слијепчевићи и Новаковићи су из засеока Новаковићи у Горњој Пецкој (остао само назив засеока „Новаковићи” а овог презимена овдје више нема). Према предању, у Новаковићима су живјела четири брата: Новак, Јован, Васо и Лука и од њих су данашњи Новаковићи, Јовановићи, Васићи и Лукићи и сви славе Св. Стевана. Много је родова истог презимена у више бараћких села (нпр. Опарница је истовремено било у Медној, Убовића Брду, Бараћима и Герзову, те Палалића у обје Пецке, Медној и Јасеновим Потоцима, а Дакића има у Бараћима, Пецкој, Герзову, Подгорији и Драгњић Подовима).

Многи родови су нестали из ових села, или одсељавањем или изумирањем.

Овдје су наведени само понеки примјери о поријеклу родова као илустрације за поједине констатације о миграционим кретањима становништва. Иако у овоме што је речено о поријеклу данашњих родова у бараћким селима има и доказаних тврдњи, ипак неке од њих треба прихватити мање-више само као претпоставке. Поријекло данашњих родова ових села требало би да буде предмет научних истраживања, а ово што је у овој књизи речено о поријеклу неких родова има за циљ само да подстакне таква истраживања, као и да се садашњи родови заинтересују за своје поријекло док није касно, с обзиром на то да неки потпуно изумиру.

О неким презименима

Из књига ПОРОДИЧНИ КОРИЈЕНИ (Београд, 2001) и СРПСКА ПРЕЗИМЕНА (Београд, 2004) аутора Мирослава Нишкановића преносимо његове забиљешке о неким презименима из овог краја.

Бубњеви / Бубњевићи

Бубњевићи из Герзова чувају предање да је њихов предак био добошар у турској војсци и по томе га прозваше Бубањ. Бубањ је свесловенски, војнички термин из прасловенског доба, за који постоје и посуђенице: добош (мађарски), таламбас (арапаски), тупан (грчки). Име родоначелника Бубњевића указује на његову војну службу и положај виши од обичног војника.

Потомци овог Бубња по њему добише презиме Бубњевићи, али их мјештани још увијек називају Бубњеви. У предању се даље наводи да је том Бубњу, када је одслужио војни рок, турски цар као награду дао онолико земље колико је могао за један дан да обиђе на коњу. Обишао је од Црног врха до ливаде Чардак. У колективном сјећању задржало се и памћење да су поријеклом из Херцеговине. Међутим, осим наведеног предања, постоји и предање забиљежено прије више од сто година, а које каже да су се Бубњевићи доселили у Герзово прије 400 година из околине Скадра, те да су поријеклом Мрњавчевићи.

Бубњевићи су најгледнији и најбројнији род у Герзову. У прошлости су генерацијама давали свештенике који су били протепрезвитер у Герзову био је Шпиро Бубњевић, његов помоћник Стеван Бубњевић а у исто вријеме у парохији Лакташи парох је Илија Бубњевић. Традиција смјешта досељавање Бубњевића на овај простор на размеђу 15. и 16. вијека, што би се на основу збивања у то вријеме могло и потврдити. То је вријеме постојања Јајчке бановине, када ове просторе нападају Турци и заузимају их у првој половини 16. вијека. Срби из Герзова учествују у борби на страни Мађара. Та збивања забиљежена су у епској традицији, приказом мегдана Вука Јајчанина и Алије Ђерзелеза. Обојица су историјске личности: Вук Гргуревић и Герз Иљас. У историјским изворима је потврђено да је Герз Иљас (епски Ђерзелез) погинуо у овом селу, гдје му је подигнуто турбе. У поменто вријеме било је досељавања на ове просторе из југоисточних крајева, па се тако досељавање из околине Скадра може сматрати вјероватним. С друге стране, о поријеклу од Мрњавчевића засада се ништа одређено не може рећи – то питање остаје будућим истраживачима поријекла овог рода.

У Герзову је донедавно живио Љубомир Бубањ, чија је породица задржала ово презиме.

Убавићи / Убовићи

Мирослав Нишкановић у књизи СРПСКА ПРЕЗИМЕНА наводи да презиме Убавић у основи има женско име Убава а ово опет од *убав* (лијеп, красан), мада има мишљења да је потекло од хидронима *убо* у значењу извор. Убавића је крајем 19. вијека било у парохијама Варцар Вакуфу и Стекеровцима, а Убовића у парохијама Герзово, Доња Медна и Пецка (на Убовића Брду). И једни и други славе Ђурђевдан. Село је, према Нишкановићу, Убавића Брдо а презиме Убавић (пишу се као Убовић – прим. аутора). У Гламочу је Убавића Долина. Нишкановић даље наводи да су према неким претпоставкама Убавићи старином из Поповог поља, да су тамо убили бега и доbjегли у Медну. И у Медној убију бега и побjегну у Гламоч, у Убавића Долину. Козомаре из Шумњака код Гламоча су се презивали Убавићи. Они су из парохије Пецка, гдје су се презивали Убавићи. Намножило их се, постало им тијесно и одселе се у Гламоч крајем 18. вијека. У њихову кућу је ушао неки Козомара из Ливањског поља и наметнуо им презиме Козомара. И они славе Ђурђевдан. Нишкановић даље наводи да је и Убавић и Убовић несумњиво исти род а само је зависило како их је уписивач чуо и записао. Матица им је извориште Сане, Медна и Пецка, али и Гламоч. Један су од најстаријих родова на бараћком подручју.

Берићи и Протићи

На основу података из осамдесетих година 19. вијека види се да је већ тада било устаљено презиме Протић. У Бараћима је тада пописано 11 кућа, у којима су живјела домаћинства: Глишина, Илијина, Јованова, двојице Тодора, двојице Сава, Ђурина, Лазина, нешто удаљеније домаћинство попа Луке, коме је друго презиме било Берић, те домаћинство Даке Протића коме је друго презиме било Шпирић. Протићи су огранак „племена” Берића које је један од најраширенијих родова на бараћком подручју (Бараћи, Горња Пецка, Доња Пецка, Трново, Врбљани а било их је и у Герзову и Медној). Пошто су Берићи давали много свештеника-прота (сви свештеници у протопрезвитерату герзовачком у другој половини 19. вијека били су Берићи – прим. аутора.), прозвали су се Протићи да би се разликовали од других породица овог рода. Већ крајем 19. вијека од Протића су се издвојили Шпирићи. Сви славе Св. Стевана.

Предање да су Берићи, према томе и Протићи, поријеклом из Берана у Црној Гори, још се не може документовати. Матичне области за Бериће су сјеверна Далмација (залеђе Шибеника и Задра, а код Дрниша је било село Берићи) и подручје око извора ријеке Сане. Берићи по осталим мјестима Босанске Крајине и Славоније су раселице из матичних области.

Не треба искључити ни могућност о њиховом поријеклу из Старе Херцеговине и Црне Горе.

ДЕМОГРАФСКА СТАТИСТИКА
(подаци према пописима становништва)

Аустроугарски пописи становништва

Прве податке о бројности становника у бараћким селима, који су напријед наведени, пружио нам је проф. др Милан Васић на основу проучавања турских пописних дефтера. Међутим, ти подаци нису потпуни, називи неких села се не могу одредити јер су имала другачије називе од ових данашњих. Тек с доласком Аустро-Угарске и након окупације Босне и Херцеговине 1878. године, подаци о броју становника и домаћинства, вјероисповијести и социјалном статусу могу се поуздано пратити на основу пописа које су обављале аустроугарске власти.

Први попис становништва који су извршиле аустроугарске власти јесте онај из 1879. године, само годину дана након окупације. Сљедећи попис обављен је већ 1885. године, потом 1895. и посљедњи попис становништва аустроугарске власти извршиле су 1910. године.

Аустроугарски попис становништва из 1879. године

ЗЕМЉА: Б О С Н А								
ОКРУГ: Т Р А В Н И К								
КОТАР: Ј А Ј Ц Е								
ИСПОСТАВА: ЈЕЗЕРО								
ОПШТИНА	СЕЛО	Кућа	Становн.			Вјер.		
			м	ж	СВ.	П	М	К
БАРАЋИ	<i>Богојевићи</i>	18	105	97	202	202	-	-
	<i>Царевац</i>	48	173	128	301	301	-	-
	<i>Грабеж</i>	24	119	96	215	215	-	-
	<i>Јаковљевићи</i>	32	138	123	261	261	-	-
СВЕГА		122	535	444	979	979		
ГЕРЗОВО	<i>Брдо</i>	52	230	187	417	417	-	-
	<i>Громиле</i>	26	121	105	226	226	-	-
	<i>Подкрај</i>	40	140	135	275	275	-	-
	<i>Подгорје</i>	26	108	98	206	206	-	-

СВЕГА		144	599	525	1124	1124		
МЕДНА	<i>Илићи</i>	65	258	206	464	468	-	-
	<i>Лекићи</i>	39	140	102	242	242	-	-
	<i>Оканџије</i>	57	201	168	369	369	-	-
	<i>Опарнице</i>	31	88	87	175	175	-	-
	<i>Сриједа</i>	36	137	127	264	264	-	-
СВЕГА		228	824	690	1514	1514		
ПЕЦКА	<i>Антонићи</i>	22	107	80	187	187	-	-
	<i>Берићи</i>	14	47	45	92	92	-	-
	<i>Ченићи</i>	26	80	68	148	148	-	-
	<i>Главице</i>	29	81	71	152	52	-	-
	<i>Липовача</i>	11	38	40	78	78	-	-
	<i>Милетићи</i>	16	71	50	121	121	-	-
	<i>Новаковићи</i>	25	108	74	182	182	-	-
	<i>Пецка Доња</i>	53	219	156	375	374	-	-
	<i>Поток</i>	29	93	88	181	181	-	-
	<i>Убавићи</i>	20	97	77	174	174	-	-
	<i>Ждрње</i>	18	96	77	173	173	-	-
СВЕГА		263	1037	826	1863	1863		
ТРНОВО	<i>Соколина</i>	41	159	144	303	303	-	-
	<i>Трново</i>	87	418	382	800	800	-	-
СВЕГА		128	577	526	1103	1103	-	-
УКУПНО		885	3572	301	6583	6583	-	-
				1				

Аустроугарски попис становништва из 1885. године

ЗЕМЉА: Б О С Н А			
<i>Округ: Травник</i>			
<i>Котар: Јајце</i>			
<i>Испостава: Варџар Вакуф</i>			
ОПШТИНА	СЕЛО	ДОМАЋИНСТ.	СТАНОВНИКА

<i>БАРАЋИ</i>	<i>Богојевићи</i>	25	247
	<i>Царевац</i>	42	254
	<i>Јаковљевићи</i>	29	253
	<i>Подгорје</i>	9	31
	<i>Подкрај</i>	30	246
С В Е Г А		135	1031
<i>ГЕРЗОВО</i>	<i>Брдо</i>	59	473
	<i>Громиле</i>	30	220
	<i>Подкрај</i>	41	251
	<i>Подгорје</i>	43	270
С В Е Г А		173	1214
<i>ПЕЦКА</i>	<i>Антонићи</i>	16	120
	<i>Берићи</i>	44	289
	<i>Ченићи</i>	23	141
	<i>Милетићи</i>	28	195
	<i>Новаковићи</i>	51	355
	<i>Пецка Доња</i>	50	336
	<i>Поток</i>	40	269
	<i>Убовићи</i>	58	380
	<i>Ждрње</i>	22	200
С В Е Г А		332	2285
<i>ТРНОВО</i>	<i>Чераја</i>	20	156
	<i>Јусући</i>	18	238
	<i>Милетићи</i>	28	195
	<i>Соколац</i>	47	356
	<i>Сређани</i>	35	281
С В Е Г А		148	1226
<i>МЕДНА</i>	<i>Илићи</i>	67	486
	<i>Лекићи</i>	37	238
	<i>Оканџије</i>	61	375
	<i>Опарнице</i>	28	169
	<i>Сриједа</i>	48	320
С В Е Г А		241	1588
УКУПНО		1029	7344

Аустроугарски попис становништа из 1895. године

Земља: БОСНА

<i>Округ: Травник</i>			
<i>Котар: Јајце</i>			
<i>Испостава: Варцар Вакуф</i>			
<i>ЦЕМАТ</i>	<i>Село-заселак</i>	<i>Број кућа (дом.)</i>	<i>Број житеља</i>
<i>БАРАЋИ</i>	<i>Богојевићи</i>	24	260
	<i>Царевац</i>	45	277
	<i>Јаковљевићи</i>	29	266
	<i>Подгорје</i>	28	109
	<i>Поткрај</i>	31	309
<i>С В Е Г А</i>		157	1221
<i>ГЕРЗОВО</i>	<i>Брдо</i>	70	542
	<i>Громиле</i>	39	284
	<i>Подгорје</i>	37	337
	<i>Поткрај</i>	42	285
<i>С В Е Г А</i>		188	1448
<i>ТРНОВО</i>	<i>Чераја</i>	22	155
	<i>Јусићи</i>	21	227
	<i>Милетићи</i>	38	262
	<i>Сређани</i>	43	284
<i>С В Е Г А</i>		124	928
<i>ПЕЦКА</i>	<i>Антонићи</i>	39	228
	<i>(и Богојевићи)</i>		
	<i>Берићи</i>	45	301
	<i>Ченићи</i>	31	159
	<i>Јас. Потоци</i>	46	331
	<i>Милетићи (Липовац-Милетићи)</i>	25	233
	<i>Новаковићи</i>	33	225
	<i>Пецка Доња</i>	56	358
	<i>Стеванићи</i>	32	182
	<i>Убовићи (и Стојичићи)</i>	28	201
	<i>Ждрње</i>	27	199
<i>С В Е Г А</i>		362	2417
<i>МЕДНА</i>	<i>Илићи</i>	82	556
	<i>Лекићи</i>	42	260
	<i>Оканџије</i>	67	431
	<i>Опарнице</i>	30	204
	<i>Сриједа</i>	57	351
<i>С В Е Г А</i>		278	1802

УКУПНО		1109	7816
--------	--	------	------

Аустроугарски попис становништва из 1910. године

<i>ОКРУЖЈЕ: Т Р А В Н И К</i>			
<i>Котар: ВАРЦАР ВАКУФ</i>			
<i>СЕОСКА ОПШТИНА</i>	<i>Село</i>	<i>Број кућа</i>	<i>Бр. становника</i>
БАРАЋИ	Берићи	35	275
	Богојевићи	39	291
	Царевац	55	339
	Јаковљевићи	35	165
	Поткрај	48	367
СВЕГА		212	1437
ГЕРЗОВО	Брдо	82	670
	Громиле	52	379
	Поткрај	58	347
	Подгорје	61	543
СВЕГА		263	1939
МЕДНА	Илићи	102	746
	Лекићи	49	282
	Оканције	80	518
	Опарнице	31	210
	Сриједа	67	425
СВЕГА		329	2181
ПЕЦКА	Антонићи	47	281
	Ченићи	31	170
	Доња Пецка	64	441
	Јас. Потоци	60	491
	Милетићи	37	277
	Новаковићи	49	328
	Стеванићи	43	227
	Убовићи	29	211
	Ждрње	39	212
СВЕГА		399	2638
ТРНОВО	Ђераја	31	199
	Јусићи	28	256
	Милетићи	44	279
	Сређани	51	341
СВЕГА		154	1075

У К У П Н О		1357	9270
-------------	--	------	------

Већ према првом аустроугарском попису становништва из 1879. године може се видјети да административно-територијална подјела између села није идентична садашњој. Називе села, односно заселака приказали смо онако како су наведени у попису.

У попису из 1885. године евидентиран је и број слободних сељака, односно оних који су се откупили, као и број кметова. Тако је на цијелом овом подручју године 1885. био готово подједнак број слободних сељака и кметова. Била су четири свештеника (два у Герзову и по један у Пецкој и Медној) и само један учитељ, и то у Герзову. Занимљиво је напоменути да су у вријеме овог пописа само два учитеља била у цијелом Варцар Вакуфу, од којих један у Герзову. Осим православаца, на цијелом подручју било је још двадесет мухамеданаца, и то деветнаест у Трнову и један у Герзову.

У попису становништва из 1895. године могу се уочити неке промјене у територијалној организацији и у називима села и заселака. Забиљежено је такође да има 45 мухамеданаца (44 у Сређанима у Трнову, и један у Оканџијама).

У односу на претходни, у попису из 1910. године, забиљежен је пораст броја кућа-домаћинства за 248, а броја становника чак за 1454. Порасту броја становника допринио је, највјероватније, релативно миран период, без буна и ратова. Први пут је на овом терену пописано и неколико католика, а вјероватно су то били они које је Аустро-Угарска доводила ради изградње и експлоатације шумског богатства. Број мухамеданаца се повећао за 14 у односу на претходни попис.

Пописи у Краљевини Југославији

У вријеме Краљевине Југославије вршена су два пописа, и то 1921. и 1931. године. Резултате овог пописа приказујемо онако како су тада презентирани.

Попис из 1921. године

Попис из 1931. године

<i>Земља: Краљевина Југославија</i>	
<i>Котар: Варцар Вакуф</i>	
<i>НАСЕЉЕ</i>	<i>Број становника</i>
<i>БАРАЋИ</i>	<i>1636</i>
<i>ГЕРЗОВО</i>	<i>1783</i>

<i>ДРАГНИЋ</i>	<i>975</i>
<i>ПОДОВИ</i>	
<i>МЕДНА</i>	<i>1965</i>
<i>ПЕЦКА</i>	<i>2476</i>
<i>ТРНОВО</i>	<i>1052</i>
УКУПНО	9887

<i>Земља: Краљевина Југославија</i>		
<i>Бановина: Врбаска</i>		
<i>Срез: Мркоњић Град</i>		
<i>ОПШТИНА</i>	<i>Кућа</i>	<i>Станов.</i>
<i>БАРАЋИ</i>	<i>758</i>	<i>4874</i>
<i>ГЕРЗОВО</i>	<i>780</i>	<i>5203</i>
УКУПНО	1538	10077

Из резултата пописа становништва у вријеме првих година битисања прве Југославије не може се утврдити какав је статус насеља био у то вријеме, већ се само каже да су то насеља. Немамо ни податке о броју домаћинства, већ само број становника. Занимљиво је да се број становника других вјероисповијести на овом подручју знатније повећао у односу на период прије Првог свјетског рата. Тако је према овом попису било 40 католика и 308 муслимана. Приликом истраживања ко су ти становници, дошло се до закључка да су то углавном радници који су се у тренутку пописа овдје затекли на разним пословима (шумски радници и радници на изградњи путева), а међу њима је и 10 Словенаца и бшестЧехословака.

Попис 1931. године познаје двије општине: Бараћи и Герзово, за које је приказан број кућа и број становника. У поређењу са пописом из 1921. године види се да се број становника повећао за само 190 становника, што се може тумачити или неким поновним мањим промјенама у административно-територијалној организацији подручја, или и тиме што је већ у том периоду било одлазака у индустријске центре.

Пописи послје Другог свјетског рата – до 1991. године

ДОМАЋИНСТВА И СТАНОВНИШТВО ПРЕМА ПОПИСИМА ОД 1948. ДО 1991. ГОДИНЕ

НАСЕЉЕ	БРОЈ ДОМАЋИНСТВА						БРОЈ СТАНОВНИКА					
	1948	1953	1961	1971	1981	1991	1948	1953	1961	1971	1981	1991.
ДОЊИ БАРАЋИ	121	126	177	186	179	/	722	754	825	752	633	524
ГОРЊИ БАРАЋИ	122	129	129	127	116	/	803	856	772	643	489	316
ГОРЊА ПЕЦКА	202	212	194	175	163	/	1180	1230	1009	832	655	389
ДОЊА ПЕЦКА	101	105	92	83	61	/	632	660	563	375	171	108
ГЕРЗОВО	303	314	265	245	245	/	1857	1864	1399	1104	914	679
ТРНОВО	130	149	133	135	93	/	764	909	781	644	388	189
МЕДНА	359	343	324	330	303	/	2048	2019	1690	1529	1249	791
ОКАНЦИЈЕ	79	75	71	72	63	/	402	396	331	301	254	143
УБАВИЋА БРДО	89	93	90	84	84	/	565	593	521	452	349	213
ГОРЊА ПОДГОРИЈА	80	81	76	71	56	/	458	494	459	307	197	100
ДОЊА ПОДГОРИЈА	61	61	35	33	28	/	402	433	243	182	125	64
ЈАСЕНОВИ ПОТОЦИ	122	128	147	138	134	/	719	747	854	618	475	284
МЛИНИШТЕ	27	28	291	63	9	/	62	64	426	93	27	19
УКУПНО :	1796	1844	2024	1742	1534	/	10614	11019	9873	7832	5926	3819

На приказаној табели види се да су називи села већ од 1948. године идентични данашњим. Број становника по попису од 1948. године повећан је у односу на попис из 1931. године за 537. Тај број би био далеко већи да није било рата 1941–1945, у коме је и у овом крају извршен геноцид над српским народом, о чему је већ било ријечи. Највећи број становника бараћки крај имао је по попису из 1953. године (11.019). Од тада број становника нагло опада, тако да је пред Отаџбинско-одбрамбени рат (а према незваничним подацима из пописа 1991. године) тај број пао на 3.819 становника, што је мање чак за 7.200 становника или 65,34 посто у односу на 1953. годину, односно број становника се смањио готово три пута.

Према подацима добијеним од мјесних заједница, у 2006. години на бараћком подручју живјело је око 1.800 становника, и то са веома неповољном старосном структуром.

Природно кретање становништва након Другог свјетског рата

Природни прираштај становништва био је највећи у периоду од 1948. до 1956. године, а 1953. године износио је чак 33 на 1.000 становника и од тада почиње опадати. Наталитет је био највећи 1953. године (76 живорођених на 1.000 становника), а највећи морталитет је био 1949. године (26 умрлих на 1.000 становника). Од 1956. до 1971. године природни прираштај нагло опада, прије свега као посљедица ниског наталитета, иако је морталитет много мањи због општег пораста стандарда живота и културно-образовног нивоа становништва, те због иселавања и ефикасније медицинске заштите становништва. Почев од 1971. године, у већини бараћких села јавља се негативан природни прираштај.

Новије миграције, узроци и посљедице

Поред природног кретања, на бројчани развој становништва овог подручја утицала је и просторна покретљивост становништва, односно миграција, и то према општинском центру, сусједним општинама, индустријским центрима бивших југословенских република, посебно према Србији, односно Војводини. Прва масовнија миграција десила се у вријеме аграрне колонизације становништва у државној организацији послје Другог свјетског рата (1945–1948), када је извршено планско раселавање Срба из етнички најчиистијих простора. Ипак су се највећа помјерања становништва на простору бивше општине Бараћи десила између шездесетих и осамдесетих година прошлог вијека. Након укидања општинског статуса 1962. године, знатан дио становништва напустио је ове просторе и одселио се у општински и сусједне центре, као и градске и индустријске центре широм бивше Југославије (Мркоњић Град, Јајце, Шипово, Бања Лука, Нови Сад, Београд и друга мјеста у Србији и Војводини, па и у остале републике), гдје су услови за школовање и запошљавање, а тиме и цјелокупни животни услови били повољнији. Тада је дошло до крупних економских и социјалних промјена у структури становништва и на селу и у градовима. Миграциони токови су се наставили и у наредним деценијама, а посебно су биле актуелне спољне миграције становништва у европске и прекоморске земље. Тих година је био изражен одлазак наших радника на привремени рад у иностранство, често и са породицом, углавном у Аустрију и Њемачку. Тако је 1975. године само из Доњих и

Горњих Бараћа у иностранству било запослено око 100 радника. Зараде стечене у иностранству најчешће су трошене за куповину земљишта и градњу кућа ван ужег завичаја.

Током Отаџбинског рата, у јесен 1995. године, на најсуровији и најбруталнији начин, са својих вјековних огњишта, са своје земље и из кућа, уз велику материјалну штету и људске жртве, покренуто је цјелокупно становништво бараћких села. Ова присилна миграција, поред раније економске и социјалне, пореметила је ионако неповољно демографско стање Срба овог краја. Овим је убрзан депопулациони процес, који је пуним интензитетом већ трајао и раније.

Анализа природног и миграционог кретања становништва показује да је ово подручје изразито емиграционо са интензитетом депопулације у свим селима. Једини имигранти на подручје били су се накратко доселили у периоду Отаџбинског рата, и то они који су били ратом протјерани из Гламоча, Грахова, Купреса и Дрвара, као и из неких других градова бивше Босне и Херцеговине, али је већина тих имиграната током 1997. и 1998. године напустила ове крајеве.

Поред сталних и сезонских миграција, на овом подручју биле су изражене и седмичне миграције становништва, а односиле су се на одлазак мањег броја мјештана на рад у оближња шумска подручја, гдје су обављали физичке послове на сјечи и утовару шуме. Овај тип миграција укључивао је и одлазак ученика и студената на школовање у Мркоњић Град, Шипово и Бању Луку. Данас су те седмичне миграције незнатне. Присутне су и дневне миграције а односиле су се на свакодневни одлазак и повратак радника и ученика у Мркоњић Град и Шипово. И коначно, била су присутна и кретања из једне мјесне заједнице у другу, из једног села у друго, а најчешће из свих села у административно средиште Доњи Бараћи.

*Честа слика из бараћких села
(породица Гатара из Пецке)*

Све поменуте миграције, изазване политичким и економским узроцима, за посљедице су имале велико пустошење села. Многи засеоци су остали потпуно пусти. На Марића Русту, у Доњој Пецкој, сада живи само један становник, а средином 20. вијека било је овдје и преко стотину становника. Најупечатљивији показатељ опустошености подручја је некадашњи и садашњи број школа и ученика. Од 12 школа са 1.763 ученика у шк. 1961/62. години, односно години у којој је укинута општина Бараћи, дошло се до тога да у шк. 2006/07. години наставу похађа око 60 ученика са укупног бараћког простора. Већина бараћких села остала је без иједног школског дјетета. Једна од тешких посљедица велике миграције становништва је и та што су, са малим изузетком, остала само старачка домаћинства. У многим кућама ватра се ложи да би гријала двоје или само једно чељаде. Готово да нема засеока у коме понеки дјед или бака не моле Бога у дугим самотњачким ноћима да им очи склопи и тиме их заувјек намири. Све је више запријечених

кућа, зараслих прилаза и порушених струга и прелаза. Свадби, вјенчања и крштења готово више да и нема на подручју. Села само мало живну током љета, када синови и кћери, рођаци и познаници оних који остадоше да окончају живот на свом прагу, дођу да обиђу и виде своје остављене родитеље, да се накратко наживају завичаја, удахну себи дух прохујалог времена и оду, уз обећање да ће доћи да поправе куће, и на томе се све заврши. Јадају се ови који још остадоше на својим оронулим праговима како више нема да, као некада сваки час, неко застане испред куће, да поздрави и упита домаћина за здравље, да искапи чашу ракије или се воде напије. Пuteви су зарасли. Ни шљиве више не рађају као некада, и оне су остарјеле и сасушиле се. Живот ових села преселио се далеко одавде. Нема тачних података, али се процјењује да данас у дијаспори из бараћких села са својим потомцима живи преко 30.000 становника. Павле Лисица, родом из Медне а настањен у Новом Саду, има податак да у Војводини живи само Медљанаца око четири хиљаде. Посљедице деценијске небриге свих нивоа власти да створе елементарне услове за живот становника овог дијела општине Мркоњић Града катастрофалне су. Није било воље, а, с обзиром на природне ресурсе којима подручје располаже, било је начина и могућности да се створе услови за опстанак на овој територији. Становништво је један од најважнијих природних ресурса и оно је одлучујући фактор развитака одређеног простора. Бараћи су остали без овог ресурса. Остала је само нада да ће бараћка села ипак опстати.

КОЛОНИЗАЦИЈА 1945–1948.

*Ој, Крајино, ми те остављамо,
ал те никад не заборављамо.*

На основу Закона о аграрној реформи и колонизацији, донесеног на засједању Привремене народне скупштине 23. августа 1945. године, са етнички чистих српских простора, па тако и са овог подручја, плански је у Војводину исељен велики број становника. Првенство у додјеливању земље у Војводини имала су земљорадничка домаћинства бораца партизанских одреда НОВ Југославије и инвалиди ослободилачких ратова 1912–1918.

Из књиге ЈАН аутора др Раде Раките преносимо имена домаћина из појединих села који су са породицом колонизовани, као и мјесто и годину исељења и мјесто усељења. Могуће је да има погрешних података, до којих долази због тога што су се неке колонизоване породице вратиле у ова села, као и због погрешне евиденције коју је користио др Раде Ракита. Иако није кривица ни др Раките нити аутора ове монографије, извињавамо се читаоцима ако су неки подаци погрешни.

Бараћи

Ред. бр.	Презиме, име оца, име	Мјесто усељења	Година колон.
1.	Аничих (Никола) Тоде	Перлез	1947.
2.	Васић (Јово) Ђуро	Нови Козарци	1945.
3.	Дакић (Јово) Бошко	Српска Црња	1945.
4.	Дакић (Мијат) Стеван	Српска Црња	1945.
5.	Зељковић (П) Ђуро и сувласници	Перлез	1946.
6.	Зељковић М. Лазар	Нови Козарци	1945.
7.	Зељковић Стана	Српска Црња	1946.
8.	Зељковић И. Тоде	Топола, Градишка	1947.
9.	Јаковљевић П. Љупко	Српска Црња	1945.
10.	Јаковљевић Момчило	Нови Козарци	1947.
11.	Јаковљевић Перо	Нови Козарци	1947.
12.	Киза Ш. Јован	Српска Црња	1946.
13.	Лазих (Стеван) Никола и Бошко	Лакташи	1947.
14.	Лукић (Јово) Стево	Нови Козарци	1946.
15.	Марковић (Јово) Симо	Српска Црња	1946.
16.	Опарница (Вид) Сава	Нови Козарци	1946.
17.	Поповић (Стеван) Рајко	Перлез	1946.
18.	Протић (Јово) Иле	Српска Црња	1946.
19.	Протић (Ђуро) Мићо	Нови Козарци	1946.
20.	Протић (Стеван) Млађен	Српска Црња	1945.
21.	Протић Ј. Стеван	Српска Црња	1947.
22.	Протић (Стеван) Владе	Српска Црња	1945.
23.	Смиљанић (Мирко) Анђа	Нови Козарци	1945.
24.	Смиљанић (Мирко) Мара	Нови Козарци	1945.
25.	Смиљанић (Мирко) Мира	Нови Козарци	1945.
26.	Смиљанић (Мирко) Радојка	Нови Козарци	1945.
27.	Смиљанић (Мирко) Стракило	Нови Козарци	1945.
28.	Станић (Остоја) Јово	Тител	1946.
29.	Тодић М. Лука	Нови Козарци	1946.
30.	Тодић (Максим) Славко	Српска Црња	1946.
31.	Шпирић С. Анђа	Топола, Градишка	1946.
32.	Шпирић Л. Здравко	Српска Црња	1946.

Герзово

1.	Богојевић М. Божо	Српска Црња	1946.
2.	Богојевић (Јово) Иле	Перлез	1946.
3.	Богојевић Мирко	Топола, Градишка	1947.
4.	Бубњевић М. Љубомир	Српска Црња	1946.
5.	Крстановић (рођ. Чебеџић) Олга	Ново Село, Д. Вакуф	1946.
6.	Радуловић (Јово) Чедо	Нови Козарци	1947.
7.	Радуловић (Стојан) Славко	Тител	1946.
8.	Савичић (Дако) Милан	Перлез	1946.
9.	Савичић Ђ. Стеван	Српска Црња	1946.
10.	Топић (Божо) Јања	Српска Црња	1946.
11.	Топић (Нико) Јован	Тител	1946.

Јасенови Потоци

1.	Убипарип Ј. Божо	Српска Црња	1947.
----	------------------	-------------	-------

Медна

1.	Азап Васкрсије	Нови Козарци	1946.
2.	Анђелић М. Остоја	Перлез	1946.
3.	Антонић (Илија) Јово	Српска Црња	1945.
4.	Бабић Бошко	Тител	1948.
5.	Бабић (Станко) Ђурађ	Жабалъ	1946.
6.	Бабић (Јово) Милан	Градишка	1947.
7.	Блажевић Ратко	Нови Козарци	1946.
8.	Божич (Лука) Ђорђе	Тител	1946.
9.	Гаврић С. Ђука	Српска Црња	1945.
10.	Гаврић (Стеван) Ђуро	Српска Црња	1947.
11.	Гаврић Симо	Српска Црња	1945.
12.	Гаврић Станко	Српска Црња	1947.
13.	Глогињић (Симо) Остоја	Српска Црња	1945.
14.	Глушац (Милан) Чедо	Перлез	1945.
15.	Глушац Ика	Српска Црња	1945.
16.	Дринић Михајло	Српска Црња	1945.
17.	Ђаковић Сава	Тител	1947.
18.	Зељковић (Михајло) Митар	(мјесто непознато)	?
19.	Јавор Слободан	Српска Црња	1945.
20.	Клепић Никола	Жабалъ	1946.
21.	Којадиновић (Станко) Душан	Српска Црња	1945.
22.	Ковачевић Иле	Српска Црња	1945.
23.	Ковачевић Милан	Српска Црња	1945.
24.	Лисица Богдан	Српска Црња	1947.
25.	Лисица (Глишо) Глишо	Банат. Ново Село	1945.
26.	Лисица И. Јово	Жабалъ	1946.

27.	Лисица С. Остоја	Банат. Деспотовац	1945.
28.	Лисица Симо	Српска црња	1945.
29.	Лисица Србобран	Српска Црња	1947.
30.	Лукановић (Миле) Мирко	(мјесто непознато)	?
31.	Лукић (Иле) Јованка-Смиљана	Перлез	1945.
32.	Манојловић (Алекса) Перо	Српска Црња	1945.
33.	Марчета Вељко	Банат. Ново Село	1947.
34.	Михајловић (Јован) Паво	Жабалъ	1946.
35.	Милекић Дева	Српска Црња	1945.
36.	Микулић (Саван) Паво	Црвенка	1947.
37.	Николчић Т. Милан	Нови Козарци	1946.
38.	Павловић Душан	Жабалъ	1947.
39.	Пекез Ђука	Српска Црња	1945.
40.	Пекез С. Ђурађ	Нови Козарци	1945.
41.	Пена И. Илија	Жабалъ	1946.
42.	Писарић О. Симо	Банат. Деспотовац	1945.
43.	Обрадовић (Лука) Ђуро	Српска Црња	1945.
44.	Радић (Васо) Миле	Жабалъ	1946.
45.	Радић (Остоја) Стеван	Банат. Ново Село	1947.
46.	Самарџија (Томо) Душан	Жабалъ	1947.
47.	Савановић М. Ђурађ	Српска Црња	1945.
48.	Савић Ђ. Милан	Перлез	1946.
49.	Савић (Ђуро) Мирко	Жабалъ	1946.
50.	Савић (Тодор) Урош	Перлез	1945.
51.	Станишић Петар	Нови Козарци	1946.
52.	Стојичић Миле	Српска Црња	1945.
53.	Стојичић (Васо) Никола	Перлез	1946.
54.	Стојичић (Васо) Тривун	Тител	1946.
55.	Тегелтија (Симо) Богдан	Тител	1946.
56.	Ђелић (Тоде) Бранко	Жабалъ	1947.
57.	Ђирковић Перо	Српска Црња	1945.
58.	Шпирић Симо	Српска Црња	1945.

Пецка (Горња и Доња)

1.	Азарић И. Перо	Српска Црња	1945.
2.	Бабић (Блаже) Чедо	Српска Црња	1945.
3.	Врбљанац С. Лазо	Српска Црња	1945.
4.	Грабеж Радослав	Српска Црња	1945.
5.	Ждрња Илија	Бан. Деспотовац	1947.
6.	Ждрња С. Стојан	Српска Црња	1945.
7.	Иветић П. Јован	Српска Црња	1947.
8.	Јованчевић С. Војин	Нови Козарци	1945.
9.	Караћ Љубомир	Српска Црња	1945.

10.	Караћ С. Војин	Нови Козарци	1945.
11.	Кокеза Ц. Михајло	Српска Црња	1945.
12.	Кокеза П. Петар	Бан. Деспотовац	1945.
13.	Кокеза М. Васо	Топола, Градишка	1946.
16.	Марић Ј. Чедомир	Српска Црња	1945.
17.	Марић Мирко	Српска Црња	1945.
18.	Палалић И. Тоде	Српска Црња	1945.
19.	Стојичић Ђ. Млађен	Српска Црња	1945.
20.	Стојичић (Милан) Јован	Нови Козарци	1945.
21.	Стојичић (Вид) Јован	Нови Козарци	1945.
22.	Стојичић (Митар) Лука	Бан. Деспотовац	1945.
23.	Стојичић (Ристе) Стојан	Бан. Деспотовац	1945.
24.	Тодоровић Ђ. Илија	Српска Црња	1945.

Подгорија

1.	Бубњевић (Максим) Богдан	Српска Црња	1945.
2.	Бубњевић (Илија) Јово	Српска Црња	1945.
3.	Васић (Миле) Илија	Српска Црња	1945.
4.	Васић (Станко) Јања	Српска Црња	1945.
5.	Васић (Симо) Никола	Српска Црња	1945.
6.	Дакић (Никола) Владо	Српска Црња	1945.
7.	Дошлов П. Јово	Српска Црња	1945.
8.	Дошлов (Никола) Максим	Српска Црња	1945.
9.	Ждрња (Перо) Јовица	Српска Црња	1945.
10.	Ждрња (Иле) Миља	Српска Црња	1945.
11.	Ждрња (Јово) Саван	Српска Црња	1945.
12.	Ждрња (Стеван) Стојан	Српска Црња	1945.
13.	Ждрња (Павле) Васо	Српска Црња	1945.
14.	Ждрња (Симо) Војин	Тител	1946.
15.	Зељковић (Петар) Бранко	Српска Црња	1946.
16.	Зељковић (Дако) Ђуро	Српска Црња	1945.
17.	Зељковић (Илија) Јово	Српска Црња	1945.
18.	Зељковић (Тоде) Никола	Тител	1946.
19.	Зељковић (Стеван) Паво	Српска Црња	1945.
20.	Зељковић (Јово) Владо	Српска Црња Српска	1945.
21.	Зељковић (Остоја) Војин	Црња	1945.
22.	Јовановић Остоја	Чуруг	1945.
23.	Јовић (Јово) Станко	Српска Црња	1945.
24.	Кнежевић (Митар) Сава (м)	Српска Црња	1945.
25.	Малешевић (Илија) Симо	Српска Црња	1945.
26.	Николчић (Иле) Миле	Српска Црња	1945.
27.	Нишкановић (Петар) Божо	Српска Црња	1945.
28.	Нишкановић (Блаже) Јово	Српска Црња	1945.
29.	Нишкановић (Тоде) Ристо	Српска Црња	1945.
30.	Нишкановић (Јован) Тоде	Српска Црња	1945.
31.	Поповић (Дако) Јован	Српска Црња	1947.
32.	Тегелтија (Јоја) Јакоторина	Српска Црња	1945.
33.	Тегелтија (Стеван) Љубомир	Српска Црња	1945.
34.	Тегелтија (Јоја) Миле и Гојко	Српска Црња	1945.
35.	Тегелтија М. Стана	Српска Црња	1946.
36.	Тодић (Тодора) Јоја	Српска Црња	1945.
37.	Тодић (Тодор) Остоја	Бан. Деспотовац	1945.

Трново

1.	Богојевић (Пане) Бранко	С. Црња (или Перлез)	1946.
2.	Вукоман (Јово) Илија и Лука	Сремска Каменица	1946.
3.	Гвозденац (Перо) Никола	Тител	1946.
4.	Дошлов (Перо) Илија	Топола, Градишка	1947.

5.	Ерак (Иле) Симо	Тител	1946.
6.	Ждрња (Гавро) Перо	Топола, Градишка	1947.
7.	Ковачевић Перо	Сремска Каменица	1946.
8.	Милетић Ј. Лука	Ножичко	1947.
9.	Пјевалица (Илија) Перо	Српска Црња	1945.
10.	Радмило С. Перо	Топола, Градишка	1947.
11.	Стојичић М. Урош са 12 чл.	Српска Црња	1945.

Убовића Брдо

1.	Антонић (Јован) Ђуро	Перлез	1946.
2.	Врбљанац Т. Млађен	Српска Црња	1945.
3.	Димитрић Ј. Милан	Српска Црња	1947.
4.	Димитрић Л. Саван	Српска Црња	1947.
5.	Димитрић П. Тоде	Српска Црња	1945.
6.	Димитрић О. Васо	Српска Црња	1945.
7.	Јовишевић О. Јово	Српска Црња	1945.
8.	Каурин Саван	Српска Црња	1947.
9.	Кресић Ј. Војин	Банат. Деспотовац	1945.
10.	Николетић С. Цвијета	Српска Црња	1947.
11.	Николетић Т. Остоја	Српска Црња	1945.
12.	Пејић Н. Душан	Српска Црња	1945.
13.	Пејић И. Коста	Српска Црња	1945.
14.	Пејић Никола	Српска Црња	1945.
15.	Пејић (Јово) Перо	Српска Црња Српска	1945.
16.	Тодоровић И. Ђорђе	Црња	1945.
17.	Убовић (Перо) Ђуро	Бан. Деспотовац	1945.
18.	Убовић Ј. Перо	Бан. Деспотовац	1945.

Породична презимена у бараћким селима

У попису породичних презимена који слиједи наведена су презимена родова који вијековима или деценијама живе у бараћким селима, као и оних родова за које смо из различитих извора сазнали да су некада овдје живјели, те су или давно одсељени или изумрли. Садашњи становници за нека од наведених презимена не знају и не памте да су постојала у њиховим селима.

У попису нису евидентирана презимена породица које „старином” нису из овог краја а које су краће вријеме боравиле у овим селима или које су одавно у њих досељене.

Бараћи:

Аничкић, Бајић, Банека, Берић, Богојевић, Божић, Бубњевић, Василић, Васић, Вишекруна, Вуковић, Гајић, Гогич, Грабеж, Грујић, Грчић, Давидовић, Давичевић, Дакић, Далчак, Дошлов, Ђаковић, Ждрња, Зељковић, Зеца, Јаковљевић, Јовановић, Калаба, Каурин, Кизић,

Клепић, Лазић, Лукић, Марић, Марковић, Мацановић, Митричевић, Митровић, Нишкановић, Новаковић, Опарница, Плејић, Поповић, Проле, Протић, Прпа, Радановић, Радуловић, Ружичић, Смиљанић, Станић, Стеванић, Танасић, Тодић, Томић, Томичић, Топић, Тошић, Чебеџић, Човакушић, Шпирић, Шушњар...

Герзово:

Андрић, Аничич, Арсеновић, Бајић, Банека, Барошевић, Берић, Билић, Богојевић, Бубањ, Бубњевић, Вишекруна, Врбљанац, Гајић, Гвозденац, Гламочанин, Грчић, Дакић, Даничић, Дошлов, Ђаковић, Ждрња, Зец, Ињац, Јагодић, Јакица, Јандрич, Јанкетић, Калкан, Кесић, Кизић, Кокеза, Коњикушић, Крека, Кужић, Лукић, Мајсторовић, Малиновић, Милановић, Миљевић, Мирковић, Мрђан, Новаковић, Опарница, Ошоп, Пајчин, Панинчић, Паштар, Пешић, Плејић, Поповић, Проле, Радић, Радуловић, Радумило, Радун, Рајин, Рајиновић, Рољић, Савичић, Слијепчевић, Станковић, Стојичић, Сукњаја, Тодић, Тодорић, Топић, Ђирковић, Ђулум, Убавић, Чебеџић, Челик...

Јасенови Потоци:

Адамовић, Божић, Видарић, Говедар, Ђаковић, Ђундић, Каурин, Кнежевић, Којић, Кокеза, Лазић, Марић, Милетић, Мрђа, Палалић, Стакић, Стеванић, Тодоровић, Ђојдер, Убипарип...

Медна и Оканџије:

Азап, Азарић, Андрић, Анђелић, Антуновић, Бабић, Берић, Бјелајац, Блажевић, Божић, Бошкић, Васиљевић, Васић, Врачар, Вучковић, Гаврић, Глогињић, Глушац, Граховац, Давидовић, Дакић, Даниловић, Домузин, Драгосављевић, Дринић, Ђаковић, Ђурић, Зельковић, Илић, Јавор, Јерковић, Јовишић, Јокез, Јокић, Кежић, Клепић, Кљајић, Ковачевић, Којадиновић, Крекић, Крпић, Кукобат, Лазаревић, Лазендић, Ландека, Лекић, Лисица, Лукајић, Лукић, Мандић, Манојловић, Марић, Марјановић, Маркановић, Марковић, Марчета, Микетић, Микулић, Милекић, Миљевић, Митровић, Михајловић, Михаљчић, Мрђен, Николчић, Обрадовић, Олабина, Опарница, Павловић, Палалић, Пекез, Пена, Периновић, Писарић, Плавшић, Пучић, Радић, Радичић, Рајак, Радман, Рудић, Савановић, Савић, Самарџија, Симић, Станчић, Стојичић, Ступар, Тегелтија, Тодоровић, Томић, Ђелић, Ђирковић, Ђулум, Удовичић, Цвијић, Чулић, Шајин, Шекеровић, Шобот, Шпирић...

Пецка (Горња и Доња):

Азарић, Аничич, Бабић, Берић, Билић, Богојевић, Божић, Буљић, Бушин, Васиљевић, Васић, Видекањић, Гаврић, Гајић, Гатара, Говедар, Грабеж, Дакић, Девушић, Ђаковић, Ђурић, Ждрња, Зельковић, Иветић, Илић, Јованчевић, Јовичић, Калкан, Караћ, Кнежевић, Којић, Кокеза, Кокезић, Кресић, Крндија, Крстановић, Лакановић, Лукић, Марић, Марјановић, Марковић, Метлић, Милетић, Михајловић, Мушић, Пајић, Палалић, Пекез, Пијетловић, Поповић, Пуцар, Радошевић, Рајак, Ристић, Савичић, Симић, Станишић, Стеванић, Стојичић, Терзија, Тодоровић, Топић, Тошић, Ђојдер, Убипарип, Церовић, Џебић...

Подгорија (Горња и Доња):

Абут, Анђелић, Василић, Васић, Давичевић, Дакић, Дошлов, Ждрња, Зекић, Зељковић, Јаковљевић, Јовановић, Јовишевић, Кнежевић, Малешевић, Малиновић, Милетић, Николчић, Нишкановић, Поповић, Писарић, Пејић, Ружичић, Савичић, Станишић, Тодић, Тегелтија, Ћирковић, Цвијић...

Трново:

Анић, Бајић, Берић, Бијелић, Богојевић, Бугеза, Вукоман, Вулета, Гвозденац, Грујић, Ерак, Јаковљевић, Јакшић, Јовић, Кајкара, Киза, Ковачевић, Кизић, Копања, Косић, Крека, Кукило, Мандић, Милетић, Михајловић, Лазендић, Панић, Пејић, Пјевалица, Полић, Радмило, Рајиновић, Росић, Симић, Симичић, Станић, Стојичић, Сукњаја, Томић, Ћоћкало, Шормаз, Цвијић...

Убовића Брдо:

Антонић, Врбљанац, Гаврић, Димитрић, Јанковић, Јањић, Јовишевић, Јокарић, Каурин, Којић, Кресић, Николетић, Николчић, Опарница, Пејић, Писарић, Радукић, Стојичић, Тодоровић, Тодорчевић, Убипарип, Убовић...

НАЧИН ЖИВОТА У ПРОШЛОСТИ

Живот у породичним задругама и њихова диоба

У бараћким селима, као и свим другим крајевима гдје су живјели Срби, више ужих породицеа живјело је у патријархалним породичним задругама, без којих се у тим давним временима не би могло живјети у овим пасивним крајевима. Само сложна и јака задруга, са доста радне снаге, могла је да опстане на овој посној и пасивној земљи Требало је доста стоке да би се посна земља „торила”, па тако и доста чобана.

Породичне задруге су све до првих деценија 20. вијека биле веома бројне, по двадесет, тридесет, па и више чланова. Задруга је обухватала више генерација потомака

једног претка (најчешће три), заједно са њиховим женама и дјецом. То је била заједница сродника по крви, који живе заједно, заједнички привређују, заједнички се хране и одијевају. Сва имовина је била заједничка. Организација живота у породичним задругама заснивала се на неким елементима патријархата. „Старјешина” задруге управљао је имањем и био главна власт у задрузи. Њему су сви били потчињени. Он је представљао породичну задругу према држави и свим пословним односима куће са сусједима. У договору са одраслим члановима задруге, посебно са „домаћином” задруге (ако је задруга имала домаћина јер су га имале само веће задруге, а био је нека врста извршне власти – прим. аутора) и са „мајом”, старјешином женске чељди (нека врста економа), старјешина задруге распоређивао је шта ко треба да ради. Старјешина није увијек био најстарији члан, већ онај који је најумнији и најспособнији за то. Маја је распоређивала шта ко од жена треба да ради, односно ко ће радити „на њиви”, ко ће бити „куваља” (која се овдје такође звала „маја”, (рјеђе „стопаница” или „станарица”), ко „музиља”, ко „ткаља” итд. Главна маја је имала кључ од мљечара и осталих "остава" и без ње се ништа није могло користити. Ако није било договора у задрузи, онда би старјешина по свом нахођењу рјешавао основна питања у задрузи.

У породичним задругама знало се шта ко треба да ради, па чак и дјеца од пет-шест година. Послови којима су се бавили мушкарци били су: обрада земље, брига о стоци, прибављање грађевинског и огревног дрвета, брига о мељави жита, припрема алатки и низ других „мушких послова”. Жене и дјевојке обављале су послове око муже крава и оваца, старале се о производњи „бијелог мрса”, о спремању хране за породицу, о сјетви и преради конопље и кетена, о преради вуне и изради одјевних предмета. Посебно је било тешко младим женама – „младама”, које су морале бити свима покорне и да „слушају” све укућане, док не би дошла млађа млада. Дјеца су већ од пете године почињала да чувају благо, да доносе "сувад" из шуме, хране и пазе живину, доносе воду на њиву, купе сијено и низ лакших послова.

Јаче породичне задруге су имале и своје млинове (воденице), али је чешћи случај био да више мањих задруга имају заједнички млин који се користио по неком устаљеном реду. Знало се када који „редовник” има свој „редовни” дан. План се могао мијењати само у случајевима када неко умре.

Породица и породични живот били су светиња, њихов значај био је доведен до култа. Строго се водило рачуна о породичној хомогености, слози и љубави свих њених чланова. Пазило се да се у породицу не усели неко ко би је разбијао и зато су очеви својим синовима "кричили" да о томе строго воде рачуна приликом женидбе. Тиме је син прихватао велику одговорност.

С временом и у ова села продиру нови друштвено-економски односи, који доводе до распада породичних задруга. Процес распадања кућних задруга посебно је интензиван након Првог свјетског рата. Учестали сукоба унутар шире породичне заједнице, водили су њеној диоби. Занимљиво је поменути начин на који су се браћа „дијалила”. Када пожели један од браће да се „одијели”, он би то саопштавао тако што би скувао пуру јер је то био знак да жели да се одијели. Приликом диобе браћа су увијек по реду први бирали оно што се дијели. Тако нпр. један први бира парцеле земљишта, други први бира стоку, трећи покућство и тако редом док не подијеле сву имовину.

Издвојене породице су готово редовно сиромашиле јер су мање-више имале ситну дјецу, која нису могла привређивати, а посна земља тражила је квалитетну обраду да би била „кадра“ да пружи минимум потреба за храном. Главе породице су приморане да траже хљеба ван родног села. Али гдје и како? Индустрија у земљи тек је хватала коријене, а одлазак на „привремени рад“ у иностранство још није био ни на видуку. Једно од рјешења било је запошљавање као сезонска радна снага на експлоатацији шуме код фирме „Штајнбајс“, касније „Шипад“, у ширем подручју Млиништа, Клековаче, Шатора, Старетине и Витороге. Једни одлазе у Делнице и у Црну Гору. Неки се запошљавају на изградњи путева и одржавању жељезнице на Млиништима. Послије Другог свјетског рата долази до брзог развоја индустрије у земљи, чиме се отвара могућност запошљавања радне снаге у градовима. Млада радна снага, прво мушка а потом и женска, почиње напуштати село и одлазити у индустријске центре у земљи: у Зеницу, Сарајево, Бању Луку, у Војводину (претежно у Нови Сад) и у многе друге градове. Они који су тамо остајали, „вукли“ су за собом и остале чланове породице, те тако долази до сеобе читавих породица. Шездесетих година прошлог вијека отпочео је и процес одласка на „привремени рад“ у иностранство. Број становника у селима се нагло смањује, остају већином старачка домаћинства. Савремене породице имају двоје, троје или, ријетко, четворо дјеце, док су раније породице имале и по десеторо и више дјеце.

Вјечита борба за опстанак

Народ бараћког краја живио је у полузбијеним или збијеним засеоцима, који су најчешће смјештени на веома неповољном терену, по разбацаним ћувицима, на камењарима, у урвинама и при шумама, како би остало што више обрадивог земљишта, у чему овај брдско-планински крај оскудијева. Прилазни путеви били су веома лоши. Болница или других здравствених установа није било, због чега се овдје у прошлости умирало од болести које се не сматрају опасним и смртним и од којих се у другим крајевима није умирало. Школовање дјеце, чему су Бараћани одувijek тежили, било је врло тешко, за неке и немогуће. Дјеца су се често сналазила сама, сопственом жељом, упорношћу и природним даром, а само у ријетким случајевима могла су да рачунају на скромну родитељску помоћ. И поред таквих услова, многи завршише школе и кренуше широм свијета у потрази за послом. Први и Други свјетски рат такође су учинили своје. Људи су одлазили у рат, земља је запуштана и није обрађивана, а и стока је сасвим уништана. Послије ратова све се морало подизати из почетка. Владајући режими нису имали никаквих обзира према социјалним интересима сељаштва у овом крају. Земља, као једини извор живота овог краја, посна и шкрта, претежно пјесковита и каменита, шибана снажним вјетровима и олујама, испирана вододеринама, изложена сушама и суровим зимама, пружала је овдашњем народу само толико да, уз велика одрицања, сиромаштво и изгладњелост, некако животи и преживљава, али га је и приморавала да трага за сношљивијим начином живота, често веома далеко од завичаја.

Све до средине 20. вијека становништво овог краја бавило се екстензивном пољопривредном производњом, прије свега сточарством. Стока се зими слабо хранила, често сламом, кукурузовином и осушеним храстовим или неким другим листом, те се дешавало да један број грла рано у прољеће угине. Водило се рачуна само да стоке има у

што већем броју. Земљиште се овдје обрађивало претежно дрвеним плугом, са сточном запрегом, углавном воловском, а зубило се дрвеном зубачом. Тек пред Други свјетски рат почиње се орати гвозденим плугом. Таква обрада земље изискивала је огромне напоре и исцрпљивала је људску снагу. Приноси усјева били су ниски и недовољни да подмире основне животне потребе, долазило је и до глади, па и умирања, посебно у вријеме неродних, како народ каже – „гладних година”. Након изградње жељезничке пруге до Млиништа, почео је одлазак младих људи у бербу кукуруза у Војводину. Рад им је исплаћиван у натури, у кукурузу. Био је то тежак и мукотрпан посао. Исхрана код тамошњих газда била је оскудна и једнолична. Спавало се по шупама и шталама, или уз стогове сламе. Многи су се враћали са окрвављеним и краставим рукама. Кукуруз „у клипу” допреман је жељезницом на Млиниште, одакле се воловским и коњским колима развозио у домаћинства, при чему се испољавала радост због рјешавања питања исхране током зиме и прољећа. Како су у бербу кукуруза претежно одлазили момци, дјевојке које су остајале код куће, с тугом у души, на прелима и сијелима, пјевале су:

*Бог убио кукурузно брање,
јесен дође, оде моје јање.*

Или:

*Прело прели, мога драгог нема,
драги пише да је код Сријема.*

Одлазећи у бербу, ти млади људи су упознавали нове крајеве и свикавали се на нови начин живота, те су се многи, када би се стекли услови, пресељавали у Војводину.

Гдје и како се становало?

Материјални положај једне породице или домаћинства одувijek, па и данас, највише се одређивао према томе у каквој и коликој кући породица станује. Величина куће зависила је од броја чланова породице и њеног материјалног стања. Начин подизања кућа у одређеним временским периодима био је приближно исти у свим бараћким селима, па и у ширем окружењу. Мање разлике су се јављале зависно од врсте материјала који се налазио у природи у мјесту подизања кућа или од конфигурације терена, надморске висине, економске моћи породица и сл. Тако нпр. у вишим предјелима, у Подгорији или Млиништима, у односу на Медну, кровови кућа су због обилнијих снијежних падавина са већим нагибом. У Медној су неке куће зидане „седром” пошто у овом селу има овог природног материјала.

У периоду насељавања ових простора народ је пребивао у малим колибама, односно биједним кућама плетеним од прућа над изрованим рупама у земљи и покривеним дрвеном кором, папрати или сламом, наравно без прозора. С порастом економске моћи становништва и његовим културним напретком мијењао се и начин градње кућа. Богатство дрветом ових планинских предјела омогућило је да су овдје подизане куће од дрвета – смрче или јеле. Биле су то у почетку једнодијелне а касније дводијелне (кућа и соба) динарске планинске куће „брвнаре”, у којима је истовремено живјело неколико генерација: дједови, очеви и синови. Једнодијелне брвнаре биле су

квадратног облика, а дводијелне у облику правоугаоника. На темељима од тесаних греда, тзв. „подумијентама”, постављани су зидови од дрвених брвана срезаних на „сјек” („ћерт”), „врeнђију” (на „цинк”) или је дрвена конструкција попуњена „дизмом” („чакмом”).

Кућа на „сјек” са камаријом и избом

Кућа на „дизму” с подрумом из Трнова

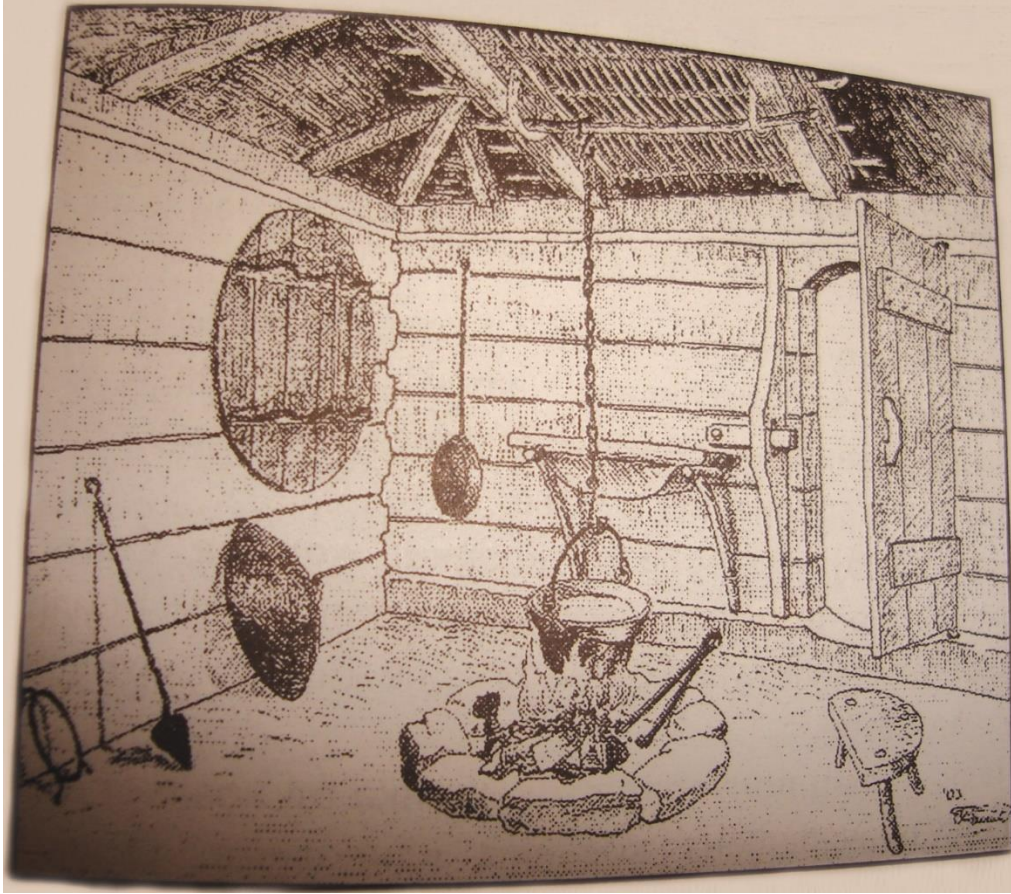
Куће су покриване „шимлом” или „шиндром”. То су цијепане и тесане дашчице ширине око 10 а дужине 70–100 центиметара, које су слагане једна до друге, а испод састава је стављана дашчица „подлачак” (подвлачак), која затвара простор између двије дашчице да вода не продире у кућу. Сваки ред дашчица се једним дијелом препуштао преко претходног реда. На крову се налазио један или више отвора за излазак дима, који су се називали „баџе”. Баџе су имале дрвени поклопац који се спуштао када пада киша или снијег. Подизање и спуштање поклопца обављало се дугим прутом, који се звао „баџењача”. Прагови код оваквих кућа били су доста високи да би се спријечио улазак свиња и других животиња у кућу, као и излазак мале дјеце из куће.

Кућне просторије вјековима су освјетљаване ватром са огњишта, лучем или свијећом. Касније се појављују посуднице у које се сипала маст или нека уља, а потом долазе фењери и лампе петролејке. У вријеме свјетских ратова било је и лампи карабитуша, казивао је Тоде Терзија из Пецке.

„Старинске” куће брвнаре састојале су се од „куће” и „собе”. На стрмим теренима испод собе грађена је „изба”, тј. подрум од камена, који је служио или за боравак стоке или за спавање чељади, али и као остава. За куће са подрумом говорило се да су то куће „на избу”.

КУЋЕ су биле набијене земљом. Имале су двоја врата, велика са источне и мала са западне стране, а увијек без прозора. – Двоја врата су служила да би се у случају упада Турака или другог непријатеља могло побјећи на другу страну, каже Стеван Тодић из Бараћа. Према неким казивањима, двоја врата су служила да би се на огњиште могле увлачити класе. Етнолог Музеја Републике Српске Владимир Ђукановић истиче да су двоја врата имала и посебну практичну функцију: на источна врата се излазило и улазило када се користе чисти помоћни објекти у дворишту, као што су кућарак, зграде, амбари, кошане, а западна су коришћена када се ишло у прљаве просторије, као што су стаје, свињци, кокошињци или нужници. „Огњиште” је било најважнији дио куће, централно мјесто у кући око којег се одвијао читав породични живот. Сама ријеч „огњиште” потиче од ријечи „огањ”

(ватра). Осим за гријање, огњиште је служило и за спремање хране и за освјетљавање. – *Оно што је олтар у цркви, то је огњиште у кући*, каже етнолог В. Ђукановић. Огњиште је начињено од набијене иловаче или цигле, овалног је или четвороугаоног облика. У једнодијелним кућама огњиште се налазило на средини куће а у дводијелним је помјерено уз зид према соби. Изнад огњишта налазио се „оџак”. Извор свјетла у кући била је ватра на огњишту или запаљени луч, као и отворена врата, ако су то дозвољавале временске прилике. Сва чељад би навече, пошто би се помолила Богу, сједала поред огњишта за „сопру” и вечерала. На тај начин се породична заједница у молитви сједињавала и узајамно поштовала. Поред огњишта, на слами спавала је већина кућне чељади. Изнад куће није било таванице. Дим са огњишта дизао се до врха крова и излазио на „баџу”. У кући се стално димило. Ложене су читаве цјепанице, које су се наслањале на „пријеклад”. Пријеклад је дужи комад гвожђа са два ногара. На пријеклад се наслањају дрва како би ватра била мало подигнута од огњишта да би боље горјела. Некада је функцију пријеклада имао камен или већа клада, која је уједно и одржавала ватру и преко ноћи. Изнад огњишта била је „верижњача”. То је покретни дрвени хоризонтални држач о којем су висиле „вериге” – ланац на којем је, окачен о куку, висео или метални котао или земљана „бакра”. Гвоздени предмет у облику лопате са дугом дршком којом се гртао жар на огњишту и подизао сач – звао се „маша”. Сличну улогу маше имале су и „машице”. На огњишту се налазио и „сач”. То је поклопац полулоптастог облика од кованог гвожђа, са ручком при врху. Кад се хљеб пече, уклони се ватра са најтоплијег дијела огњишта и ту се на врућу циглу ставља хљеб, који се поклопи сачем. На сач се стављао метални обруч, који је падао отприлике на једну његову трећину, а служио је да задржава жар који се стављао на сач да би се хљеб пекао и одозго. Осим гвозденог сача, нека домаћинства су имала и земљани сач, који се звао „пека”. Сач и пека служе да се испод њих пече хљеб, пита, љевуша или неко друго јело. Важну улогу при припремању јела имао је и „саџак”. То је од метала начињен предмет у виду истостраничног троугла, са три кратка ногара. На њега су постављане посуде за кување, да не би стајале непосредно у ватри и на тај начин горјеле и биле оштећене.

Унутрашњост „куће“ с покућством (цртеж преузет из Музеја РС)

Сви предмети који су у вези с огњиштем (вериге, маша, машице, саџак и сач) имали су посебну улогу у магијским радњама за заштиту од злих сила. Како су сви ови предмети изграђени од гвожђа, а гвожђе је хтонски елеменат, који је у вези са доњим свијетом, отуда и вјеровање у његову властиту моћ.

О дрвеним клинима удареним у „панте“ (попречне летве које вежу рогове крова) вјешало се, ради сушења, месо и сланина, која није била у комадима, већ цјелокупна. Ту су сушене и коже од домаћих и дивљих животиња. Уз брвна у кући биле су клупе, а уз огњишта „троношци“ или клупице које су се звале „скемлије. У неким селима скемлијом су звали „столац“ са наслоном, који је био резбарски украшен и који је припадао домаћину куће. На брвнима куће, с унутрашње стране, висиле су разне ствари: сопра, велики и мали „лопар“, бисаге, торбе, носећа облачила, улари, привузе, конопци и ко зна шта све. Ако домаћинство није имало камарију или кућарак, ту је био и „кашун“ са „наћвама“ и „долап“ у „рогљу“ (угао) куће. Из куће се пењало на таван помоћу дрвених љестви (мердевине или скале) а на њему су се чувале алатке и многе друге ствари. На тавану, или на љеси постављеној на греду изнад огњишта, у јесен се сушио кукуруз да би се што прије могао мљети. Та љеса изнад огњишта у неким селима звала се „чеврек“ или „ћеванак“. Чеврек или ћеванак могао је бити и од дасака – „платица“, а на њему је изнад огњишта сушена и одјећа. У задњем дијелу куће стајала је каца за купус и за туршију од дивљих јабука и крушака.

У кући су љети, а у неким домаћинствима и зими, спавала чељад на разастртој слами, која се сваког јутра склањала у један угао и прекривала „платом“ (већи комад дебелог бега), а само је повремено мијењана.

СОБЕ су други дио дводијелне куће. Ако је огњиште било уз собни зид, онда се између куће и собе налазио „дувар“, који је морао бити грађен од тврдог материјала, камена или цигле, због близине огњишта. Мјесто данашњих бетонских плоча заузимале су дрвене греде, по којима је стављана даска, тзв. „шашавци“ (горњи под). Жене и дјевојке су се жалиле да им је један од најтежих послова било стругање тих шашаваца, који су током године „чадили“. Шашавци су стругани да би били чисти када око слава или неких других „собета“ долазе гости јер се, поред осталог, и по томе гледало је ли женска чељад у кући „ваљата“. У почетку собе нису имале под, а касније се подило (патосило) даском, испод које су стављане „подвале“ – греде за које су прикиване даске. У собама је спавао домаћин куће или болесник, као и породиља. Спавало се на сламарици („строжак“) или на земљи, односно поду гдје се разастре слама. Слама је или свако јутро изношена а навече уношена, или се само прикупи и прекрије платом. Кревете су имала само имућнија домаћинства, а били су широки јер је у њима спавало више чељади. Чељад се покривала поњавама и биљцима.

Вуруна (фуруна)

У давним временима прозорчићи у соби били су од уштављене овчије коже, избушене шилом, како би се омогућило макар мало циркулисање ваздуха. Касније су собе имале веома мала стаклена окна.

Уз собну страну зида налазила се „вуруна“ (фуруна), сазидана лончићима од печене глине, или „пећ“ зидана од цигле и омалтана. Ватра у фурунама ложила се најчешће из куће, касније из собе. Након појаве металних пећи и шпорета, тзв. „фијакера“ а потом и тзв. „тиш“- шпорета, нестало је фуруна и пећи.

Соба се јако загријавала, па је ваздух био сув и било је загушљиво. На пећи су сушене вунене чарапе и опанци. Неријетко се у собу уносила и мала јагњад, јарад и телад да би се заштитила од хладноће. Чист ваздух није могао ниоткуда да дође. Једино задовољство било је у мраку гледати усијане лончиће фуруне у које се стави кромпир да се пече.

У многим домаћинствима у зимском периоду у соби се налазила „тара“, дрвена справа за ткање.

Помоћне просторије

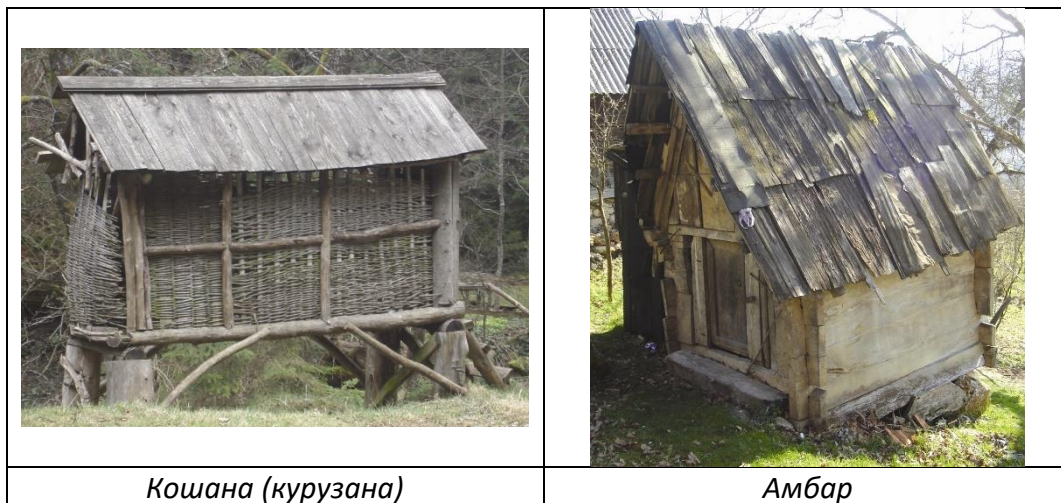
На улазној страни куће дограђивана је просторија од дрвета, која се називала „камарија” (или „ајат”) за „мљечар”, гдје су „маје” чувале „бијели мрс” (млијеко, скоруп, кајмак и сир). Камарија је увијек била закључана а кључ су држала маја, која је припремала храну. Дјеца су често обијала камарију да би се дочепала млијека и скорупа – на карлицама су сламком пробијала скоруп и кроз сламку пила млијеко.

Унутрашњост зграде

Породичне задруге имале су уз кућу и тзв. „зграде” или „зградице”, које су служиле за спавање ожењених чланова домаћинства са њиховом породицом.

Близу кућа грађени су још и „кућарци” или „кућарице”. Биле су то просторије грађене од дрвета које су служиле као оставе, првенствено као „мљечари”.

У близини куће грађене су и стаје за стоку са „ајатом” за овце и козе, те амбари и кошане. Били су ту и свињци и кокошињци. Дворишта су била опасана grubим каменим зидом или оградом од прућа или прошћа које је поплетено прућем.

У дворишту су се налазиле и надстрешнице за каце, а уз кућу или у подрумима прављен је трап за кромпир.

Покућство и остали предмети у домаћинству

Све покућство које је направљено од дрвета израђивано је у домаћинству (клупе, треношци, сопре, долапи – претече висећих кухиња – „кашунци” за брашно, „наћве” и „кеве” за хватање брашна, карлице, сланици, „дигве” и „каблови”, качице, бардацићи, плоске, „тасићи”, „букаре”, гусле итд.). Нека домаћинства су имала наћве на „долапу”. У долапу је

држано ситније посуђе (дрвене здјеле, бронзини, тевсије, таве, дрвене кашике, паљци, цједила, ножеви, туцањ, „ђезме” – џезве и остали ситни судови и прибор).

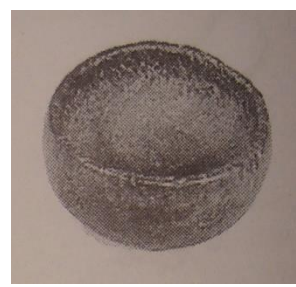
Кашун с наћвама

Сопра и трножац

Сланица

Здјела

Варићак

Букара

Тасић

Лопар

Дио покућства бараћког краја

Испред куће, рјеђе у кући као дијелу дводијелне куће, налазиле су се „своднице”. То је полица направљена од дасака и подигнута на четири дрвена ногара, гдје су стајале „вучије” и „бардаци” – дрвени судови у којима се са извора и бунара доносила и држала пијаћа вода.

У кућама, кућарцима и зградама чувани су и други бројни предмети који су коришћени у домаћинству: лопари (велики и мали), сита, решета, варићак, букаре, мјешаје, пржањ за кафу, здјеке и здјеле, заструшчићи, пискери, лиме, сандуци, кревети, сепети, крошње, рактала (дрвене виле, грабље, наручњаци), дрвене тачке, дрвене лопате за превијавање жита, бисаге, вреће, конопци и привузе, гребени, преслице, вретена, рашак, друге, ступе за набијање конопље, таре, пракљаче, косачки алат (косе и косишта, брусови, водијери, клепац, бабица, квасилаца), коњска опрема (седла, самари, улари, колани, кускуни, мутапи, орма, узде, кајаси, грифови, чавли), каце за шљиве, бардаци за држање ракије, кола, саонице, плуг, зубача, лијес (оје, јарам, тељизи, заворањ, гужве), „сикире” – сјекире, мотике, српови, ћускије, трнокопи, будаци, чекићи, ексери, тесле, кесери, клијешта, блање, брадве и брадвини, „глијета” – длијета, сврдлови, бургије, турпије, „жаге” – тестере, шила, „ножице” – маказе за шишање оваца и „кућне”, игле („шиваће” и „плетеће”), фењери и лампе и други ситнији предмети у домаћинству.

Снабдијевање водом

Вучија

Бардак за воду

тјерана на удаљене ријеке и потоке.

Због оскудице водом, народ из већине села је „муку мучио“ како обезбиједити пијаћу воду за домаћинство, посебно током дужих љетњих суша, када „пресуше“ многи извори, а и чартње остану празне. Тада је велика брига била и како напајати стоку јер и локве буду исушене. Вода је ношена са удаљених извора у бардацима и вучијама на „грбачи“ или на кљусадима, а стока је

Вршидба

Вршидба жита некада се обављала ручно, млатилицама. Ожуља се трава и направи

Вршидба на арману

се арман. Снопови се поредају на арману укруг са класом окренутим према центру. Јачи укућани узимају дрвени „млац“ (дебља претка дужине око два метра, на једној трећини мало савијена) и млате клас. Касније се вршидба жита обављала воловима и коњима. На средини армана био је дебео колац – „стожер“, око кога се поредају снопови, класом окренутим према центру. За стожер се веже један крај конопца а за други волови или коњи, који се крећу на

једну страну док не примотају конопац, а потом га на другу страну одмотавају и тако својим ногама избијају жито из класа. Након одређеног времена сноплџе се преврће. На крају слиједи одвајање сламе и превијавање жита. Жито се превијава тако што се по умјереном вјетру дрвеном лопатом баца увис, вјетар односи пљеву, а на хрпу пада чисто зрно.

Машине „трескавице“ на моторни погон у овом крају појављују се тек у другој половини 20. вијека, и то само код појединих домаћина. Двадесетак година уназад почели су и у овај крај залазити комбајни, тамо гдје то дозвољава конфигурација терена.

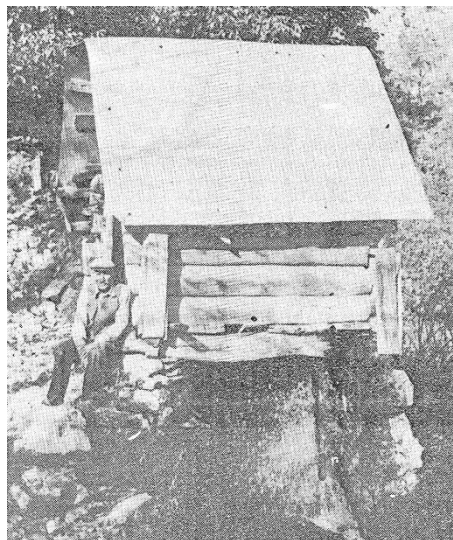
Мљевање жита

Жрвањ

рјечицама, као и на ријеци Сани. На је прије Другог свјетског рата радио и парни погон, који је био у власништву индустријалаца Радослава и Пере ово вријеме електрична струја из употребе воденице, којих, нажалост, више и нема. Рат 1991–1995. увјерио нас воденице требало сачувати за „не дај,

У првобитно вријеме мљевање жита и добијање брашна обављало се на тај начин што се у дрвеним посудама званом „кадањ“ зрно туцало. Касније се појављује справа која се звала „жрвањ“. Горњи камен жрвња окретао се помоћу полуге зване „маљак“, а процес мљевања на жрвањ звао се „жрвњање“. Велики напредак остварен је са изумом Прве воденице ријеци Пливи, а локалним

Урош Пена пред

воденица. биле су на потом и на потоцима и Млиништима млин на

Ђоровића. У истиснула је готово да је да би Боже”.

Израда одјеће и обуће

Одјећа и обућа израђиване су у кућној радиности. Сировине су биле конопља, „кетен“ (лан), вуна и кожа. Од конопљевих и ланених влакана израђиване су пртнене тканине, а од вуне сукнене тканине. Сав посао обраде сировина и израде одјеће припадао је женским пословима, само је прерада коже и израда кожунa и опанака био мушки посао. У градовима су куповани само неки занатски производи потребни за кићење и украшавање одјеће (гајтан, ширит, срма) те накит: прстење, вितिце, бопци, чешљеви, огледалца, конци и друге ситнице).

„Козметика“ за дјевојке био је петролеј, који је служио не само за сјај и уредност косе већ и као заштита против вашију. „Ружирање“ образа вршено је бојацијским прахом дречавоцрвене боје.

Начин исхране

Исхрана становништва била је оскудна и једнолична. На огњишту, под сачем, пекао се најчешће јечмени, пиров или кукурузни хљеб. Хљеб, колачићи („ушћипци“) и пита од пшеничног брашна били су ријеткост.

(Ф. наћве)

Дјеца су пшенични хљеб звала „колач“ или „сумун“. Храна се кувала у земљаним или металним лонцима уз ватру на огњишту или се суд објеси о вериге изнад огњишта. Скроб

и пура, зачињена кајмаком или свињском масти, била је готово свакодневна храна у домаћинству. Народна пјесма овог краја каже:

*Вечеро сам млијека и пуре,
а сад одо миловати цуре.*

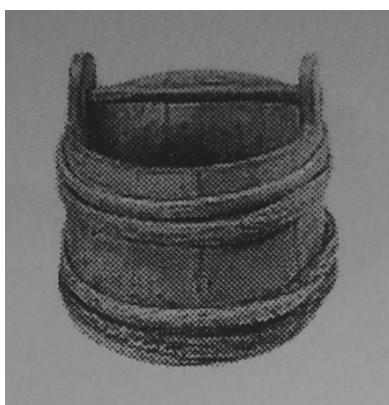
Од варива најчешће је био „гра“ (пасуљ), „ришак“ (кромпир), купус и варица (мјешавина кукуруза, пасуља и јечма, ријетко и пшенице). Љевуша, кајгана (преврта), буњгур, омач, тарана, па и „пиваш“ били су често на сопри. Посебно је био укусан кисели купус исјечен на „прокуле“ и кван са сувим месом и сланином. Он се кува дуго и полагаано, не зачињава се. И сир, „скоруп“ и кајмак, „вареника“ (слатко млијеко) и „млијеко“ (кисело млијеко) били су редовно у менију. У бараћким селима одувјек се правило веома квалитетно кисело млијеко, те се Бараћани хвале да је толико густо да се може сјећи ножем. Отуда и пошалица да Бараћани питају госте да ли желе млијеко „разблажено“ водом ила да им се одсијече комад „цијелог“ млијека.

Кајмак се правио од варенике. Помузу се краве или овце, па се вареника вари и разлијева се у „карлице“, гдје се хлади и „одлежава“ да би се ухватио што дебљи скоруп. Скоруп се скида, посоли и ставља у дрвене качице, и то је кајмак. Сир се добије када се у слатко млијеко стави кисела течност из „сиришта“ (овчији или говеђи осушени желудац, који се стави у воду), те се млијеко укисели и згрудва. Сир се онда стављао у „творило“ да се добије „сирац“ жељеног облика.

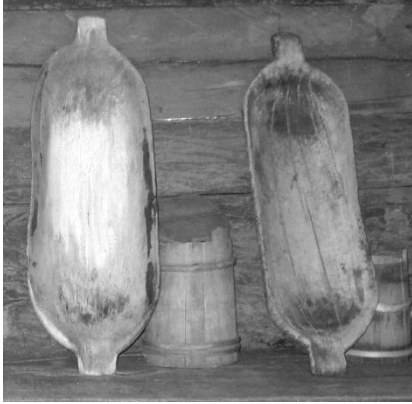
Салате некада није ни било у исхрани, а воћа је било само у сезони. Мада су Бараћани били богати стоком, месо је ријетко било на сопри. За зиму су клане по једна или двије овце за „пастрму“ и, ако се имало, по један „рањеник“ (свиња) „за сланину“. Све се то трошило приликом слава, свадби, порођаја и других породичних свечаности. Свјеже месо је врло мало (или није уопште) употребљавано. Телад се нису клала за исхрану у домаћинству, осим приликом свадби или сахрана. Брав се пекла веома ријетко за потребе домаће чељади, осим ако су „совети“ или мобе, посебно косачке.

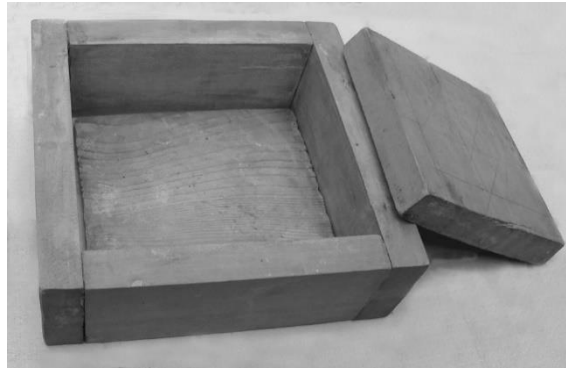
Дижва

Кабо

Карлице и качица

Творило

Храна је била здрава, али је често није било у довољној мјери. И поред тога, физички развој већине становника био је добар, вјероватно због веће употребе мљечних производа у исхрани и боравка на чистом ваздуху.

Положај жене

Жена је била готово у ропском положају када је у питању рад, али се она много шта и питала. Њен духовни живот био је много богатији од њене просвијећености. Жена је била чувар народне медицине, богата ризница предрасуда, вјеровања, кућне радиности, веза, плетења, ткања... али и здравог разума и нагомиланог искуства. Она је одржавала народну традицију и обичаје који су регулисали цјелокупни живот овдашњег свијета. Као мајка, била је задужена да васпитава нараштаје, да чува моралне и религиозне норме и била је симбол трпељивости, покорности, понизности и брижљивости. Жена је била „крива“ ако су чељад неуредна, али и ако нема цвијећа око куће. Она мора све умјети и свакога разумјети.

Жене су плеле, везле, ткале за сву кућну чељад. Жена је имала веома мало права у кући, осим да буде радна и послушна. Радиле је све послове у кући, у штале и на њиви, а уз то је рађала и одгајала дјецу. Морале су бити понизне, смјерне и стидљиве пред мушкарцима. Као невјеста, жена је морала „слушати“ све у кући јер су јој сви били надређени. Снаха је свекра морала љубити у руку, сазувати му обућу, њему и дјеверовима прати ноге, полијевати воду и држати пешкир када се умивају. Док се јело, снаха је стајала и држала луч, а посљедња је сједала и јела оно што би остало. Послије јела све је морала да очисти, опере, обрише и поспрема.

За вријеме трудноће жене су морале радити већину послова без поговора. Дјецу су често рађале на њиви. Мара Зељковић из Бараћа испричала је овај невјероватан случај, који илуструје тежак положај жене у прошлости: Једна млада жена из Царевца, чије име није пристojно помињати, окопавала је кукуруз и, кад је осјетила да ће се породити, сакрила се иза једног грма, родила мушко дијете, повила га и подојила, па предала свекрви, а она исти дан наставила да ради на њиви. Ипак, „бабињаре“ су већином биле краће вријеме поштеђене од тежих послова.

Културне прилике

Општу привредну заосталост ових крајева пратила је и културна заосталост и неписменост, иако је ово подручје у односу на окружење у доброј мјери у позитивном смислу одскакало, како по броју писмених људи, тако и по култури и хигијени становања, исхране, облачења и опште просвијећености. Недовољна хигијена проузроковала је многе болести, те је смртност становништва била велика, посебно смртност новорођенчади. Дјеци се није поклањала посебна пажња. Када дијете умре, говорило се: *Бог дао – Бог узео!*

Пред Други свјетског рат, а посебно након тог рата, радило се на свеобухватном народном просвјећивању. У школама и задружним домовима одржавани су аналфабетски курсеви и курсеви и предавања из области здравственог просвјећивања становништва, исхране, пољопривреде, кројења, шивења, те политичка предавања, обука из области цивилне заштите и сл. То је учинило да су се постепено стицале позитивне културне и животне навике.

ОБЛИЦИ ПРИВРЕЂИВАЊА

Сви облици привређивања становништва овог краја у прошлости били су прилагођени условима живота и потребама времена у којем се живјело. Основна и примарна дјелатност овдашњег становништва одувijek, па и данас, била је пољопривредна производња, а њене најзначајније гране биле су сточарство и земљорадња, које су се одвијале на крајње примитиван начин. И сви остали облици привређивања у прошлости били су углавном везани или за потребе ове основне дјелатности, или су из ње произишавали, а одвијали су се кроз разноврсну кућну радиност.

ПОЉОПРИВРЕДА

Традиционално најзначајније пољопривредне гране на цијелом бараћком подручју су сточарство и земљорадња. Узгој стоке и обрада земље били су једини извор егзистенције људи од првих насељавања у овај крај. Обје гране су подједнако важне и условљавају једна другу. Од величине земљишног посједа зависи бројност стоке појединог домаћинства, а, с друге стране, без стоке нема ни земљорадње, јер без стајског ђубрива земљорадња није била могућа.

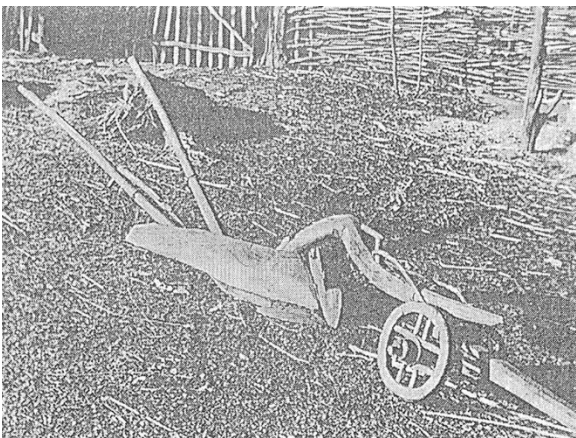

Ипак, у „турско доба”, па све до аустроугарске окупације 1878. године, узгој стокe био је доминантна грана пољопривреде. Пораст пољопривредне производње настаје након окупације, проширивањем површина обрадивог земљишта, крчењем шума и преоравањем ливада. Земља се дуго обрађивала на најпримитивнији начин, што је за посљедицу имало ниске приносе, који нису могли подмирити ни егзистенцијалне потребе домаћинстава. Дрвени плуг је тек пред Други свјетски рат замијењен гвозденим плугом. Сјетва се обављала руком, омашке.

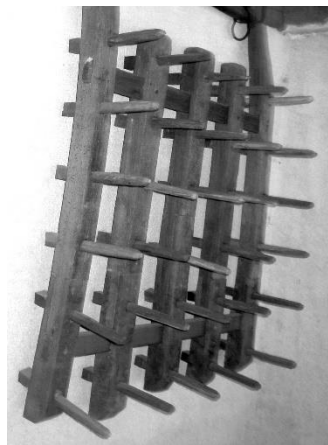

Рало и дрвена воловска кола (експонати из етнолошке збирке Музеја Републике Српске)

Прота Милан Илић, пишући о затеченом стању у Пецкој 1911. године (слично је било и у свим осталим селима – прим. аутора), наводи сљедеће: – *Људи у Пецкој земљу обрађују дрвеним плугом. Земље нема довољно и тешко да може њих 20% да има довољно хљеба од жетве до жетве. Ливада је мало у селу. Ливаде има у Млиништима већина њих. Тамо их покосе и упласте, а када наступи зима, прегоне кући сијено на саоницама. Сију јечам, пиревину, овас и понешто пшенице, затим кукуруз, понешто проса и хељде. Од воћа имају шљива, јабука и крушака, понеку оскорушу. Од стокe држе овце, козе, говеда и свињче за посјек. Од поврћа сију пасуљ, купус, кромпир и лук, искључиво за своју исхрану...*

Дрвени плуг „разбражњак”

Зубача са дрвеним клинима

Примитивна пољопривредна производња није обезбјеђивала довољне количине хране, те су многи домаћини већ почетком прољећа продавали стоку да би купили кукуруз за исхрану чељади. Изградњом жељезнице преко Млиништа омогућен је одлазак млађих и способних људи у бербу кукуруза у Војводину и Славонију. „Ђиром“ је кукуруз допреман до Млиништа а одатле воловским или коњским колима пребациван у села. Поред честих неродних година, које је овдје народ називао „гладним годинама“, те ратних пустошења, и тзв. „откуп“ жита и стоке након Другог свјетског рата, уназадили су ионако заосталу и за потребе исхране становништва недовољну пољопривредну производњу. Тек од средине прошлог вијека долази до постепене примјене савременијих облика обраде земљишта и узгоја стоке: употреба плугова обртача умјесто тзв. „разбражњака“, примјена вјештачког ђубрива, засијавање хибридних биљних сорти, узгој племенитих раса стоке, вјештачко осјемењавање стоке, те појава трактора, вршалица, па и комбајна, што омогућује већу и квалитетнију биљну и сточну производњу. Иако је ово искључиво пољопривредни крај, у новије вријеме основни извори прихода становништва већим дијелом ипак долазе од рада једног или више чланова домаћинства ван мјеста боравка, првенствено у иностранству или околним градовима.

Према подацима из 1996. године, бараћко подручје је од 1.074 домаћинстава имало 539 или 50,3% пољопривредних домаћинстава, мјешовитих 215 или 20%, док су 320 или 29,7% непољопривредна домаћинства.

Економска структура становништва показује да је од свих дјелатности најдоминантнија пољопривреда и да је она кључна привредна дјелатност овог дијела Републике Српске.

Катастарском анализом долази се и до података да је од укупног пољопривредног земљишта чак 69,91% необрадивих пољопривредних површина, и то: под пашњацима 29,63% , под шумама 38,93%, неплодног 1,35%, а обрадих површина је 30,09%, од чега 17,34% заузимају ливаде, под њивама је 11,94%, под воћњацима 0,81% површина.

У укупној структури пољопривредних површина преовлађују шумске и пашњачке површине – 68,56%, док ливадска и оранична земљишта захватају 29,28% површина. Остало, како је већ наведено, чини неплодно земљиште (1,35%) и воћњаци (0,81%).

Нажалост, данас је мало млађих и способних становника који се баве пољопривредом као основним занимањем. Тај посао је препуштен старијима, док је способнија радна снага напустила пољопривреду и отишла на посао ван домаћинства.

Сточарство

Сточарство је од најраније прошлости овог краја било најважнија и доминантна грана привређивања јер су за то постојали повољни услови пошто се под пашњацима и ливадама налази близу половине процената укупног пољопривредног земљишта. Приповиједа се да су домаћинства у другој половини 19. и првој половини 20. вијека била богата стоком, с тим што је у току Првог и Другог свјетског рата сточни фонд био већим дијелом уништен. Од стоке се, поред задовољавања личних потреба за исхраном, продајом могло „доћи до динара“, како се то овдје говорило. Од крупне стоке узгајана су говеда и коњи, од ситне овце и козе, свиње веома мало због недостатка житарица за њихову исхрану, а од перади кокоши. Само јача домаћинства су узгајала све ове врсте стоке. Краве

је држало и најсиромашније домаћинство, јер су млијeko и мљечни производи имали најзначајнију улогу у исхрани становништва.

Овце на паши у Подгорији

Стаја у Горњим Барањима

Стока је узгајана на примитиван начин. Сточарство је било крајње екстензивно. Говеда, коњи и овце тјерани су на пашњаке чим на прољеће окопни снијег, па све до зиме. Пошто је из села стока гоњена на пашу у пашњачке предјеле Подгорије и Јасенових Потока, тамо су прављене и колибе за стоку, па су с временом „колибари” почели градити и куће, те су тако ова села углавном и насељена. Многе породице из села у нижим предјелима имају блиске рођаке презимењаке у Подгорији, Драгњићу или Јасеновим Потоцима.

Зими је стока боравила у торовима или примитивним стајама. Стаје су најприје грађене од плетера и покриване папратима (бујад) или сламом, а тек почетком 20. вијека прављене су од дрвета и покриване шиндром. За боравак стоке коришћени су и подруми испод кућа за становање људи. У другој половини 20. вијека почеле су се градити зидане стаје, покривене цријепом.

Стаја са ајатом

Током зиме стока је храњена сијеном, али и сламом, стрњем, кукурузовином, сушеним листом (лисник) и четиним. Била је то некавалитетна исхрана, те је стока често страдала. Свиње и козе су најчешће пуштане у шуме, свиње у жир, а козе у брст. Козе су се одржале захваљујући илегалном држању ове корисне врсте стоке јер је узгој коза једно вријеме законом био строго забрањен.

Кад је становништво са ових простора у септембру 1995. године протјерала Хрватска војска, готово у потпуности уништен је сточни фонд, како се то често дешавало и у ранијим ратовима. Повратком

становништва на ово подручје, 1996. постепено је обнављан сточни фонд, који је још доста сиромашан јер су остала већином старачка домаћинства. Оно што је охрабрујуће за

сточарску производњу јесте то што се у посљедњој деценији 20. вијека почело са откупом млијека у неким бараћким селима.

Ратарство

Због израженог брдско-планинског рељефа, разноврсне геолошке подлоге и типова земљишта, те разлике у надморској висини, постоје и разлике у плодности и продуктивности појединих врста земљишта. На овом простору може се издвојити неколико пољопривредних подручја која не представљају јединствене цјелине, али имају извјесне заједничке карактеристике. Та подручја су :

а) Ријечне долине Коране, Медљанске ријеке и Мале ријеке у Пецкој су најплодније земљиште које је подесно за савремену ратарску производњу;

б) Бараћко поље, са глиновитим саставом земљишта, већим дијелом је замочварено, захтијева опсежне хидротехничке радове, али представља ресурс за савременију пољопривредну производњу. Ово поље окружују терени који садрже кисела, сиромашна земљишта, али би се и њихова плодност могла повећати агротехничким мјерама;

в) Дијелови Медне, Пецке и Герзова, који су на нижим надморским висинама од околних крашких терена, имају нешто дубља и плоднија земљишта, мјестимично и карбонатна, а понегдје се јављају и смонице;

г) Крашко подручје на југу и југозападу (Подгорија, Јасенови Потоци, јужни дио Бараћа и неки дијелови Убовића Брда), које лежи на вишој надморској висини и најнеплодније је подручје, са врло плитким тлима, која најчешће служе као пашњаци. Ово крашко подручје је прошарано вртачама и мањим плодним удолинама, погодним за гајење планинских култура.

Обрадиве површине су раздијељене и исцјепкане између власника на различите величине. На њивским површинама у нижим, жупнијим предјелима Медне, Пецке и Бараћа гаје се биљне културе које траже топлију климу, првенствено пшеница и кукуруз, а на вишим предјелима успијевају планинске биљне културе са краћим вегетационим периодом - јечам, раж, зоб, а раније су се сијали и пир и просо (прова). Сада се у нижим предјелима узгајају сорте пшенице које су прилагођене овдашњим климатским и педолошким условима. Принос кукуруза, као значајне житарице, иако он трпи лошије педолошко земљиште а успијева и до 900 метара надморске висине, био је доста низак до појаве хибридних сорти са краћим вегетационим периодом. Климатски услови и састав тла повољни су за гајење ражи и зоби, те би се требало оријентисати на сјетву ових вишеструко значајних житарица.

Волови су били главна вучна снага

(ф. дрвена кола, волови и рактало или ?)

Земљиште ових планинских крајева пружа повољне могућности за узгој индустријских биљака, првенствено конопље и лана, а на бази чега се у прошлости овдје увелико развијала домаћа радиност. Терен и клима су погодни и за узгој крмних култура, дјетелине и дјетелинско-травних смјеса.

Иако се земљорадња одвијала на крајње примитиван начин (орање дрвеним плугом, обрада примитивним алаткама, неконтролисана квалитет сјемена, некоришћење прихрањивања и заштите усјева од биљних болести и корова, а због чега су приноси били ниски), била је то грана привређивања без које се, поред сточарства, у овим крајевима није имало од чега живјети.

Повртарство

Осим житарица, ово подручје је погодно и за гајење многих повртарских култура, али се у прошлости повртарству поклањало најмање пажње. Гајио се мали број повртарских

Кромпир – значајна повртарска култура

култура, поред осталог, и због традиционалног схватања да не могу успијевати. Тако се раније узгајао првенствено кромпир, који овдје добро успијева, те купус, пасуљ, лук и тикве (мисираче), а тек у новије вријеме почеле су се гајити и у овим крајевима и многе друге повртарске биљке (парадајз, мрква, першун, грашак и др.) Пасуљ и тикве узгајани су као међуусјев.

Записано је да је први парадајз у Медну донио свештеник Илија Крпић, почетком 20. вијека.

Воћарство

Воћарство представља важну грану пољопривреде у овим крајевима, али ни у овој области нису довољно искоришћене погодности, с обзиром на то да је под воћем само 0,81

Шљиве „савке“

процент од укупних пољопривредних површина. Крај је познат по узгоју шљиве „савке“, од које Бараћани праве изузетно добру ракију „шљиву“. Има и „прскуља“, док шљива „бјелица“ нема на овом терену. Овдје се највише гаје и домаће нехибридне сорте јабуке и крушке, али у новије вријеме подижу се и савремени воћњаци, са хибридним воћним сортама, чиме се доказује да је, примјеном агротехничких мјера и уз стручну помоћ, могуће гајити многе врсте воћних биљака. Воћне врсте које

траже нижу надморску висину, као што су нпр. брескве и кајсије, не могу успијевати. Орах добро успијева, али је ова погодност недовољно искоришћена.

Поред поменутих врста воћа, овај крај пружа идеалне услове и има перспективу за гајење шумског воћа.

Занимљиво је да је у данашње вријеме узгајање винограда на овом подручју ријеткост, иако је некада, у „турским временима“, у Пецкој било винограда (нпр. манастирски виногради у Доњој Пецкој, Гатарин до у Горњој Пецкој).

Пчеларство

Већина домаћинстава је у прошлости имала по неколико кошница пчела. Кошнице су биле примитивне, звале се „трнке“, а плетене су од „вињаге“ (лозе из живица) или танког прућа и лијепљене смјесом од земље, пљеве и говеђег измета. Пчелињак се налазио уз

Примитивне кошнице
(трнке)

кућу, с источне стране. Мед се вадио уз косидбу и жетву, а пчела се „убијала“. „Убијање“ пчеле вршено је тако што се ископа рупа у земљи у којој се запали крпа или слама да би се добио дим, на рупу се постави „трнка“ и дим погуши пчеле.

Восак је топљен на тихој ватри, а служио је у домаћинству најчешће за израду свијећа и воштење нити које су се провлачиле кроз основу.

Данас се пчеле и у овим селима гаје на савремен начин, али се пчеларством бави мањи број домаћинстава.

ЗАНАТСТВО

Занатском дјелатношћу највише су се бавили самоуки мајстори који су своје услуге давали за неку другу услугу, а веома мало су свој рад наплаћивали. У овим селима одувijek је било надарених појединаца за бављење оним занатским радовима који су били потребни за тадашњи начин живота на селу. То потврђују и нека овдашња презимена која потичу од назива занимања, као што су Терзије, Ковачевићи,

Ступари, Самарџије, Клепићи, Кујунџије (Кујунџија је било некада у Пецкој – прим. аутора); или надимци: Брдар, Ковач, Пилавџија, Шустер, Дрндаш и сл.

Занатство је у прошлости било на примитивном нивоу јер није било стручног образовања нити одговарајућих алата, али су се овдашњи људи ослањали на природни дар за израду различитих предмета који су потребни домаћинству и пољопривреди. Готово сваки домаћин је знао израђивати једноставније предмете од дрвета: држалице за алатке, рактала, косишта и водијери, корита за свиње, корита за прање рубља и пракљаче, преслице и вретена, творила, дрвене лопате и кашике, сопре, лопаре, сланице, трношце, клупе, кашуне, наћве, кеве, лопаре, сандуке, кревете, карлице, сепете, крошње и низ других производа од дрвета. Нешто вјештији појединци у селима правили су сложеније предмете за потребе домаћинства: посуде за воду, за ракију и бијели мрс (бардаке, бардациће, вучије, букаре, качице, дижве и каблове, чанке, дрвене чаше и тасиће), каце за ком, варићаке, ступе за набијање конопље и лана, таре, дрвена кола и саонице, оје, јарам, тељиге, врата и прозоре... Они највјештији, а тиме и најрјеђи, били су мајстори за плоске, гусле, дипле, свирале, дрвене дијелове за млинове, ступе за ваљање сукна, дрвене плугове, седла, самаре итд. У сваком селу било је „дунђера“, који су зидали подруме и подизали куће, стаје, кућарке, зграде, амбаре, свињце, наслоне, кошане, млинове и сл.

Прота Милан Илић пише о неком одличном самоуком мајстору Јови Поповићу, званом „Бјелишуња“ из Герзова, који му је радио све послове на оправци црквене куће у Пецкој 1911. године. Као добре мајсторе у то доба Илић помиње и Перу Марића из Пецке и Божу Убипарипа из Јасенових Потока, који је 1913. године правео точак код цркве у Пецкој.

У селима су највише цијенили мајсторе за израду гусала, плоски, бардака и бардацића јер су ти послови захтијевали посебну надареност и вјештину. Најпознатији мајстори за гусле у Герзову били су Љупко Бубњевић, звани који су правили и плоске, бардаке вучије, каце и многе друге дрвета, а Пилавџије су, како им и говори, имали и прву пилану с воду. Посебно цијењен мајстор за плоске, бардациће и све остало од Остоја Давидовић из Бараћа. У Потоцима гусле су правили Вид Митар и Паво Марић. У Трнову је мајстор за прављење плосака био Вукоман, који је почетком рата у радионици излијевао и кокарде га партизани убили 1942. године. Плоске у Трнову правили су и Влатко и Лука Гвозденац, Јевто Симичић, Лука и Јовица Вукоман (Јовица Вукоман имао је и пилану) и Вељко Радмило, а ови Трновци су мајстори и за израду дрвених посуда за воду, ракију и мљечне производе. У ово доба све је мање мајстора за израду гусала, овог још увијек популарног инструмента, а један од ријетких је Стево Пена из Медне који се, поред израде гусала, бави и другом разноврсном резбаријом. Дрвене посуде правили су и многи други мајстори по селима. У

Лука Гвозденац – велики мајстор за дрво

Урош и Пилавџије, и бардациће, предмете од надимак погоном на гусле, дрвета био је Јасеновим Убипарип, ненадмашан Стојан својој због чега су

Јасеновим Потоцима истицали су се Владе и Паво Тодоровић, Борислав-Боринко Убипарип, Војин Стакић, Срето Ђаковић; у Герзову већ поменути Пилавџије, те Јевто Радуловић и Иле Пешић, који је посебно добар мајстор за бардачиће; у Бараћима Митар Дакић, Грујица Грујић, Васо Радановић; у Медној Вељко Јерковић, Милан Ђаковић, Марко и Стеван Андрић, као и Драган Ђаковић, у ово вријеме веома цијењени мајстор за плоске и бардачиће; у Пецкој Бранко Бушин; у Подгорији Лексо Васић и многи други самоуки мајстори у свим селима. Дрвена кола, која су вукли волови, правили су Чедо Давидовић и Гојко Протић из Бараћа, Лексо Васић из Подгорије, Стеван Бабић из Медне, те Стојан и Милкан Кужић, Урош Новаковић, Стеван Берић и Тодор Радуловић из Герзова. Рактала су правили готово сви домаћини. Знали су овдашњи људи правити и дрвене плугове (Мирко Поповић из Подгорије, Станко Павловић из Оканџија); млинове (Стојан Васић из Новаковића), ступе за ваљање биљаца и сукна правили су и имали их браћа Клепићи, те Михајло Ступар и Мићо Ландека; ступе за „набијање” конопље и кетена (Илија Дакић из Подгорије, Гојко Протић из Бараћа); зубаче (Гојко Протић); таре (Максим Милетић и Остоја Дакић из Подгорије), брда за тару (Стојан Павловић, звани Брдар из Медне, и Јован-Јоша Врбљанац из Убовића Брда); дипле и свирале (Иле Пејић из Трнова, Стојан Лукић из Герзова). Један од „универзалних” мајстора био је и Ратко Ружичић из Подгорије који је правио „све и свашта” – од дрвених кола до плосака и дрвеног бицикла, којим је ишао и до Мркоњић Града. Резбарским радом, на умјетнички начин, бавио се Раде Стеванић Раца из Јасенових Потока, који је више пута излагао своје скулптуре и разне резбарске радове.

Плоска

Бардачић за ракију

Ракијско буре

Седло

Сепет

Гусле

Производи бараћких занатлија

Одувијек је у свим селима било добрих мајстора за градњу кућа и помоћних објеката од дрвета, док је мајстора за камен било мало. Познати мајстори за рад с каменом били су Лука Дакић, који је сазидао велики број кућа и камених ограда, те Васкрсија Гвозденац, звани Кисела из Герзова, за кога кажу да је „пројектовао” линије за електромрежу и за водовод, као и потпорне зидове и пропусте. Ђуро Дошлов и Перо Обрадовић из Медне били су у овом селу најбољи зидари каменом и седром.

Веома значајну улогу у селима имали су ковачи. Ковачи су били „десна рука” сваком домаћинству. У примитивним и оскудно снабђеним ковачницама (имале су мијех, наковањ, клијешта, чекиће, турпије, сјечиво) израђивани су многи за домаћинства неопходни предмети: метални дијелови за плугове и за воденице, клинови за зубаче, куке и ћуфлини за влакање балвана, разни клинови и ексери, клампе, бургије и сврдлови, сјекире, српови, трнокопи, мотике, крампови, брадве и брадвини, кесери, цапини, ћускије, ножеви и ножице, сачеви, саџаци, вериге, маше и машице, потковице за коње и низ других кућних ствари и пољопривредних алатљика од метала. Значајна услуга коју су пружали

Стојан Зељковић Ковач

ковачи била је и поткивање коња. Не зна се колико им је народ био захвалан за њихов посао, који није могао радити сваки домаћин, као што је могао радити када је у питању рад с дрветом. Најпознатији и најцјењенији на цијелом бараћком простору, а било их је четири генерације, били су ковачи из породице Стојана-Ковача Зељковића из Бараћа. Ова „ковачија” је почела са радом далеке 1873. године. Основао ју је, односно први је „проковао” Петар Зељковић, Стојанов дјед, кога је наслиједио његов син а Стојанов отац Ђуро, затим Стојан и на крају Стојанов син Миле, послје кога се ова стара ковачка радионица угасила. Зељковића ковачка радионица ковала је у почетку и косе а израђивала је и мање казане за „печење” ракије.

Као добар ковач у Бараћима био је познат и Јован Давидовић. Тоде Драгосављевић из Медне приповиједа да су у „турска доба” у Медној били познати и признати ковачи Васиљевићи, као и да су натписи на њиховим споменицима исписани босанчицом. Бошкићи из Медне, звани Бавељићи, били су и ковачи и пушкарни. У Медној су познатији ковачи били и Петар Марић, Стојан Клепић и Милорад Тегелтија. У Јасеновим Потоцима као добри ковачи памте се Тоде Убипарип, Митар и Јоја Марић и Вукосав Убипарип Косија, који је знао правити и пушке. Ковачким послом у Герзову бавили су се: Стојан и Милан Кужић, Стеван Берић, Урош Новаковић, Раде Дакић, Лазо Радумило, Илија Билић, Борислав Бубњевић; у Трнову од познатијих ковача били су Марко Ерак и Митар Гвозденац. На Убовића Брду ковачијом се већ дуже времена бави Душан Убовић Џинар. Старим ковачким послом у Пецкој бавио се Вељко Дакић, а још увијек помало „кује” Ђуро Којић. Сасвим је сигурно да ће након неколико садашњих ковача овај занат заувјек нестати на овом терену.

Било је у бараћким селима и мајстора за прављење надгробних споменика. У Бараћима је највичнији том послу био Јово Гајић. Цијена његових услуга била је: „метар камена – метар пшенице”, тј. за споменик висине једног метра давало се стотину кила

пшенице. У Медној су познатији мајстори за споменике Станко и Стојан Павловић, у Герзову Жарко Гвозденац, у Пецкој Митар Јовичић.

Пошто је овај крај богат шумским ресурсом, од давнина је било и пирана за примарну прераду дрвета. Прво су биле ручне пиране, односно окомите (узбрдно-низбрдне) тестере зване „терзијани“, потом пиране на парни погон, каква је била Ђоровићева пирана на Млиништима, те циркулари на „аран“ моторе, а у новије вријеме пиране погоне електромотори. Било је и пирана које је погонила вода. Пиране у Јасеновим Потоцима имали су Лако Убипарип, Бране Тодоровић, Вид-Вица Палалић, Иле-Илчин Палалић, а у новије вријеме Васо Каурин и Никола Стеванић. У Герзову су пиране имали Урош и Љубомир-Љупко Бубњевић (на водени погон), а такву пирану у Трнову имао је Стојан Вукоман. У Трнову су пирану имали и Росићи. У Бараћима овим послом су се бавили Стојан и Васо Зељковић, а у ово вријеме браћа Миленко и Драган Лазић и Душан-Дућо Дакић; у Подгорији су ове услуге годинама пружали Лексо Васић и Остоја Анђелић, а сада то чини Миле Анђелић, Митар Тегелтија и Љубо Тодић; у Медној је пирану на воду имао Петар Марић.

Поред бављења дрветом и ковачким знањем, овдашњи људи бавили су се и другим занатским пословима. Многи су знали правити опанке „опутњаке“ од говеђе коже и опуте, као и шивати кожуне од овчијих кожа, те опрему за коње (седла и самаре). Анђа Ковачевић из Медне и Неђо и Јела Шпирић били су добри пекари, а Шпирићи су се бавили и бојаџијским послом. Бојаџијским послом бавила се некада Јока Стојичић из Медне, а касније Перо Блажевић, такође из Медне. Дрнде (вуновлачаре) у Бараћима имали су Душан Митровић, Васо Зељковић и Јовица Ранђеловић, који се тим и бојаџијским послом бави и данас. Имала су ова села и своје фотографе.

*Стеван Новаковић:
фотограф, пјесник,*

Први који се бавио фотографисањем био је Стеван Новаковић из Герзова, а потом Илија Јованчевић, звани Сликер из Пецке, који је имао и фотографску радњу у Доњим Бараћима. Најпознатији кројач у цијелом крају био је Остоја Ђурић из Пецке. Било је и оних људи који су завршавали занате за одређена занимања. Један од њих је Милан-Милко Протић из Бараћа који је обућарски занат завршио у Мркоњић Граду, 1929. године.

У оближњим градовима од варошких занатлија и трговаца набављало се само оно што се у селу није могло производити (сложенији предмети од метала и коже (опрема за коње, чувене косе кованице – „варцарке“, метално посуђе (тепсије, таве, мањи и већи казани), котлови за печење ракије, земљани лонци, сукно, индустријска платна и сл.).

Новине и напредак у свим областима у ове крајеве доносили су они који су одлазили у аустроугарску војску или који су били у заробљеништву и који су „видјели свијета“, научили тамо како се шта ради, те су по повратку своја знања користили у пословима, као што су: поправка обуће, кројење и шивање, вађење зуба, санитарски поступци приликом повреда, занатски грађевински послови, а доносили су и много других знања, посебно начин одржавања хигијене и низ других културних навика из свих области живота и рада на овим просторима. Са собом су ови људи доносили и до тада непознате справе и алате.

Није могуће набројити све оне који су се бавили одређеним пословима. Поменути су само неки из ранијих времена и из садашњости, за које су казивачи рекли да су се истицали знањем у појединим врстама послова.

ТЕКСТИЛНА КУЋНА РАДИНОСТ

У свим бараћким селима дуга је традиција домаће текстилне радинои, која је и данас „на гласу”. Текстилна радинои била је у свим временима веома значајан облик привређивања у домену женског рада, с мањим изузецима (чарапе и рукавице често су плели и мушкарци – прим. аутора). Развијено сточарство, нарочито гајење оваца и коза, условило је развитак домаће радинои у преради вуне и костријети. Овчија и козја длака, те конопља и кетен (лан), чинили су основну сировину у производњи највећег броја текстилних предмета. Ткаље, плетиље и везиље из ових села правиле су такве примјерке одјеће, украшене везом и маштом у ткању и плетењу, који би могли представљати узор народне радинои високе вриједности.

Жене су увелико биле запослене ручном израдом мушких и женских одјевних предмета и кућних ствари од вуне и кудјеље, посебно у јесењем и зимском периоду. У прољеће, између Ђурђевдана и Духова, жене би шишале овце, а ошишано и опрано руно су чешљале, прво прстима а потом на гаргама и гребенима, након чега се вуна прела. Много сложенији поступак је прерада биљних влакана – конопље и кетена. Почупане стабљике конопље или кетена везане су у „ручице” а ове у снопове, који су потапани у воду (у вирове потока), гдје су се киселили око петнаест до тридесет дана, а затим су вађени и сушени, те се алаткама од дрвета приступало даљој преради. – *Пређа се потапала у врелу воду у дрвеним коритима да омекша*, каже Гина Савичић из Герзова. Справе и алати за прераду вуне и биљних влакана су: ступа, гарге, трлица, гребени, преслица, вретено, игле, друга, рашак и тара. Прво су у гребенима били дрвени клинови а касније долазе метални клинови и метални нож у ручици трлице. Ступом су набијане конопље или кетен, чиме се одвајао „поздер” од влакна. Даљи поступак са влакном идентичан је као и са вуном. Ткањем (једножично и двојично) добивало се грубо или „фино” платно, односно дебели или танки без. Ткањем и плетењем израђивани су разноврсни одјевни предмети (рубине, чакшире и шарвале, мушке и женске сукнене хаљине, маје (буће), чарапе, женски зубуни и прегаче, тканице, шалови, рукавице, капе, кошуље, пешкири, бошче), те постељина (биљци, поњаве, шаренице, прње, чаршави, подглавачи), па и торбе „шаре”, колани, кускуни и низ других предмета. Производе од козје длаке (струњице, араре, бисаге, кече, мутапе и сл.) израђивали су занатлије у градовима.

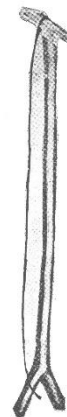
*Преслица и
вретена*

Герзовчанка за таром

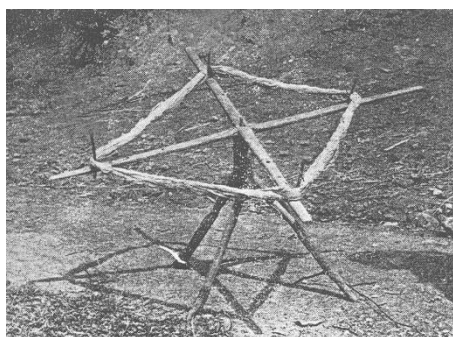
Гарге

Рашак

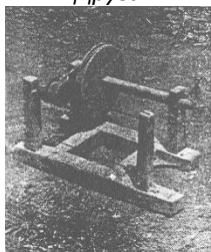
Друга

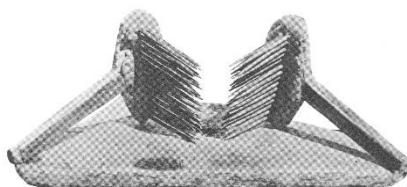
Вито

Ступа

Чекрк

Гребени

Карте

*Труба бега од
конопље*

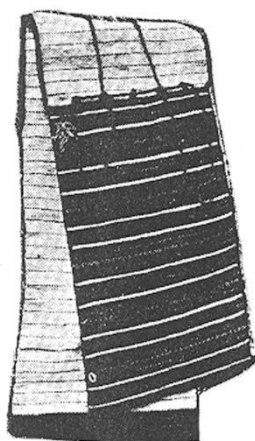
Много труда, вјештине и смисла улагало се и у боју и облик сваког одјевног предмета како би он ткањем или везом био украшен. У овоме су се посебно истицале жене из Герзова, које су одувијек предњачиле у кућној радиности сваке врсте. Герзовчани су били поносни на своје преље, плетиље, везиље, ткаље и шваље. „Мустре“ су се посуђивале, али често и сакривале, па и крале, јер се настојало да свако сачува свој стил израде, те се због тога и по ношњи могло препознати одакле је нека дјевојка или снаша: из Пецке, Медне или Герзова.

Вјештије жене су неке производе „мориле“. „Морење“ (у народном говору и „мурење“ – прим. аутора) јесте бојадисање плетива и одјевних предмета од конопље и кетена црном бојом, која се добијала кувањем коре црног јасена, те од неких трава и коријења, а у ту сврху је употребљавана и ковачка троска (отпаци гвожђа у ковачким

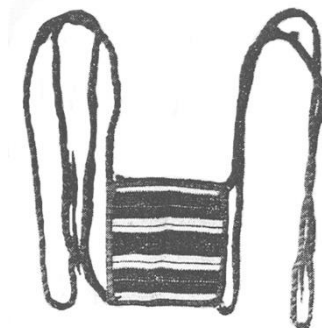
радњама). Касније се бојило и „чивитом“, чиме се постизала тамноплава, модра боја. Стоја Убипарип приповиједа да се најљепша боја добијала од плодова зеленог ораха, ораховог листа и зовикових бобица.

Торба „шара“

Бисаге

Повразача

Ткана коперта

Вез

Приглавци

Вез на бошчи

Крпара

Везена јастучница

Производи текстилне кућне радиности

Занимљиво је поменути да су неки производи текстилне кућне радиности са бараћког терена били изложени као експонати из Босне и Херцеговине на Миленијумској изложби у Будимпешти 1896. године. Прегаче су излагали Василија Јерковић и Милица Тодоровић; антерије: Марија Божић, Јока Божић и Станко Ђаковић; вез: Спаса Васић, Сема Новаковић, Боја Новаковић, Ђука Милетић, Марија Вишекруна, Остоја Милетић, Јово Савановић, Станко Каурин, Јово Убавић, Ћиро Стојичић, Милан Стојичић, Живко Митровић, Илија Милетић (из каталога: БОСНА И ХЕРЦЕГОВИНА НА МИЛЕНИЈУМСКОЈ ИЗЛОЖБИ У БУДИМПЕШТИ ГОДИНЕ 1896, Земаљска влада БиХ, Сарајево 1896).

ТРГОВИНА И УГОСТИТЕЉСТВО

Први вид трговинске дјелатности на овом подручју била је продаја стоке, вуне, овчијих кожа и свињске длаке (перајице), а куповина соли, дувана, коломаза, шећера, дивке,

Пијаца у Бараћима

шпирита и ракије лозоваче, газа и неких ситнијих потреба. Ситне трговце свињском длаком звали су оvdје „перајичарима”. Стоку је било тешко продати јер су градске пијаце далеко, а трговина стоком унутар подручја била је слаба јер су је сва домаћинства имала довољно за властите потребе. Нешто више стоке могло се продати у шумским радилиштима и у току изградње пруге и путева. Организованог откупа стоке са овог подручја није било. Нешто богатији домаћини из ових села пјешке су гонили овце и говеда, понеко и свиње, на продају у Гламоч, Ливно,

Варцар или Шипово, али и у Далмацију, гдје је такође било тешко стоку продати јер је понуда била већа од потражње. У ова села су повремено залазили закупци из Ливна и Сплита и јефтино куповали стоку. Прота Милан Илић пише да се Крстан Тегелтија из засеока Опарнице у Медној почетком 20. вијека, осим земљорадњом, бавио и трговином. Гонио је свиње у Далмацију, а тамо куповао ракију гроздовачу и шпирит, који је продавао у селу. Познати трговци из Медне били су и Ковачевићи, те Милан Лисица и Млађен Цвијић. Ови трговци су, прича Тоде Драгосављевић, са собом водили неког Танасију Тегелтију, који се обуче тако да личи на велику сиротињу, уз то је био необријан и прљав, те им је он преносио новац јер у њега нико није сумњао.

Домаћини из ових села су након Другог свјетског рата новцем добијеним од продаје јагњаци и „теоца” школовали своју дјецу у индустријским центрима широм Југославије.

Први примитивни угоститељски објекти били су ханови који су се налазили уз римску цесту у Пецкој и на Штрбини. Касније се отварају минијатурне сеоске продавнице (дућани) и ханови у средиштима села и уз путне комуникације. Тако прота Милан Илић записа да је почетком 20. вијека на Штрбини било више малих сеоских ханова. Ханови су служили путницима, кирицајама и њиховим караванима за одмор и преноћиште, а ту се одвијала и трговина. Асортиман робе у њима био је веома скроман. У дућанима се могло купити: со, газ, дуван, шибице, опанци, а у нешто богатијим било је и зејтина, кафе, шећера, сапуна, платна, ексера. У хановима се, поред рума, ракије, касније и осталих пића, могла попити и кафа, али и преноћити. Од познатијих ханова били су „Маркелин ан” у Јасеновим Потоцима, који је, према неким записима, највјероватније подигао Марко Милојевић, родом са Змијања, из села Раткова. Пред Други свјетски рат овај хан држао је Перица Васић из Подгорије. У Јасеновим Потоцима дућане су имали и Јован Убипарип и Тоде Тодоровић. Алекса Ђебеџић држао је почетком 20. вијека дућан у Герзову, који помиње и прота Милан Илић, а за вријеме старе Југославије дућане у Герзову имали су Ристе Рољић, Петар Милановић, Милан Новаковић и Стево Мајсторовић. Милан Илић пише да је у Медној почетком 20. вијека дућан држао Илија Ковачевић, брат Тоде Ковачевића, кнеза и председника црквене општине. Дућане у Медној су имала и браћа Тривун и Васо Павловић,

те Млађен и Зорка Поповић из Бараћа, који су држали дућан који је био власништво Тодора-Тодике Митровића. На Штрбини су хан имали Васићи из Подгорије. Милан Илић је записао да је дућан у Доњој Пецкој држао неки Нико Марић, који је био сакат у једну ногу. У Бараћима су били познати дућани Тоде-Тодике Митровића и Остоје Дакића. У Горњој Пецкој прије рата дућане су држали Никола Симић и породица Милић из Мркоњић Града. У Подгорији су хан имали Саван Тегелтија, познат као велики шерет и шаљивџија, те Јања Васић. На Млиништима је за вријеме прве Југославије хан и дућан држао неки Ђурко, а устаници су му почетком рата запалили имовину. У Трнову је хан и дућан држао Ђук за вријеме прве Југославије.

Мотел „Путник“ у Бараћима

Другог свјетског рата био хотел, власништво Нијемца Валтера Класена. Савремени мотел у Бараћима отворен је у новембру 1976. године, а био је у власништву хотелско-туристичког предузећа „Крајина“ из Мркоњић Града. Сада се овај угоститељски објекат налази под закупом приватних лица.

Послије Другог свјетског рата, када су Бараћи били општинско мјесто, трговину је водила Земљорадничка задруга „Корана“, а након укидања општине сву трговину обављала је „Земљорадничка задруга“ Мркоњић Град. Свако село имало је продавницу, а није недостајало ни угоститељских објеката, односно кафана, које се тако неоправдано зову јер се у њима најмање служи кафа, а далеко више алкохолна и остала пића. У Бараћима је у вријеме општине Бараћи био и „хотел“ у згради у којој се данас налази угоститељска радња „Ловац“. На Млиништима је прије

СЕЉАЧКЕ РАДНЕ ЗАДРУГЕ И ЗАДРУЖНИ ДОМОВИ

Прота Милан Илић пише да је 1914. године са 11 људи из Доње Пецке све припремио за оснивање земљорадничке задруге и да је отишао у „Просвјету“, односно Савез српских земљорадничких задруга и затражио упутства за њено оснивање. Рат је спречио њено оснивање.

Задружни дом у Пецкој

Оснивање земљорадничких задруга, тзв „сељачких радних задруга“ (СРЗ) након Другог свјетског рада и присилно гурање домаћинстава у овај облик удруживања, односно у колективизацију, показало се као велики промашај и утопија. Друштвени услови –

слаба материјлана база села, примитивна средства за рад и уситњени земљишни посједи – нису пружали никаву могућност за њихов опстанак, те су ове задруге брзо пропале. Код народа овог краја СРЗ остале су у ружном сјећању. О њима се с горчином и иронијом причало и пјевало.

Оно што је позитивно у вези са сељачким радним задругама јесте изградња задружних домова у Пецкој, Герзову, Подгорији и Медној. Задружни домови су, осим основне намјене, служили и као друштвене просторије за културно-забавни живот и за рад друштвено-политичких организација у селима. Била је то до тада највећа инвестиција у клутуру, а брзо пропадање задружних домова највећи је културни пораз. Земљорадничке задруге су их брзо претвориле у своја складишта и продавнице и тако је „материјална база појела културу“. Распадом задруга домови су препуштени потпуном пропадању. Сада служе само као споменици једног заноса и једне смишљене културне политике, која је полазила од тога да нема друштвеног преображаја без преображаја села.

ЕКСПЛОАТАЦИЈА РУДА И МИНЕРАЛА

До сада је вршена експлоатација руде боксита у два рудника, и то у руднику боксита „Љубичина долина“ (народ је зове и „Љубишина долина“ – прим. аутора) у Јасеновим Потоцима и руднику боксита „Греда“ у Горњој Пецкој. Експлоатаци боксита у Јасеновим Потоцима почела је мјесеца јула 1977. године, а из рудника у Горњој Пецкој коју годину касније. Са почетком минулог рата експлоатација је обустављена, да би неколико година након рата била настављена, али са мањим обимом. Још увијек се не експлоатише рудник боксита на локалитету „Ченића коса“ у Горњој Пецкој.

Рудник угља у Медној због недовољне истражености и недостатка финансијских

Рудник боксита „Љубичина долина“ у Јасеновим Потоцима

средстава није отворен, изузев што су мјештани за властите потребе вршили његову експлоатацију у мањем обиму.

За властите потребе нешто мало користи се и рудник украсног камена (седре) у Оканџијама.

У Герзову је од 1998. отворен рудник бентонита. Анализе показују да ова руда квалитетом задовољава потребе тржишта. Било би од великог значаја за привреду Мркоњић Града и Шипова, које такође располаже великим количинама ове руде, када би се изградиле прерађивачки капацитети рудног богатства.

ШУМАРСТВО

Шумско богатство је један од најзначајнијих природних ресурса овог подручја. Шума има у свим насељеним мјестима, односно селима. Има их у друштвеном и у приватном

власништву. Друштвене шуме се налазе у оквиру појединих шумско-привредних подручја а њима газдују одређене шумско-привредне организације. Ове шуме су највећим дијелом концентрисане на подручју планина Овчаре, обронцима Витороге, Лисине и Димитора. Приватне шуме су дисперзоване по готово читавој територији некадашње општине Бараћи.

Доминирају високе шуме (четинари и листопадне шуме), чија се експлоатација врши за потребе локалног становништва, али се шумско богатство транспортује и у друга подручја Републике Српске и иностранство.

„Самарица“ на Чардаку

Шуме овог подручја одиграле су велику улогу у току буна и ратова на плану склањања и исхране становништва, посебно у току Другог свјетског рата. С обзиром на вишеструки значај и важност шумског богатства и у прошлости и данас, требало би посветити више пажње заштити и унапређењу шумских површина како би се спријечило неконтролисано уништавање овог драгоценог природног ресурса.

ИНДУСТРИЈА

Први „индустијски објекти“ на бараћком подручју биле су примитивне пилане за ручно резање брвана (окомите тестере), тзв. „терзијани“, потом су то пилане на парни погон, те пилане на „аран“ моторе, на водени погон и на крају на електрични погон. Пилане су вршиле примарну прераду дрвета, а производи су коришћени за изградњу стамбених и других објеката у домаћинствима, али је то била и роба за извоз и продају ван подручја. Значај пилана је и у томе што је у припреми репроматеријала за њихов рад запошљавао један број радника из ових села.

Прва, за оно доба савремена пилана, изграђена је у Млиништима, на пограничном дијелу са гламочком територијом. Била је то пилана Радослава и Пере Ђоровића и Пере Чичковића из Сарајева. Пилана је радила на парни погон, а почела је са радом 1931. године. Радила су два гатера, циркулар, машина за рендисање и израду бродског пода. У истом погону радио је и млин. Резана грађа је возом са Млиништа отпремана купцима. Радило је на пилани у двије смјене око 35 радника из гламочких и бараћких села. На сјечи, извлачењу и транспорту обловине за потребе пилане радило је 30–40 радника. Власници су 1937. године пилану, млин и хотел на жељезничкој станици Млиниште продали Валтеру Класену, Нијемцу. Пилана је радила до избијања Другог свјетског рата, када је изгорјела.

„Уљара“ на Млиништима

два предузећа: Фабрика мини-контејнера „Алкон“ и погон конфекције „Младост“ из Мркоњић Града. „Алкон“ је пословао у оквиру Радне организације „Алуминиј“ из Мостара. Камен темељац за ову фабрику положен је 1981. године, а пробна производња почела је 1982. године. Званично је отворена 28. августа 1983. године. Основни производи „Алкона“ били су алуминијски мини-контејнери, намијењени широкој употреби, првенствено за војне и медицинске потребе, а од 1989. године ова фабрика је почела израђивати и производе за ПТТ услуге (ПТТ склопови, ормари за телефонију), као и контејнере за камионски транспорт и авиотранспорт. У почетку је „Фабрика мини контејнера“, како се тада звала, запошљавала око педесет радника, да би тај број пред окупацију подручја 1995. године нарастао на око стотину двадесет запослених, углавном са бараћког подручја. Непријатељском агресијом у јесен 1995. година територија Бараћа је запосједнута, а предузеће у потпуности опљачкано. Сада се производне хале само дјелимично и повремено користе у друге сврхе.

Фабрика „Алкон“ Бараћи

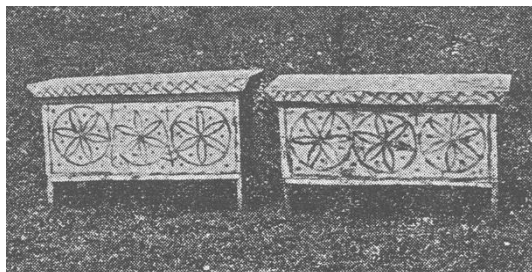
Погон конфекције „Младост“ у Бараћима почео је са радом 1971. године а запошљавао је око седамдесет радника, претежно женске радне снаге. Пред почетак рата тај број био је сведен на четрдесет радника. Након повратка становништва послеријатна производња отпочела је 1998. године, да би се неколико година касније производња коначно потпуно угасила.

У току рата угасила се и производња санитарско-хигијенског материјала у малој фабрици која је била лоцирана у Герзову. Фабрика је власништво Јована Поповића из Бараћа, а запошљавала је десетак радника. У току рата је опљачкана и оштећена. Власник није у могућности да поново покрене производњу без помоћи шире заједнице.

Тренутно на подручју бараћких села ради само неколико пилана за примарну прераду дрвета, гдје је запослено више десетина радника. Покренута је и производња грађевинске столарије у просторијама некадашње фабрике „Алкон“.

НАРОДНА НОШЊА

Бараћани немају своју изворну, аутентичну народну ношњу. „Модел” њихове старе ношње, са веома мало елемената индивидуалитета краја, била је раскошна змијањска изворна ношња. Разлике у ношњи од села до села у бараћком крају такође су биле незнатне.

Ковчези за чување ношње

Постојала је мушка и женска ношња, као и дјевојачка, која се донекле разликовала од ношње жена. А разликовала се и свакодневна – „носећа” и свечарска – „озимаћа”, „стојећа” или „збораћа” ношња. Ношња је богата везом и орнаментима, а младе и дјевојке додавале су јој и накит.

Мушка народна ношња

Мушкарци су свакодневно на ногама носили опанке „опутњаке”, са ђоновима од говеђе коже, док су горњи дијелови („врнчанице”) израђивани од овчије опуте Касније су дошли гумени опанци „јошавци”. Вунене чарапе су сезале до кољена и везивале се узицом која се звала „подвеза”, тако што се подвеза омота два до три пута око ноге испод кољена а крај се задјене за омот. За вријеме јаким хладноћа преко чарапа навлачили су се и приглавци. На доњи и горњи дио тијела облачиле су се „рубине”, односно гаће и кошуља. Дуге бијеле гаће са великим туром везане су „свитњаком”. Ногавице гаћа завршавале су ресама и сезале су до глежњева. На горњем дијелу тијела била је бијела кошуља, која је израђивана прво од конопљиног а касније од „кетеновог” (ланеног) платна. Кошуља је препуштана преко горњег дијела гаћа. Око врата и на крајевима рукава била је украшена ручним везом. Тај украшени дио кошуље око врата звао се „колијер”, а око рукава „колјерић”. Кошуља је имала на грудима разрез, који је такође био украшен везом. По кошуљи, која је била са дужим рукавима, ношен је „џемадан”, „фермен” или „јечерма” („ђечерма”). Џемадан је врста прслука од црне чохе, украшен гајтаном и украсним орнаментима. Фермен је тамноцрвени или модри чојани (чохани) прслук, обрубљен срмом и украшен гајтаном разних боја и токама. Јечерма је такође врста прслука, црвене боје, слична је фермену, само је краћа и украшена „иликама” (пуца од костера) или токама. Као горња одјећа служили су и црни „копаран” (копоран) и „аљина”. Копаран је врста сукненог капута који се није копчао а био је украшен гајтаном и срмом. Аљина се разликовала од копарана по томе што је била дужа, имала је капуљачу и није украшавана. Израђивана је од грубог вуненог сукна, које је послѣ ткања ишло на ваљање, на „ступу”. Ступа је врста пресе на водени погон. „Кожун” је био најтоплији одјевни предмет, није имао рукаве, прављен је од овчије коже с вуном. И кожун је украшаван опутом, нарочито џепови у доњем дијелу скутова. Они који су га носили нису се од њега растајали ни зими ни љети, с тим што се зими руно окретало тијелу, а љети обрнуто. Зимом су ношене или од вуне ткане „шарвале” са туром, украшене „ресама” на дну ногавица, или „чакшире” начињене од ваљане тканине („сукна”).

Старији мушкарци носили су црне („морене“) а млађи бијеле шарвале. Ношени су и шалови, најчешће црвене боје, а њиме су људи за вријеме међаве омотавали главу. Вунене рукавице су плетене тако да је само палац био одвојен, док су остали прсти били заједно да би било топлије. Око паса везао се вунени појас, преко којег је превезиван „ћемер“ (припашај), а уз то је ношен и „шарпељ“ (торбак). Појас је ткан од вуне и био је широк до двадесетак центиметара, а, осим чувања слабина од хладноће, имао је и улогу да чини људе стабилнијим при дизању терета. Ћемер је прављен од коже, био је украшен и везао се преко појаса. У њему се носио нож, обично је то био „шклопац“ (склопац) и неке ситнице. Шарпељ је био такође од телеће коже, чији је поклопац био украшен нитнама сребренасте или златножуте боје. У торбаку се носила дуванкеса, чакмак, труд, кремен, лула... На глави су мушкарци у „турска времена“ носили тамноцрвени фес јер су Турци тако захтијевали (Турци су носили фесове свијетлоцрвене боје и били су дубљи – прим. аутора), а касније најчешће личка капа – али обично без китица, док се у зимском периоду на главу навлачила шубара исплетена од вуне или израђена од јагњеће коже, око које су старији људи овијали шал. Послије Првог свјетског рата и средином двадесетог вијека само понеко од старијих је носио шајкачу, а више су ношени шешири. Млађи су носили качкете, а они богатији кожне капе.

Мушка народна ношња

На свечаности се ишло у свечаној, тзв. „озимаћој“ ношњи. Свечана ношња се израђивала квалитетније, од финијег материјала и са више украсних детаља. Посебно су се у свечаним приликама носили фермен и јечерма прављени од fine „куповне“ тканине – „чоје“. О свечаностима је ношен и што љепши и квалитетнији копаран. У Бараћима се и данас може чути пјесма која помиње капаран:

*Умро јаран, осто му капаран,
вратиће се јаран по капаран.*

Женска народна ношња

Стару женску народну ношњу сачињавали су опанци опутњаци, који су исти као и за мушкарце, те чарапе, дуге кошуље, прегаче, тканице, зубуни, прслуци и бошче или мараме (рупци), а зими још и „аљине“.

Стара ношња барањког краја

Ношња у Герзову (снимак из 1926. године)

Чарапе су биле од вуне плетене докољенице, а поврх, испод кољена, везивале су се подвезице. За свечане прилике чарапе су украшаване орнаментима.

Кошуље (рубине) биле су израђене од ручно преденог и тканог конопљиног или кетеновог платна, бијеле боје. Биле су дугачке до близу земље. Ручним везом су украшавани дуги и широки рукави (мотив крста са јабуком) и прса кошуље (само за свечане прилике). Огрлица, рукави и доњи рубови кошуље завршавали су се ресама истообојне упредене вуне или чипкама. Жене и дјевојке су пред Други свјетски рат почеле носити по кошуљи „вистан”, једна врста сукње, са чипком на дну. Код старијих жена вистан је био најчешће од црног глота, а код дјевојака од бијелог куповног платна.

Зубун је врста прслука, без рукава је, прављен од црног или модрога сукна, а покривао је само леђа и сезао нешто ниже од крстију, док су скутови покривали само уски дио тијела, од пазуха до кукова. Прављен је узак и није се састављао на грудима нити се копчао с предње стране, није имао ни дугмад. Ивице зубуна украшаване су свиленим гајтаном, срмом, бобицама, ђинђувама и неким другим украсним детаљима.

Прегача је лијепо пристајала уз бијелу кошуљу. Прављена је од вуне а састојала се од ткане „крпе” правоугаоног облика (отприлике 40 са 30 центиметра) и оптакана је црним густим вуненим ресама, које из десне, лијеве и доње ивице крпе висе и досежу до близу доње ивице кошуље. За свечане прилике крпа прегаче је украшавана срмали гајтаном и везом у различитим бојама. Прегача је припасивана са предње стране ако се облачи зубун или аљина, а понекада и са задње стране, ако се носи само кошуља и прслук, мада је ношење прегаче са задње стране карактеристично за подручје Јања. Прегача се помиње и у момачкој пјесми:

*Нема кола, моја мила нане,
док у колу прегача не мане.*

*Када видим на прегачи ресе,
срце ми се у њедрима тресе.*

Најљепше и најпознатије биле су прегаче из Герзова.

Тканица је ткана од вуне, ширине два до три прста и нешто дужа од обима жене, а копчала се на десном буту. И тканица је украшавана везом, ђинђувама или талирима, а на вањским странама имала је усукане ресе, на којима су висиле китице.

Вунени

Бошчу су носиле удате жене. Израђивана је од тканог бијелог беза квадратног облика и украшавана орнаментима израђеним од црног ситног веза, углавном крстачке технике. Једним крајем бошча се причвршћивала на предњем дијелу тјемена нарочитом иглом прибадачом за косу и повезивала се за, у ту сврху, постављен подвезач испод браде, тако да је покривала косу и падала по раменима и леђима. Коса је код жена била раздијељена на средини и уплетена у двије плетенице, у које је често уплитана и бојадисана вуна, а поред плетеница су се спуштале, низ прса до појаса, „нискоснице”. То су траке платна на која су се качили талири и дукати. Нискоснице су се причвршћивале дугмадима за плетенице.

Женска „аљина” је била готово идентична мушкој. Јела Јаковљевић из Бараћа казује да су дјевојке на удаји носиле сукнене кабанице, са „кукуљачом” (капуљачом) на којој су биле ресе.

Нада Тодорић из Герова у ношњи коју је сама начинила

прслук је женски одјевни предмет који се почео носити када је из употребе избачен зубун. Овај прслук је без рукава, копча се на грудима и дужином досеже до бокова. „Маја” или „бућа” је вунени одјевни предмет с рукавима.

Готово сва одјећа је израђивана у кућној радиности. Украшавана је живописним орнаментима (шарама) ручног веза, који је рађен црним или плавим нитима (чарапе, колијери и завршни дијелови рукава – колјерићи, те разрез на грудима код кошуља). Вез је карактеристичан по својој љепоти, сликовитости и умјетничкој композицији. У везу се одражавало богатство душе и смисао за умјетност народа овог краја.

Одјећа је бојадисана бојом добијеном најчешће од јасенове коре и троске из ковачница. Та боја се звала „мор” (изговара се и „мур”) а процес бојадисања је „морење” („мурење”).

Уз описану одјећу у свечаним приликама жене и дјевојке носиле су и накит. Накит је био од старог сребреног новца – талира и цванцика. Талири и цванцике су или уплитани у плетенице, или су причвршћивани на платно звано "пришив", који се носио на грудима. Испод врата ношен је и „гердан” од ниске ђинђува, талира, цванцика, а неријетко је ту био и покоји дукат. Понеке младе и дјевојке носиле су на средини тканице још неки украс који се називао „папуге”, у неким селима звао се „пивац”. Папуге су биле дужине 15 – 18 центиметара, само средњи дио им је био нешто виши од ширине тканице. Израђиване су од сребра у фином орнаменту, облика некакве круне у коју су утиснута три „драга камена”. Папуге су имале и сребрене ланчиће, који су падали наниже.

Дјевојачка ношња се само донекле разликовала од ношње младе жене. Дјевојке су све до тридесетих година прошлог вијека носиле округле и плитке „капице” од кадифе, у три боје (одозго црвена, около црна и плава). Капице су биле везене срмом, а често са

пришивеним сребреним новчићима или дукатима на челу. Иглом сапињачом су се качиле за плетенице или су се ките капице уплитале у плетенице. Умјесто зубуна, дјевојке су носиле краћи јелек, који се копчао на грудима, а такође је био украшен као зубун. Дјевојачке чарапе су биле бијеле боје, док су чарапе жена биле црне. Разлика је била и у начину уплитања косе. Жене су косу дијелиле по средини чела, тјмена и потиљка, лијево и десно, и сплетале у двије плетенице које су спуштале низ груди, док су дјевојке косе дијелиле правцем од једног ува преко врха главе до другог ува и уплетале двије плетенице, једну позади на дну потиљка, а другу напријед, на врху чела. Предњу плетеницу су дјевојке завраћале преко главе до задње плетенице и с њом спајале, те их пуштале низ леђа. Дјевојачка ношња је увијек била раскошнија и маштовитије израђена.

У народној ношњи шуште свила и кадифа, бљеште ћердани, срма, бисери и златно прстење, звецкају дукати, љепота од које душа затрепери.

Дјевојке опремљене за збор носиле су у руци киту босиљка или девесмиља, а оне за удају везивале су у косу и црвене ђулиће и покоји струк милодува.

Већ првих деценија двадесетог вијека постепено нестаје дјевојачке капе, коју замјењују мараме, најчешће свилене, и то обично жуте боје да би се дјевојке већ из даљине препознавале. Средином 20. вијека јавља се комплет сукња и прслук, а на ноге долазе ципеле. Убрзо затим и на ово подручје пристижу савремене женске хаљине и костими.

У исто вријеме мијења се и ношња мушкараца, стижу ципеле и хлаче, најлон и перлон кошуље, односно савремена фабричка конфекција, како се говорило, „градска“ одјећа.

*Зубун**Бошча**Прегача и тканица с папутама**Фермен**Јечерма*

У Бараћима и широј околини више нема „старинске народне ношње” те је нестало и разлика у начину одијевања сеоског и градског становништва.

НАРОДНИ ОБИЧАЈИ, ОБРЕДИ И ТРАДИЦИЈА

*Волите и чувајте обичаје старе
и не дајте да се забораве.*

(Алекса Шантић)

Многи народни обичаји вежу нас за прадавна времена, када је човјек живио веома примитивно. Народне обичаје и вјеровања скоро увијек прате разне тајанствене и мистичне радње, које народ чини у разним приликама и из различитих побуда. Дух и традицију једног народа немогуће је замислити без обичаја које су они вијековима преносили и чували од заборава. Обичаји су навике стечене људским искуством којима су се људи прилагођавали, примали их, по њима живјели и радили, тако да су они постали обичаји који су некада имали и снагу закона. Они су дио духовне културе нашег народа. Основне карактеристике обичаја су заједничке код свих Срба, али у мањој или већој мјери се ипак разликују од мјеста до мјеста, од села до села, па се зато и каже: „Колико села, толико обичаја.”

Већина обичаја су паганског поријекла, па и неки од оних који су везани за хришћанске празнике, пошто се вијековним трајањем и обнављањем у њима спојило паганско и православно хришћанско. Прастари обичаји задржавали су се у животу као својеврстан култ предака.

Савремени живот свакодневно потискује у заборав бројне вриједности материјалног и духовног народног стваралашта из ближе и даље прошлости, те тако и традиционални народни обичаји везани за разне облике народног живота бараћких села постепено ишчезавају. Свети задатак садашњих генерација је да забиљеже и за будућу покољења сачувају непроцјењиво етнолошко благо српског народа. Да би се за будуће генерације сачувало оно што је највредније и најзанимљивије, потребно је то отети, отргнути од заборава а што је и сврха овога што желим записати из мноштва обичаја и народне традиције бараћког краја. Читаоци ће уочити шта је од ових обичаја и традиције неизмијењено сачувано до данашњих дана, шта је у потпуности нестало а шта опет модификовано и прилагођено данашњим друштвеним, економским и социјалним условима. У описивању народне традиције и обичаја у овом раду нисам се, наравно, упуштао у научна истраживања и разматрања, већ их предочавам читаоцима онако како

сам их или лично доживљавао и запажао, или како су ми о њима причали старији на основу властитог искуства или према сјећању и казивањима њихових старијих предака.

ОБИЧАЈИ О ЗНАЧАЈНИМ ЉУДСКИМ ДОГАЂАЈИМА

Стари свадбени обичаји

Удаљеност од урбаних насеља и слабе комуникације разлог су што су се у бараћким селима дуже него у другим срединама очували старински обичаји и патријархални начин живота. Од старих обичаја по свом значају за некадашњи начин живота на првом мјесту били су свадбени обичаји, о којима су ми веома радо и надахнуто причали најстарији. И одраније, као и данас, родитељи су имали велику бригу како добро оженити сина а поготово удати кћерку и зато је сасвим разумљиво да је питање удаје и женидбе одувијек била једна од највећих животних обавеза родитеља и читаве породице.

– *Млади су се некада већ у 15. или 16. години почињали „загледати” и ашиковати на прелима, мобама, црквеним зборовима, свадбама или за вријеме чобановања* – присјећа се 95-годишња Стана Јовишевић из Убовића Брда.

При одласку на зборове и момци и дјевојке облачили су најљепшу одјећу која се имала, а која је израђивана у кућној радиности. Дјевојачко „руво” се припремало од најраније младости, као и накит, коме се овдје придавала велика пажња. Послије зборова у селу се препричавало која је дјевојка била најљепше обучена и најбогатије накићена. Богатије породице су се нерадо „пријатељиле” са сиромашнијим, те су момци и дјевојке тражили своју „слику и прилику”. Родитељи дјевојке прижељкивали су да им се кћерка, ако је сувише млада, уда за старијег момка јер су вјеровали да ће такав брак бити стабилнији, па се зато некада и говорило: – *Ајд за стара, ајд за цара – ајд за млада, ајд за врага* – каже Мара Зељковић из Бараћа. Понеки родитељи су женили готово голобрадог сина старијом и зрелијом дјевојком због потребе за радном снагом.

Дјевојке које су стасале за удају носиле су црвене капе на глави, по чему су се разликовале од удатих жена, о чему свједочи и ова пјесма коју сам 1970. године забиљежио од Чеде Протића из Бараћа:

*Ништа мени не додија,
већ медљанска цурадија,
ево, овуд пролазећи,
криве капе проносећи.*

Жеља сваке дјевојке и њених родитеља била је да дјевојка што краће остане „под капом” јер већ са 20 година дјевојка је сматрана старијом и прилика за удају бивала је све мања, а са 25 година родитељи су били јако забринуте што ће њихова кћерка у тим годинама моћи да се уда само за удовца или за много старијег момка.

Ако је у кући било више синова или кћери, пазило се да се прво ожени најстарији син и уда најстарија кћи, а за оне који су сљедећи каже се да су „скочи на полицу”.

Кад момак стаса за женидбу, а то је било када му се „нагараве” науснице, родитељи обично кажу:

– Сине, ми смо већ онемоћали и треба да се жениш. Пронађи своју сућеницу а ми би(смо) жељели да се пријатељимо са... Цура је ваљана и здрава, из поштене је и радине куће, отац и мати су јој честити, а ивер не пада далеко од кладе, од соја се и пашче гледа. На теби је да се загледаш, па ако цура пристаје...

Сличним упутама и родитељи дјевојке опомињу кћерку да је вријеме за удају и да они не би били ради да она остане неудата, указују јој на породицу која има доста блага, добру земљу, у којој нико није склон пићу, кавзи и крађи и да би јој уз слушање и рад било добро са том чељади. На исти начин би родитељи и момка и дјевојке, ако би сазнали да им се дијете загледало у момка, односно дјевојку из породице која им није по вољи, указивали на негативне стране таквих породица.

Ако се момак и дјевојка загледају а да им родитељи нису претходно сугерисали у кога, онда се родитељи преко посредника интересују о свим аспектима поријекла и живота дјевојке, односно момка. За то су нарочито активне тетке, стрине, ујне, сестре. Траже се врлине и мане, гледа се од каквог је „соја” дјевојка или момак, нарочито се цијени „имућност” и радни, морални, васпитни и здравствени квалитети, однос према старијима, те, када је момак у питању, да ли пуши или пије, да ли је способан за војску и слично, а за дјевојку да ли зна „у рукама”, тј. да ли зна плести, вести, жети, мусте... Кад се све одваже, премјери, придода и одбије, тек тада пада одлука да ли се слажу или не са удајом или женидбом. Овако је обично изгледала „инструкција” за „проводацију”, који треба да испита каква је цура у коју се загледао домаћинов син:

– Стано драга, ти знаш мене и моју кућу, ко смо и шта смо, шта имамо а шта немамо, како се слажемо и све остало, те не би био ред да се то поремети ако би у моју кућу, не дај Боже, дошло какво неваљало чељаде. Чујем да су они на Малу госпојину извели на збор своју цуру која је „на полицу” (прескакање није било дозвољено) и да се мој Стево загледао у њу. Зато те ко сестру молим да ми то извидиш, да видиш цуру, је ли здрава, ваљана, бескарна и стидна, зна ли „у рукама”, зна ли мусте краве и овце, каква је за њивске послове... Наговијести им да се занимамо за њу, реци им за нас, ти знаш шта ћеш и како ћеш. Уреди ми то за „добрну јабуку”...

У давним временима родитељи сина или кћерку нису ни питали ким ће се женити, односна за кога ће се удати. Било је важно да су момак и дјевојка из „добре куће”, остало је била брига родитеља. Богатији људи су могли да се ожене младодобним дјевојкама.

Прота Милан Илић у својим мемоарима ОПРАШТАЊЕ СА ЖИВОТОМ наводи догађај из Медне од 1910. године:

– Вјенчавао се неки Лисица. Прије вјенчања испитао сам младожењу, а затим невјесту. Кад сам је упитао да ли се драге воље удаје, одговорила ми је да се драге воље не удаје, да су јој сви у кући у коју је доведена „црни пред очима”. Ја сам јој рекао да је онда не могу вјенчати. Она ми је одговорила да се мора вјенчати, јер би је убили стричеви. Кад је почело вјенчање и када сам запитао јавно невјесту пред свједоцима да ли је њена драга воља да пође за младожењу, она је ћутала. Ћутала је и на поновљено питање. Настала

је мучна ситуација. Тада сам рекао невјести да ми одговори, иначе ћу одбити вјенчање. Она је тада тихо проциједила: „Па... јест.”

Да су се родитељи морали питати за дозволу, говоре и ове пјесме:

*Мала моја, питај своје нане,
би л те нана хтјела дати за ме.*

*Мене моји оће да ожене,
цуру просе, не питају мене.*

Све до Другог свјетског рата, па нешто и касније, било је и „крађе” и „отмице” дјевојке. Крађа дјевојке се обично вршила уз пристанак дјевојке и у договору с њом. Дјевојка би се о својој намјери повјеравала некоме у кући, а понекад и са прећутним знањем родитеља, ако су родитељи сиромашнији, и зато се за овакву удају каже „иза ћошка са мање трошка” јер су свадбе увијек биле скупе, о чему свједочи и народна изрека из овог краја коју ми саопшти Мара Зељковић из Бараћа:

*Ко ће удат цурицу, ваља продат јуницу,
ко ће женит момчића, ваља продат вочића.*

А пјесма каже и ово:

*Благо оном који ћери нема,
нит удаје, нит сватове спрема.*

Дјевојка би кришом, са торбом „шаром”, у којој је оно одјеће што је најнужније, излазила из куће на договорено мјесто (био је то најчешће котар) гдје је чекао младожења са најбољим друговима, братом или, рјеђе, с оцем. Стана Јовишевић ми рече и поруку којом дјевојка јавља мајци да се удала :

*Анђелија, мајко мила,
немој, мајко, мислити
да сам се ја утопила,
ја сам се, мајко, намјестила.*

Послије крађе дјевојке, па и ако се дјевојка уда са знањем родитеља, након најмање седам дана долази до *мирбе* (мирење) на коју долази свекар и најближа родбина, обично и кум. Послије помирења дјевојачко „руво” се товари и носи у кућу удаје.

„Отмица” је остатак прадавних времена и била је својствена многим народима, а не само Србима. То је суров чин јер је вршен без пристанка дјевојке, те је често долазило и до жестоких сукоба, па и до повратка дјевојке кући. Дјевојка би била отета од стоке, код тора, са прела, црквених зборова, кад пође по воду или кад се враћа са мобе. Причала ми је Јања Дакић из Горње Подгорије (93) како је отмицом женила сина и како је остала жива и читава само захваљујући лажном представљању када ју је родбина дјевојке суслигла.

Било је појава, а тога има и данас, да момак уђе дјевојци у кућу, ту се настани, узме славу младиних родитеља. Такви људи се у Бараћима зову *уљези*. Уљез не ужива већи углед у средини јер се „удао”, а не оженио.

Ипак се најчешће удавало и женило уз претходно упознавање родитеља о томе. Момак, лијепо обучен, одлази код дјевојке, али не у кућу. „Ашиковало” се код тора, пред шталом, под стрехом зграде, у „башчи” и сл. Ако се дјевојка виђа дуже са момком, сумњало се у њено поштење и зато период од загледања до просидбе није смио бити дуг, те се најчешће дјевојка удавала у години у којој се загледала. Момак ступи с цуром у разговор и исказује јој своју жељу да пође за њега. Цура, по правилу, никада не обећа одмах, већ, како овдје кажу, „тврди пазар” и каже момку да дође опет идуће недјеље, па не обећа ни други пут, и тек при трећем доласку саопштава своју одлуку. Она најчешће посредством некога из породице обавијести родитеље да је момак, како се говорило, „зове”. Ако дјевојка пристаје, она да момку неко обиљежје. То је најчешће била марамица, огледало, јабука, а момак њој такође да неку ситницу, рјеђе новац. То је била нека врста заруке. Тада они своју одлуку саопштавају родитељима, те долази до просидбе или, како овдје кажу, „прошње”. На просидбу иде младожењин отац, стриц, или још неко од ближе родбине дјевојке који је посредник у договарању а који је „вичан” обичајима. Просци уз остале милоште понесу плоску ракије и једну лијепу и здраву јабуку. Дјевојачкој кући се долазило у вечерњим часовима. Просци се прво „надмудрују” у разговору са дјевојачком породицом: прво кажу да иду из далека, да су уморни, питају има ли конака и могу ли ући у кућу, док домаћин одговара да је то домаћинска кућа, да је за свакога добронамјерника увијек отворена и сл. Кад уђу, отпочиње разговор о љетини, о благу, о припремама за зиму итд. Затим понуде домаћину плоску с ракијом. Опет питања шта то треба да значи, те просац, отац момка, онда каже: – *Ја имам момка за женидбу, а ви дјевојку за удају. Они су се загледали, а и ја желим да се с вама пријатељим...* Ако родитељи дјевојке не пристану, они одбију ракију и просцима отворено кажу да могу ићи „одакле су и дошли”, а ако пристају, онда просце почасте ракијом, дуваном и кафом, а од просаца још ништа не узимају док не уведу дјевојку да она каже своју вољу. Отац упита кћер: – *Јеси ли ти, ћери, рекла момку и оћеш ли се удати за њега?* Ово отац понови три пута, а дјевојка исто толико пута одговара да хоће. Тада дјевојка од просца узима чашу ракије, на којој је новчаница, јабука, прстен или неки други накит, пољуби просца у руку, затим пољуби оца и даје му чашу с ракијом, а јабуку пољуби и задржава за себе, као и новац и накит. Отац даје благосов и овим је дјевојка испрошена. Отац сада наздравља просцима и том приликом изражава најљепше жеље својој кћери, будућем зету и пријатељима, измијењају се здравице и љубљење. Овом приликом се будући пријатељи договоре о времену и начину обављања свадбе, с колико сватова ће доћи по дјевојку, ко ће бити кум и сл. На крају просци новцем дарују „сопру” и дјевојчину млађу браћу и сестре, те весели, „подгријани” пићем и окићени, најчешће кошуљама или још нечим од одјеће (чарапе, марамица или пешкир), на такође окићеним коњима, враћају се кући с пјесмом, и то кад сване, да би село сазнало да је цура испрошена. Ријетко се дешавало да просидба не успије одмах. Она се тада понављала, а понекад се дешавало да никако и не успије јер је неко у међувремену дјевојци „скудио” момка (иако се кућење сматрало великим гријехом), тј. открио неку

његову „валинку” (ману). Неуспјела просидба је била велика срамота за момкову породицу.

Након најмање недјељу дана, а највише три, долази до свадбе, онако како је договорено на просидби. Свадбе су се заказивале од јесени до божићних поклада јер је владало правило да „прољећна млада и јесење штене не ваљају”. Позивање у сватове обављало се тако што будући младожења или неко од његових најближих долази са плоском ракије код онога кога позива. По начину на који се обављала, свадба је имала елементе војничке организације. У сватове се из породице младожење бира *барјактар* или *војвода* (младожењин зет или тетак), *стари сват*, који је старјешина сватова (најчешће је то ујак или стриц), *вјенчани кум*, који се бирао „по милости” а не по богатству, *ђевер* (дјевер), *јењга* (момкова сестра или нека друга жена) и *сексан* (коморџија), а ту су свакако и свекар, те младожења, који је и најспореднији сват, а понекада младожења није ни ишао у сватове. – *У сватове одлази паран а враћа се непаран број* – каже Јања Дакић. Сватови долазе младожењиној кући на оседланим коњима (којима су репови повезани и на којима су прапорци) уочи дана свадбе, сједе, пију и договарају се прије него што крену по младу. Са собом носе обавезно овна „рогоњу”, накићеног јабукама и власима вуне разне боје, као и остале врсте јела (варићак колачића – „ушћипака”, на којима је кајгана од јаја а на кајгани ишарана погача, на погачи сирац а на њему велика глава шећера. Уз јело су ношене плоске, накићене орасима, љешницима и сувим крушкама, као и бардак с ракијом. У неким селима сватови су носили и посебно јело за будућу младу. Јела Јаковљевић из Бараћа каже да је кум имао и обавезу да за младу поведе коња и понесе црвену кабаницу са „кукуљицом” од чохе. Понекад су са сватовима ишла и једна запрежна кола да би довукла дјевојачко рухо, али су дјевојачки ковчези ипак чешће товарени на коња.

Сват на коњу

У дјевојчиној кући се обаве све припреме за дочек сватова. Посебна брига се води око припреме јела и дјевојачког „ковчега” са „рувом”, као и о даровима којима ће млада даровати сватове и укућане у новом дому.

Кад сватови прилазе дјевојчиној кући, а то је било кад се смркне, неко од сватова одлази њеној кући и, пошто буде окићен кошуљом, враћа се међу сватове. То је знак да ће сватови бити примљени. Домаћин сватове дочекује с бардаком ракије. Сватови одјашу коње, домаћини их преузимају, повежу их напољу ако је лијепо вријеме или у стају ако није, наките марамицама, пређом, нискама од ораха, љешника, сувог воћа, јабукама, огледалцима и цвијећем. Младожења дежура код коња и пази да им неко не би ошишао репове и тако осрамотио сватове. Код дјевојчине куће се сједи, разговара, пије. До извођења дјевојке могу пјевати само домаћи гости, а сватови тек када се дјевојка „изведе” и кад се обави примопредаја дјевојке, а то би било кад се већ и „орозови” огласе. Обичај је да се дјевојка удавача пред сватове изведе тек трећи пут јер се

покушава „преварити” лажним дјевојкама. Лијепо опремљену дјевојку, на тражење будућег свекра, изводи брат или, ако нема брата, најближи рођак и при том три пута пита:

– *Ко се прима моје сестре, с Богом и божијом помоћи?* Свекар (а ако нема свекра, онда дјевер) такође три пута одговара: – *Примам се ја за своју снају с Богом и божијом помоћи.* Затим свекар пружа дјевојци чашу с ракијом на којој је јабука, дјевојка љуби свекра у руку, узима чашу, пољуби јабуку, попије мало ракије а остало преко рамена просипа иза себе. Свекар новцем дарује њеног брата, односно лице које је „извело” дјевојку, те даје чашу с ракијом дјевојци, која прими чашу, даје је оцу и љуби га у руку, а потом се љуби и с мајком. Младу преузима „ручни ђевер”, који је стално с њом током свадбе. Онда се сипа сватовска ракија и поставља сватовско јело. Пријатељи се пољубе, наздраве један другоме и испијају ракију из плоске. Отац благосиља кћер. Настаје весеље, измјена здравица и љубљење уз исказивање добрих жеља, пије се и једе до поласка сватова са младом младожењиној кући, а то је било када се добро одјутри. Знак за полазак је када се стари сват огласи пјесмом: – *Стари свате, прикупљај сватове, а ђевере, поведи дјевојку.*

Кум баца ситан новац окупљеној дјечи, која вичу: – *Куме, изгори кеса!* Дјевојка приликом изласка из куће прилази огњишту, три пута се прекрсти, разгрне ватру, сагиње се и љуби огњиште, потом се љуби с укућанима, љуби кућна врата а онда десном па лијевом ногом прелази кућни праг и прилази коњу на кога ће је попети кум. И остали сватови прилазе коњима и креће се уз вриску и јуначке епске пјесме. На једног коња товаре се дјевојачки ковчези са „рувом”, у коме се налазе женске и мушке кошуље, бошче, мушки и женски зубуни, мушки веш, јечерме, чарапе и приглавци, „маје”, тканице, прегаче, торбе „шаре”, бисаге, крпаре, шаренице, озимаче, повразаче, ручници и још неке ситнице (марамнице, клупка, игле, конац, без), па и „легањ”, метла, сметљара и сл. Осим ковчега, носе се и вреће са покућством, те постелина („строжак”, поњаве и биљци, а богатије цуре и ћилиме). Неке цуре су имале доста „рува”, па се за њих говорило: – *Није цура ркала, него звркала.* Прије утовара робе, на ковчегу сједи женско дијете, које кум дарује новцем, као и дјевојчину мајку, а онда сексан товари ковчега. Посљедњи излази свекар пошто дарује укућане. Дјевојачка мајка дарује сватове кошуљама или безом, чарапама, пешкирима и марамницама, а дјевојачки отац сипа ракију из плоске. Сватови обично нешто „украду” (најчешће неки предмет од покућства) и то се враћа приликом „мирбе”, до које долази након седам дана. Сватови полазе младожењиној кући обично између 9 и 11 часова, зависно од удаљености. При поласку сватови су пуцали из ватреног оружја. Кретало се у сљедећем распореду: на челу је барјактар, затим стари сват, те кум, дјевојка, свекар, јењага и на крају сексана (дјевојачко руво). Ори се пјесма:

*Збогом остај, дјевојачка мајко,
весели се, ђувегина мајко,
ето теби кићени сватова,
они воде лијепу дјевојку,
која ће те вјерно послужити.*

Тамо гдје је била црква, вјенчање се обављало на дан свадбе. Из цркве се одлазило младожењиној кући. Пазило се да се сватови не враћају истим путем којим су ишли по младу. Кад се приђе близу куће, организује се трка сватова на коњима. Побједник је *муштулугџија*. Он први дође младожењиној мајци на *муштулук* да јави да јој долази снаја, она га дарива кошуљом, пешкиром и боцом ракије и он се враћа међу сватове.

Удавача на путу до младожењине куће не смије да се окрене и погледа уназад јер би се, према вјеровању, могла вратити својој породици.

Код младожењине куће организује се свадбено весеље, звано „пир”. Сватове дочекује коло, које посматра читав комшилук. Кад дјевојка стигне, свекрва јој даје мушко дијете, а она га, још док је на коњу, окреће три пута слијева надесно и потом га дарује чарапцима или приглавцима, у којима се налазе „љеље” и „цукрице”, као и руменом и здравом јабуком да би јој у браку дјеца била здрава и лијепа. Затим дјевојка баца преко куће јабуку, у коју је утиснут метални новчић. Ако пребаца јабуку, то је добар знак за срећан живот, а која дјевојка ухвати јабуку, та ће се брзо удати. Тада дјевојка силази с коња, прилази кући, прекрсти се и љуби кућни праг и дирјеке лијево и десно од врата. Млада је морала гледати да ли је нешто стављено испред прага, обично маша или машице, или да ли нешто виси изнад врата, што она треба да примијети и да склони. То је била провјера колико је млада пажљива, паметна и „осјетна”. У неким овдашњим селима, сјећа се Стана Јовишевић, млади и младожењи су давали мед и шећер да би им живот био слadak и складан, а било је и неких других обичаја у овим приликама, зависно од села до села. Млада прво десном па лијевом ногом прелази кућни праг, прилази свекрви и сједа јој у крило, да би је ова прихватила као „своје дијете”. Свекрва је обично дочекивала снају ријечима: – *Благо мени, ево ми снаје, ево ми замјене*. Снаја потом клекне на огњиште, пољуби огњиште и ложи ватру, само мало помјери наложено дрво. Ако угарци варнице, прорицало се да ће млада бити „роспија”, па су се дјевојке пред удају највише овога плашиле. Негдје су младе и три пута препињале вериге и пребацивале преко верижњаче. На крају удавачу пресвлаче у младину одјећу, односно скидају јој „цурску капу”, пречешљавају је и дијеле јој косу по средини чела, стављају јој бошчу и накит. Обично је дјевер расплитао цурске плетенице и скидао јој капу, па јој мало зачешља косу и предаје некој жени да доврши пречешљавање. Кум и дјевер изводе младу пред кућу, гдје је организована мушка, а понекада и женска, пјешачка трка. Побједник се дарује кошуљом и гаћама, односно, ако је женска трка, везеном женском кошуљом. Дар се постављао на циљ прије почетка трке.

Пред младожењином кућом се поставља „столица” (сопра) са разноврсним ђаконијама и тада почиње прави „пир”. На пир долазе комшије са спремом. Док траје весеље, пјесма, игра и шала, млада, уз коју је дјевер, све вријеме се клања и „двори” сватове и госте. Кад се сватови и гости загрију пићем, стиже обавјештење да почиње купљење „пољевачине” и „приказивање” дарова. Пољевачина се зове тако јер се некада то давало на пешкир приликом умивања руку. Лице које купи пољевачину и приказује дарове редовно је неко од људи који је искусан и вјешт том послу и који се истиче духовитошћу јер треба да изриче низ шаљивих коментара. То лице се у Бараћима зове *викало*. У купљењу пољевачине полази се од старог свата. Викало му зајева „потресалицу”:

– *Стари свате, деде се покажи, дријеши кесу па нам пара тражи!*

Кад стари сват да шта је донио од спреме и новац, викало то гласно саопштава:

– *Чујте и почујте, како стари сват дође у сватове своме... (наводи се коме) и донесе печеног овна рогоњу, и то вилаша, бардак ракије, велики и мали кру, три комада сланине, један сирац, два уда сувог меса, варићак колачића, пет пита, те кајгане, кувана јаја, суви шљива, ораса и љеља и још дарује нову младу и младожењу са ... динара, жив и здрав био, помого га Бог и дао му Бог, вала му и ејвала!*

Затим се „викало” на сличан начин обраћа куму, па осталим сватовима и свима гостима редом. Кум треба да да највећи прилог, да „пребаци” старог свата. И младожењина родбина даје пољевачину, па и младожења, на чије давање пада коментар од викала: – *Мало даје како себи даје*. Осим новца, на пољевачину су давани и дукати. Док се купи пољевачина, млада увијек клања и старије љуби у руку, а с млађима се љуби у лице.

Пољевачина (сада се зове „слатка ракија”) купила се у сито или решето, понекад у бисаге. Кад се заврши купљење пољевачине, викало се са још неким повлачи у просторију, гдје преброји новац и дукате, враћа се и гласно саопштава са колико новаца и дуката су младенци даровани. То се послѣје препричавало у селу уз одређене коментаре.

„Приказивање” је гласно обавјештавање шта је ко од сватова и осталих гостију донио на „сопру” и чиме дарује младенце. Прво се прикажу младини дарови а потом кућни и сватовски. Викало гласно саопштава чиме и кога млада дарује. Дарови су најчешће кошуље и гаће, пешкири, везене мараме, чарапе и приглавци. Такође је био обичај да свекра вежу и вјешају о греду изнад огњишта (у неким селима подеру му кошуљу), те он мора да дарује да би га одвезали. Свекрви су цијепали бошчу. Све је то пропраћено смијехом, виком и весељем. Пир је трајао обично два дана. Трећи дан је био посвећен куму Тада кум с укућанима долази на кумало, опет се доноси јело и пиће и весеље траје цијели дан.

Некада се, приповиједају старији, и у овим селима поштовао обичај да првих десетак дана млада не спава са мужем, већ с њом спава свекрва, заова или јетрва.

Вјенчање, и црквено и грађанско, ријетко се обављало на дан свадбе – то се чинило касније. Послѣје и једног и другог вјенчања одводе се на ручак кумови и најужа родбина, а кумови се и овом приликом дарују најчешће кошуљом, пешкиром и чарапама.

Статус младе у кући мужевљевих родитеља, како каже др Раде Ракита у свом раду ЖЕНИДБЕНИ ОБИЧАЈИ У ПРЕДЈЕЛУ ЈАНЬ, најчешће је био неповољан, што је посебно било изражено у вријеме постојања породичних задруга. Остаци источњачког деспотизма егзистирали су у овим крајевима веома дуги период. Свако је питао каква је млада, а никога није интересовало како је млади. Млада је морала устајати раније од осатале чељади. Свекру и свекрви, па и осталим укућанима, полијевала је да се умију. Обавеза је била да почисти кућу и двориште и обави све остале послове. Млада је морала да се свакоме клања и склања и да старије љуби у руку и по неколико година, што је био знак њене апсолутне покорности и подређеног положаја. Морала је навече да изува старије и да им суши обућу, да пере ноге и ради све друге понижавајуће послове. На питање радозналих каква је млада, одговарало се: – *Ново сито о клину виси, виђеће се за годину-двѣје*.

Свекрве су често биле строге, а старије јетрве је нису подносиле и тражиле су од младе да највише ради, а из љубоморе што је млађа, и оговарале су је. Највише се млада приклањала „зави” (заови), којој је повјеравала своје невоље, што је изражено и пјесмом коју наводи Ракита :

*Сви ме куде, само зава неће,
зава злато, ваљаћу ти за то.*

А ако је ипак и заова оговора, пјесма каже:

Не куди ме, драганова секо,

доће вријеме и тебе ће неко.

Кад се млада слагала са свекрвом, то се изражавало пјесмом:

*Свекрва је боља него мати,
само ко је знаде поштовати.*

Али, ако је свекрва строга и неправична, онда се пјевало:

*Свекрвице, ко рођена мајко,
Воли мене и сина једнако.*

*Мене моја свекрва не воли,
туђа мајка, срце је не боли.*

*Волим бити јетрвица пета,
нег се звати свекрва проклета.*

*Свекрвице, буди мени добра,
садићу ти цвијеће око гроба.*

Свекрве су често имале различит однос према млађим и старијим снахама, што су и синови доживљавали као неједнаку љубав мајке према њима, и то исказивали пјесмом која се и данас често чује у Бараћима:

*Воли, мајко, синове једнако,
ил једнако, ил немој никако.*

А кајање и жал за својом слободом под „цурском капом” млада је изражавала пјесмама:

*Чија ли су заустила уста,
капо моја, да останеш пуста.*

*Авој, моји некадашњи дани,
ђе гођ оћу, стани па дивани.*

*Цуровање, моје царевање,
да ми се је теби повратити,
ја би знала сада цуровати.*

Младама често није помагало ни додворавање и умиљавање мужевљевој породици тиме што су свекра звале татом или ћаћом, свекрву наном или мамом, дјевера брајом или брајеном, заову сејом или секом, јетрву невом.

Неријетко су се младе слагале са дјеверовима који су снаху вољели све док би се јетрве слагале, али када се јетрве заваде, онда се обично заваде и браћа, те је из тих разлога и долазило до подјеле имовине између браће и до распада породичних задруга, а с распадом задруга нестајали су и многи обичаји, па и низ свадбених обичаја.

За свадбене обреде били су „црни дани“ у најсуровијем периоду турске владавине, када је Турчин имао право „прве брачне ноћи“. Због тога су младожење убијали бегове и бјежали у хајдуке или се исељавали у друге крајеве и при томе мијењали име и презиме. О томе ми је причао Ненад Лукић, настањен у Лакташима, чији су преци живјели у Горњој Пецкој. Његов предак је убио бега, који је дошао да прву ноћ проведе са његовом младом, те је под окриљем ноћи са младом побјегао и „скрасио“ се у једној удолини поред Лакташа, гдје је направио нешто дрвене кућице. Занимљиво је да је мјесто гдје се и данас налазе његови потомци тако скривено да се кућа не може видјети све док се не приђе на педесетак метара до ње. Турске власти су узалуд трагале за њим. Оваквих случајева било је много „за турског земана“ на овом терену.

Многи стари српски свадбени обичаји сваким даном ишчезавају, што је логична посљедица крупних друштвених промјена. Коње су замијенили аутомобили, јабуку је немогуће пребацити преко вишеспратнице, медену ракију замијенили су виски и шампањац, данас млада не може решето згазити високим штиклама, а пријатељи се мире на дан свадбе јер и младини родитељи присуствују свадби, што је некада било незамисливо. Оно што је остало од старих свадбених обичаја мање-више идентично је на свим просторима гдје живе Срби. Због тога је корисно записати и од заборавља сачувати ове обичаје који су се некада у понечему разликовали од мјеста до мјеста, од села до села и по чему су поједина села била препознатљива.

Брак

У Бараћима се, као код Срба уопште, строго поштовао и млађима преносио култ брака. Сматрало се да је прељуба производ враџбине и била је велика срамота за цијелу породицу и строго се кажњавала, а тамо гдје би се то догодило, скривало се као највећа породична тајна. Развод брака је сматран великом трагедијом за обје породице. Мајке су припремале кћерке за строго поштовање брака и говориле су им да буду паметне и поштене, да их ђаво не понесе и да не осрамоте кућу, да се у том случају кући не враћају, већ да иду „или у гору или у воду“ (да се објесе или утопе).

Рођење и крштење

До средине 20. вијека жене су трудноћу скривале од погледа мушкараца и старијих све док неко из куће или из села не примјети да је жена, како се говорило, „теготна“, „трудна“, „носећа“, „бременита“ или „куљава“. Старије жене су нагађале да ли ће дијете бити мушко или женско: ако се дијете у мајчиној употреби учестало миче на десном боку, биће мушко, а ако се миче на лијевом боку и рјеђе, биће женско; ако „пребаци термин“, био је то знак да ће се родити мушко дијете и сл. Више се радовало мушком дјетету јер ће се тако лоза наставити. Али, мајке су послуже мушке дјеце прижељкивале и женско ради

„одмјене”. Порођај се раније често догађао и ван куће, на њиви, код блага или носећи воду. Старији су причали да се дешавало да жена, враћајући се из њиве, са точка или од блага, донесе дијете умотано у „вертун”.

Мајке су строго водиле бригу да им неко не „урече” дијете. Одмах по рођењу дјетету су око руке везивале црвено плетиво или кончић против урока и злих очију. Ако је дијете било посебно напредно и лијепо, намјерно су га прљале, односно „гаравиле” угљеном. Када дијете много плаче и неће да спава, мајке су доводиле жене *бајалице* да му се „одброји” од урока. Није се смјело говорити да је дијете лијепо и напредно, а ако би неко то ипак рекао, тада једно чељаде из куће треба да се прекрсти и да пљуне у ватру. Дијете је даривано тако што се новац остављао у бешику, али дијете се није могло видјети, да не би било урока. Одјевни предмети, којима је дијете даривано, морали су имати на себи нешто извезено, а даривани су уз благослов да дијете поживи „стотину година”, да буде здраво, добро, послушно и да послужи оца и мајку... Мајке су дјецу повијале у платно и повезивале повезом од сукна да би им ноге биле правилне.

Бешика – овдје су „љихани” и велики људи

Крштење дјецe је хришћански обичај, који се, са мањим изузецима, строго чувао и његовао у Бараћима, чак и у вријеме комунизма. Многи који су били у „Партији” (комунисти) кријући су крштавали своју дјецу. Дјецa су крштавана код куће или у цркви што прије по рођењу јер се строго пазило да дијете не би умрло некрштено. Крштење је обављао свештеник, а у току ратова и тамо гдје није било свештеника, крштење би обављао неко из села који је знао обреде и молитве при крштењу. Прије завршетка прве

године живота кум је шишао дијете. Косу би постригао унакрст, благосиљао кумче и даровао новцем. Мајка би пострижену косу носила на родну воћку или је воском лијепила на највишу греду таванице.

Бабине

Рођење дјетета одувijek је био значајан догађај у породици и зато му се придавао велики значај. Обичаји око рођења дјетета почињали су још од времена трудноће. Иако су труднице морале да раде све послове, ипак се настојало да буду поштеђене тежих послова. Трудне жене нису смјеле ноћу да излазе из куће или, како се говорило, „на двор”, да се задржавају на раскршћима, да прелазе преко цјепала, да прекорачују преко рактала – вила и грабаља. Женама у трдноћи био је гријех не дати јело које пожелеле. Непосредно пред порођај разастирала се слама поред огњишта, на којој би трудница лежала, али се дешавало да се жене породе и ван куће. Дијете је прво прихватала свекрва или нека томе вична старија жена из села, купала га и спремала у бешику.

Бабињара није смјела ићи на перило (гдје се прао веш). Здрављу бабињаре није се поклањала велика пажња, тако да су морале радити и теже послове. Дјецу су мајке носиле у колијевци на њиву, остављале у хладу а дешавало се да дјетету у уста ставе и крпу натопљену ракијом, да би га ракија опила и успавала. Било је то незнање али и узрок

многим обољењима, поготово што се здравствена заштита сводила на неке домаће начине лијечења и гатања. Због тога је смртност дјеце била велика.

На бабине се долазило или на заказани дан или појединачно. Доносила се бабињари храна, коју би јели и остали укућани.

Кумство

Култ кумства везан је за древна времена. Кумство је у бараћким селима посебно цијењено и поштовано. Оно се одувијек сматрало духовним сродством „по милости”. Кум је имао значај као најближи род. Кумови су се одувијек поштовали и пазили међусобно као браћа, а понекад и боље. Каже се да се и браћа посвађају а кумови врло ријетко. Повреда кумства на било који начин представља велики гријех и срамоту за читаву породицу. У Бараћима се сваком приликом запјева:

*Кум је куму дика довијека,
мој кумане, моје мило јање...*

Кумство је најчешће ишло по традицији, по насљеђу и звало се „старинско кумство”. Био је велики понос имати више кумстава. Кум се тражио из породице која је позната по угледу и поштењу. Кад неко некога жели окумити, он га позива да му буде кум, а позив се готово никад не одбија јер се то сматра гријехом и великом срамотом и за онога ко позива и који је позван. Позив „на кумовање” обављао се на тај начин што се страјешина куће упути кући будућег кума, носећи милоште и плоску ракије, поприча и почасту се са укућанима а онда објасни циљ своје посјете: каже да жени сина, да цијени домаћинову породицу и да жели да се окуме. Домаћин прихвати указану част и кумство је уговорено. Послије овога настаје пијанка, на коју се позову и комшије. Укућани изнесу куму дарове, оките га и он се враћа својој кући пјевајући. Велика је улога кума у свадби и на вјенчању. Кум који је вјенчао младенце је *вјенчани кум*. Исти кум крсти и дјецу и тиме се успоставља и *крштено кумство*. Славе и нека друга весеља и гозбе, као и несрећни догађаји у породици, нијесу се могли ни замислити без присуства кума. Кумови се често посјећују, међусобно дијелећи и радост и невољу.

Одлазак у војску и у рат

Била је крупна вијест за село када се сазна да је неки младић позван у војску. Коментари су се кретали од оних како ће сада родитељи без њега обављати послове до оних хоће ли му се цура удати или ће га чекати, а ако је ожењен, онда су падали коментари друге врсте. И ове догађаје илустровала је пјесма:

*Војско моја, три године дана,
оста моја мала неудана.*

*Мој колега, ја идем у војску,
припази ми на моју дјевојку,
припази је и погледај на њу,
само немој спавати уза њу.*

*Мени мала чврсту вјеру дала,
ја у војску, она се удала.*

Одлазак младића у војску у току мирног периода био је радостан догађај и велика част и понос за родитеље јер су дочекали да им је син порастао и да је способан за војника. Очеви су припремали војнички кофер и потребан прибор, а мајке и сестре понешто од топле вунене одјеће, само оно што је војнику било дозвољено да има поред војничке одјеће. Није било организованог славља и испраћаја као у ово вријеме, осим што би понеки рођаци и комшије даривали регрута са нешто новаца да би им се могао „јавити” картом (дописницом) или писмом. Кофер се товарио на коња и у пратњи оца или браће регрут је одлазио на воз у Млиниште. Дјевојке или жене нису пратиле регрута јер то није било у складу са тадашњим моралним нормама. На станици се орила пјесма и регрута и пратилаца, наравно уз испијање ракије, све док воз не би кренуо.

Прво војничко писмо представљало је велику радост. Од радости и поноса у кући се плакало док се писмо читало.

Неописива радост у породици завлада када син у писму напише да се „скида”, што значи да војничко одијело замјењује цивилним. Иако је било тешко снаћи се за новац и купити одијело, ипак се то чинило с великом радошћу. О доласку из војске пјесма каже:

*Мила мајко, отвори капије,
ево твога сина из армије.*

Међутим, када је син одлазио у рат, то је за родитеље био уједно и понос и част што одлази да брани народ и отаџбину, али и велики страх и брига за његов живот. Родитељима је најтеже падао одлазак сина у туђинску војску, чега је било у аустроугарском периоду, када се ишло у неизвјесност, најчешће на фронт у далеке крајеве. Тада је испраћај лично на погреб, уз гласно нарицање мајки и сестара и плач и јецаје очева и браће јер се знало куда и за кога се одлази, и то најчешће у смрт. Сва ова догађања пратила је народна пјесма:

*Не плач, мајко, кад у војску пођем,
већ ти плачи ако ти не дођем.*

*Зашто, мајко, породи синове,
па им данас не знаш за гробове.*

*Аустријо, језером се звала,
ти си наше јабуке обрала.*

*Имам брата ко јабуку злата,
Боже ми га сачувај од рата.*

*Ја сам свога изгубила лолу
кад је била борба на Шатору.*

Данас је испраћај у војску идентичан у свим крајевима гдје живе Срби: шатори, музика, весеље током цијеле ноћи.

Стари погребни обичаји у бараћком крају

У смртним и погребним обичајима бараћког краја, како у прошлости тако и данас, има доста остатака из претхришћанског периода које црква толерише јер су ови обичаји повезани са старом словенском религијом.

Ако болесник дуже болује од тешких болести и ако се мучи, каже се да се он тако ослобађа гријехова јер је он или неко од његове уже породице нешто крупно згријешо и нагађа се чије гријехе болесник испашта или ко ли га је тако уклео, а ако је у питању болест психе, каже се да је негдје „нагазио”. Вјеровало се да је болест „божја казна” и дужност најближњих је да својим молитвама, постом и обиласцима светих мјеста умилостиве Бога и свеце како би грешнику били опроштени гријехови, или се прибјегава разним мађијским радњама, којима се настоји одстранити болест или истјерати *нечастиви*, ако је у питању умоболни болесник. У овом крају „салијевање страве” била је честа појава, која се задржала и до данашњих дана. Ако болесник дуго не може да умре, породица позива оне о које се то лице огријешило да му *алале* тј. да му опросте све што је згријешо, а то чини и болесник другима, ако је при свијести.

Вјеровало се у „судњи дан”, тј. да је предодређен дан када ће неко умријети. Разним гатањима покушавало се да се открије када ће неко умријети. Гледало се да ли у плећи божихне печенице има рупа, која је симбол раке, затим да ли ће се угасити славска свијећа и да ли она „плаче”, те није добро ако падне мрва приликом ломљења славског колача или божихне чеснице, ако се приликом огледања над божихном цицваром неко од укућана не види итд. Непосредну близину смрти симболизовали су гавранови који круже изнад куће, оглашавање ћука у близини, завијање паса, или кокотање кокошију на кућном прагу, те сањање мутне воде, градње куће, орања, зеленог воћа и љешника као симбола суза и низ других предсказања.

Постојала су разна вјеровања која се везују за начин умирања, изглед и положај тијела умрлог и сл.

Кад се види да болесник умире, запали се свијећа и стави више главе, јер ако би умро без свијеће, умрли би се повампирео. Свијећа се пали и да би се покојниковој души освијетлио пут на онај свијет. Чим самртник умре, мушкарци поскидају капе а жене расплету косе. Одмах се просипала вода која се затекла у судовима да се душа покојника не би задржала у води, превртало се корито, затечени хљеб у кући давао се стоци, гасила се ватра на огњишту, истјеривала мачка из куће и обављао низ других обредних радњи. Док је мрвац у кући, кућа се није чистила. Мртваца окупа старији човјек из села који је вичан том послу, обавезно га обрију и облаче му ново одијело, које би се за старије особе већ

раније припремало и чувало у сандуку – тзв. „укопно руво“. У сандуку се чувао и покров, тамјан, восак за свијеће и друго. Укопно руво се никада није украшавало или бојадисало. Само је прстење могло да остане на покојнику. На мртвацу се није ништа везивало. Мртваца подбрађују да би уста остала затворена, склапају му очи, прекрсте му руке, десна преко лијеве, и испруже прсте. Лице које је купало покојника у тој години није смјело стављати „насад“ (лежење пилића) нити шарати јаја за Ускрс. На груди се мртвацу ставља грумен земље.

Ноћу се обавезно сједи поред мртваца (најчешће су то старије особе), тихо се уз ракију разговара о животу покојника и пази се да не би мачка или нешто друго прешло преко мртваца јер би се он у том случају повампирео, односно повукодлачио.

Смрт се оглашава јауком, ако није ноћ, и од тог тренутка сви у засеоку престају са радом, а комшије и родбина прилазе кући умрлог и доносе свијеће. Домаћини из села обавезно понесу полуоку ракије. Жене прекидају „женске радове“ све док се мртац не сахрани. Од тренутка смрти говори се о „костима“, па се нпр. пита гдје и када ће „кости“ бити „сарањене“. Мушкарци из најуже родбине скидају капе и остају гологлави, а жене у селу се не чешљају док се покојник не упока.

Некада није био обичај да се носи црнина, то је био градски обичај, већ се само извраћала она одјећа која је украшена накитом или шарама. Жалост је трајала годину дана и за то вријеме млади из уже покојникове породице нису ишли на зборове или неке друге свечаности, нити је било удаје, односно женидбе. Са стоке су се скидала звона на годину дана јер звоњава упућује на весеље. Вјеровало се да покојникова душа послјије иде на „онај свијет“, у рај или пакао, зависно од тога је ли тамо отишао са гријехом или без гријеха. У нарицању су се упућивале поруке онима који су раније умрли.

Сахрана се називала *укол*. На укол је некада долазио мањи број укопника. Млађи су ријетко ишли на сахране, осим ако нису чланови уже породице. Старији људи тврде да некада ни жене нису ишле на погреб. Мртац се износио на носилима направљеним од два дугачка коца међусобно повезана конопцем. И при изношењу мртваца из куће било је низ мађијских радњи, као што је постављање љескових гранчица на оба дирјека кућних врата кроз која се покојник износи, кађење просторије у којој се покојник налазио, затварање врата након изношења и сл. Молитву за покој душе свештеник прво врши у кући, те пред кућом када се покојник изнесе и на гробљу. Код куће мртваца цјеливају они који не иду на гробље. До гроба су мртваца носили на носилима, односно возили на колима или санкама. Испред свих у „спроводу“ неко из најближе породице носи крст, иза крста се у ово вријеме носе вијенци, затим је у поворци свештеник, иза свештеника се носи или вози покојник, а потом иде најближа родбина, па остали учесници у спроводу. Три пута се до гроба покојник спушта на земљу и при том свештеник чита краћу молитву. Некада је био обичај да укопници поклекну у тренутку подизања покојника са земље. На гробљу свештеник обави погребни обред, а покојник је био откривен на носилима, односно у сандуку док се не обави „последње цјелованије“. Након цјеливања, пошто свештеник окади раку и ископану земљу и прелије сандук вином, покојник се спушта у раку, коју су ископали сусједи, а никако породица умрлог. Некада покојник није стављан у сандук, већ су само изнад тијела стваљане даске, тако да покојника заштите од притиска земље. У ово вријеме сандук с покојником спушта се у раку помоћу конопаца и при том се три пута заљуља. Укопници бацају на сандук у гробу шаку земље, у неким селима и ситан новац, и говоре:

– *Покој ти души и лака ти била црна земља!* Изнад узглавља усади се дрвени крст, који се украси пешкирима, марамицама, огледалима, марамама, цвијећем, јабукама и сл. На гроб се некада нису стављали вијенци, осим што би жене стављале покоји струк босиљка или ђула, посебно ако је покојник млађа особа. Свештеник на крају окади и гроб. Тамо гдје је била црква, смрт и тренутак сахране оглашавала су црквена звона.

Кад се укопници врате кући, а нису се враћали истим путем којим је ишла посмртна поворка, умивају руке а претходно бацају угљен са маше преко рамена и говоре: - *Покој му/јој души и нека му/јој је лака земља!* Руке се након прања не бришу. За сахране је припремано кувано а не печено месо. У Бараћима је донедавно био обичај да се износи печено месо. Спремале су се, а то се понегдје чини и данас, родбина и комшије. Ракија се служи улијево.

На покојников гроб се одлази три узастопна јутра, прије подне. Жене *бугаре* (гласно јадају) идући на гробље.

Раније није обиљежаван ни седмодневни ни четрдесетодневни помен, већ само *прекада*. Прекада (*даћ*) се умрлом даје задушном суботом, и то у року не дужем од годину дана након сахране. Послије обављене прекаде на гроб се одлазило на задушнице. Прве задушнице су „ћирловске“ (око Ћириловдана), затим „дуовске“, које се дају о Духовима, те „миољске“ (о Михољдану) и „митровске“ (о Митровдану). За задушнице се коље „задушни брав“. За „покој душе“ умрлога пале се свијеће на гробу и чита се молитва, коју чита или свештеник или неко од присутних. Одлази се кући, гдје се поставља столица. Сви се помоле Богу за душу покојника. Неко у име породице покојника узима чашу ракије и изговара ријечи којима захваљује присутнима и истиче да је смрт покојника била божја воља, да се мора покорити судбини, да нас све чека смрт, те да Бог сачува млађе. Ракија се точи улијево и сви испијају говорећи: – *За покој душе!*

У „турским временима“ гробља нису могла бити поред путева јер су Турке вријеђали крстови и зато је већина гробаља била на скровитим и неприступачним мјестима. У једно гробље сахрањивало се из више заселака. Гробља се нису ограђивала и слабо су одржавана, па су зарастала у шибље и остругу. Овдје није био обичај, као у неким другим крајевима, да се изнад гроба сади шљива, већ се често садила липа, која је код Срба сматрана светим дрветом као и храст, и за то је сађена не само изнад гроба покојника већ и поред кућа. Да је липа сађена поред гроба, свједоче и пет липа посађених поред гробова чланова учитељске породице Настић у близини цркве и школе на Велетову, у Герзову.

Покојници који су себи одузимали живот или који су се утопили, као и мртво рођена и некрштена умрла дјеца, нису сахрањивани у гробље, већ изван гробља.

И у овом крају, као и многим другим, дошло је до одређене трансформације народне традиције, али су се многи описани обичаји задржали и до данашњих дана у доброј мјери неизмијењени, или понешто или у потпуности модификовани, док су неки опет потпуно нестали. На промјене су утицали нови друштвени, економски и исоријски услови, технолошки напредак и продор савремених цивилизацијских и културних норми и у ова села.

Овдашње становништво које се одсељавало из ових села, придржавало се свих, па и погребних обичаја и у новој средини. Старосједиоцима у Војводини обичај „бугарења“ за покојником био је необичан, чак и смијешан.

ОБИЧАЈИ ИЗ ПАГАНСКОГ ПЕРИОДА

Чаројице

Чаројице су обичај из паганског периода који се задржао и прилагодио хришћанству. У већини бараћких села чаројице су „ишле” уочи Малог Никољдана. Сакупе се младићи и иду по селу од куће до куће пјевајући. Носили су бронзу и, кад дођу пред кућу, позвоне бронзом и пјесмом упућују домаћину благослов, позивајући га да им нешто „удијели”. У бараћким селима није био обичај да са чаројичарима буде и „млада” или „цура” (младић обучен у женско одијело – нап. аутора), како је то обичај у многим другим крајевима.

Остоја Берић из Бараћа упамтио је и чаројичарску пјесму:

*Добро вече, домаћине,
краве ти се истелиле,
све волове витороге.
Кобиле се иждријebile,
све коњице путоноге.
Овце ти се изјањиле,
све овчице свилоруне...*

Након пјесме домаћин и домаћица чаројичаре дарују оним што се има, а то је најчешће: решето или варићак жита, комад сланине, удо сувог меса, сир, маст, кајмак, ораси, љешници, суво воће, производи од вуне, ракија и сл. Чаројичари овако захвале:

*Вала ти и ејвала, домаћине!
Све ти здраво и весело било,
жито ти и сијено родило,
колико ове године трунчића,
толико догодине вагунчића.
Пред кућом ти се коло водило,
увијек имао и сваком дијелио,
неком капом, неком врећом,
а тебе ће Господ Бог сваком срећом.
Дете, браћо!
А остали углас повичу:
Амин !*

Кад домаћин „отеже” са отварањем врата, чаројичари га, каже Остоја Берић, пјесмом настоје умилостивити:

Отвор врата, добри домаћине,

*свако ти се добро отворило
и у дому и племену твоме.*

Или:

*Отвор врата, добри домаћине,
рајска ти се отворила врата!*

А ако их домаћин одбије, слиједи клетва:

*Ова кућа од љескова прућа
изгорјела до Светога Ђурђа.*

Или:

*Ова кућа борова,
до Божића горјела.*

*Остоја Берић –
познавалац обичаја*

Чаројичари би, осим тога, домаћину који им не би отворио врата, на стругу и пред улазна врата начинили барикаду од камења, комада стабла, грања и сл. како би му се „осветили“. Пред кућу у којој је жалост или је неко болестан није се одлазило.

Након што обиђу све куће у селу, чаројичари се госте, пјевају и пију а жито или још нешто што преостане, поклоне сиромашним и неспособним у селу. Овај обичај се још увијек задржао у понеким селима, али у измијењеном облику.

Вучари

Тоде Терзија из Пецке казивао ми је причу о *вучарима*, а знао је напамет и пјесму коју су вучари изговарали пред домаћиновом кућом.

Вучари су младићи који убију вука, одеру му кожу, коју осуше и напуне сламом, те је носе од куће до куће по селу и траже награду од домаћина што су их ослободили опаке звијери. По начину обреда вучари су слични чаројицама. Кад дођу пред кућу, вукову кожу намјесте тако као да је вук жив и запјевају:

*Домаћине, роде мој,
ево вука пред твој двор!
Гони вука од куће,
није добар код куће;
подај вуку сланине*

да не слази с планине;
 подај вуку сочице
 да не коље овчице;
 подај вуку варице
 да не коље јариће;
 подај вуку вунице
 да не коље јунице;
 подај вуку класа
 да не коље паса;
 подај вуку мяса
 да не ломи љеса;
 кити, снашо, мрког вука
 нек је ћерка љепшег струка;
 подај вуку бјелила,
 да би сина женила;
 подај вуку и ракије
 да одлази од авлије!

И овај обред, као и чаројице, имао је магијски карактер јер се вјеровало да ће се на овакав начин вукови одагнати од стоке домаћина који приложи дар.

Машале

Паљење машала је древни пагански обичај који је такође пренесен и у хришћански период. Овај обичај слави космички значајан догађај када сунце достиже врхунац своје моћи, што је и разумљиво с обзиром на значај сунчеве енергије за живот човјека. Машале су се палиле уочи Петровдана на неком узвишењу, гдје су се дјеца окупљала. Правиле су се или од коре трешњевог дрвета или од клипица смрчевине. Клипице или коре причврсте се на један крај рашљастог штапа дужине до један метар. Запаљене машале се врте укруг од доље према горе. Дјеца се њима „боре“ као мачевима а побједник је онај чија машала остане дуже да пламти. Затим би побједник носио машалу кући и добијао од домаћице сирац, који би се тек ујутро јео јер је још био Петровски пост. Штаповима од машала ложила се ватра испод млијека да би се кајмак боље хватао.

Прсковдан

На Покрижак (четвртак прије Спасовдана) био је обичај да се чобани полијевају – пршћу млијеком на мјесту гдје обично ручају а што је имало за циљ да краве, овце и козе дају толико млијека да пршће и лије у изобиљу. Прскање је стварало весеље и смијех код чобана.

ИЗ СРПСКЕ ТРАДИЦИЈЕ

Гостопримство као народни обичај

Гостопримство је својствено српском народу и негдје је мање а негдје више наглашено. У свим бараћким селима гостопримство је, слободно се може рећи, постало обичај јер је овај крај препознатљив по гостопримству. Не може се проћи поред куће а да те домаћин или укућани *обарски* не позову у кућу на ракију и кафу, а потом будете понуђени јелом или конаком, чак ако сте и непознати путник. Овај обичај се одржао све до данас.

Даривање јабуком

У Бараћима је постојао, а код појединих породица задржао се и до данас, обичај даривања јабуком. Јабука се даривала као симбол плодности, среће и напретка и зато се бирала најједрија, најздравија и најљепша јабука. Њом се изражавала и љубав и поштовање онога коме се даје. Приликом предаје јабуку дародавац љуби а љуби је и онај ко је узима.

Поздрављање у Бараћима

Поздрављање спада међу најраспрострањеније старе српске обичаје. То је симболично изражавање пријатељства, срдачности и пажње руковањем, грљењем, пољупцима или скидањем капе с наклоном. Уобичајени су и поздрави само ријечима. Некада је био обичај да жена не поздравља већ само прими поздрав и отпоздрави, при чему се дубоко поклони. Приликом руковања први је руку пружао старији, осим ако није домаћин. У Бараћима је био обичај да се мушкарци рукују сваки пут кад год се сретну током истог дана, и то чврстим стиском руке, па такво поздрављање зову „бараћки поздрав“.

ОБИЧАЈИ О ВЈЕРСКИМ ПРАЗНИЦИМА

У нашем народу више је очувано духовно наслеђе, традиција и обичаји, док је материјално наслеђе (нпр. архитектура, ношња, накит, оруђа и алатке, посуђе и сл.) више подложно промјенама. Обичаји употпуњени православном вјером задржали су се у традицији нашег народа у већој мјери него свјетовни. Славећи крсну славу, Божић и Васкрс и светкујући многе хришћанске свеце, народ је сачувао и обичаје који су везани за њихово прослављање. У овој књизи понешто ће се рећи о оним најслављенијим празницима у овом крају, па и код свих Срба ма гдје живјели.

Божићни празници

Божих је један од најслављенијих вјерских празника код Срба, посвећен рођењу Исуса Христа, и са великом радошћу га је очекивала свака кућа. Божићни обреди су многобројни и није их могуће све навести и описати, поготово што се они помало разликују чак и по појединим засеоцима а камоли по селима или крајевима. Навешћемо оне занимљиве обичаје и обреде који су углавном заједнички за сва бараћка села и ширу околину, да се не би препустили забораву.

Уочи Бадњег дана у кућу је уношен бадњак. Била је то повећа велика храстова клада (балван). Приповиједа се да су бадњак у кућу, на огњиште, довлачили волови. Благо је, кад би се гонило на појилиште, на Бадњи дан из штала испуштано између двије запаљене свијеће.

За Божић се у „турска времена“ припремало свињско печење јер га Турци нису отимали, али у новија времена у овим крајевима већина домаћина пече бравче. Печење „печеница“ био је посебан доживљај јер би се око „пецане“ окупљале комшије, пило се и пјевало. На истој пецани пекло се више печеница, али не истовремено. Уочи Божића био је обичај да сва чељад у кући спавају скупа, да би стока била *сјатна* (да се не расипа). По поду би се уочи Божића прострла слама, у коју домаћица, опонашајући квочку, баца орахе, љешнике, сушено воће, у новија времена и коцке шећера, карамеле и бомбоне, а дјеца попут пилића „пијучу“ и у слами траже оно што је у њу бачено. То се зове *пијукање*. Вечерала се богата посна вечера. Дјеца су сједила на слами и забављала се *коликањем*.

На Божић се устајало врло рано, домаћини су ишли цркви на јутрење и обавезно носили ракију и парче печеног или сувог меса, дјевојке су ишле по воду за чесницу и такмичиле се која ће најраније донијети воду са извора или бунара, и то остављајући неке знакове (најчешће угарке са огњишта) као доказ да су биле на води. Носиле су и запаљени луч којим су освјетљавале пут. Домаћин је кућну чељад на Божић ујутро посипао житом изговарајући: „Мир Божји – Христос се роди“, а остали су одговарали: „Ваистину се роди.“

Чесница се мијесила са три љескове гранчице са ресом а запретавала на огњишту са три љескова штапића, који би се послје употребе задијевали за кровни рог или међу брвна куће. У чесницу се стављао метални новчић. За ручак се, поред различитих јела, припремала и цицвара. Пред ручак домаћин запали свијећу, чељад се окади тамјаном и помоли Богу а потом се изљубе уз ријечи „Мир божји, Христос се роди – Ваистину се роди“. Мушкарци ломе чесницу пазећи да не падне која мрва јер би то био знак да ће неко до сљедећег Божића умријети. Ко пронађе новчић тај ће бити у тој години срећан. За нађени новчић у цркви се куповао тамјан и није га ваљало потрошити у друге сврхе. Чељад посједа на постељу, која се није уклањала до Малог божића, и обилато се јело. Домаћин узме кашику и њеном дршком захвати цицвару, која се обавезно морала наћи на сопри, и каже: „Једна жлица, једна тица, реп у њиву, кљун у шуму, цвркулала, не зобала“, да птице не би јеле жито. Након ручка млађи су ишли у „коло“, које се одржавало на већ уобичајеном мјесту. Ту се пјевало, играло и веселило, а пуцале су и прангије.

Чељаде из комшилука које на Божји дан (други дан Божића) прво уђе у кућу, зове се *полазник*. У неким селима полазник је посебно „наручиван“, односно позиван. Полазник је био посебно поштован јер се он сматрао као божји изасланик који дому у који улази доноси срећу. Њега посипају житом, обично је то зоб или јечам. Полазник се изљуби са свима, приђе огњишту, узима угарак и њиме удара у бадњак, који је претходне вечери наложен на ватру, и том приликом изговара ове ријечи:

*Домаћине, колико оvdје варница,
толико било говеда и јагањаца,
коза и оваца граша и младих снаша...*

Полазник буде почашћен и дариван чарапама и пешкиром, као и хљебом-колачем са шупљином на средини („ковртањ”), који је окићен комадима мяса и сланине, уштипцима и сувим воћем.

Простирка се дизала ујутро рано на Мали божић, носила на арман и тамо се просипала око стожера, на који је натакнут ковртањ. На стожер се везао конопац, за који се похватају дјеца (а понеко и од одраслих), која врху сламу, те неко од дјеце дозива четворицу комшија чије су куће „у крсту”: О Јоване, порени кола и волове да ти дам пшенице бјелице! Колач који је стајао на стожеру носи се у шталу и натиче волу или крави на рог. Кад колач падне са рога, онда се гледа како је пао, да ли на лице или наличје, и по томе се зна да ли ће крава отелити мушко или женско теле.

Васкришњи (Ускршњи) празници

Обичаји за Васкрс (у Бараћима уобичајен назив Ускрс) били су углавном идентични онаквим какви су се одржали до данас, а једино су се изгубили неки обреди који вјероватно потичу из паганског периода, као што су: паљење смећа и лупање у канте или металне посуде на Лазареву суботу, када се узвикивало:

*Бјежи, змијо плазава,
ето светог Лазара...*

И до данас је остао обичај да се у Цвјетну недјељу ујутро укућани умивају цвијећем које је убрано на Лазареву суботу и остављено да преноћи у води.

Посебно се светио Велики петак (а и сви дани у тој седмици звали су се велики) или Страшни петак јер је тога дана Христос страдао и распет на крсту. У црквама на тај дан звона не звоне а почетак молитве оглашава се клепалом. У селу се говорило да тога дана не ваља ни погледати у даљину. Тада се строго постило, старији нису чак ништа ни јели тога дана. На тај дан су се једино шарала јаја, која су кувана у Црвену суботу. Јаја су шарана најчешће воском, који се у разним облицима лијепио на јаја, а приликом кувања испод воска јаје остане бијело. Фарбање јаја најчешће се вршило лучевином, копривом или неким другим травама.

Било је уобичајено да се на Ускрс одлази цркви на јутрење. Поздрављање је са „Христос васкрсе”, а отпоздрав „Ваистину васкрсе”. Ујутро се прије било којег другог јела туцало шареним јајима. Био је обичај да се при туцању разбијено јаје одузима од власника. Дјеца су се највише радовала туцању јајима јер је то код њих изазивало одушевљење. Такође је био обичај да се младићи и дјевојке трљају по лицу црвено обојеним јајима да би били црвени и здрави током године. Љуска од јаја и мрве са сопре износиле су се и стављале на мравињак јер се вјеровало да то доноси срећу и да ће бити пилића колико и

мрава у мравињаку. Недјеља (седмица) по Ускрсу звала се Свијетла и током свих дана поздрављало се ускршњим (васкршњим) поздравом: „Христос васкрсе –Ваистину васкрсе”.

Ђурђевдански обичаји

На Ђурђевдан су младе жене и дјевојке рано, прије сунца, одлазиле по воду и тамо се умивале или купале. Строго су водиле рачуна да им неко не покраде одјећу и зато су организовале чување. Водом коју донесу кући купају се старија чељад. На Ђурђевдан се рано устајало јер се вјеровало да ће онај који касно устане, цијеле године бити дремљив и спављив, те старији на овај дан рано устају и буде остале укућане ријечима:

*Устајте, лијени,
Бог срећу дијели,
прије зоре и сунца
на Светога Ђурђа.*

На Ђурђевдан се облачила и нова одјећа, нове *рубине* (гаће и кошуља од конопљиног или кетеновог бега). Ова одјећа је трајала до идућег Ђурђевдана.

О Спасовдану

На Спасовдан су домаћини крстили жито на тај начин што су од љесковог прућа правили крст, који су забадали у њиве са житом. Циљ ове радње је био да жито боље роди и да буде заштићено од временских непогода.

Житне молитве

У бараћким селима се још увијек чува и његује обичај одржавања „житних молитви”. Обичај води поријекло још из претхришћанског периода јер је требало умилостивити богове да подаре и сачувају љетину. И хришћанска црква је прихватила овај обичај пошто је био дубоко укоријењен у народну традицију и народно вјеровање. Послије службе коју обави свештеник а којом приликом освјештава со која се касније даје благу, свака породица из села поставља сопру, и то на трави прекривеној столњацима. Спремају се сва домаћинства, која доносе „иће” и „пиће”. Након дуже молитве, јело се поставља на нешто прострто по земљи, те се сједало на земљу и гостило, наравно, уз пјесму и коло. Житне молитве су се одржавале у различите дане по селима.

Крсна слава

*Нико нема што Србин имаде:
Србин има своју крсну славу,
Крсну славу и Светога Саву.*

Крсна слава је обиљежје православне вјере и српске народности јер су Срби једини православни народ у којем породице имају крсну славу. Примајући хришћанство а напуштајући многобоштво, српска племена су за своју крсну славу и свог свеца заштитника узимали име светитеља који се славио оног дана када су они крштени. Сврха славе је молитва светитељу заштитнику да у име породице моли Бога за њену добробит. Слава се наслеђује по мушкој линији и никад се не мијења.

За славу се све у кући чистило, сређивало и украшавало. На дан крсне славе породица своју кућу претвара у гостољубиви дом и неку врсту светионице. Тога дана сва чељад, свечано обучена, с посебном радошћу и расположењем дочекују госте – не само рођаке и пријатеље већ и путнике намјернике. У дому је владала свечана атмосфера. Причало се само оно што је пристојно, нису изговаране увредљиве или вулгарне ријечи, јело се и пило умјерено и скромно, не што не би било довољно хране и пића, већ што је поштован кодекс пристојног понашања и да би се видјело да на славу гост није дошао ради јела и пића. Чак је био обичај да се пред полазак на славу једе код куће да се не би на слави изгубила самоконтрола када је у питању природни нагон за јелом.

У Бараћима и широј околини од давнина је обичај да се *читање славе* обавља или уочи или на дан свеца, али обавезно у вечерњим часовима. Тај обичај је вјероватно настао из потребе да се слава сакрије од Турака, који се ноћу нису смјели слободно кретати по селима. Према неким мишљењима, навече се славило из разлога што се тада могло без оптерећења славити јер је благо намирено и затворено. Могућност да се слава може обављати на дан прије и на сам дан свеца произашла је и из потребе да рођаци и комшије који славе истог свеца могу једни другима долазити „на пиће”.

Славска („сукана“) свијећа
и „славарица“

На славу се није сваке године позивало, зна се ко су „зајменици”, али и незвани гости су на дан славе добродошли, те се и они третирају као и стални гости и зато се каже да су за славу врата домаћинове куће сваком отворена. Гости су долазили када се смрачи. Доносиле су се милоште а посебна част („љубав“) је јабука, коју, кад је прими, домаћица или друго женско пољуби, што је израз поштовања према госту и његовој пажњи. Мало се посједи и поприча, обреди се сопра ракијом свих гостију који су донијели „полуоке” ракије и попије се кафа, те се онда умију руке над лавором, који држи или млада или домаћинова кћерка, која носи и пешкир. Домаћин уноси у колут мотану воштану свијећу, кољиво (тек однедавно), бардак с ракијом, на коме је славски хљеб. Црно вино се у бараћким селима није пило за славу. Славски колач је украшаван крстом и са

четири слова „С” а тај украс правио се посебно припремљеним и обликованим тијестом. На хљебу је суво и печено месо. Домаћин поздравља госте са „Добро вече, драги гости!”, гости устају, домаћин се прекрсти и пали свијећу, окади све што је на столу, крећући кадионицом три пута здесна улијево, затим се окаде и сви гости, те се приступа читању славе. Славу домаћин казује напамет, више је пјева него што говори, и то на црквенословенском језику. Данас се слава чешће чита из славарице. Иза сваког кољена *славник* (онај који казује славу

– прим. аутора) нагласи напјев „Во славу и чест” а сви присутни ово понављају. Поступак после читања обавља се на идентичан начин код већине православних Срба, те тако и у овим селима: цјеливање иконе, љубљење у крст, ломљење славског колача, који сви окусе, те кољиво и на крају ракија. Славски обред се само у мањим нијансама разликује од села до села. Оно што је карактеристично за славе у свим бараћким селима јесте да се гости надмећу у могућности испијања ракије. Ракија се некада из бардацића сипала у дрвене *тасиће* – чаше са дршком, тзв. *репаре*. Још док се стоји у слави, овим чашама домаћин наздравља гостима и обреди три пута, и то: прва чаша се пије за крсну славу, друга за часни крст а трећа за Тројицу – мајку Богородицу. При наздрављању обично се говори: „Здрав, куме, здрав *увано!* По једну малу, по пуну равну, тако ми крста – до малог прста! Док се испијају славске чаше, истовремено се пјева и свечарска пјесма:

*Ко подиже вишњу славу,
помого га Бог и слава божија.
Подиже је наш домаћин,
помого га Бог и слава божија.
Ко пије вино у слави божијој,
помого га Бог и слава божија.
Попиће га наш домаћин,
помого га Бог и слава божија.
А шта има љепше од славе
и од вечере с правдом стечене...*

Кад гости посједају, служи се јело, али чаша стално „кружи” и наздравља се изговарајући здравице са жељама за здравље и свако добро домаћину и домаћинству. Старији људи причају о догађајима из ратова и о свакодневним животним проблемима. Домаћин не сједа док гори свијећа, а свијећа гори док за сопром има гостију.

Био је обичај све до прије неколико деценија да поједини гост пјева из свег гласа неку јуначку епску пјесму, а остали пажљиво слушају, те, кад овај заврши, остали повичу: „Живио!” Отвори се прича о догађају и личностима из те пјесме. Понеко пјесмом прозове точибашу:

*Точибаша, ђе је стала чаша,
стала чаша, пијан точибаша.*

Пјева се и у групама по неколико пјевача а циљ сваке групе је био да се пјесмом погаси лампа. То је било велико признање за пјеваче и о томе се причало у селу. Занимљиво је напоменути и то да мушки гост не треба да оде тријезан кући јер то није добар глас ни за домаћина ни за госта. При поласку даривала се сопра новцем, као и мала дјеца у кући, али то су чинили само ближњи рођаци.

Гости из далека би ноћивали на простртој слами, више су причали, пјевали и шалили се него што би спавали. Ујутро, када дође још гостију, обавља се *читање очењаша*, опет се сједи, прича и пјева до ноћи, када се гости разилазе. Ако на славу долазе нови пријатељи и кумови, они су даривани кошуљама, пешкирима, марама, вуненим чарапама и слично.

Домаћини су се хвалили бројем гостију на слави-пићу. У број гостију улазили су само одрасли мушкарци – жене и дјеца се нису рачунали. Питало се: – *Куме, колико си имо људи за Светог Стевана?*

А било је и шаљивих обичаја, као што је везање и откуп нових пријатеља и зета, а циљ је био да се гости што боље забаве.

Интересантно је напоменути да се за славу имало све што је потребно, без обзира на материјалну могућност породице, јер се за славу домаћинство припремало током цијеле године.

Поменућемо и једну анегдоту у вези са славом у Бараћима, наравно без помињања имена домаћина. Неки Бараћанин (много га и данас памте) славио славу и неочекивано му дошло много гостију пошто је неком приликом у пијаном стању позивао на славу све одреда. Видјевши да их не може све угостити, он се тајно договори са кумом да инсценирају свађу и тучу тако што ће кум домаћину нешто опсовати, домаћин ће му вратити, а потом ће се као побити. Тако и учине, а остали гости, видјевши шта се догађа, разиђу се. Домаћин и кум потом су се изљубили, пили и гостили до миле воље.

Послуживање

Послуживање је обиљежавање завјетних слава, а обред у тим приликама разликује се од прослављања крсне славе по броју и саставу гостију, по дужини славља и начину припремања сопре, односно хране. На послужење се позове неколико комшија или рођака, припрема се посна храна, и то: велики славски хљеб, гњечени пасуљ и иситњени бијели лук у води, те рендана ротква, кувани кромпир, уштипци – колачићи и пите, а у новије вријеме и пржена риба. Домаћин упали свијећу, присутни се окаде тамјаном и прочита се слава. Још док се стоји, попију се по три мале чаше ракије, а потом се вечера, мало поприча и слава је завршена.

Црквене славе – народни зборови

Села су имала и своје црквене славе, за које се дуго спремало и село и црква. На ове народне зборове долазио је свијет из свих села јер се зборови никада нису одржавали у више села поводом истог вјерског празника. У Медној је црквена слава Мала госпојина (21. септембар), у Пецкој – Илиндан (2. август), у Герзову – Преображење господње (19. август), а у Бараћима – Петровдан (12. јули). Тога дана се обави богослужење у цркви, затим се око цркве носи литија. Литију носи најимућнији домаћин у селу, те се дешава да један те исти домаћин по више година носи литију. Приповиједа се да је у Герзову Петар Кужић Пеша двадесет година узастопно носио литију. Некада се све село „спремало” за црквену славу, тј. доносило храну и ракију и све се то постављало на нешто прострто по трави.

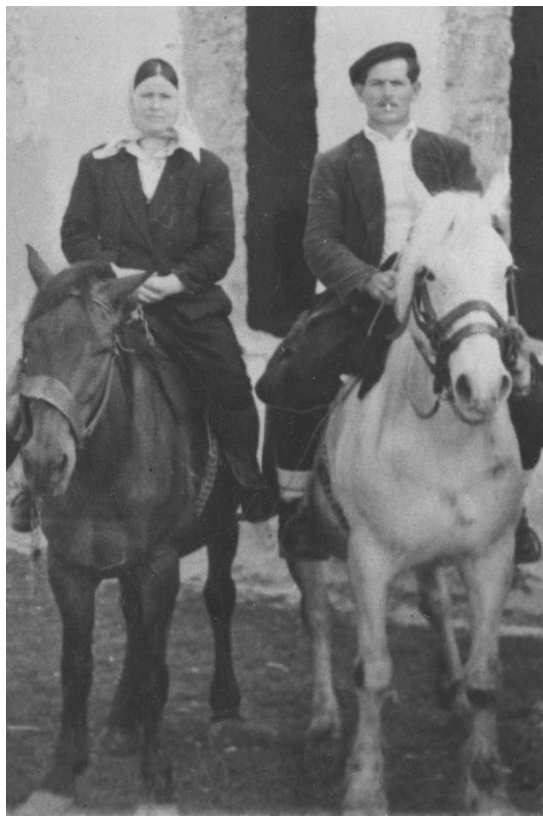
Збор на Малу госпојину у Медној

На црквене зборове није се долазило само ради молитве, већ је то била прилика да се састану, виде и разговоре рођаци, кумови, пријатељи и познаници, као и да се зборачи наслушају пјесама, нагледају кола и учествују у витешким надметањима. Била је ово смотра младости, снаге и љепоте. На зборовима су се млади загледали, а старији одмјеравали прилике за удају кћери или женидбу синова. Свака дјевојка се посебно уљепшавала и китила за овај дан да би некоме „запела за око“. Колико су дјевојке с радошћу и надом очекивале црквене зборове, говори и ова пјесма, коју памти Јованка Васић из Подгорије:

*Мала госпа и Свети Илија,
та два свеца цури најмилија.*

И дјеца су радо ишла на зборове јер су се ту могла нагледати и науживати свега и свачим: свакојаким „шекерића“, ћурлика и пиштаљки, огледала и ножића, те различитих, до тада непознатих и изазовних играчака. На путу до цркве и од цркве орила се момачка и дјевојачка пјесма и разлијегао се смијех и весела дјечја граја, а све се то стапало са звуком црквеног звона које позива вјернике на молитву.

Послије зборова у селима је дуго трајала „анализа“: ко је био најкршнији (најљепши) и најљепше обучен, до којег момка су се цуре највише хватале у колу, ко је с ким ашиковао, из којег села су момци и дјевојке најбоље пјевали и играли, ко је побиједио у бацању камена, ко „однио“ трку, те ко се напио а ко и зашто се „побио“, је ли било туче због цура, која се цура крадом удала а која је отета и низ других запажања, догађаја и доживљаја.

И овако се одлазило на збор
(Јања и Чедо Дакић из Подгорије)

САОБРАЋАЈ И ВЕЗЕ

Прве путне комуникације

Иако је највећим дијелом окружен планинским вијенцима, крај између горњих токова Сане и Пливе, захваљујући долинама тих ријека и путевима који су кроз њега пролазили и у њему се укрштали, увијек је био отворен према вањском свијету и његовим утицајима. Кроз ове крајеве пролазили су још у римском периоду значајни путни правци којима се одвијала трговина а служили су и за војне походе, те се за бараћи крај не може рећи да је у давној прошлости био "у куту никоме на путу". Један од тих путева, одувијек најзначајнији, који је повезивао Панонију са Јадранским морем и који је пролазио кроз овај крај изградили су Римљани. Овај пут водио је правцем: Сплит–Гламоч–Млиниште–Пецка–Бања Лука–Градишка–Сремска Митровица, или, како се он краће означавао: Salona (Сплит)–Servitium (Градишка) - Sirmium (Сремска Митровица). Други пут, тзв. "Соларски" или "Паклински пут" (њим се, поред осталог, одвијала и трговина соли и паклине – прим. аутора) водио је од мора преко Купрешког поља и Шипова, па преко Сокоца, Герзова,

Соларски путеви (жута боја)

Горњих Бараћа, Царевца, Крстова и Медне у долину Сане и даље према Кључу. Овај путни правац пресијецало је Босну од истока према западу и повезивао не само њене него и друге удаљеније крајеве и регије кроз које је пролазио. Из долине ријеке Сане преко Оканџија, обронцима Црног врха, те Омеровог моста (код Терзија) и даље до Маркелиног хана, па преко Јасенових Потока и Млиништа до Гламоча водио је тзв. "Турмански пут", чији су остаци још мјестимично видљиви. Ови путеви имали су у давној прошлости прворазредан привредни и стратешки значај, па су умногоме одређивали историју простора кроз који су пролазили. Њима се одвијао каравански саобраћај, а вијековима није било ни веће потребе за ширим и бољим путевима, мада то конфигурација земљишта и примитивна технологија градње, као и низак степен богатства друштва, нису ни дозвољавали. Осим тога, познато је да су у доба владавине Османлија римски путеви запуштени, а нови нису изграђивани. С развојем цивилизације и напретком технике развијао се и саобраћај. Већ пропали и у шибље зарасли "римски" путеви више нису одговарали савременим превозним средствима. Караване су замијенила запрежна кола, њих опет аутомобили и аутобуси, те је потреба за изградњом савременијих комуникација стално расла.

Жељезнички саобраћај преко Млиништа

Почетак савременог саобраћаја у бараћком крају везан је за жељезницу уског колосијека која је пролазила преко Млиништа и Чардака. **Био је то популарни воз "ЋИРО"**.

Ради експлоатације огромног шумског и рудног богатства, аустроуграске власти су у току окупације, изградиле више пруга нормалног и уског колосијека у Босни и Херцеговини. На подручју сјеверозападне Босне грађене су индустријске, шумске и рудничке пруге, тзв. "Штајнбајсове пруге" које је градио баварски предузетник и индустријалац Ото Штајнбајс (*Otto Steinbeiss*). Након национализације, односно етатизације, ове пруге су називане "Шипадове пруге". За бараћки крај од великог значаја била је шумска пруга Дрвар–Срнетица–Млиниште–Чардак–Шипово–Јајце. У Срнетици се један крак ове пруге одвајао за Приједор. Изградња пруге од Срнетице до Чардака завршена је 1913. године. Фирма "Штајнбајс" је 1915. године од аустроугарских власти затражила да се ради ратних потреба о трошку војних власти продужи изградња пруге од Чардака до Јајца, што је и учињено. Тако се ова пруга повезала са пругом "Лашва–Јајце". Први "ћиро" на Млиништа и Чардак, како мјештани Подгорије и Драгњића преносе сјећање својих старијих, дохуктао је на дан Светог Василија, 14. јануара 1914. године. Ова шумска пруга имала је велики привредни, политички и војни значај, како у доба Аустроугарске, тако и касније. Поред своје основне намјене – извоз шумског богатства, "ћиро" је превозио пошту, путнике, робу и стоку и значио је живот за народ овог краја. "Ћиром" се одлазило у рат, у војску, у школу, у свијет; њиме се у Војводину возило оно сиротиње када се одлазило у колонизацију. А возило се све и свашта: чељад, стока, демонтиране дрвене куће, примитивни кућни намјештај, ракијска бурад и каце, дрвена запрежна кола, грађа, па, нажалост, и колијевке. Овом пругом пролазиле су и пријатељске и непријатељске војске на фронт и са фронта. Значајну улогу пруга је имала и у току НОБ-а. Њом су се возили и Јосип Броз Тито и Врховни штаб НОБ-а и ПОЈ-а. Неразумним и тенденциозним политичким одлукама тадашњих босанскохерцеговачких власти, 1973. године започет је процес укидања ускотрачних пруга у Босни и Херцеговини, те је 1975. године на Млиништа допремљен посљедњи воз – партизанска жељезница која се и данас ту налази. **укинута и Укидањем** пруге преко Чардака и Млиништа, **чиме је** овом крају нанесен **је** тежак губитак, поготово што укидање пруге није пратила модернизација путне мреже. "Ћиро" је престао да хукће изнад Подова и преко Чардака, Млиништа и Овчаре, наводно због економске неоправданости, што је свакако био апсурд. Они који су указивали на погубност такве одлуке били су шиканирани и осуђивани. А шта би "ћиро" и данас значио за овај крај, када се врши експлоатација рудног и шумског богатства, није потребно ни образлагати.

Становници овог краја ни данас, више од три деценије послије, не могу да прежалe популарног "ћиру" и укидање пруге, која је спајала бараћки крај са свијетом. Жал за пругом и сјећања на њу поготово не блиједе ни данас код оних који су за њу годинама били везани и који још увијек не могу да схвате и прихвате зашто је донесена таква неразумна одлука, која је била политичка, а наводна нерентабилност **пруге** била је само лажно покриће за такву одлуку. На Млиништима је остао само "Титов воз", који је био конзервисан, али о којем више нико не брине. Заслужио је "ћиро" да, као дио историје овог краја, ипак буде сачуван, поготово што његово хуктање и данас многима одзвања у ушима.

Пруга и „ћиро" остали су само у народној пјесми овог краја, и са љубавним, али и са тужним мотивима:

*Јој, да ми је једној друзи
у Млиниште доћи пружи.*

*Кроз Млиништа пролази машина,
на њој барјак четири аршина.*

*Гарава ме возила машина,
од Млиништа док је било шина.*

*Ој, Млиниште, и та твоја пруга,
ту сам свога изгубила друга.*

Интересантан је податак који у вези са изградњом пруге кроз овај крај наводи Џевад Јузбашић у књизи ИЗГРАДЊА ЖЕЉЕЗНИЦА У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ У СВЈЕТЛУ АУСТРОУГАРСКЕ ПОЛИТИКЕ ОД ОКУПАЦИЈЕ ДО КРАЈА КАЛАЈЕВЕ ЕРЕ (Сарајево, 1974.), а по којем је траса ускотрачне пруге била планирана другим правцем. Наиме, према генералном пројекту изградње 140 километара дуге ускотрачне жељезничке линије Јајце–Кључ–Сански Мост–Приједор (Калајев план), а који је израдила Земаљска влада у Сарајеву 1895. године, "траса ове пруге би ишла од Јајца лијевом обалом Пливе, преко Језера и Шипова на Шајиновац. Одатле би почињала "зупчаница", па би, идући преко Сокоца и Герзова, пруга прешла планинско седло код Јаковљевића, а затим би отпочео силазак пруге у горњу долину Сане. При томе је требало пријећи још једно планинско седло ниже Царевца, а онда би траса ишла даље Бијелим потоком на Оканџије. Пруга би код Врбљана прешла на лијеву обалу Сане и ишла према Рибнику...".

Пројекат није реализован због оцјене стручњака да би ова пруга била нерентабилна.

Развој путне мреже

Већ више пута цитирани медљански и пећански свештеник Милан Илић пише да је 1911. године једина веза са Варцаром била обични сеоски пут (осим четири километра од Рогоља до Варцара) на "коме је било мјеста гдје се и на коњу тешко прелазило у вријеме кишног времена". Одмаралиште је било на Штрбини, гдје је било неколико сељачких ханова. Сав саобраћај између села и града одвијао се сточним запрегама (воловским и коњским) и товарним коњима.

Окосницу путне мреже овог подручја чини магистрални путни правац Рогољи–Бараћи–Млиништа–Гламоч (М.15-2). Овај пут је модернизовани стари и први савременији пут за саобраћај моторних возила, који је изграђен у доба Врбаске бановине од Рогоља до Млиништа, а отворио га је лично бан Светислав-Тиса Милосављевић 1932. године на Млиништима. Милан Љиљак у књизи ПОШТА, ТЕЛЕГРАФ И ТЕЛЕФОН У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ (Сарајево, 1981) пише да су аустроугарске власти биле планирале изградњу овог путног правца у првој деценији 20. вијека. До реализације овог плана није дошло због учешћа Аустро-Угарске у рату, па је овај макадамски путни правац изграђен тек у вријеме

Врбаске бановине. Од овог пута се у Доњим Бараћима одваја пут до Шипова, који је према памћењу мјештана, грађен кулуком у доба аустроугарске владавине, дакле прије пута Рогољи–Млиништа, али се овим путем у почетку нису могла кретати моторна возила, па је **и овај путни правац** за саобраћај моторних возила оспособљен пред Други свјетски рат. Асфалтни магистрални пут Мркоњић Град–Бараћи осавременењен је и пуштен у саобраћај 1981. године. Макадамски путеви за саобраћај возила до села Медне и Оканџија, Горње и Доње Пецке, Јасенових Потока, Подгорије, Убовића Брда и Трнова грађени су после Другог свјетског рата. Прве дионице асфалтних путева до Медне и Горње Пецке рађене су 1983. године, а неколико година касније и до Јасенових Потока и дјелимично према Герзову. До средишта села Герзова асфалт је положен 2004. године.

Први аутобус из Бараћа повезао је тридесет путника 1. фебруара 1957. године на линији Бараћи–Мркоњић Град–Јајце. Тада су у власништву општине Бараћи била два аутобуса, који су након годину дана предати предузећу "Пионир", које је основала општина Бараћи. Директор „Пионира“ био је Миле Богојевић. Возач и кондуктер на првом поласку аутобуса из Бараћа били су Тодор Челик из Мркоњић Града и Симо Васић из Бараћа. О том, за Бараће крупном догађају, Симо Васић приповиједа: – *Иако је први аутобус кренуо ујутро у шест часова, окупило се много народа да га испрати на први пут и да га накити пешкирима, марамицама, нискама сувог воћа, ораха и љешника, као и заставама и гранчицама четинара. И ја и возач били смо накићени кошуљама, пешкирима и чарапама. Пјевало се и играло је коло. Било је то велико весеље. Народ је био поносан што Бараћи имају аутобусе прије него Мркоњић Град, па се пјевало:*

Село Варџар, општина Бараћи...

До рата 1991–1995. године већина бараћких села била је повезана аутобусима приградског и међуградског саобраћаја. Осамдесетих година прошлог вијека кроз административни центар Бараћи пролазило је и по двадесетак аутобуса у току дана. У сва села је стизао и аутобус за превоз ђака. Сада је број полазака из Бараћа и број пролазака аутобуса кроз Бараће сведен на минимум, а околна села су остала ускраћена за аутобуски превоз.

Бан Милосављевић на Млиништима

Светислав-Тиса Милосављевић, бан Врбаске бановине од 9.10.1929. до 18.4.1934. године, за свога бановања изградио је већи дио пута Мркоњић Град–Млиништа, и то од Подбрда преко Подрашнице и Бараћа, у дужини од 32 км и 200 метара, а који је лично, са начелником Техничког одјељења Банске управе, инжењером Љ. Николићем, пустио у саобраћај 21. августа 1932. године. То је, како је бан сам писао, *"... пут који пресијеца предιο пун романтике, хвата се подоблачних висина и доминира горњим током ријеке Сане, њеном живописном дубодолином и кланцем. Из аутомобила са висине која достиже до 1000 метара врло се прегледно могу осматрати, као из кабина авиона, њиве, пашњаџи, колибе, воденице, разбацане куће, село и многобројна стада оваца,*

коза, и крупне марве"...

(Из мемоара С.Т. Милосављевића: **БАНОВАЊЕ**)

ПТТ САОБРАЋАЈ

Претеча ПТТ саобраћаја било је преношење порука „курирском везом“ за војне потребе у току ратова. Курири су се кретали или пјешке или су се служили јахаћим коњима. У „цивилном“ ПТТ саобраћају прве вијести и писане пошиљке преносили су путници и трговци који су коначили у хановима, којих је, као је већ речено напријед у овој књизи, било и на овом подручју. Ханови су били и прве поштанске станице (у „турска доба“ тзв. „menzilhane“) а први поштари тада су се звали *татари* јер су пошту преносили јашући на коњима. Поште су у БиХ прво служиле за потребе државних власти, а тек од 1841. године почеле су примати и упућивати и приватне пошиљке, уз посебну накнаду.

Није лако утврдити како је текао развој поштанско-телеграфске и телефонске мреже на овом подручју јер о томе нема довољно сачуваних извора. Из књиге ПОШТА, ТЕЛЕФОН И ТЕЛЕГРАФ У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ (Милан Љиљак, Сарајево, 1981) сазнајемо да су аустроугарске војне власти одмах након окупације БиХ почеле са успостављањем поштанских војних станица у свим већим мјестима. У Варцар Вакуфу војна пошта отворена је већ 1879. године. Помоћне поште, као комплементаран облик мреже поштанских војних станица, отварају се на тлу цијеле БиХ од 1907. године. Матична пошта у Варцар Вакуфу отворила је помоћну пошту у Герзову 1. октобра 1912. године. У Млиништима је 1. августа 1918. године такође отворена помоћна пошта, чија је матична пошта била у Јајцу, с обзиром на то да је ове двије поште повезивала жељезничка пруга. Пошта у Бараћима отворена је тридесетих година прошлог вијека. Посљедња шошта која је отворена на овом терену била је пошта у Мденој, а почела је са радом 1978. године.

Герзово је убрзо по отварању помоћне поште добило и телеграфску линију, о чему свједочи запис проте Милана Илића, према којем су он и Илија Крпић, свештеник у Медној, још у вријеме балканских ратова из Герзова телеграфски упутили телеграм српским босанским новинама са захтјевом да Скадар треба да припадне Црној Гори, а не Албанији.

Не зна се тачно када се чуло прво "хало" преко индукторске централе, али је то морало бити у жељезничкој станици или пошти на Млиништима. И жандармеријска

станица у Герзову доста рано је почела остваривати телефонску везу са Мркоњић Градом. У току Другог свјетског рата војни телефони су „зврчали” на овом простору. Забиљежено је да су устаници 1941. године покидали телефонску линију на релацији Бараћи–Млиништа. У току боравка Врховног штаба НОВ-а и ПОЈ-а на Млиништима у јесен 1942. године функционисао је телефонски саобраћај у овом мјесту. Јосип Броз Тито се за вријеме посјете Мркоњић Граду 1973. године интересовао за судбину Млиништа и предложио да се сачувају кућа и телефон којим су се он и ВШ служили. Није познато када је насеље Бараћи добило индукторски телефон, тзв. „чегртаљку”. али је, Према причању старијих, то је могло бити непосредно након Другог свјетског рата. Телефонска веза са свијетом због честих кварова била је нередовна, али је ипак била од великог значаја за народ овог краја. Крајња аутоматска телефонска централа у Бараћима, капацитета од око четрдесет телефонских бројева, а која је прикључена на чворну аутоматску телефонску централу Мркоњић Град, прорадила је 1987. године. Сада је све подручје покривено фиксном и мобилном мрежом.

За поштански транспорт у почетку су коришћена примитивна средства: пјешак, коњ, кола са коњском запрегом, а касније и модерна превозна средства: жељезница (за пошту у Млиништима), аутобус, и на крају поштанска кола. Милан Љиљак је у поменутј књизи записао да је 1913. године у Герзову пошту из Варцар Вакуфа носио пјешак. Пјешке или на коњу је поштанске пошиљке низ година прије Другог свјетског рата у Бараће из Мркоњић Града достављао је Страхило Протић, а после рата Чедо Протић, коњским товаром или колима са коњском запрегом.

Прва пошта у административном центру Бараћи била је смјештена у малој кући од дрвета, власништво Чедо Протића, а потом у дрвеној кући, у којој је касније становала породица Каурин, потом у Дакића кући, која је била и општинска зграда, и на крају – од 1976. године – на садашњој локацији. После Другог свјетског рата први поштари били су Миленко Марић, Момчило Радуловић, Гојко Кизић, Живко Протић и Владе Зељковић, који је био дугогодишњи управник поште у Бараћима. У ово вријеме поштански саобраћај одвија се само преко мјесне поште у Бараћима, која послује у саставу поште Мркоњић Град. **Пошта располаже са два шалтера и пар поштанских сандучића.**

Владе
Зељковић

ЕЛЕКТРО- МРЕЖА

Прва струја на бараћком подручју, каже Тоде Драгосављевић из Медне, потекла је из електричне централе која је изграђена 1957. године на рјечици Медљанки, а тада је засвијетлила и прва сијалица у Медној. Драгосављевић приповиједа да су, захваљујући Јовици Бабићу, тадашњем управнику задруге у Медној, дијелови за централу добијени од задруге из Оборака код Доњег Вакуфа. Занимљиво је да је већ тада био освијетљен ужи центар насеља Медна. Било је то прво „улично” свјетло с ову страну Штрбине. – *Путници који су ноћу пролазили преко Штрбине, угледавши освијетљено насеље у Медној, питали су се који је оно град – прича Драгосављевић.*

Струје је било и на Млиништима прије довода електро–мреже, прво помоћу агрегата а потом је струју производио мотор „аран”.

Електро-мрежа из Јајца, према памћењу многих мјештана, стигла је у насеље Бараћи 1957. године и постепено се ширила у сва околна села. Занимљиво је да је овај крај релативно веома рано електрификован, прије многих градских мјеста у Крајини. Увођење електричне расвјете у домаћинства није било нимало лако и било је скопчано са отпором народа због страха од струје. О томе је причао Гојко Убипарип, за вријеме чијег предсједниковања је и стигла струја у бараћка села. Убипарип је казивао да су по узвишењима постављане сијалице да би се људи увјерили у благодати које пружа струја и да се разбије страх. Постоји и анегдота како су се људи постепено ослобађали страха и како је, на карају неко украо и сијалицу. Електро-мрежа се по селима разводила тако што је држава поклањала електро-жицу, а народ је набављао стубове и радним акцијама их подизао. Дугогодишњи радник на одржавању електро-мреже на цијелом барећком подручју био је Славко Дошлов. Већ одавно је нестало петролејки у свим домаћинствима с ову страну Штрбине.

Славко

ВОДОВОД

У доба када су Бараћи имали статус општинског мјеста, изграђен је водовод Царевац–Доњи Бараћи, те је тако већ 1957. године у административном центру општине потекла вода из водоводних цијеви. Био је то велики догађај и за оно вријеме велики успјех. Водовод је, као и сви значајнији објекти, грађен акцијашки, односно добровољним радом мјештана. Вода је доведена са извора Царевац, удаљеног око два километра од насеља. Главни „пројектанти” били су, у Бараћима веома цијењени мајстори, Васкрсија Гвозденац, звани Кисела, и Лука Дакић. Трајнији водоводни систем „Сокочница–Бараћи”, којим се сада **питком** водом **за пиће** снабдијевају села Бараћи и Герзово, грађен је 1977/1978. године. Вода је доведена са извора рјечице Сокочнице (1.025 м н. в.), а дужина главне водоводне мреже је 13,5 километара. **(фотогр. са отварања водовода 25.11.1978. године)**. Многа домаћинства у бараћким селима увела су у куће воду са локалних извора. Године 1976. у Медној је изграђен водовод у дужини од десет километара, чиме је тада обезбјеђена пијаћа вода за око 200 домаћинстава. Снабдијевање водом села Подгорије још није ријешено, иако има наговјештаја да **ће** се и овај горући проблем **у овом селу** скинути са дневног реда.

ЦРКВЕ И ВЈЕРСКИ ЖИВОТ

*...Што бијаху Немањићи стари,
цареваше, па и преминуше,
не трпаше на гомиле благо,
но градише с њиме задужбине...*

Овим стиховима из народне пјесме започећемо причу о црквама и вјерском животу на овом простору. Цркве бараћког краја припадају Бихаћко-петровачкој епархији, а раније су биле у саставу Дабробосанске епископије.

Улога цркве у народном животу

Човјек је испуњен поносом и радошћу кад говори или пише о црквама, свјестан њиховог значаја и улоге у вјечитој борби српског народа за опстанак и слободу. Писати о црквама уједно је и изузетно тешко јер не постоји довољно историјске грађе пошто су цркве често рушене и паљене, те се у овом послу мора ослањати и на народно памћење и народну традицију.

– *Као народно збориште манастири и цркве су играли веома важну улогу за цијело вријеме робовања под Турцима*, истиче историчар Владимир Ћоровић у књизи „Босна и Херцеговина“ („Глас српски“, Бања Лука, 1999).

Своју вјеру, језик и име Срби су чували као најдрагоцјеније благо, а томе је највише допринијела Српска православна црква. По учењу Православне цркве, храм или богомоља је божија кућа на земљи у којој се обављају свете тајне и вјерски обреди, који имају само једну сврху – поштовање и прослављање Бога и његових светих. За вријеме турске владавине Србима је било забрањено да подижу богомоље, или је то зависило од добре воље ага и бегова. Богослужење се обављало под ведрим небом, у некој ували, шуми или у неком скровитијем насељу. У нека села свештеник није долазио по неколико година, па су мајке већ одраслу дјецу доводиле на крштење када би се свештеник појавио у селу.

Долазак свештеника у село имао је свечан чин. Људи, жене и дјеца љубили су свештеника у руку, а он их је благосиљао.

Од доласка турског војсковође Омер-паше Латаса 1850. године, Срби су могли да граде црквице од дрвене грађе, без употребе гвоздених ексера, и морале су бити приземне, неупадљиве и што више удаљене од путева. Цркве зидане каменом могле су се подизати искључиво са одобрењем султана. Тек након окупације од стране Аустро-Угарске монархије, зидане цркве могле су се подизати без посебне дозволе. Технике зидања црква биле су изузетно добре и очигледно је да су мајстори који су радили тај посао клесали камен са изузетном прецизношћу. Храмови су, углавном, грађени средствима прикупљеним добровољним прилозима и добровољним радом мјештана у чијој средини је храм грађен.

Цркве брвнаре

У овом, као и у другим крајевима гдје живе Срби, прво су грађене дрвене цркве – брвнаре, с обзиром на то да је дрво најдоступнији грађевински материјал. Цркве брвнаре су постојале у већини села на овом простору: у Доњој Пецкој (на Црквинама), у Герзову (на мјесту званом Мраморје, код садашње Тодића куће), у Медној (манастир у Лекићима), у Јасеновим Потоцима (по казивању Неђе Марића из овог села црква брвнара била је на Буковој коси, на земљишту које се зове Црквено), а Остоја Берић се сјећа казивања својих предака да је црква брвнара била и на Великој градини у Пецкој.

Овако су изгледале цркве брвнаре

Градња црква од дрвета била је посљедица тадашњих друштвених прилика, а и досељеници са истока нису вјешти градњи каменом. Народ је живио у оскудици, нарочито у вријеме ропства под Турцима, па су богомоље грађене на најскромнији начин. За постојање сваке цркве брвнаре везана су предања и легенде. Турске власти су постављале многе услове да би дозволиле градњу цркве, почев од одређене количине дуката које је требало дати аги или директно однијети у Цариград, те условљавања величином и мјестом

градње објекта (црква је морала бити на скровитом мјесту), јасноћа звона није смјела прелазити дозвољену јачину итд. Срби су се довијали на разне начине, испољавајући сву бистрину и домишљатост како да црква буде што већа и да би била на мјесту на којем они желе. Отуда су чести мотиви у легендама и овог краја о тзв. „прелијетању” цркве у току ноћи из неприступачног или Турцима изложеног мјеста на жељено мјесто. Народ је током ноћи преносио цркве које су биле малене, а Турцима је јављано да је то учињено божјом вољом и моћи. Или, позната легенда која говори о дозволи да се изгради црква на површини колика је овчија или воловска кожа. Довитљиви Срби би искројили од коже опуту и правили цркву колико је дугачака опута искројена од једне коже.

Основну конструкцију цркве брвнаре чине хрстова брвна, која леже на голој земљи или каменом темељу, а висина је била колико и висина човјека. Брвна су на крајевима украшавана. Кровови су од шимле, високи и стрми, подови земљани или поплочани каменом. Прозори су само изрези у дрвету. Цркве брвнаре су имале једна или двоја врата, на западној и сјеверној страни, једнокрилна и нижа од човјечијег раста, те се сагињући улазило.

Начин градње цркава брвнара казује о великој неимарској креативности и стваралачком импулсу наших предака. Оне су свједок српског трајања и његове велике љубави и воље према православној вјери. Оваквим црквама сачувана је српска историја, традиција и култура, а самим тим и српски православни народ на овим просторима. Отуда дугујемо велико поштовање према црквама брвнарама.

Храм светог пророка Илије у Доњој Пецкој

За цркву посвећену светом пророку Илији у селу Пецка, како пише Љиљана Шево у књизи ПРАВОСЛАВНЕ ЦРКВЕ И МАНАСТИРИ У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ ДО 1878. ГОДИНЕ (Бања Лука, 2000), претпоставља се да је подигнута на темељима средњовјековног манастира. Наиме, према податку из турског пописног дефтера 1517. године у Пецкој се налазио манастир у којем се помиње један монах. Милан Васић наводи податак да је средином 16. вијека у Пецкој постојао један манастир (који је био и једини у нахији Сокол или Герзово) за који је у турском пописном дефтеру наведено да је то стари манастир, са калуђером Максимом и попом Јованом. Васић даље истиче да је овај манастир, поред вјерских обреда који су за њега везани, дуго представљао и једини центар писмености за цијели крај. Касније је тај манастир порушен, не зна се како, када и ко је то учинио. Још је присутно народно памћење о постојању манастира у овом селу, а према том народном памћењу, манастир је од почетка имао братство, чији се први игуман звао Малахије. Манастир је у то доба имао и виноград, а султан је манастир ослободио плаћања пореза. Међутим, кад је 1557. године био подигнут још један виноград, онда је порез плаћан на оба.

Храм св. пророка Илије у

Садашња црква у Доњој Пецкој, која је више пута обнављана, подигнута је 1858. године. Путописац Александар Гиљфердинг у свом путопису из 1857/58. године ПУТОВАЊЕ ПО ХЕРЦЕГОВИНИ, БОСНИ И СТАРОЈ СРБИЈИ помиње рушевине мале цркве у Пецкој и наводи да се сељаци спремају да је обнове. Ову цркву је, према писању књижевника Ранка Рисојевића у часопису за књижевност и културу „Путеви“ (број 22/1976), под насловом *Биографија Владе С. Милошевића* градио Бодо Симић, трговац, рођен у селу Чипуљићу код Бугојна, познати градитељ цркава по Крајини након Паришког мира и хатишерифа султана Абдул Меџида. Симић је ову цркву градио као повјереник српске владе, што говори да је у градњи црква у Крајини имала удјела и српска влада из Београда. Као драгоценост свједочанство о градњи цркве у Доњој Пецкој забиљежена је и сачувана ова лијепа,

кратка и језгровита пјесма, готово на прелазу из епске пјесме у баладу:

*Затече се делибаша Бодо,
да ће бијелу саградити цркву,
на сред села, на сред Пецке Доње,
ђено биле и од прије цркве,
ђено били манастири стари,
ђено има мрамора камена,
и сићане мрачајске пржине,
и бијелог креча поткрајскога,
ђено расту два јаблана млада.
Па сашета низ Херцеговину,
сребрен аршин санесе у руци,
и саведе шездесет мајстора,
па на село намет наметнуо:
на Врбљанце кукурузе жуте,
на Медљанце пшеницу бјелицу:
на Подгорце пребијеле овце,
на Герзовце волове за клање,
а на Пецку коње и иргете.*

Градитеља цркве у Доњој Пецкој на превару убише Турци 1857. године, подно Комара, а његово тијело пренијела је његова сестра у Чипуљић, крај цркве коју је он подигао и на којој стоји табла са натписом:

Бодо Симић, рођен у Чипуљићу 1807. подиже овај храм са народом, убијен на превару од Турака 1857. у селу Јаблану, испод Комара, пренесен у овај храм 1864. године.

По мајчиној линији Бодо Симић је најстарији предак познатог етномузиколога Владе Милошевића. Његова кћи Савка удаде се у Варцар Вакуф, у породицу Милића. Имала је двоје дјеце, али је рано обудовила. Након седам година поново се удала 1877. године за познатог Бањолучанина Миливоја Вучковића, с којим изроди сина Бранка и кћерку Јованку. Јованка се удала за Саву Милошевића, с којим роди музиколога Владу Милошевића.

Црква у Пецкој је једнобродна, са петостраном апсидом, а изнад портала се налази плоча са уклесаним натписом да је храм подигнут 1858. године, као и текст „Храм сија сјајем”, а ту је и шестоугаоник у виду Давидове звијезде као заштитни знак зидара, те орнамент–цвијет у кругу. У цркву се силази низ степенице. Поплочана је каменом. Свештеник Павле Убавић је 1907. године цркву покрио бакром. Није познато ко је овај парохијски храм осветио. За вријеме митрополита Петра Зимоњића, 1935. године, храму је дозидан звоник. И за цркву у Пецкој, као и за многе друге, везана је легенда о тзв. „прелијетању” цркве, која каже да се црква налазила на оближњој висоравни Црквине и да је током ноћи прелетјела на мјесто гдје се налази садашња црква.

Поред ове цркве налази се и камено корито из 16. вијека, пренесено из Царевца, а чесма је саграђена 1913. године.

Занимљива је подударност легенде, поезије и историјских извора везаних за настанак и постојање ове цркве, а занимљиве су и градитељске замисли и украс цркве, те би било корисно археолошки истражити могуће мјесто постојања старог манастира на овом селу, јер народно памћење треба уважавати, ако не као вјеродостојан извор, а онда свакако као важан путоказ за даља истраживања.

О цркви у Доњој Пецкој и у вези с њом из времена од 1911. до 1917. године прота Милан Илић забиљежио је сљедеће:

– Ја сам у Пецку дошао послје смрти пок. попа Симе Станишића. Он је био несрећан човјек. Остао је самохран, рано без попадије и одао се пићу. Код герзовачког проте Павла Убавића није нашао потпоре. Он га је прогонио, а поп Симо све више падао у очај и пио. Послје три и по године поповања у Пецкој умро је и ја сам се доселио у Пецку. Раније је Пецку служио Павле Убавић. Долазио је из Герзова.

Парохијски дом је био саграђен од камена, врло дебелих зидова, на спрат. У приземљу је била непотпођена штала за коње. Подови између подрума (приземља) и спрата били су једноставни и тесани. Плафон је био од шашаваца, између којих су вириле греде. Црвоточина из шашаваца сипала је по поду. Прозори су били са шилјастим ликовима, врло неправилни, све скупа, рад сељака самоука. Прозори су били такви да су вријеђали моје естетско осјећање. Били су једноставни, у једном комаду, и морали су се вадити ако би их хтио отворити. Биле су двије једнаке собе, преграђене ходником. Зидови су били роглави, криво зидани и још горе измалтерисани. Прагови на вратима су били високи преко 30 центиметара, а врата тијесна са поквареним бравама. Срећом, пред мој долазак кућа је била прекривена па није киснула. Иначе су сиромаша попа Симу мучили. Нису му дали да покрије кућу, па му је прокишњавала. Успио је коначно да је прекрије и умре.

Басамаци су били стари и накривљени, а веранда је обухватала пола једне стране куће. У дворишту је свуда било самоникло камење (станац камен) које је вирило као велике пећине, по два метра из земље. Нужник је био изван дворишта. У дворишту је била једна стара кућица звана "школица". Имала је собу и „кућу". Ту смо трпали сијено. Под њом је био мали подрумић. Изван дворишта, поред гробља и испод нужника било је око два ара баште. Управо један камењар по коме је било десетак великих стијена.

Црква је прављена у шестој деценији 19. вијека. Правио ју је познати градитељ Бодо, који је саградио неколико цркава у Босни, послје Паришког мира и хатишерифа султана Абдул-Меџида. Бодо је заглавио од Турака. У цркву се силази низ степенице. Поплочана је каменом. Има хор (таван). Иконостас је рад зograфа. Црква је покривена бакром. Торња нема него је звонара дрвена, удаљена двадесетак метара од улазних врата.

Одмах иза цркве налази се изворска вода која је текла жлијебом у велико камено корито. То корито налазило се у Царевцу, Бараћи. Пећанци су га једне ноћи украли и превукли на воловима. Ту је и остало.

Предсједник црквене општине био је Иле Тодоровић, звани Максимовић. То је црна људина од 1,92 метра висине, врло снажан. Није имао дјеце. Држао је нешто дућанчића у подруму под кућом. У јесен би купио неколико мршавих волова, па би их преко зиме хранио сијеном. Имао је добре ливаде на Млиништима. До прољећа би их угојио и добро продао. Који год је златни дукат доспио у његове руке више није излазио из његовог сандука. Рачунали су га за најбогатијег сељака у Пецкој. Кумовао је неким црквама и он је инсистирао да се црква у Пецкој покрије бакром.

Црква у Пецкој имала је неколико комада земље. Један мали комад јој је поклонио Иле Тодоровић, с тим да га он обрађује, а уз њега и један комад црквене земље. Изгледа да је зато и поклонио свој комад, да би саставио оба у добру њиву. Поред тога је уживао један врло добар црквени шљивик и с њега косио траву. Док је вани кумовао црквама, у Пецкој је господарио црквеном имовином како је он хтио. То је могао да чини јер је био предсједник и газда, кулак, са свим особинама кулака. Искориштавао је сиротињу и давао новац лихварски на зајам.

Храм светог пророка Илије поново сија сјајем јер је, залагањем овдашњег пароха, протојереја Николе Пене и уз помоћ вјерника ове епархије и добротвора из Републике Српске и иностранства, обновљен, а освећење храма, уз присуство већег броја вјерника из овдашњег села и дијаспоре, обавио је 16. јула 2006. године епископ бихаћко-петровачки Хризостом, уз саслужење већег броја свештеника ове епархије. Кум храма је Милан-Мићо Гајић из Горње Пецке.

Храм светог Богојављења у Герзову

У првој половини деветнаестог вијека турска империја већ је подоста уздрмана и у европским дипломатским круговима називају је „болесник са Босфора". Огромна пространства, разнојезичке, разнонационалне и разноконфесионалне крајеве и покрајине било је већ немогуће држати као у протеклим вијековима – у оквиру чврстог војничког централизма отоманске власти. У Турској започињу реформски процеси који су имали за циљ да, макар на попиру, поправе положај до тада потпуно обесправљених далеких

провинција. Реформе су погађале интересе ага и бегова у Босанском пашалуку, те се јављају устанци против централне турске власти. Познат је устанак под вођством Хусеин-бега Градашчевића 1831. године, који је већ сљедеће године угушен.

Највиши административни облик реформи јесте познати „Хатишериф од Гилхане“ из 1839. године, којим се прописује и прокламује *танзимат*, тј. скуп реформи ради заштите људских права и побољшања пореског система.

У Босни је *танзимат* наишао на жесток отпор босанских феудалаца и изазвао серију побуна и устанака, које је коначно 1851. године у крви смирио чувени Омер-паша Латас (поријеклом Србин из Лике – прим. аутора), уништивши посљедње упориште – Бихаћ, односно Босанску Крајину. Наравно, та грчевита акција Стамбола да угуши непослушност босанских ага и бегова далеко је више ишла за тим да спријечи њихове сепаратистичке намјере неголи да омогући увођење у практични живот танзимата, тј. да обесправљеној раји – православној, католичкој, а и муслиманској – дâ она права која је танзимат вербално обећавао.

Но, све се ипак није могло заобићи и одбити, па су реформе од 1850-их година, колико толико, почеле продирати у живот и у најудаљенијим и најзабитијим крајевима. У свему томе много штошта зависило је од упорности, довитљивости и иницијативе појединаца. Примјер таквог дјеловања и схватања политичког тренутка и слуха за права која закон, макар и нерадо, даје, јесте село Герзово, које је легалним путем остварило захтјев да отвори школу (једину школу у то вријеме у овом крају, осим оне школе у Варцару, коју је још 1849. године покренуо и водио страсни борац за провођење реформи – фра Иван-Фрањо Јукић), као и да сагради цркву на брду Велетову. Био је то велики успјех, поготово што црква тада није имала само религиозни, него и национално-ослободилачки значај.

Година градње ове цркве (1858) уклесана је изнад црквеног портабла. Није познато ко је овај храм осветио. Међутим, етнолог Мирослав Нишкановић у својој студији СТАНОВНИШТВО СЕЛА ГЕРЗОВА У БОСАНСКОЈ КРАЈИНИ наводи да је према Шематизму Дабробосанске митрополије за 1882. годину црква у Герзову подигнута 1859. године. Више пута црква је обнављана; прва обнова извршена је 1908. године за вријеме митрополита Николаја Мандића и протојереја Душана Бубњевића.

Храм св. Богојављења у

У цркви је све до агресије хрватске војске на ово подручје у јесен 1995. чувана оригинална исправа – *ферман*, којим стамболска администрација, у име султана Абдул Меџида, дозвољава Герзовцима да саграде цркву. Није било нимало лако у тадашње вријеме отићи у Стамбол. На огромној релацији од забитог босанског села Герзова до Стамбола, требало је за данашње вријеме несхватљиво пуно времена, упорности, сналажљивости, па и храбрости, а сигурно и лукавства, веза и новаца да се нешто слично испослуже. Остало је у народу овог села и данас живо сјећање на, како бисмо ми данас рекли, „активисту“ Илију-Шкаљка Бубњевића, који је путовао у Стамбол ради тог посла. Вјероватна је претпоставка да је та „делегација“ „о једном трошку“ тражила и дозволу за отварање школе, што значи да се жеље герзовских тражилаца нису

ограничавале само на вјерске мотиве и да је њихова свијест већ тада у некој мјери прерасла вјерске оквире. У натпису који је уклесан изнад црквеног портала, с акцентом прикривеног поноса, пише не само да је то „храм Богојављења“, него и „храм свега народа“

Црква посвећена Христовом Богојављењу у Герзову један је од најстаријих црквених објеката у овом крају. Герзово је, према народном предању, и прије градње ове камене цркве имало цркву брвнара, а што 1851. године потврђује и Иван-Фрањо Јукић, који, говорећи о Герзову, наводи да Герзово припада језерској нахији и да има 12 кућа, попа и дрвену цркву. Стеван Новаковић из Герзова тврди да се црква брвнара налазила на мјесту гдје се данас налазе Тришића штале. Љиљана Шево, пишући о православним црквама у БиХ, за оне цркве које су подизане средином 19. вијека, наводи да су грађене на мјестима гдје су се већ до тада налазили вјерски објекти, па тако и за Богојављенску цркву каже да је она само обновљена на мјесту знатно старијег култног објекта.

Послије аустроугарске окупације у Герзову је било сједиште истоименог протопрезвитерата, у који су укључене парохије: Герзово, Бараћи, Пецка, Доња Пецка, Доња Медна, Горња Медна, Врбљани, Стројице и Вагањ. Герзово је, као сједиште протопрезвитерата, последице митрополије био најважнији црквени центар, истиче садашњи парох Мирослав Гаврић. Парохију Герзово чинили су засеоци: Брдо, Громиле и Поткрај, као и сусједна села: Подгорија, Соколац и Драгњић. Године 1882. године парохија Герзово имала је 219 кућа и 1.766 становника.

Било би вриједно труда систематски и научно истражити културно-историјску традицију Герзова и Сокограда, који су током историје били непосредни свједок и позорница крупних догађаја, јер и каснија прошлост овог села показује да је овдје одувijek, мало више него у другим селима, било жеље и напора да се иде укорак с временом. Споменути документ – *ферман* (дозвола за градњу цркве) – као један од ријетких писаних споменика историје мркоњићког краја, а који је, нажалост, нестао у току окупације овог краја у јесен 1995. године, требало би да буде пронађен, преведен и музејски објелодањен и сачуван.

У окупацији је знатније оштећена и црква. Захваљујући мјесном свештенику Мирославу Гаврићу, црква у Герзову је обновљена и освећена 26. септембра 2004. године. Освећење је обавио епископ бихаћко-петровачки Хризостом, парох Мирослав Гаврић и више свештеника из епархије

Храм рођења пресвете Богородице у Медној

И село Медна је у почетку имало цркву брвнару, односно манастир који се, према народном памћењу, налазио у засеоку Лекићи, на мјесту које се и данас зове Црквиште. Тоде Драгосављевић из Медне тврди и доказује да је црква постојала на мјесту званом Селиште и да су ту, када је рађен пут, пронађени портал, довратак и надвратак у виду лука и да је то одмах после Другог свјетског рата однесено и да не зна гдје се то данас налази, али да посједује дио довратка од камена који је обрађен са три стране, као и циглу од богомоље, а што је нађено приликом орања.

На садашњем мјесту каменом зидана црква подигнута је у времену од 1883. до 1886. године, а саграђена је на већој површини земљишта које је цркви даровала свештеничка породица Берић од свог великог посједа у медљанској равници, тако да је и данашње црквено двориште ове цркве једно од највећих у општини Мркоњић Град. Храм је 1887. године осветио митрополит Георгије Николајевић. Звоник цркве су сазидали Далматинци 1926. године, када је црква и обновљена. Изнад портала цркве стоји натпис:

1926. године храм обновише и подигоше звоник побожни парохијани.

Обновише храм начелник Симо Берић, парох и општина Медна.

Црква у Медној обнављана је више пута прилозима вјерника, посљедњи пут 1988. године. Тада обновљену цркву освештао је епископ бањолучки Јефрем, а кум храма био је Владе Лучар из Доње Слатине.

*Храм рођења пресвете
Богородице у Медној*

Храм светих апостола Петра и Павла у Бараћима

Парохијски храм светих апостола Петра и Павла у Бараћима подигнут је 1912/1914. године за вријеме митрополита дабробосанског Петра Зимоњића и пароха Јована Протића. За вријеме Другог свјетског рата 1942. године храм су запалиле усташе и остао је откривен до 1966. године. У периоду од 1966. до 1978. године обнављан је захваљујући тадашњем епископу бањолучком Андреју Фрушићу и герзовачким свештеницима Славољубу Тегелтији и Ради Савићу, уз материјалну помоћ парохијана.

Бараћки храм припада парохији Герзовачко-бараћкој. Током агресије 1995. године храм је дјелимично оштећен.

Храм светих апостола Петра и Павла у Бараћима

Храм светог Василија Острошког у Подгорији

Новосаграђени храм у Подгорији

Дана 23. јуна 2003. године у селу Подгорији освећени су темељи прве цркве у овом селу а 24. јула 2005. године епископ бихаћко-петровачки Хризостом осветио је новоизграђени храм посвећен светом Василију Острошком, понос овог села. Земљиште за цркву даровали су (а и материјално помогли градњу) Остоја Анђелић и син му Миле, који је и кум ове цркве. Црква је саграђена средствима мјештана и Подгораца који живе у дијаспори, уз посебно залагање и помоћ др Пантелије Дакића из Подгорије.

Протопрезвитерати и парохије

Миле Станић из Бараћа у једној брошури пише да је према Уредби црквено-просвјетне управе православних епархија у БиХ, 1905. године, у Травничком округу било шест протопрезвитерата са 39 парохија. У Календару „Просвјете” за 1913. годину наведене су све парохије и имена свештеника у њима. Парохије бараћког краја припадале се герзовачком протопрезвитерату, а то су: *Герзово*, свештеник Павле

Убавић, који је уједно био и управитељ протопрезвитерата; *Трново*, парох Душан Бубњевић; *Пецка* – Милан Илић; *Бараћи* – Јован Протић, и *Медна* – Илија Крпић. Ове парохије су припадале Варцарвакуфском срезу. Село Герзово је тада било велико средиште црквеног живота за шире подручје јер је било сједиште протопрезвитерата, равно са Травником, Бугојном, Варцар Вакуфом, Ливном и Гламочем.

У то доба у сусједном селу и парохији Врбљанима службовао је свештеник Ђорђе Мачкић, отац Николе Мачкића, професора који се 1941. године својом вољом дао стријељати са својим ђацима у Крагујевцу.

ИСТАКНУТИЈИ СВЕШТЕНИЦИ ИЗ ПРОШЛОСТИ

ПАВЛЕ УБАВИЋ

Павле Убавић (1874–1949) рођен је у Убавића Долини у Гламочу. Српску основну школу завршава у Ливну, а богословију у Рељеву, 1895. године. Исте године постављен је за учитеља у Српској основној школи у Варцар Вакуфу. Након три године, 1898. постављен је за пароха на Пећанској парохији у герзовачком протопрезвитерату, гдје је служио до краја 1907. године, када прелази у Герзово. У Пецкој је остао запамћен по томе што је у вријеме свог службовања у овом селу 1907. године покрио цркву бакром. У Герзову је на Светог Саву 1911. године основан пододбор „Просвјете”, а Павле Убавић је постао ревизор „Просвјете” и предсједник герзовачке општине 1912. године. Био је и члан најзначајнијих органа у Дабробосанској епархији.

Због свог националног осјећања и рада од стране аустроугарске власти окарактерисан је као радикални Србин (*Radikaler Serbe*), те постаје велеиздајнички оптуженик. Суђено му је на велеиздајничком процесу 1915/16. године са још 155 српских родољуба по оптужби да је, као члан револуционарног покрета “Народна одбрана”, радио на издвајању БиХ из састава Аустро-Угарске монархије и прикључењу Краљевини Србији. Њему је стављено на терет и да је ишао у Будимпешту да протестује против анексије 1908. године. Због недостатка доказа ослобођен је на процесу.

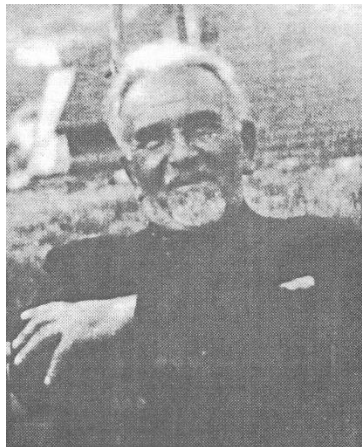
Послије Првог свјетског рата, у коме је прошао кроз силна страдања и понижења, обављао је значајне дужности за Дабробосанску епархију, био је народни посланик за Мркоњићки и Гламочки срез. Изабран је и за *сенатора* Врбаске бановине 3. маја 1931. године. Послије капитулације Краљевине Југославије усташе су га одвеле у логор Цапраг, а потом протјерале у Србију. Пожелио је да 1945. године обиђе Герзово, дошао до Мркоњића и ту сазнао да је предсједник МНО у Герзову човјек који је код њега служио а који се огријешо о цркву, те се вратио не видјевши мјесто у коме је провео 30 година. Умро је у Београду.

Одликован је са више признања, поред осталог и Орденом Светог Саве IV степена.

МИЛАН ИЛИЋ

Прота Милан Илић рођен је на Палама 1888. године. Завршио је богословију у Рељеву. Митрополит Летица га је 1910. године рукоположио за ђакона а исте године и за

Прота Милан Илић

презвитера. Добио је парохију у Медној, гдје се са супругом Драгицом доселио 1910. године. У Медној је службовао до почетка јула 1911. године, када се преселио у Пецку, гдје је остао све до 1917. године. Током Првог свјетског рата, поред своје парохије у Пецкој, опслуживао је и парохије у Медној, Бараћима, Герзову и Трнову јер су свештеници ових парохија били у интернацији. Истицао се својим свестраним образовањем и црквеним животом. Био је човјек широких духовних видика у којем су сједињени свештеник, народни просвјетитељ и културни прегалац, политички радник и хуманиста. Постао је први предсједник обновљеног Удружења српских православних свештеника БиХ 1947. године и члан Главног одбора Удружења православног свештенства Југославије. Радио је као референт за народно просвјеђивање

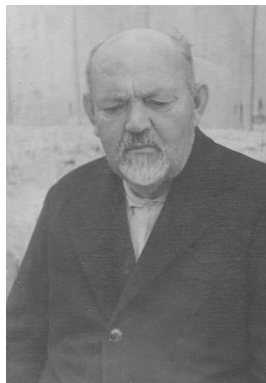
у Министарству просвјете БиХ од 1947. до 1952, када је и пензионисан. Умро је 1969. године у Брчком, гдје је био привремено сахрањен, а касније су његови земни остаци пренесени у Јајце. У својим мемоарима ОПРАШТАЊЕ СА ЖИВОТОМ, које је тек 2005. године издало Друштво за заштиту културно-повијесних и природних вриједности Јајца, оставио је доста драгоцјених записа из времена свог службовања у Медној и Пецкој.

Прота Милан Илић је 1913. године заједно са мјештанима Доње Пецке саградио чесму која се и данас налази у близини цркве а чија вода дрвеном жљебом отиче у камено корито из 15. вијека, за које Илић каже да су га Пећанци украли у Царевцу и ноћу превезли воловским колима у Пецку.

ИЛИЈА КРПИЋ

Илија Крпић, свештеник у Медној од 1911. до 1941. године, само краће вријеме у току 1932. службовао је и у Пецкој. За њега је прота Милан Илић написао да је био „мали растом, али као чигра жив”. Оженио се Станом, сестром свештеника Илије Берића, која је била глува, али је породица Берић имала велико имање у Медној. Из тог брака рођена је Мица Крпић, по којој је школа у Медној носила назив, а о којој ће бити говора на другом мјесту у овој књизи. Илија Крпић био је свестрано образован човјек. Он је у Медној увео неке новине у гајењу воћа и поврћа, у култури становања и хигијене, исхране итд. Кажу да је он засадио први парадајз у овом селу. Убијен је у Мркоњић Граду у свађи са политичким противником.

ЈОВАН ПРОТИЋ

Јован Протић

Јован Протић, рођен у Бараћима, последњи је поп из Протића, који су се раније презивали Берићи, а који се због прота прозваше Протићи. Јован је био добро образован свештеник. Службовао је најдуже у цркви у Бараћима, и неколико година у Пецкој, али је према потреби опслуживао и друге парохије. Усташе су га 1941. године протјерале у Србију. Кажу да је био mudar човјек. О њему је остала запамћена анегдота како је, настојећи да цеста од Бараћа не иде преко Митровића и Шпирића на Подове већ правцем којим је и прошла, ишао бану Врбаске бановине Светиславу-Тиси Милосављевићу. Код бана се изборио да се пут гради преко Ченића страна. Лично је савјетовао градитеље куда да се цеста трасира. Кад је пут изграђен до Лазића греде, чиме је остварено његово настојање, питали су га како и куда даље, а он, пошто није имао рјешење, одговори: „*Планирајте и ви макар један дио пута, не могу све ја!*“ Умро је 1952. године у Бараћима.

ПОПОВСКА „ДИНАСТИЈА” БЕРИЋИ

Берићи су породица која је највише разграната у бараћком крају, од Трнова до Врбљана. Из ове породице било је у прошлости много попова. Мирослав Нишкановић у студији СТАНОВНИШТВО СЕЛА ГЕРЗОВА У БОСАНСКОЈ КРАЈИНИ (ГЗМ, Сарајево, 1985), позивајући се на Шематизам православне митрополије и архидијецезе Дабробосанске за 1884, 1885. и 1886. годину (Сарајево, 1886) наводи податак да су у другој половини 19. вијека готово сви свештеници у протопрезвитерату Герзовачком били Берићи. Тако је у парохији Бараћи свештеник био Илија Берић, у Пецкој Тоде Берић, у Медној Доњој Симо Берић, у Медној Горњој Томо Берић, у Врбљанима Васо Берић и у Пецкој Доњој Лука Берић. У протопрезвитерату Варцарвакуфском, у парохији Магаљдол, парох је био јереј Михајло Берић, који је умро 1882. године, а као прислужник га је наслиједио Илија Берић.

Прота Милан Илић у својим мемоарима ОПРАШТАЊЕ СА ЖИВОТОМ о Берићима је записао:

– То је разграната породица од Герзова до Врбљана. Дали су много свештеника

Владе Протић – монах

читавом том крају. Славе Светог Стевана. То су попови: Васо Берић из Врбљана, Илија Берић из Подгорије, Лука Берић из Берића, попови Берићи из Медне, кроз неколико генерација. Посљедњи медњански изданак је Илија Берић, рођен 1888. године,... затим Јован Протић, такође Берић, у Бараћима, умро након Другог свјетског рата. На Герзову су се Берићи презивали Бубњевићи. Познат је био прото Шпиро Бубњевић, врло писмен, напредан и интелегентан. Његов син Стеван, парох герзовачки, умро је 1909. године. Стеванов син Душан, мој школски друг, поповоа је на Трновској парохији крај Герзова. Умро је 1927. године. Попови Берићи били су највећим дијелом пијанице.

Од рода Протића, који – како је већ поменуто – потичу од Берића (а тако се прозваше по том што су давали свештенике-проте – нап. аутора), данас се црквеном животу посветио само Владе Л. Протић из Бараћа, који свој монашки живот проводи у манастиру „Тврдош“ код Требиња.

* * *

Мирослав Гаврић

Садшњи пароси у бараћком крају су Мирослав Гаврић и Никола Пено.

Никола Пено

ШКОЛСТВО И ПРОСВЈЕТА У БАРАЋКОМ КРАЈУ

Самоучка писменост и црквено описмењавање (почеци писмености)

Писменост и примитивни облици описмењавања спомињу се врло рано код Срба у БиХ, па и у овим крајевима. Као најстарији облик писмености била је самоучка писменост. Самоуци су били признати у народу јер се вјеровало да имају пророчку и светачку моћ и да су они једини у стању да читају, разумију и тумаче књиге „староставне“. Др Раде Ракита у студији ЈАНГ наводи да је подручје Јања била права оаза самоучке писмености и да је у јањском крају била породица с презименом Писари. И презиме Писарићи из Убовића Брда упућује на везу са појмом писмености.

За вријеме турске владавине православна црква у Босни била је матица око које се окупљало православно становништво. И почеци писмености везани су за потребе цркве. Прво су се при манастирима описмењавали поједини младићи који су се спремали за калуђере и који су, поред физичких радова на манастирском имању, стицали и основна знања из писмености, учили се писању црквенословенских писмена, јер су на том језику, који није био народни, писане црквене књиге и вршено богослужење, те је то и један од разлога што се писменост дуго времена веома споро ширила изван манастира. Манастирски вид рада касније су прихватиле и поједине парохијске цркве. Прво је свештеник описмењавао и обучавао свог насљедника, а затим и остале чланове своје породице. Понекад се придруживао и понеки младић који се није припремао за црквену службу. Тако су настајале мале групе у којима се заједнички учила писменост, у почетку у црквеним просторијама или у кући свештеника, а наставу су држали писменији калуђери или свештеници. Касније се ова настава обављала у посебним просторијама – то су биле или црквене куће или куће имућнијих људи. Јављају се и писменији појединци који нису ни калуђери ни свештеници, а доводили су их свештеници да им уче дјецу, уз коју су учила и дјеца богатијих појединаца из села. Звали су се *даскали*, *мађистри* или *учитељи*. Ово су први облици описмењавања који се називају школом. Овакве школе су углавном служиле за образовање будућих свештеника, те су и наставни садржаји били прилагођени томе. „Црквене школе“ су прототипови српских школа и српских учитеља.

Српска школа у Герзову

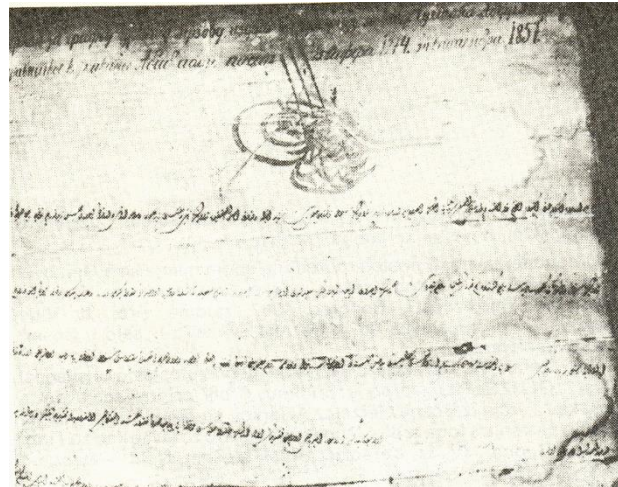
Средином 19. вијека долази до појаве отварања српских школа, и то како у већим центрима, тако и у селима. Карактеристика ових школа у селима су нередовност, неорганизованост школске године, низак ниво наставе, недовољно образовани учитељи, рад без уџбеника, без учионица, вјерски карактер наставе итд. У почетку постојања српских школа Турцима нису сметале школе у којима се уче православне молитве, псалтири и часловци, али су строго пазили да та примитивна настава не би излазила ван оквира вјерских садржаја јер су се бојали буђења и јачања националне свијести. Нису дозвољавали

ни довођење учитеља из Србије. Међутим, доношењем одређених закона и уредби о вјерској толеранцији, долази и до уношења одређених свјетовних елемената у наставу.

У оваквим политичким и друштвеним приликама догодило се и отварање прве српске школе на бараћком простору, школе у Герзову, које је у вријеме почетка њеног рада било административни центар за цијело бараћко подручје. Ова школа је једна од најстаријих школа на простору Босанске Крајине, па и у Босни и Херцеговини. Прота Милан Илић је у својим сјећањима ОПРАШТАЊЕ СА ЖИВОТОМ записао да је то била једина школа у то вријеме, до 1913. године, од Рибника до Шипова и од Рибника до Варцар Вакуфа. Штета је што не постоје никакви документи о процесу, односно акцији отварања ове школе, али је то сигурна била опасна и сложена активност која је морала бити паметно и упорно вођена.

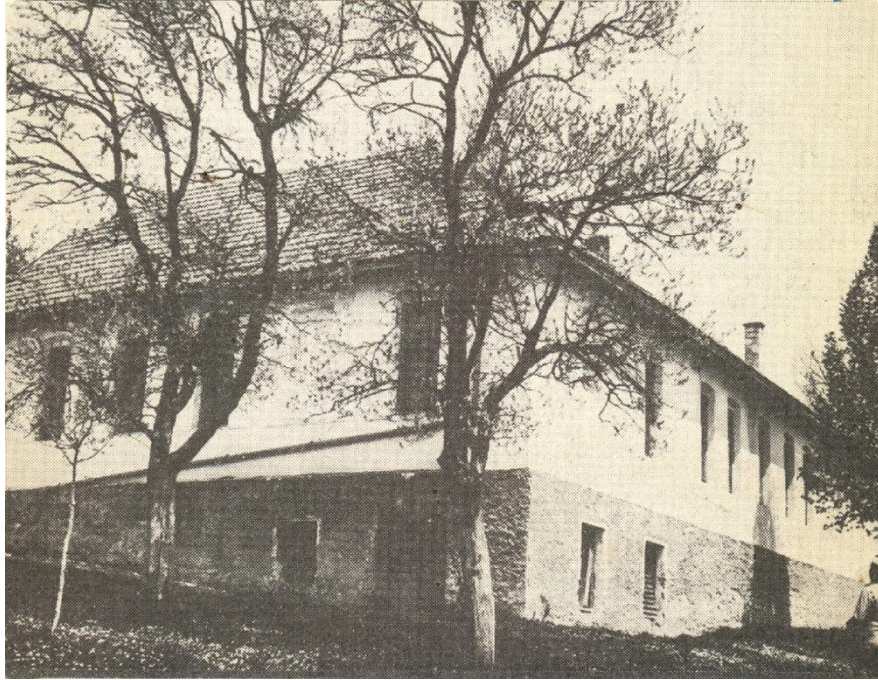

Споменик Илији Бубњевићу Шкаљку

Дио фермана

До отварања школе у Герзову дошло је по одобрењу турског султана Абдул-Меџида, о чему је донедавно у цркви у Герзову чуван и писани документ – *ферман*, по који је у Цариград ишао Илија Бубњевић Шкаљак. Претпоставља се да је овај „активиста“ уједно тражио дозволу за градњу и цркве и школе. Турска управа је баш тих година покушавала да неким уступцима покореним народима поврати углед и моћ државе јер је она већ била у фази пропадња. Сачувано је и предање да је поменути Илија Бубњевић Шкаљак (чији се споменик и данас налази у дворишту герзовачке цркве – прим. аутора) путовао у Цариград два пута и да је на тим путовањима подерао по девет пари опанака.

Школа у Герзову некада

Не може се са сигурношћу утврдити година оснивања и почетка рада ове школе јер о томе не постоје поуздани историјски подаци. У љетопису ове школе, који, нажалост, више не постоји (уништен је у пожару који је подметнула хрватска војска у јесен 1995. године – прим. аутора), писало је да је школа почела са радом 1857. године, те је та година и прихваћена као година почетка организованог школства у овом крају. Митар Папић у ИСТОРИЈИ СРПСКИХ ШКОЛА У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ (ИП „Веселин Маслеша” Сарајево, 1978) о школи у Герзову наводи сљедеће:

Међу старије (рекао бих најстарије) основне школе у овом крају (Босанској Крајини) треба убројити и српску основну школу у селу Герзово. Иако нема сигурних података о години оснивања, школа је, највјероватније, почела радити прије 1860. године. Наиме, свештеник у Герзову Шпиро Бубњевић добио је „фермане” да може подићи цркву и зграду за школу („Источник”, Сарајево, 1907, стр. 54–59). Црква је подигнута 1858. године, а „зграда за школу неколико година касније”. Свака школа у овом периоду, по правилу, почела је радити прије него што је за њу направљена посебна зграда. Стога је врло вјероватно да је школа у Герзову радила прије него што је добила посебну зграду...

У монографији БЈЕЛАЈЦЕ пише да је школа у Герзову отпочела са радом 1863. године и да је то друга по реду отварања свјетовна школа у Варцар Вакуфу, а да је прва школа свјетовног карактера била она коју је основао капелан Иван Фрањо Јукић 1848. године. Међутим, не би се могло прихватити да су ово биле свјетовне школе, иако су имале и елемената свјетовности, поготово не она у Варцар Вакуфу ако ју је основао капелан.

Др Лејла Васић у својој докторској дисертацији ШКОЛСТВО У БИХ 1918–1929. (Бања Лука, 2000) помиње годину 1860. као годину оснивања школе у Герзову, с тим што је 1882. године регистрована као државна школа и од тада се назива „народна”. Према Шематизму објављиваном сваке године у календару „Бошњак” пише да је у шк. 1886/87. години радила

државна основна школа у Герзову. Мирослав Нишкановић, позивајући се на Преглед српско-православних вјероисповједних основних школа у дабробосанској дијецези за школску годину 1886/87 (Дабро-босански источник, год. I, бр. 5, Сарајево 1887) у студији СТАНОВНИШТВО СЕЛА ГЕРЗОВА У БОСАНСКОЈ КРАЈИНИ (ГЗМ БиХ, Сарајево 1985) истиче да Герзово добија школу 1886. године и да је прве школске године, 1886/87. било четири разреда (84 ученика).

До несагласности у годинама почетка рада школа уопште, па и ове у Герзову, долази због тога што се у једном документу наводи година почетка рада а у другом година одобрења за изградњу или година изградње. Осим тога, дешавало се да се школа отвори али се не нађе учитељ за ту или више година и нема их у годишњој статистици, или се једноставно не унесе школа у званични календар у години када је отворена. Осим тога, било је и случајева да школа ради, па више година не ради и, наравно, да то није онда прецизно регистровано. Прекида рада школа било је и у вријеме устанака и буна, посебно у Босанско-херцеговачком устанку 1875–1878. године.

Било како било, 1857. година је прихваћена као година почетка рада школе у Герзову и на основу те године је 1957. године прослављена 100-годишњица рада ове школе.

С прославе стогодишњице герзовачке школе 1957. године

Није утврђено да ли је школа у почетку, до подизања школске зграде, радила у црквеним просторијама или у парохијској кући, или пак у приватној кући. Стеван Новаковић (83) из Герзова, добар познавалац прошлости овог села, преноси памћење својих предака да је прва школа била у Бубњевићима, у приватној кући, а исто тврде и многи други мјештани овог села. Бубњевићи су у прошлости давали много свештеника и били су позната поповска породица у Герзову.

Тешко је докучити шта и како се учило, ко су били ученици а ко учитељи, као и ко је плаћао учитеље. Истина, у љетопису ове школе је писало да је народ плаћао учитеља. Ипак,

све је ово морало бити приближно као и у већини српских конфесионалних школа онога времена. На црквенословенском језику и писму учио се часловац (старословенска читанка), псалтир и црквено појање. Школу су издржавали и учитеља плаћали виђенији људи, као и ђачки родитељи, а касније црквена општина, која је била и покретач оснивања српских школа. Учители су често, као и свештеници, били једва писмени људи. Касније долазе писменији учители из Далмације, Војводине и Србије, као и из Пелагићеве богословије у Бањој Луци, која је основана 1866. године и радила до почетка устанка, 1875. године, а школовала је кадар за свештенике и учитеље. У поментом љетопису герзовачке школе написано је да је њен први учитељ био неки Бјелановић и да га је сам народ плаћао за његов рад. То би могао бити учитељ Бјелановић који се помиње као ученик Пелагићеве богословије, што значи да је он могао бити први учитељ од када је ова школа постала државна и названа народна, а то је 1882. година.

Аустро-Угарска је ову школу ставила под државну контролу и преузела бригу када је школа постала државна.

Школа у Герзову је у дугогодишњој историји свога просвјетиљског рада дала и једну генерацију ученика са пуном основном осморазредном школом, и то у школској 1958/59. години. Нажалост, данас у Герзову наставу похађа само неколико ученика, а за то је, поред низа других фактора, „кривац” и сама школа јер је образовала генерације и генерације које су, у потрази за бољим животом, одлазиле са ових простора.

Школске прилике до Аустро-Угарске

Први ученици су били, нема сумње, они који су припремани за свештенички или монашки позив, те су и наставни програми били прилагођени оваквом образовању. То су били, прије свега, синови свештеника јер се свештенички позив преносио са оца на сина. Касније су уписивана и друга дјеца, дуго само мушка. Женска дјеца, због примитивних схватања о положају и улози жене у друштву, дуго нису полазила похађати наставу. Стихови пјеме митрополита Стефана Стратимировића, а које у својој дисертацији наводи др Лејла Васић, лијепо илуструју суштину положаја и улогу жене у тадашњем друштву:

*Свака мома троје бити мора:
мужу љуба, дому домаћица,
својим чадом трудољубна мајка.
то је њима од Бога суђено.*

(„својим чадом” – својој дјечи, прим. аутора)

Узраст ученика је био неуједначен. Родитељи, сиромашни кметови, нису могли слати дјецу у школу. Давања су била у становању, огреву, храни, рјеђе у новцу. У црквама се у посебан тањир, који се звао „школски дискос”, прикупљао прилог за школу. Постојали су и кошеви за сакупљање жита које се продавало да би се платио учитељ. За плату учитеља скупљали су се прилози на црквеним свечаностима, на породичним славама и сл. Касније се оснивају школски фондови, у које прилоге дају богати трговци, па чак и турске власти.

Већина школа је била једноразредна. Није се знало ни кад почиње ни кад завршава школска година. Починјала је кад „однекле избије учитељ а завршавала кад он напусти мјесто”. Према неким најстаријим подацима, школска година почињала је у прољеће, у „чисти понедјељак”. Тек касније, у доба аустроугарске власти, наставни календар се донекле усталио, те је од 1880. године школска година почињала 1. августа а завршавала се крајем јуна, да би убрзо распуст био помјерен и на август. Испити су се одржавали на пола и на крају године, а испитима су често присуствовали и представници турске власти.

У почетку није било намјештаја нити учила, сједило се на поду, а учило меморисањем или читањем из часловца и псалтира. Писало се угљеном, оловом, оштрим каменом и сл. на растопљеном воску, на каменим плочама, на затесаном дрвету.

Физичке казне су биле изузетно оштре. Родитељи су често при упису говорили учитељу „Теби месо, мени кости”, што је значило да може по „месу” батинати. Најчешће казне су биле шибање по рукама или табанима, стајање у углу, затим клечање голим кољенима на пијеску или кукурузу, остајање у „затвору” и сл.

У школама у почетку није било никаквог стручног надзора, а ако је и било, то су чиниле црквене општине, до аустроугарске власти.

Први уџбеници били су часловац и псалтир, који су употребљавани при црквеним обредима. Када је основана Вилајетска штампарија у Сарајеву 1866. године и почела штампање књига, од тада је забрањена употреба књига из Србије. а

Награђивање учитеља у тадашњим школама било је неуједначено. Свака црквена општина, која је увијек била оснивач српских школа, одређивала је сама како ће плаћати учитеља. Занимљиво је да су учитељи били дупло више плаћени од учитељица.

У једном извјештају о школству средином 19. вијека каже се да су српске школе слале наставни план на одобрење турским властима. Ево једног наставног плана српских школа из 1858. године:

<i>Разред</i>	<i>Предмети</i>
I	Буквар, познавање писмена, рачуница и молитве од закона
II	Катихизис, читанка, часловац и рачуница
III	Земљопис, босански језик и молитва од закона христјанског
IV	Граматица босанског језика, граматица њемачког језика, граматица талијанског језика, рачуница, земљопис, историја, зоологија и катихизис

Видимо да се језик звао „босански”, а то је због тога што су Турци у почетку забрањивали назив српски, али у посљедњим годинама турске власти су толерисале назив српски, што се види из наставног плана из тог периода. Ево и тог наставног плана:

<i>Разред</i>	<i>Предмети</i>
I	Буквар, читанка, рачун

II	Словенски буквар, српска прва читанка, мала историја цркве, молитвословље и рачун
III	Друга читанка, катихизис, часловац и рачун
IV	Писмени састави, српска граматика, трећа читанка, историја српског народа, земљопис и рачун

Ово је план српске школе у Сарајеву. Није било заједничких планова и програма за све српске школе, већ су они зависили од средине у којој се школа налази, што би значило да су ђаци у Герзову имали поуке из земљорадње, хигијене и сл.

Школство у вријеме аустроугарске власти

Након доласка Аустро-Угарске школа све више поприма обиљежје свјетовног образовања.

До 1878. године није било државних школа. Од тада их почиње оснивати окупаторка власт у БиХ а постојеће школе ставља под своју контролу, односно претвара их у државне школе, које су се називале „народне“. Тако је и школа у Герзову 1882. године регистрована као „државна народна школа“. Оснивање државних школа није увијек и свугдје радо прихватано, па ни у Герзову, јер се страховало да ће школа изгубити улогу чувања и његовања српске традиције и етничког индивидуалитета српског народа, као и чистоте народног језика пошто је опасност од кварења народног језика долазила из сваког државног надлештва, из сваког службеног текста. Забиљежено је да је митрополит Ђорђе Николајевић поклонио српским школама у Варцару знатна средства под условом да остану српске, односно да не прелазе у државне.

Језик се у државним школама прво називао „хрватски“, потом кратко вријеме „земаљски“, а затим, под утицајем Бењамина Калаја, аустроугарског управника над Бсоном, називао се „босански“, да би тек 1907. био дозвољен назив „српскохрватски“. Оба писма се уче од 1880. године, али је 1915. укинута ћирилица у јавном саобраћају и настави. Једино је православним вјероучитељима остављена могућност да се могу служити ћирилицом. У школама је био у примјени Вук-Даничићев правопис, са мањим измјенама.

За четрдесет година аустроугарске власти у бараћким селима није отворена ниједна школа.

Ширење писмености

О томе како се ширила писменост у бараћким селима прије отварања школа, свједочи нам прота Милан Илић, парох у Медној 1910. године:

– У Медној није било школе, а ни у сусједним селима. Стога није било ни један посто писмених..... Одлучио сам да отворим аналфабетски течај за одрасле од 15 до 40 година... „Просвјета“ је штампала буквар за описмењавање одраслих и давала их бесплатно. Ја

сам набавио 40 буквара и толико таблица и писаљки... Течај се морао пријавити котарском предстојнику... Почео сам радити са тројицом. Одмах сам написао слово „О”. Они су лако нацртали то „коло”, а ја сам им рекао да је то слово „о” и да треба да науче још 29 слова и да ће знати читати и писати. Нисам хтио да их први пут замарам, него сам их учио како ће држати каменчић и таблицу и вјежбали су само „о” док се нису ослободили. Течај је држан три пута недјељно по ноћи... Други пут их је дошло девет... Онда сам узео слово „С” зато што изгледа као срп и што сам могао са „О” да саставим двије ријечи: „со” и „ос”... Трећи пут их је дошло 15, четврти 34.

Илић даље наводи да су ђаци доносили сваки пут по једну цјепаницу за ложење ватре и да је течај трајао до прољећа, до орања и других сеоских послова. Каже да је најтежи посао било срицање. Пише како се послужио асоцијацијом: *зоб, јечам, кукуруз, сач* и упитао неког Лукића шта значи *с а ч*, а овај је одговорио да то пише *бег* јер су га називи житарица асоцирали на бега коме је морао давати трећину.

Прота Илић одржавао је аналфабетске течајеве и у Пецкој, у којој је службовао од 1911. до 1917. године, а у којој је тада било свега десетак људи који су знали читати и писати и неколико који су знали само читати. Младићи су, као и у Медној, доносили по једну цјепаницу, куповали су петролеј (газ), букваре је поклањала „Просвјета” а таблице и писаљке куповали су ђаци. Учила се у првом течају ћирилица и сабирање и одузимање бројева до 1000, а за оне напредније, с којима је намјеравао основати земљорадничку задругу, био је и други течај, на коме се учила и латиница, те бројеви до милион и множење. Посебно истиче четворицу који су се истицали бистрином, и то: Јована Марића Жујића, Луку Палалића, Раду и Симу Тодоровића. Писменост се ширила јер су они који су научили писати и читати код кућа научили и своју браћу и сестре, тако да је – према Илићу – у Пецкој у 1914. години било преко 200 писмених одраслих људи и нешто дјевојака.

* * *

Овим прегледом стања школства и писмености у 19. и почетком 20. вијека жељели смо да макар дјелимично приближимо читаоцима опште стање у каквом је радила и обављала своју просвјетитељску улогу школа у Герзову, као прва школа, не само у овом крају већ и у много ширем подручју. Данас, за подсјећања на та времена, стоје зидине, у посљедњем рату разрушене школске зграде, а на црквеном горбљу високо се уздиже огромна крошња пет засађених липа које мјештани засадише у знак захвалности учитељском пару Настић, родом из Доње Тузле. Ова учитељска породица имала је троје дјеце. И учитељ и учитељица и њихових троје дјеце обољели су од туберкулозе, у оно вријеме неизљечиве болести, и од 1876. до 1884. године ова болест је покосила читаву породицу. Сви су сахрањени у герзовачком гробљу. У спомен на њих Герзовци посадише пет липа, које с временом израстоше у велико дрвеће чије су се крошње међусобно испрепелеле па данас изгледају као једна, јединствена крошња липе.

Остаци школске зграде у Герзову

Пет липа – једна крошња

Отварање школа у 20. вијеку

Села некадашње општине Бараћи доста су разбацана, удаљена једна од других и без комуникација. Било је нужно да свако село има своју школу, те је мрежа четвороразредних основних школа била веома разграната. Већина школских зграда грађена је акцијашки у периоду непосредно након 1. и 2. свјетског рата.

Прошао је веома дуг период, чак 62 године од почетка рада школе у Герзову до отварања друге по реду школе на бараћком подручју. Била је то школа у насељу *Чардак*, за чије отварање је поднесен захтјев 1919. године а исте године је и отпочела са радом. Чардак је био насеље породица радника који су били запослени на експлоатацији шумског богатства, а ту је била и жељезничка станица. Отварање ове школе материјално су помогли странци који су водили послове на експлоатацији шумског богатства у Чардаку и чије породице су такође ту живјеле. Ову школу су похађала и дјеца из дијела Подгорије који просторно гравитира подручју Чардака, као и дјеца из дијела Драгњић Подова. Школа у Чардаку радила је све до 1941. године. Један од њених ђака био је Влајко Проле из Драгњић Подова, који се сјећа својих учитеља: Лепосаве Лазаревић, Душана Тепавчевића и Мице Крпић.

Медна је била сљедеће село у којем је на инсистирање народа, према званичним писаним доказима, 1920. године, почела са радом школа. Има мишљења, али без званичних потврда, да је школа у Медној почела са радом 1919. године у црквеној кући. Школа је отворена на иницијативу тадашњег медљанског свештеника Илије Крпића. Настава се прво изводила у црквеној згради. И овдје се догодило да је исте године поднесен и захтјев и отворена школа. Први учитељ ове школе био је Богдан Чулић, а један од првих њених ученика био је Владо Ђаковић. Прва школска зграда, са само једном учионицом и станом за учитеља у поткровљу, подигнута је на црквеном земљишту 1925. године, залагањем првог медљанског учитеља Богдана Чулића и уз помоћ свештеника Илије Крпића. Од учитеља из пријератног и првих година послјератног периода (односи се на 2. свј. рат), поред Богдана Чулића и Мице Крпић, помињање заслужују и Катица Финдрик, Павао Гргић, Јозо Мамић, Андрија Аждајић, Мирослава Рацо, Гордана Сандић, Мица и Олга Струкић, Вељко Чанковић, Љаља Маљгина... Некадашњи ђаци ове школе с великим поштовањем и захвалношћу памте и Станка Домузина, дугогодишњег послужитеља у овој школи. Школска зграда у Медној обнављана је више пута. Статус самосталне пуне основне школе добила је 1972. године, а 1975. године, у оквиру плана „1.000 школа у БиХ” проширен је школски простор и изграђена физкултурна сала. Школа у Медној добила је назив „Мица Крпић” по имену посљедње предратне учитељице Мице Крпић. Од 1998. ова школа није

*Школа у Медној – много простора, мало
ћака*

самостална јер је као подручна школа припојена школи у Подрашници. Школа у Медној још увијек ради, али само са неколико ученика.

Прота Милан Илић у својим мемоарима, пишући о затеченом стању у Медној 1910. године, пише:

... Једно 200 метара од куће била је црква, а поред ње црквена кућа, звана „школа”, јер је некад, за турског времена служила за школу, гдје се учило читати црквенословенски, по методу „аз, буки, вједи, глагољи” итд. Било је врло тешко

научити читати, јер се слова, односно гласови, при срицању нису смјели изговарати онако како гласе, не „а”, „б”, итд. него „аз”, „буки”... Рецимо ријеч „баба” учила се не б,а,б,а него: буки, аз, буки, аз = баба. Наравно, да је онда било врло тешко научити срицати ријечи. Црква и школа биле су опасане великом баштом и ливадам...

Драгњић Подови, село које је до 1962. године било у саставу општине Бараћи, добило је школску зграду 1949. године. Двије школске године прије тога настава се одвијала у дрвеној кући, а до тада су дјеца из овог села у школу ишла у Пљеву. Године 1981, због малог броја ученика, школа на Драгњић Подовима престала је са радом.

Школа у Драгњић Подовима – остали

партизани да се у њој не би окупљали четници. Све до рата 1941. године учитељ у овој школи био је Мирко Игњатић, који је, према казивању Бранка Васића из Подгорије, у селу запамћен као изузетно строг учитељ и страствени ловац. После рата, шк. 1945/46. године школа је радила у засеоку Нишкановићи у приватној кући до краја школске 1956/57. године. Учитељи у овој школи Драгомир Вејиновић, Грбовић, Војислав Лазић, Милан Мушић. Нова у Јовановићима отпочела школској 1957/58. години. Горње Подгорије нису задовољни локацијом школске зграде у на њихово инсистирање школа код Задружног ученици из Јовановића у 1958/59. години наставу

Остаци школе у Подгорији

школи, а школа у Јовановићима је престала са радом. За ученике из заселака Зељковићи, Милетићи и насеља Млиншта отворена је школа у Млиништима. Током школске 1959/60. престала је са радом и школа код Задружног дома, те је те школске године већина ученика на наставу ишла у Драгњић Подове. Школа у Јовановићима за сву дјецу из Подгорије обновила је рад почетком школске 1962/63. године и радила је редовно до коначног затварања, 1979. године, када више није било дјеце за школу.

У *Горњој Пецкој* школа је отворена 1931. године, у вријеме бана Милосављевића. Митар Папић у књизи ШКОЛСТВО У БИХ ЗА ВРИЈЕМЕ АУСТРОУГАРСКЕ ОКУПАЦИЈЕ наводи да је према званичном шематизму објављиваном сваке године у календару „Бошњак“ школа у Пецкој отворена у школској 1912/13. години. Међутим, познато је да школа у Пецкој није постојала до 1931. године, а податак из шематизма вјероватно потиче од намјере да се у том периоду отвори школа у Пецкој, о чему свједочи и запис проте Милана Илића, који је у то вријеме службовао у Пецкој а према којем је прота Илић у касно прољеће 1912. године отишао у Сарајево да од Босанске владе затражи отварање школе у Пецкој. Тамо му је речено да за школу треба наћи мјесто гдје има земљишта за школски врт и да

Захтјев за отварање школе у *Подгорији* поднесен је 1926. а обновљен 1928, да би школа била отворена 1931. године. Од тадашњег Министарства просвјете одобрен је кредит у износу од 60.000 динара за изградњу школске зграде. Школска зграда се налазила у средини села (на мјесту гдје се налази бунар – прим. аутора) и била је приближно једнако удаљена за већину заселака. Радила је све до првих ратних година, када су је, како каже Јованка Васић из Подгорије, запалили

били су:
Момчило
Тода Гајић и
школска зграда
је са радом у
Мјештани
били
новоизграђене
Јовановићима и
отворена је
дома, те су и
школској
похађали у овој

мора бити близу пијаће воде. А шта се даље дешавало у вези са захтјевом за градњу школе, прота Илић пише:

– У 1913. узео сам са собом Јована Марића и још једног парохијанина, не сјећам се кога, и повео их у Сарајево ради школе. За школу смо изабрали мјесто на граници села Милетићи и Ждрње, њиву звану „Милашиновица“, простор од 4.000 метара квадратних, окренута јужно, с одличном земљом, поред пута, а вода је на њој. Њива је била власништво Нине Ђаковића... Отишли смо у владу, гдје нам је обећано да ће се у нови буџет унијети изградња наше школе.

И, заиста, почетком маја 1914. године тадашњи срески начелник Перковић донио је проти Илићу у Пецку одобрење за школу и за задругу и довео геометра да учрта терен за школу. Међутим, догодио се рат и од градње школе није било ништа.

Миливој Тошић (84), родом из Доње Пецке, казује да су он, Илија Јованчевић и Миливој Азарић били ученици из прве генерације ученика у Горњој Пецкој, а учитељи су им били Анђа и Радосав Миленчић из Србије, који су били и први учитељи у овом селу. Вјеронауку им је предавао Јово Улетиловић, свештеник у Доњој Пецкој.

Горња Пецка – осми разред 1958/59. година испред школе са наставницима: Миливојем Тошићем, Владом Ђурићем и Живком Дакићем

У Горњој Пецкој је била и прва пуна осморазредна основна школа, коју су завршиле три генерације, и то у шк. 1956/57 (12 ученика), 1957/58 (17 ученика) и 1958/59 (12 ученика). Интересантно је напоменути да је Ковиљка Палалић, удата Протић, била први женски ученик у Горњој Пецкој у 5. и 6. разреду када је ова школа била 6-разредна, као и да су двије Радојке, Радојка В. Симић, удата Кокеза и Радојка Л. Симић, удата Гајић, биле прва женска дјеца – ученице које су на бараћком подручју завршиле пуну основну осморазредну школу, и то у Горњој Пецкој, у шк. 1958/59. години. Школа у Горњој Пецкој престала је са радом 1985. године.

Остаци школе у Горњим Барађима

За градњу школе у *Горњим Барађима* поднесен је захтјев 1926. године а почела је са радом 1932. године. Први учитељ била је Невенка Врбан, Хрватица из Славонског Брода, и радила једну годину, а потом долази Хрват Божо Турина из Сења, који остаје до краја 1935/36. године. Почетком школске 1936/37. године за учитеља ове школе долази Урош Дреновић и остаје до почетка рата, 1941. године. Марко Протић из Бараћа присјећа се да је био ученик прве генерације ученика ове школе и да су готово сви имали по 10–12 година када су уписани,

али да су такође сви запамћени као добри ученици. Једина женска ученица била је Зора Митровић. О учитељу Урошу Дреновићу, касније четничком команданту, Коста Протић, који је био његов ђак, каже да је био веома строг учитељ и то илуструје сјећањем како је Дреновић њему и Бранку Шпирићу наредио да се морају држати за руке све док се не растану на путу према кући, што су они морали испоштовати, иако су знали да он не иде за њима. Толико су га се бојали! Тражио је од ученика да клече на пијеску или кукурузу, што је у то вријеме било уобичајено у школама. Такође каже да је Дреновић био веома образован и свестран спортиста, посебно у скијашком спорту, а његове скије су уједно и прве које су виђене у Барађима.

Горњи Бараћи – 4. разред, школска 1954/55. година

Школа у Горњим Барађима наставља са радом одмах након рата и ради закључно са школском 1958/59. годином.

Школа у Трнову – остала без ђака

је школа довршена 1934. године. Изградњу школе водио је Школски одбор у саставу: Паво Тодоровић, предсједник, те чланови Симо и Јован Убипарип. Први учитељ био је Момчило Алексић, родом из околине Шапца. У љетопису се наводи да је у почетку у истом разреду било ученика различите старосне доби, као и да је било само двоје женске дјеце, по једно из Млиништа и Потока. Као и у другим селима, сматрало се да школа није за женску дјецу. Послије Алексића, који је остао ту три до четири године, долази Јерко Марковић из Мркоњић Града и учитељује само једну годину, а иза њега долази Бранко Видекањић из Мркоњић Града. У прољеће шк. 1940/41. школа је престала са радом јер је учитељ

И школа у *Трнову* отворена је 1932. године, а захтјев за градњу и отварање школе у овом селу поднесен је 1925. године. Ова школа радила је до почетка шк. 1986/87. године.

Јасенови Потоци су два пута подносили захтјев за отварање школе, и то 1925 и 1927, а школа је отворена 1934. У љетопису ове школе, који је користећи се сјећањима мјештана, 1957. године саставио Живко Јаковљевић, тадашњи учитељ у овој школи, пише да су први ученици примљени у школској 1933/34. години, што би могло бити тачно јер и у овом љетопису се каже да

Видекањић позван у војску, а његови ученици су полагали разреде у Горњој Пецкој. Ова школа обновила је рад 1950. године у дрвеној згради, а први послеријатни учитељ био је Живко Јаковљевић из Бараћа. Постојећа зграда је саграђена 1954. године. Школа је престала са радом 1983. године.

Школе у осталим селима отворене су у периоду од 1954. до 1960. године.

Оканџије су добиле школу почетком школске 1955/56. године. Први учитељ у овој школи био је Митар Шијан из Медне. Престала је са радом 1979. године.

Школа у Јасеновим Потоцима

Школа у Оканџијама

У Доњој Пецкој школа је прво од 1947. године радила у Главичици, у кући Илије Иле Тодоровића. Учитељи су били Љубисав Савић, Милован Јекић, Михајло Савић и Никола Љепојевић. Од почетка шк. 1955/56. године настава се изводила у новосаграђеној школској згради. У више разреде основне школе, ученици из овог села једно вријеме одлазили су у Горњу Пецку, а потом у Бараће. Школа је затворена 1976. године.

Школа у Доњој Пецкој

Школа у Убовића Брду

1964/65. године, с тим што се прешло на амбулантно одјељење, у коме су ученици са становањем у Млиништима, њих 18 од I до IV разреда, започете разреде завршили 30. јанура 1966. године. Ученици из Зељковића и Милетића упућени су у школу у Подгорију, у

Остаци школе на Млиништима

Јовановиће. Посљедњи учитељ на Млиништима био је Бранко Васић из Подгорије. Пуна основна осморазредна школа отвара се у административном центру бараћке општине – у Доњим Бараћима – почетком шк. 1959/60. године, гдје и данас ради. Њено школско подручје обухватало је комплетну територију некадашње бараћке општине. У њој су више разреде основне школе похађали ученици из свих подручних школа, с тим што је 1972. године и у Медној прорадила пуна основна школа, под називом „Мица Крпић”. Школа у Бараћима до 1. јануара 1992. године имала је назив „27. јули”, када је промијенила име у „Вук Караџић”. У школско подручје Основне школе „Вук Караџић” улази и подручје до тада самосталне основне школе из Подрашнице.

Убовића Брдо има школу од школске 1956/57. године, која је престала са радом 1978. године, од када ученици из овог села наставу похађају у Бараћима. У почетку су у Бараће путовали школским аутобусом.

Школа у Млиништима била је посљедња новоотворена школа на терену, а то је било школске 1958/59. године. Први учитељ у Млиништима био је Марко Васић, затим Мара Радић, те Ђуро Чегар. Одлука о престанку рада ове школе донесена је почетком школске

1964/65. године, с тим што се прешло на амбулантно одјељење, у коме су ученици са становањем у Млиништима, њих 18 од I до IV разреда, започете разреде завршили 30. јанура 1966. године. Ученици из Зељковића и Милетића упућени су у школу у Подгорију, у Јовановиће. Посљедњи учитељ на Млиништима био је Бранко Васић из Подгорије. Пуна основна осморазредна школа отвара се у административном центру бараћке општине – у Доњим Бараћима – почетком шк. 1959/60. године, гдје и данас ради. Њено школско подручје обухватало је комплетну територију некадашње бараћке општине. У њој су више разреде основне школе похађали ученици из свих подручних школа, с тим што је 1972. године и у Медној

*Бараћи,
шк.
1959/60.
година –
ученици
првог
разреда
са*

* * *

Све школе на бараћком подручју некада су имале велики број ученика. Примјера ради, у шк. 1961/62. години, подручје општине Бараћи (без Драгњића) имало је чак 1.763 ученика, а данас у читавом крају „школске торбе носи” свега око 60 ученика, што је заиста тужан податак.

Колектив ОШ „27. јули” – 1969. година

Било би занимљиво навести имена свих просвјетних радника који су радили у наведеним школама, али би то захтјевало посебне истраживачке напоре јер се ради о великом броју, а површан приступ носи опасност да неки од оних који су продефиловали као просвјетари на овом простору буду изостављени, што не би било нимало коректно. То

би требало да буде предмет посебне монографије о школству овог краја. Засада ћемо навести имена досадашњих управитеља, односно директора пуних основних школа, а то су: у Пецкој Живко Дакић, у Герзову Јовица Девура, у Медној Илија Бабић, у Бараћима: Тоде Гајић, Живко Јаковљевић, Мирослав Јовишевић, Раде Удовчић, Влајко Гајић, краће вријеме као вршилац дужности директора, Лазо Тодоровић и Ђорђе Зељковић.

Централна школа у Доњим Бараћима – некада била тијесна

Значај и улога школе у народном животу

Школа није била окренута само дјечи и њиховом образовању, није се ограничавала искључиво на оставривање наставних планова и програма. Њена улога је много шира и значајнија. Школа је одувјек била стожер цјелокупног живота народа овог краја. У њој су се одвијала сва значајнија збивања у селима. У школским зградама договарани су устанци и буне, у њима су одржаване приредбе и сијела, аналфабетски и хигијенско-здравствени курсеви, политички скупови, договори војног карактера, разноврсна предавања, одржавани избори и референдуми, свадбена весеља, прослављања и сл. У школи у Бараћима многи мјештани су први пут сазнали шта је филм. Нема ниједне области културног и просвјетног живота у којој се не би огледали дјелотворни утицаји школе и њених учитеља.

Школе су овдје одувјек биле расадници великог броја образованих људи, који су се расули широм некадашње Југославије, Европе, па и свијета у цјелини. Има их свих занимања и специјалности. Тешко је нагађати о броју факултетски образованих људи из овог краја, али се сигурно ради о броју који у односу на број становника надмашује далеко већа и урбанија мјеста из свог окружења. Ова села дала су и импозантан број доктора наука, чиме овај крај може и треба да се поноси.

Доктори наука

Нисмо се упуштали у прикупљање имена свих оних који су достигли највиши образовни научни степен а који „вуку” коријене из ових села јер је то због њихове распршености готово немогуће, али располажемо приближно тачним подацима о докторима наука који су рођени у овом крају, те читаоцима предочавамо њихова имена:

1. Милан Васић из Пецке, др историјских наука (академик)
2. Пантелија Дакић из Подгорије, др техничких наука
3. Славко Васић из Пецке, др техничких наука
4. Остоја Милетић из Подгорије, др техничких наука
5. Ђоко Стојичић из Герзова, др медицинских наука
6. Стево Тодорчевић из Убовића Брда, др математичких наука
7. Велимир Тодић из Подгорије, др техничких наука
8. Роса Тодоровић из Јасенових Потока, др хемијских наука
9. Зоран Говедар из Јасенових Потока, др шумарских наука
10. Стево Павловић из Медне, др медицинских наука
11. Светозар Радуловић из Герзова, др медицинских наука
12. Душан Берић из Трнова, др историјских наука
13. Тоде Стојичић из Трнова, др техничких наука
14. Љубо Каурин из Јасенових Потока, др педагошких наука
15. Рајко Убипарип из Јасенових Потока, др економских наука
16. Момчило-Момо Убовић из Убовића Брда, др пољопривредних наука
17. Чедо Опарница из Убовића Брда, др биотехничких наука
18. Марко Радичић из Медне, др економских наука
19. Вид Јовишевић из Подгорије, др техничких наука
20. Ђуро Марић из Бараћа, др географских наука
21. Милан Зељковић из Подгорије, др техничких наука.
22. Милан Цвијић из Подгорије, др техничких наука
23. Јован Савичић из Пецке, др техничких наука

Занимљиво је истаћи да, управо док ова књига излази из штампе, двије кћери и један брат др Пантелије Дакића из Подгорије, бране докторске дисертације, и то Оља Дакић – будући др музичких наука, Весна Дакић – др техничких наука, Боро Дакић – др саобраћајних наука, што значи да једна породица „даје” четири доктора наука. Податак за дивљење, зар не!

МИЛИЦА- МИЦА КРПИЋ

Мица Крпић

Милица-Мица Крпић рођена је у Медној 1917. године, од оца Илије Крпића и мајке Стане, рођене Берић. Отац јој је био свештеник у Медној. Васпитана је у слободарском духу, међу сељацима – горштакима „рођеним да стварају буне”. Четири разреда грађанске школе завршила је у Јајцу а учитељску у Сарајеву У почетку свог учитељског рада придружила се напредној групи просвјетних радника. Радо је примана у друштво јер је увијек ведра, спремна за шалу, са осмијехом. Прво је радила у Медној, те у Кистању (у Далматинској Загори), потом у Чардаку и поново у Медној. Трудил се да се број неписмених смањи, а круг писмених повећа. Пред Други свјетски рат учествује на конгресу Југословенског учитељског удружења у Бањој Луци. Била је одборник за свој родни крај. Почетком рата нашла се као борац међу устаницима и била прва жена-борац у овом крају. Главни је организатор АФЖ-а у Медној, Слатини, Рибнику и Јању. Организује санитет и 1943. године постаје руководица амбуланте Девете крајишке бригаде, а убрзо и управник прве болнице Десете дивизије. Дјелује на подручју Купреса, Прозора и Коњица.

Послије ослобођења Мица Крпић ради активно у мноим друштвено-политичким организацијама и као кадровик у Министарству здравља БиХ, те као руководица Музеја народне револуције, а затим директор Завода за унапређење домаћинства. Умрла је 13.11.1961. године.

Мица Крпић, као одборник, помагала је свом родном крају. И школа у Медној, која је носила њено име, дио је њене иницијативе и њеног залагања.

Писмо љубави

Сусрету генерације некадашњих ученика који су завршили основну школу у Горњој Пецкој 1957. године из оправданих разлога није присуствовао проф. Богдан Влајић, који је живио у Херцег Новом, али је својим некадашњим ученицима упутио писмо пуно љубави, прожето дубоком носталгијом за љепотом овог краја и минулим временима. Писмо заслужује мјесто у овој књизи, те га, у нешто скраћеној верзији, објављујемо:

Драги моји бивши ученици,

Позив на прославу 20-годишњице матурантског јубилеја примио сам радосно и усхићено. Све моје мисли сада су тамо, на тој страни и у оном времену када смо се заједно бринули, мучили и радовали... Вријеме је прохујало нечујно као нека тиха ријека, односећи успомене, радости и жеље. Али, оно не може да све прекрили тамом заборав и ништавила. Иако је безосјећајно, хладно и недокучиво, вријеме тече с нама и у нама, ван живота оно је ништа, а ми смо господари живота и разума, наша су осјећања и идеје. Много смо племенитих осјећања и идеја уносили у рад и ми, учитељи и ви, наши ђаци. Заједнички смо саосјећали, радили и сарађивали, радовали се сваком успјеху, настојећи да отклонимо све мане, допунимо празнине, улијемо вјеру и да дамо подстрек, наду и охрабрење да се лакше уђе у све тајне живота, доступне ђачком узрасту. Пред очима ми је сталожени и само формално преплашени Гојко Васић, тактични и пословично мудри Мирко Кокеза и сви остали њима веома слични, моме срцу блиски и драги ликови. Њихове очи, у свих друкчије али све сијају истим сјајем, помало чудесним, мудрим и лијепим, сјајем вјере да се успије и постане нешто боље и љепше, нешто достојно живота и људске

наде. Срећан сам када чујем да су се та надања и жеље оствариле. Сигурно се наши ђаци сјећају да је у њиховом ђачком животу било свега онога што има у било којој школи и било којем мјесту: учење, борба за оцјену, страховања и стрепње, са пуно вјере и достојне поштовања упорности. Све вас је дичила честитост, скромност, жеља за успјехом и идењем напред, савладати препреку одважно и храбро, у гуменим опанцима и закрпљеном капутићу, са комадом јечменице или корузе у торби, са мрвицама у свесци, у књизи. Све је то, драги моји ученици, остало у мени и дио је мене. И природа у Пецкој остала је саставни дио мене и моје душе, оно сунце пећанско, његов блиставо ужарени и треперави планински сјај, оно загасито модро са меким преливима њежно небо, достојанствени тамноплави планински висови, раскошни, у плавичасто-треперавом зрачењу и достојанственом миру, мамили су и напајали мој поглед, душу и срце. Са посебним страхопоштовањем дивио сам се модромркој и хладној силини, хладног и пријетећег тока живота – извору Сане. Свако љетње јутро одушевљавао ме је бисерно очаравајући сјај капљице росе на трави околних ливада, које су биле окупане и пресвучене тим сјајем, љепшим од сјаја сузе у оку. А сјетно гргорење потока испод школе преко изгачаних и бјеличasto-затворених стијена и нерањиво блиставог и црвенкастог шљунка, као и тихи шум живописних и пјенушавих врела широм села, увеличавали су сјету, рањавали а одмах и зацјељивали душу.

Какав је то био контраст зимској омаглици и ињу, лијепом и сребрнастом, и шуми обавијеној њиме, пуној романтизма. Али, ти се контрасти нису негирали и искључивали већ су само више оплемењивали душу својом лепршавом раскоши. Ту хармонију свакако је допуњавало завијање паса из Ченића и љупко-крештаво јављање пијетлова у зимској поноћи. А, у ноћима, кад је дувао снажни вјетар, жалобитно је цијукала и тресла се сва Милића кућа, и прозори и све, а опет, у прољеће, појавили би се нови акорди и чудесне полифоније враголасте шеве и оку неухватљивог у жбуну скривеног славуја... Ох, како је то све дивно било. То вам је, драги моји ученици, мој поздрав из срца дат... У души и мисли и ја сам с вама.

*Све вас воли и поздравља ваш Б. Влајић, професор
Херцег Нови, 19.7.1977. год.*

Колико ли је само до сада било оваквих излива осјећања и успомена оних многих просвјетних радника који далазише из свих крајева бивше Југославије, проведоше овдје лијепе тренутке младости, а онда, вођени животним потребама, одлазише одавде, носећи са собом дио овог поднебља, успомене и драга сјећања, баш онако како нам то саопшти, сада већ покојни, професор Богдан Влајић.

Прва библиотека

Прота Милан Илић у својим мемоарима пише да је на његов приједлог, док је службовао у парохији Пецка (1911–1917), основана библиотека у Герзову. Његов запис дословно гласи:

– На мој приједлог на Герзову смо основали библиотеку. Књига још нисмо добили, али смо наручили и примали књижевне и богословске часописе. Ко је хтио, узимао би по неколико бројева и кад их прочита, враћао би. Ја сам се добро користио тим

часописима. Прото Убавић је, ваљда, реферисао Црквеном суду, па је похваљен иако није имао никаква учешћа у иницијативи.

Била је то прва библиотека у овом крају, а прота Павле Убавић, тадашњи парох у Герзову, био је први библиотекар.

Пододбор „Просвјете” у Герзову

На дан Светог Саве 1911. године Павле Убавић основао је пододбор Културно-просвјетног друштва „Просвјета”, а он је постао ревизор „Просвјете” и предсједник герзовачке општине.

НАРОДНА МЕДИЦИНА И ЗДРАВСТВО

Бараћка села, као и сва села у непосредној близини, све до средине 20. вијека била су притиснута „социјалним” болестима, што је одавало слику запушеног друштва. Љекара и школованих здравствених радника није било на овим просторима, те је владала велика смртност становништва, поготово дјеце. Због лоших хигијенских услова, оскудног и нехигијенског стамбеног простора и недовољне ухрањености, разноврне болештине и епидемије као што су туберкулоза, пјегави тифус, дифтерија, богиње, шарлах, сифилис, те алкохолизам, глад и сл. просто су косиле становништво. Тако је прота Милан Илић забиљежио да је само пролив односио половину сеоске дјеце у вријеме његовог службовања у Пецкој и Медној у другој деценији 20. вијека. Порођаји и њега дјеце обављани су без љекарске помоћи. То је био основни разлог високог морталитета новорођенчади, али и породиља. Вјероватно су чист ваздух и исхрана дјеце млијеком у раном дјечијем добу спречавали још већу смртност.

Стационар и породилиште у Бараћима

видари и змијари, као и бабе гатаре и врачаре, које су најчешће „лијечиле” салијевањем траве. У сваком селу били су травари (и траварице), који су лијечили травама. У народу се вјеровало да „свака болест има своју траву, само од смрти траве нема”. У селима се знало ко „зна” салијевати страву „од препаста” (доживљени страх – нап. аутора) или урока, ко бајањем лијечи иструњени желудац, главобољу, мицину, ујед змије, пса или вука и сл. Болесни, нероткиње или жене којима су умирале дјеца ишли су код народних „љекара” и врачара, а одлазило се и хоџама у Варцар Вакуф, Шипово и Јајце. Понеко је одлазио и „ећимима” у градове, у којима је било ових народних љекара, а који су лијечили болесне пуштањем пијавица на тијело.

Тешко је побројати које је народ покушавао да разновразне болести. Код обољења као што су стомачна обољења и сл. лијечио чајевима, и презнојавањем. На ране

*Спаса Радић
окољена пажњом*

Доктор „Лаки” са особљем болнице

Крaste су лијечене боквицом, опекотине мезгром од липе и бјеланцетом од јаја, костобоља медвјеђом машћу, ујед змије лијечен је напареном „автовином”, срдобоља осушеним и самљевеним листом од купине, болесно уво чуваркућом... Кашаљ се лијечио чајевима од метвице, капљевинином или млијеком у које се растопи маст, те камилицом, липовим

све начине на лијечи лакших прехладе, народ се утопљавањем од посјекотина стављана је хајдучка трава (куница) или су ране посипане дуваном да се заустави крв.

цвијетом, али и куваном ракијом; бубрези су се лијечили свилом од кукуруза; ако боле очи, стављало се печено јаје; на оток се стављала боквица да би се оток „провалио”, температура се обарала привијањем пријесног кромпира на табане и дланове или масирањем јабуковим сирћетом; нешто утиснуто у уво вадило се иглом за плетење. За поправљање крви пио се чај од мјешавине метвице, кунице и бијелог сљеза или од пелина. Кад боли стомак, било је потребно попити чашу ракије. Козји лој служио је за мазање мјеста уједа змије, пса или вука. Убој се лијечио навлачењем свјеже одеране овчије или јареће коже. Убод ексером или трном у табане зацјељиван је јаким димом од масти, лоја или кајмака који су се стављали на жар. Реума се лијечила мазањем медвјеђом машћу. Мед и чајеви коришћени су за све врсте болести.

Најпознатији травари који су овдашњем становништву пружали услуге ове врсте били су Стеван Стојичић из Сокоца и Спаса Радић из Медне, која је успјешно лијечила и псоријазу.

Од уједа змије лијек се тражио од Милана Анђелића из Подгорије, Стевана Стојичића из Сокоца, Душана Радића из Медне.

Много је оних који су „лијечили” магијом. Јоја Убипарип Јојика из Јасенових Потока магијом је лијечио умоболне. Салијевањем страве у Јасеновим Потоцима бавиле су се Стака Тодоровић и Јока Убипарип Јокаша. У Бараћима је страве салијевала Милија Дошлов, пријешкорак Петровић.

Било је и оних који су вјешти за намјештање костију приликом прелома. Марија Давидовић из Царевца успјешно је лијечила и затворене и отворене ломове. У Герзову се овим работама бавио Раде Јакица. Ломовима и уганућима бавио се и Симо Митровић Симаћ. Интересантно је да су ови људи у већини случајева правилно намјештали преломе и имобилизацијом успијевали да спријече инвалидитет.

Срето Милетић, медицински радник у Бараћима, иако му то није била струка, због недостатка стручних лица, вјешто је „баратао” зубарским клијештима, а тиме се бавио и Стеван Дакић из Бараћа. У Јасеновим Потоцима зубе су вадиле Тоде Убипарип, Јоја и Митар Марић, Сава-Савица Тодоровић. Медљанце је од зубобоље спашавао Милан Милекић, а Пећанце Стеван Караћ.

Порађања су вршиле старије жене на скровитим мјестима као што су зграде, подруми, па и штале.

И попови и учитељи, па и трговци, лијечили су мелемима и травама. Прота Илић истиче да је свога сина од дјечијег пролива излијечио дајући му чисте свјеже воде. Овај прота пише и како је излијечио инфекцију, вјероватно „бијели пришт”, и то привијајући на отеклину врућу пуру. Ангину је излијечио тако што му је сеоски трговац из Герзова Алекса Чебеџић у уста дунуо кроз цијев праšину стуцаног нишадора.

Након доласка Аустро-Угарске, младићи из ових крајева који су одлазили у аустријску војску доносили су са собом одређена знања о здравственој заштити и уносили одређене хигијенске навике, те културне навике у исхрани и одијевању, култури становања итд., а све то је унапређивало здравствену заштиту становништва. И заробљеници из Другог свјетског рата доносили су одређена знања о чувању здравља и лијечењу. Ратни љекари су такође пружали здравствену помоћ становништву ових села.

Тек са доласком првих љекара стање се битније мијењало и смртност се озбиљније смањивала. Први љекари на ово подручје долазили су повремено на Чардак и Млиништа,

гдје су се налазила радничка насеља и гдје су биле и прве амбуланте, а љекари су били поријеклом из Аустрије или Мађарске. Од 1937. године амбуланта постоји и у Герзову, гдје је радио и први стални љекар, не само герзовачки већ и цијелог бараћког краја. Био је то др Константин Корчагин, поријеклом Рус. Прије изградње болнице у Бараћима, здравствене услуге су пружане у амбуланти која се налазила у Дакићима.

Коначно, 1956. године у насељу Бараћи саграђена је за оно вријеме савремена болница, са стационаром капацитета четрдесет лежајева. Изградња је отпочела 1953. године, каже Стојан Протић, медицински радник, који због своје, како овдашњи народ каже, „услужности“ завређује да се спомене у књизи. Стојан и његова супруга Рада одрадили су у овој болници пуни радни вијек, били веома цијењени медицински радници, у свако доба спремни да помогну.

У почетку рада болнице у Бараћима болесници су до болнице долазили на коњима или довожени колима са воловском или коњском запрегом. Први љекар био је Словенац Борис Кенк. У овој установи радили су и многи љекари са овог подручја: Васо Терзија, Ђоко Стојичић, Светозар Радуловић, Миља Богојевић, рођ. Анђелић, Мирјана Савић, рођ. Обрадовић. По добру народ овог краја памти и љекаре Милоша Пушца, родом из Омарске, Перу Јовичића из Лознице, те Зорана Миленковића и Александра-Ацу Досковића из Београда. И многи други су повремено лијечили народ ових села. Најдуже се у овој болници задржао, у народу веома популаран и поштован, љекар Нла Ку, поријеклом из Бурме, кога је народ ових села прозвао именом „Лаки“.

У саставу болнице у насељу Бараћи било је и породилиште. Прво новорођенче у овом породилишту била је Мирјана Савић, рођена Обрадовић, а рођена је 5. марта 1956. године. При болници је радила и зубарско-техничка лаборатотија, а први професионални зубар био је Раде Миленковић.

С временом су отворане и амбуланте у селима, у које је одређеним данима долазио и љекар. Амбуланте су биле у Медној, Пецкој и Герзову. У Медну је и прије Другог свјетског рата повремено залазио љекар. Тежи болесници су упућивани у болнице у градским центрима. Тако је здравствена заштита овдашњег становништва била ефикасно организована. У ово вријеме здравствене амбуланте у које долази љекар имају села Бараћи, Медна и Герзово.

ПРВИ ГЕРЗОВАЧКИ ЛЕКАР

Доктор К.
Корчагин

Давне 1920. године један петнаестогодишњи руски дјечак, звани Коља, дошао је у тадашњу Југославију као избјеглица јер му је Октобарска револуција покидала везе са породичним домом. Родитељи су му остали у Лењиновој социјалистичкој држави а њега је стихијски избјеглички талас донио на Балкан, ни сам, како је казивао, не зна како и зашто јер није постојао ни политички мотив нити било каква грешка да би бјежао испред побједо револуције. Са руском емиграцијом искрцао се у Боки Которској а потом настанио у Банату. У Београду је завршио гимназију коју је започео у царској Русији а потом студирао медицину, да би 1933. године постао др Константин Корчагин. Своју љекарску праксу почео је обављати у Старој Планини, радећи у веома неповољним условима – вјековна заосталост средине, мноштво обољелих, а лијекова није било у том беспућу. То га је нагнало да крене у потрагу за бољим. И 1937. године ево га у селу Герзову. Герзово је тада имало статус општине и било је за ондашње прилике најнапредније село, са школом, црквом, поштом, механом, жандармеријском станицом, амбулантом...

– Када сам стигао у Герзово, изгледало ми је као да сам дошао у други свијет у поређењу са Старом Планином. Имао сам амбуланту, али без инструмената. Почео сам лијечити све, и био сам и стоматолог, и интерниста, и гинеколог... – сјећао се доктор. У то вријеме туберкулоза је узимала данак у свим селима, а највише у Медној и Пецкој. Из Герзова убрзо др Корчагин одлази на љекарски курс у Крагујевац, да би се 1940. године поново нашао у Герзову, гдје се вјенчао са Софијом Стеискал, уговореном поштарком родом из Прозора. А чим су усташе почеле одводити своје жртве из Герзова, доктор се придружио устаницима. Када је у Герзово стигао усташки казнени одред, којим је командовао кољач Лубурић, Константина су из канџи смрти спасиле жена му Софија и герзовачка учитељица, које су биле римокатоличке вјероисповијести, а Лубурић је познавао Софијину породицу. Партизански пут одвео је доктора Корчагина у Грмеч, гдје је био љекар у Петој козарачкој бригади, а радио је и у војним болницама у Бањој Луци, Сарајеву и Крагујевцу. Демобилисан је тек 1949. године као начелник санитета Армије у чину потпуковника. Након тога живио је и радио у Јајцу.

Волио је др Корчагин да прича дуго и топло о својој љекарској пракси у Герзову. Говорио је да је овај крај географски и природно предодређен за очување здравља становништва, а да је туберкулоза била присутна због социјалних прилика. Жене, говорио је, никада нису тражиле љекарску помоћ. Смртност дјеце била је доста велика, а узрочнк је најчешће био цријевни паразит.

Доктор Корчагин се често и радо присјећао Герзова и осталих села и посјећивао их кад год је за то имао прилику. Нека овај запис о њему буде и наше сјећање и наша захвалност овом честитом човјеку и његовом хуманом позиву.